

MAGISTERGRADSAVHANDLING

HELLERISTNINGER
SOM TEGN OG TEKST
En analyse av veideristningene
i Nordland og Troms

Anders Hesjedal

INSTITUTT FOR SAMFUNNSVITENSKAP

Arkeologiseksjonen

Universitetet i Tromsø, 9037 Tromsø

Stensilserie B nr 33 - ISSN 0801-194X

Opptrykk januar 1994 - pris 150 kr

Anders Hesjedal

**HELLERISTNINGER
SOM TEGN OG TEKST**

**En analyse av veideristningene
i Nordland og Troms**

**Magistergradsavhandling i arkeologi
Universitetet i Tromsø 1990**

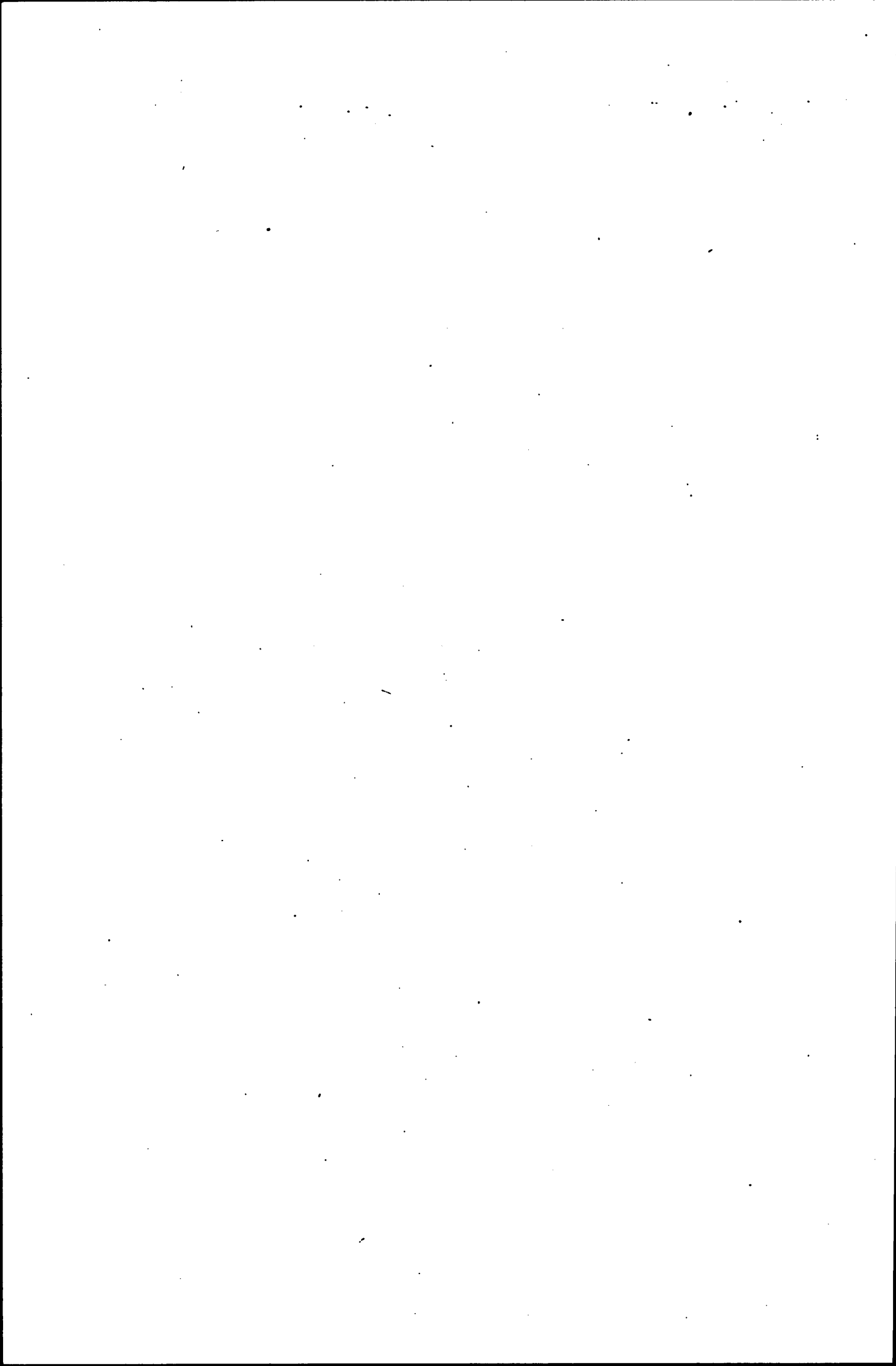
FORORD

Jeg vil takke hele arkeologi-miljøet på ISV for den hjelp og støtte jeg har fått under arbeidet med avhandlingen. Det har vært et inspirerende og kreativt miljø å arbeide i, der lærere og medstudenter har vært gode støttespillere både faglig og personlig. Jeg vil også takke "Kometen" ved UiTø for tildeling av økonomiske midler.

Min faglige veileder har vært Bjørnar. Han har hele tiden formidlet tro på prosjektet, og uten han som inspirasjonskilde hadde denne avhandlingen neppe sett dagens lys. Det har vært utrolig lærerikt og inspirerende å ha Bjørnar som veileder. Jeg er han stor takk skyldig.

Tromsø den 20. desember 1990.

Anders Hesjedal.

INNHALDSFORTEGNELSE

1.	INTRODUKSJON	s.	1
	Den empiriske bakgrunnen	s.	1
	Problemer og tilnæringsmåter	s.	5
	Organisering av avhandlingen	s.	7
2.	FORSKNINGHISTORIE	s.	9
	Perioden fram til 1930	s.	9
	Gutorm Gjessing og de "arktiske ristningene".	s.	11
	Tolkningsproblematikken	s.	11
	Jaktmagien	s.	12
	Motivene	s.	14
	Kronologien	s.	15
	Veideristningenes opprinnelse	s.	18
	Tiden etter andre verdenskrig	s.	21
	Simonsens veideristningsforskning	s.	22
	Hagens og Bakkas veideristningsforskning	s.	24
	Ny-arkeologien og veideristningene	s.	26
	Helleristningsforskning på 1980 tallet	s.	31
	Oppsummering	s.	35
3.	VITENSKAP OG TEKST	s.	36
	Strukturalismen	s.	37
	Tegnet: signifier og signified	s.	37
	Språket: langue og parole	s.	38
	Synkrone og diakrone studier	s.	39
	Syntagmatiske og paradigmatisk relasjoner ..	s.	40
	Levi-Strauss og strukturalismen	s.	40
	Hermeneutikken	s.	43
	Dilthey; forklaring eller forståelse	s.	43
	Gadamer; fordommer og tradisjon	s.	45
	Paul Ricoeur; forklaring og forståelse	s.	48
	Implikasjoner	s.	53
	Helleristninger som lukket system	s.	59
	Helleristninger som tekst	s.	62

4.	HELLERISTNINGER SOM LUKKET SYSTEM; STRUKTUREN	s.	65
	De slipte ristningene	s.	66
	Flater med enkeltstående motiv	s.	66
	Flater med to motiver	s.	68
	Flater med tre eller flere figurer	s.	69
	Symmetri, asymmetri, overhugninger og flertydighet	s.	69
	Oppsummering, de slipte ristningene	s.	76
	De hugde ristningene	s.	77
	Skavberget, Kvaløya	s.	78
	Kirkely, Balsfjord	s.	82
	Oppsummering, Kirkely	s.	87
	Tennes II, Bukkehammeren, Balsfjord	s.	87
	Tennes I, Gråbergan, Balsfjord	s.	88
	Åsli, Balsfjord	s.	90
	Vik på Rolla	s.	91
	Herjangen i Ofoten	s.	93
	Brennholtet, Narvik	s.	95
	Forselv, Skjomen	s.	96
	Rødøy i Alstadhaug	s.	98
	Vistnesdal i Vevelstad	s.	99
	Oppsummering, de hugde ristningene	s.	100
	Hule- og hellemalinger	s.	101
	Kjeøya, Harstad	s.	102
	Kollhellaren, Moskenes	s.	102
	Solsemhula, Leka	s.	103
	Fingalshula, Nærøy	s.	103
	Skåren-Monsen hula, Brønnøy	s.	103
	Troillhåle, Vevelstad	s.	104
	Oppsummering, malingene	s.	104
	Strukturanalysen, konklusjon	s.	105

5.	KRONOLOGI OG ARKEOLOGISK KONTEKST	s. 107
	Metoder for datering av helleristninger	s. 108
	Strandlinjedatering av feltene	s. 110
	Ristningskronologien - kommentarer til strandlinjedateringer av de slipte ristningene	s. 111
	De slipte ristningenes kontekst	s. 115
	De hugde ristningene	s. 119
	De hugde ristningenes kontekst	s. 124
	Kyst:innland modellen	s. 127
	De malte bildene	s. 129
	De malte bildenes kontekst	s. 129
	Oppsummering og konklusjon	s. 131
6.	SJAMANISME, TOTEMISME, MAKT OG IDEOLOGI	s. 133
	Tegn og mening	s. 134
	Naturalisme:skjematisme dikotomien	s. 136
	Aksen naturalisme - skjematisme og tegnets potensielle verdi	s. 139
	Sjamanisme	s. 142
	Sjamanisme som fenomen	s. 143
	Totemisme	s. 146
	"Totemism and the A.E.F."	s. 148
	Radcliffe-Brown og totemismen	s. 151
	Levi-Strauss og totemismen	s. 155
	Bricolage og mytisk tenkning	s. 156
	Makt og ideologi	s. 163
	Ideologisk praksis	s. 164
	Makt til - makt over -	s. 169
	Konklusjon	s. 171
7.	HELLERISTNINGER SOM UTRYKK FOR DEN VILLE	
	TANKE	s. 173
	De slipte ristningene	s. 173
	Storvilt som motiverte tegn	s. 178
	Organisasjonen	s. 184
	Haren på Leiknes, en parantes	s. 189

	Systemet og tiden	s. 191
	Endring av organisasjonen	s. 193
	De hugde ristningene	s. 197
	Vann:land = kultur:natur?	s. 198
	De hugde ristningene og sjamanisme	s. 204
	De "malte" ristningene	s. 208
	Hulemalingene som uttrykk for sjamanisme	s. 209
	Oppsummering	s. 214
8.	AVSLUTNING	s. 215
	Kontinuitet eller diskontinuitet i	
	forhistorien	s. 215
	Helleristninger som diskurs	s. 217
	Liste over figurer	s. 223
	Liste over tabeller	s. 224
	Litteraturliste	s. 225
	APPENDIKS	
	Helleristninger, hule- og hellemalinger	
	som er omtalt i avhandlingen	s. 236
	Lokalitetsbeskrivelse	s. 238
	Figurer	s. 245

1. INTRODUKSJON.

I innledningen til monografien "Arktiske helleristninger i Nord-Norge" (1932) siterer Gutorm Gjessing forfatteren Alexander Kiellands beskrivelse av en elg på Bogge-feltet. Kielland poengterer det humoristiske i bildet av elgen som ligger på ryggen med bena i været, og han skriver (1903) at dette er:

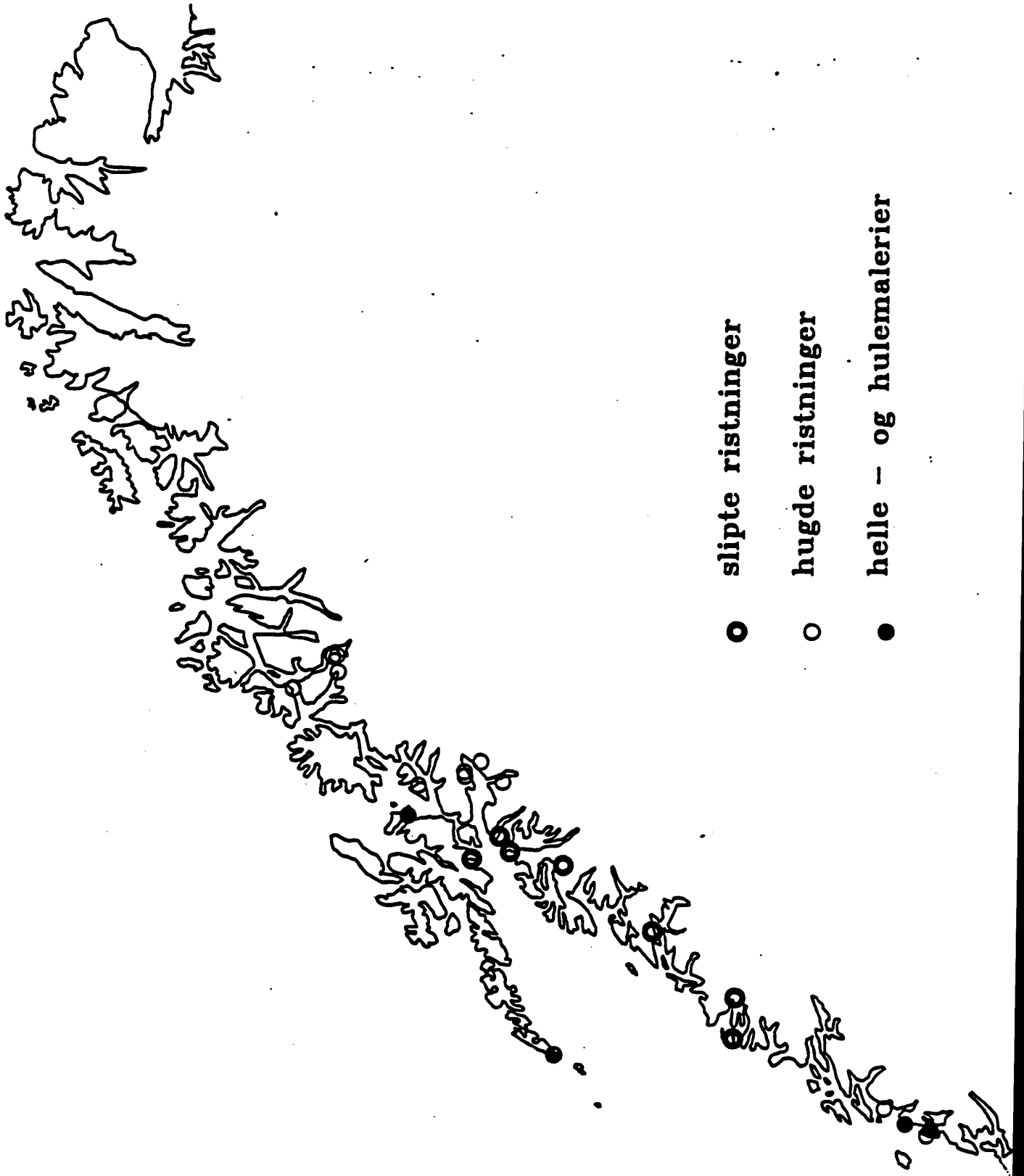
et indfald av kunstneren, som uten tvil staar paa høide med det ypperste av komik, som senere er blit berømt i kunst eller literatur.

Gjessing bemerker så det interessante i hvordan en kunstner oppfatter ristningen, men understreker at denne beskrivelsen er gjort før veideristningene var "trukket inn under vitenskapelig bearbeidelse" (Gjessing 1932:7).

I denne avhandlingen er det forsøkt å komme forbi eller bak det skillet som antydes av Gjessing ovenfor, skillet mellom objektiv vitenskap på den ene siden og litteratur og tekster på den andre. Det teoretiske utgangspunktet for denne oppgaven er den tekstuelle metafor (kap. 3). Den tekstuelle metaforen er hentet fra lingvistikk/litteraturvitenskap/filosofi og er et resultat av tenkning omkring tolkning og forståelse av tekster. Den utfordrer den mer objektive, naturvitenskapelig baserte vitenskapen og utgjør et fruktbart alternativ til den positivistiske vitenskapens måte å forstå verden på (Bernstein 1985).

Den empiriske bakgrunnen.

Det arkeologiske materialet denne avhandlingen drøfter, er 20 felt med veideristninger i Nordland og Troms, samt 6 felt med helle- og hulemalinger i samme område og nord i Nord-Trøndelag.

○ slipte ristninger

○ hugde ristninger

● helle - og hulemalerier

FIGUR 1. Lokalteter som omfattes av avhandlingen.

Årsaken til at disse helleristningene i dette området ble valgt, er at de utgjør det arkeologiske, empiriske utgangspunktet for etableringen av en tolkningstradisjon som har fått leve nokså uproblematisk fram til i dag (kap. 2). Tolkningstradisjonen er blitt forsterket gjennom de nye helleristningfeltene som er oppdaget og beskrevet etter at Gjessing kom med sine "Arktiske helleristninger i Nord-Norge" i 1932. En annen årsak til valget av dette området og til å inkludere helle- og hulemalingene i analysen, er den store tidsdybden og den store endringen i uttrykk som da framkommer. Kontrasten mellom de tre ristningsgruppene er store. På den ene siden står de store, relativt naturalistiske avbildningene av dyr eller deler av dyr som er slipt inn i granitt/gneis polert av innlandsisen. På den andre siden står de hugde ristningene som i seg selv framstår som en heterogen gruppe. De er svært variert både med hensyn til form, størrelse og ikke minst motivvalg, som omfatter dyr, mennesker og abstrakte figurer. Til slutt er det helle- og hulemaleriene som er plassert på utilgjengelige steder, ofte dypt inne i mørke huler. Motivvalget er for det meste menneskelignende strekfigurer, men også dyrefigurer og abstrakte figurer er avbildet.

I løpet av den tiden det har tatt å skrive denne avhandlingen, er det oppdaget to nye ristninger. Den ene er en elg/rein figur ved Fykanvatn i Nordland. Den andre lokaliteten er Kollhellaren på Moskenesøya i Nordland. Begge disse er beskrevet nærmere i appendiks. Ingen av de klare jordbruksristningene er behandlet. Dette gjelder Tro, Flatøy og Rødøy II, sør i Nordland. Motivvalget her er helt parallelt til de sydkandinaviske bronsealderristningene, med avbildninger av stiliserte menneskefigurer, skipsfigurer med mannskapstreker og fotsålesymboler. (Hallström 1938:186-193; Simonsen 1979:442-443; Sognnes 1985:141-147). Det synes som det er enighet om at disse ristningene er yngre enn veideristningene (Sognnes 1985:141). Enkelte forfattere har villet karakterisere Vistnesdal-ristningen som en bronse-

alderristning (Jørgensen 1986:70-71), men siden motivene her stort sett utgjøres av dyrefigurer, har jeg valgt å ta den med her. Sognes som har skrevet flere arbeider om helleristninger i dette området, karakteriserer da også Vistnesdal som veideristning (Sognes 1985). Det kan kanskje synes litt underlig at jordbruksristningene utelates mens helle- og hulemalingene inkluderes i analysen. Det er flere grunner til dette. Jordbruksristningene er klart eksterne, her er det former avbildet som kommer utenfra. For det andre inkluderer Gjessing hulemalingene i Solsemhula blant de "arktiske ristningene" (Gjessing 1936:10-16). Gjessing hevder at:

- - disse malingene alltid har hatt avgjørende betydning for tolkningen av veidekunsten, - og også i fremtiden vil (de) være viktige for løsningen av disse spørsmålene, - - (Gjessing 1936:156).

Solsem-malingene representerte for Gjessing : "sluttpunktet av veidemagiens utvikling" (Gjessing 1936:156). Ved å inkludere helle- og hulemalingene kan man se på endring av former og uttrykk gjennom et svært langt tidsrom, den tidsdybden man får er på 7000 - 8000 år mellom de eldste helleristningene og de yngste helle- og hulemalingene. Man får fram en fascinerende og interessant dikotomi mellom de eldste og de yngste bergbildene i dette området. Den går fra dyr til mennesker, fra naturalisme til skjematisme, fra store figurer til små figurer, fra åpne, tilgjengelige felter til lukkede, utilgjengelige felter. Inkludering av helle- og hulemalingene gir muligheter for perspektiver på endring som foregår over en svært lang periode. Samtidig gir dette muligheten til å drøfte og undersøke nærmere Gjessings påstand om helle- og hulemalingene som sluttpunktet i en kontinuerlig utvikling som startet med de slippede ristningene.

Videre er heller ikke ristningen på Forså tatt med. Denne ristningen er så tvilsom i form at det er vanskelig å tro på den. (Se Simonsen 1958:11-13, plansje I fig. 1 og 2 plansje XXXIII for nærmere beskrivelse). Den er svært atypisk i form og dessuten viser strandlinjedateringen (2600 BP, kalibrert ca. 850 f.Kr. (C.I.O./ Isotech - Groningen)) at den klart faller utenfor dateringene av de andre hugde ristningene.

Problemer og tilnæringsmåter.

Utgangspunktet for analysen er Paul Ricoeurs arbeider om tekster og lesing av tekst. Gjennom strukturalistisk forklaring og hermeneutisk forståelse er hovedhensikten med avhandlingen å presentere en ny tolkning av et kjent og tidligere tolket arkeologisk materiale. Problemstillingen er for det første å undersøke og vise at arkeologisk materiale, det vil si materiell kultur, kan behandles på samme måten som tekst (kap. 3). For det andre vil jeg bruke den tekstuelle metaforen som utgangspunkt for å forklare (kap. 4) og forstå (kap. 7) veideristningene. Forklaringen av ristningenes struktur forsøkes integrert i forståelsen av ristningene.

På den tolkningsmessige siden er det ikke gjort forsøk på å endre eller overprøve de tolkninger av enkeltfigurer som er presentert i litteraturen. Dersom Hallström eller Gjessing påstår at figuren framstiller en rein, har jeg godtatt det som en rein. Det eneste feltet der tidligere forfatteres figur-tolkning blir overprøvd er Simonsens slangefigur på Kirkely-feltet (kap. 4.2.2).

Avhandlingen framstår i mye større grad som resultatet av et litteraturstudium enn et feltarbeid. Dette skyldes flere årsaker. For det første har forvitring redusert en del felt

betraktelig siden de første gang ble publisert. Et eksempel er Bukkehammeren på Tennes i Troms som ble undersøkt av Hallström i 1917 (Hallström 1938). Da registrerte han i alt 9 figurer her. 15 år senere finner Gjessing (1932) bare igjen 5 av disse, og i dag er det vanskelig å identifisere figurer her. For det andre har tidligere forskere som har arbeidet med helleristninger, nedlagt et nitidig arbeid i dokumentasjonen som jeg ut fra egne tilgjengelige ressurser vanskelig har kunnet overprøve. For det tredje vil det alltid være usikkerhetsmomenter vedrørende dokumentasjonen. Den vil være subjektiv, det vil til syvende og sist være subjektets tolkning av ristningen som avgjør hva man ser og dermed dokumenterer. Det er derfor vanskelig å påstå at et dokumentasjonsarbeid er riktigere enn et annet. Det er for eksempel vanskelig å påstå at Gjessings dokumentasjon er riktigere enn Hallstrøms eller vice versa.

Når det gjelder behandlingen av helleristningene analogt med tekst, er det for så vidt heller ikke tilført noen nye elementer. Den strukturen helleristningene representerer (kap. 4) tolkes eller leses i lys av kronologi, arkeologisk materiale, sjamanisme og totemisme, elementer som også tidligere har vært sentrale i helleristningsforskning (kap. 5 og 6). Slik kan avhandlingen sees på som et produkt av helleristningenes "virkningshistorie" eller tenknings-tradisjon som har etablert seg på dette feltet. Innholdet i elementene har imidlertid endret seg. Alle helleristningene er datert etter strandlinjenivå (kap. 5), og dette frambrakte nye resultater og problemer som er relevante for den nye forståelsen av materialet (kap. 6 og 7). Den arkeologiske konteksten er rikere, totemisme har et annet innhold enn på Gjessings tid. Sammen med det teoretiske utgangspunktet bidrar alt dette til at den tolkningen som legges fram, er svært forskjellig fra den tradisjonelle måten å tolke dette materialet på. Den tolkningen som legges fram er heller ingen endelig og avsluttet tolkning eller forståelse av veideristningene i

regionen. Avhandlingen må heller sees på som en diskurs der forskjellige elementer relateres til hverandre. Det er ikke tilfeldig hvilke elementer som inngår i avhandlingen, de vil hele tiden være bestemt av den diskursive formasjonen forfatteren befinner seg innenfor. Denne diskursive formasjonen utgjøres av det nettverk av tekster som denne avhandlingen inngår i, eller relaterer seg til.

Hensikten med avhandlingen er som sagt ikke å komme med noen "løsning" på helleristningenes "gåte". Poenget er å åpne opp for nye tolkninger av dette materialet ved å gå ut fra et alternativt teoretisk utgangspunkt. Ved å gjøre dette vil man kunne produsere nye aspekter ved forhistorien og dermed også kunnskap om oss selv og vår egen tid.

Organisering av avhandlingen.

Bakgrunnen for og framvoksten av den tolkningstradisjonen som ble etablert i helleristningsforskningen presenteres i kapittel 2. I kapittel 3 drøftes den tekstuelle metaforen, det argumenteres for at materiell kultur kan behandles som tekst. Det blir også undersøkt hvilke implikasjoner dette har for helleristninger. Kapittel 4 er en strukturanalyse der helleristningene sees på som et sluttet system. Systemets interne struktur undersøkes og forklares. I kapittel 5 og 6 beskrives og drøftes de elementer denne strukturen skal tolkes eller forstås i lys av. Det er kronologi og arkeologisk kontekst (kap. 5), sjamanisme, totemisme, makt og ideologi (kap. 6). I kapittel 7 "åpnes teksten mot verden" - den tolkes og forstås. Kapitlet er en skisse der det beskrives hvordan helleristninger og hule- og hellemalinger har inngått som en viktig del av den sosiale diskursen i steinalder og tidlig metalltid. Kapittel 8

er et kort oppsummerings- og konklusjonskapittel der en del sentrale tema i avhandlingen drøftes og problematiseres.

2. FORSKNINGSHISTORIE.

Det blir etterhvert hevdet med noe bortimot aksiomatisk visshet, at den monumentalkunsten som vi etter gammel arkeologisk terminologi gjerne kaller "arktiske" ristninger og malinger, har sitt psykologiske utspring i en primitiv jaktmagi. Og sikkert med rette. (Gjessing 1936:1).

En del av "legitimeringsgrunnet" for å skrive om veideristninger ligger i forskningshistorien. I fra 1930 og fram til i dag har man i stor grad konsentrert arbeidet om å utvikle bedre og nøyaktigere dokumentasjonsmetoder. På tolkningssiden har den jaktmagihypotesen som Gjessing utviklet på 1930 tallet vært den ledende forklaringsmodellen. Det er i løpet av denne perioden ikke blitt utviklet noen alternative teorier som ristningene kunne tolkes i lys av. Slik har tolkningstradisjonen fått leve nokså uproblematisert i over 50 år uten at noen har stilt alvorlige spørsmål ved den. I dette kapitlet vil jeg vise hvorfor og hvordan dette skjedde.

Kapitlet består av tre deler. Første delen omhandler perioden fram til ca. 1930. Andre delen går inn på Gutorm Gjessings forfatterskap og den betydning dette fikk for norsk helleristningsforskning. Den tredje delen konsentrerer seg om tida etter Gjessing, det vil her si etterkrigstida fram til i dag. Forskningshistorien i de andre skandinaviske land vil også bli berørt der dette er relevant.

Perioden fram til 1930. Den tidlige helleristningsforskningen.

Utforskningen av helleristninger i Skandinavia startet tidlig. Allerede på 1600 tallet ble det dokumentert helleristninger

(Klindt-Jensen 1975). og fram mot vårt århundre ble det beskrevet en rekke nye felter. Men det var først i begynnelsen av vårt eget århundre at tenkning omkring og arbeid med helleristningerslik som vi i dag kjenner det, fikk sin utforming. I 1904 skilte Andreas M. Hansen ut veideristningene som egen gruppe i motsetning til ristninger forbundet med jordbruk (Hansen 1904). Grunnlaget for dette skillet fant han i motivvalget, som først og fremst besto av vilt, men også i materialets topografiske og geografiske beliggenhet. Et viktig skritt videre var A.W. Brøggers "Elg og ren paa helleristninger i det nordlige Norge", som ble publisert i 1906, der veideristningene dateres til steinalder. I den samme artikkelen brukes forøvrig for første gang begrepet "arktiske ristninger", da Brøgger satte disse ristningene i sammenheng med det nordlige skiferkomplekset som på denne tida gikk under navnet "arktisk steinalder". (Brøgger 1906:359, 1909:105).

Det var nærliggende å sammenligne de skandinaviske avbildningene av jaktbart vilt med motivvalget i den paleolittiske hulekunsten. Selv om man her hadde avbildninger av andre dyrearter, mente man det var rimelig å anta at det var den samme symbolikken som lå bak. Ved hjelp av etnografiske analogier ble de paleolittiske bildene tolket som jaktmagi, hvis hensikt var å gi jegeren makt over viltet og å sikre, eventuelt øke, viltets fruktbarhet. Brøgger mente at de skandinaviske helleristningene med avbildninger av jaktbart vilt ga uttrykk for "veidingens psykologi", og at de representerte et ønske om god jaktlykke. (Brøgger 1925:92).

I de to første tiårene av dette hundreåret drev Gustav Hallström et utstrakt feltarbeid i Norge. Han oppdaget og dokumenterte flere nye felter i Nord-Norge og Trøndelag. Han publiserte en del mindre artikler om dette (1907, 1908, 1909), men hovedverket om det norske veideristningsmaterialet er monografien "Monumental

Art 1", som kom ut i 1938. Sikkert ikke upåaktet av at helleristningsforskning i Norge i det vesentlige ble utført av en svensk arkeolog, sammenkalte Brøgger til et møte i 1927 for å planlegge en egen norsk forskningsstrategi, spesielt med tanke på helleristningsforskningen. Et av resultatene fra dette møtet var at Gutorm Gjessing fikk i oppdrag å undersøke helleristningene i Tromsø Museums distrikt.

Gutorm Gjessing og "de arktiske ristningene".

I 1932 ble "Arktiske helleristninger i Nord-Norge" gitt ut, og fire år senere publiserte Gjessing også ristningene i Trøndelag og søndre del av Helgeland i monografien "Nordenfjeldske ristninger og malinger av den arktiske gruppe". I tillegg publiserte han en del mindre arbeider (1935, 1938) og helleristninger innehar også en sentral plass i hans senere hovedverk om steinalderen (1942, 1945).

Tolkningproblematikken.

De tidligste helleristningsforskerne la ikke mye vekt på tolkningsproblematikken. Dette kom til å forandre seg med Gjessing. Hans utgangspunkt var et arbeid av Salomon Reinach fra 1903. Her forklarer Reinach den paleolittiske hulekunsten som jaktmagi ved hjelp av etnografiske analogier (Gjessing 1932:56). Gjessing skriver at jaktmagiforklaringen:

- med held er overført på de arktiske helleristningene, idet den også for disses vedkommende er helt ut anerkjent. Det synes da heller ikke mulig å rokke ved den (Gjessing 1932:56).

Han henviser så til bl.a. Skjomen- og Rødøy-ristningene der flere av bildene kan tolkes som jakt eller fangstscener. Brøgger hadde tidligere forklart Vingen-ristningene som et uttrykk for kollektiv styrtfangst på hjort (Brøgger 1925:78). Gjessing er imidlertid ikke villig til å gi denne forklaringen generell karakter. Motivene er for uensartet og beliggenheten for mange av ristingene vil heller ikke passe inn i denne tolkningen.

Hvalene eller fiskene på Skjomen, Leiknes, Klubba og Fykanvatn samt båtene på Skjomen og fuglene på Leiknes

tyder også avgjort på at vi her ikke er berettiget til å tale om en kollektiv fangst av samme art som det synes å dreie sig om ved Vingen (Gjessing 1932:56).

Jaktmagien.

I "Nordenfjelske ristninger og malinger av den arktiske gruppe" (1936) går Gjessing grundigere inn i tolknings-problematikken. Etter å igjen ha henvist til Reinach og jaktmagiforklaringen diskuterer han kort et arbeid av Herbert Kuhn (Gjessing 1936:-138). Kuhn hevder ifølge Gjessing at en magisk tydning av buskmannskunsten så og si er utelukket da buskmennene "påviselig" er irreligiøse. Billedkunsten representerer et rent uttrykksbehov hos disse menneskene. Likedan avviser Kuhn at den paleolittiske kunsten kan forklares ut fra dens formål, da han hevder at denne type kunst er formålsløs. Gjessing avviser dette synspunktet og sier at:

etter vår mening er det av helt avgjørende betydning, også for en riktig kunsthistorisk vurdering av veiidekunsten, at vi først og fremst holder dens formål klart for oss (Gjessing 1936:138).

Gjessings utgangspunkt er altså at veidekunsten hadde et formål og at dette formålet var knyttet til jaktmagiske ritualer. Og i "Norges steinalder" slår han fast at de nordskandinaviske helleristningene "i virkeligheten" ikke kan forklares dersom man ikke ser dem i lys av sjamanisme (Gjessing 1945:312).

Ut fra et stort utvalg av etnografiske analogier prøver Gjessing i "Nordenfjelske ristninger og malinger" å underbygge hypotesen om veideristningenes jaktmagiske innhold (1936:138-157). Materiale fra Kongo, Nord-Afrika og Nord-Amerika blir lagt fram og drøftet, og sentralt i argumentasjonen står de jaktmagiske ritualene hos Ojibwa-indianerne. Her lager sjamanen på bestilling av jegeren et bilde av dyret som skal jages, maler hjertet med rød farge og trekker en linje fra hjertet til munnen. Dette er den såkalte livslinjen. (Gjessing 1936:141).

Tidligere hadde E. Engelstad vært inne på at sirkelen eller "posen" som en kan se på mange av veideristningene, kunne tolkes som hjertet (Engelstad 1934:80). Gjessing "leser" veideristningene på samme måte og mener at linjen fra hjertet til munnen er den samme livslinjen som opptrer på dyrebildene hos Ojibwa-indianerne. Livslinjen symboliserer det levende viltet som skal nedlegges ved hjelp av jaktmagi. (Gjessing 1936:143).

Denne tolkningen av veideristningene styrker teorien om at ristningene er utslag av en jaktmagi. Det er imidlertid problemer med livslinjen som Gjessing ikke går nærmere inn på. Det er svært få av bildene som har den, blant annet er den svært sjelden i Nord-Norge. Det synes som om Gjessing (1936:154) forklarer dette ved å anse livslinjen som et relativt sent forekommende fenomen, men det forklarer ikke livslinjens fravær på f.eks. Vingen-ristningene, som klart skulle ligge i perioden der dette symbolet var i bruk. Gjessing går imidlertid ikke inn på dette problemet, han nøyer seg med å konstatere at livslinjen

mangler på en rekke felter, uten at dette synes å svekke hans tro på jaktmagiforklaringen.

Motivene.

Gjessing går så over til å behandle forskjellene i motivvalg på de ulike feltene. Han peker på at de slipte ristningene i Nordland har en mer "opphavelig" form enn de hugde, og at de dermed viser en renere naturalistisk oppfatning (Gjessing 1936:153). De slipte ristningene har utelukkende dyrefigurer, mens motivvalget på de hugde er betraktelig mer variert med bilder av dyr, mennesker, båter og geometriske symboler.

Grunnen til forskjellen i motivvalg mener Gjessing å kunne finne i den forestillingsverden som ligger bak hele veidekunsten. Gjennom tid blir motivvalget mer komplekst og formen mer abstrakt og skjematisk. Dette tolker Gjessing som uttrykk for en overgang fra en individuell magi til en organisert rituell magi, en form for sjamanisme. (Gjessing 1936:153-154). Feltene på Leiknes, Åmøy og Fykanvatn er preget av at ristningene bygger på førstehånds iakttagelser. Der har jegeren selv laget bildene. Den senere "pregløse og karakterløse kunst" er derimot skapt av profesjonelle sjamaner som kanskje aldri hadde jaget selv. Tilknytningen til vann kommer sterkere fram i den yngre delen av veideristningene. Samleiescener og mannsfigurer med ereksjon tolkes som uttrykk for fruktbarhetsriter. (Gjessing 1945:313-314). Veidekunsten er, for å bruke Gjessings ord, "blitt sjamanistisk, rituell dogmatikk" (1945:314). Etterhvert dukker det opp figurscener, og dyrefigurene får en mer og mer symbolsk betydning. Samtidig med dette blir også ristningene flyttet fra et vilt lende uten muligheter for folk å bo i nærheten til en lunere og flatere terrengetype. Det ser ut som om de slipte ristningene som er de eldste, er mer direkte knyttet til veide-

plassene enn de hugde. Men etterhvert som den rituelle sjamanismen vokser fram, blir ristningene ofte flyttet fra veide- eller jaktplassen til steder nærmere folks boplasser. Jaktmagien blir på denne måten i mye større grad enn før trukket inn i samfunnslivet. (Gjessing 1945:313-314).

Kronologien.

Etter at man hadde slått fast at veideristningene utgjorde en egen gruppe, ble det viktig å få etablert en kronologi for ristningene. Et avgjørende spørsmål var om det virkelig var et tidsgap mellom de to ristningstypene eller om forskjellen i form og innhold representerte forskjellige, men samtidige kulturer. A. M. Hansen daterte veideristningene som nevnt til bronsealder, mens Brøgger i 1906 daterer dem til steinalder. I 1925 hevder han imidlertid at ristningene skal dateres til bronsealder. Jordbruksristningene og veideristningene var samtidige, grunnen til forskjellen i form var at de sistnevnte bar på de opprinnelige instinkter (Brøgger 1925:74). Gustav Hallström derimot var blant dem som mente at veideristningene var eldre enn jordbruksristningene. Han ville datere dem til steinalder og hevdet at de ikke burde "placeras till någon af de senaste perioderna" (Hallström 1908).

Da Gjessing kommer med sitt forslag til en ristningskronologi, tar han utgangspunkt i ovennevnte spørsmål. Han går praktisk til verks og starter med å undersøke et par av ristningene i Trøndelag der både jordbruks- og veideristninger er til stede på samme feltet. På Bardal-ristningen finner han på grunnlag av stilstudier at det må være en forskjell mellom de naturalistiske figurene og bronsealderristningene. Å se kontinuitet på dette feltet finner Gjessing "meget vanskelig". (Gjessing 1932:45).

Hammer-feltet i Nord-Trøndelag styrker hans tro på at det er et kronologisk gap mellom ristningsgruppene. Her finner Gjessing at de øverste figurene, som må være de eldste, er laget da vannstanden stod så høyt at bergflaten der de laveste (og yngste) figurene er, var dekket av vann (Gjessing 1932:45). I 1936 konstaterer han at i så og si alle tilfeller der jordbruks- og veideristninger er hugget over og i hverandre, har veideristningene vist seg å være de eldste, mens det motsatte aldri har vært påvist. Gjessings konklusjon er at:

Det må derfor ansees som hevet over enhver tvil at veideristningene danner et kronologisk skikt som i sin helhet er eldre enn jordbruksristningene (Gjessing 1936:171).

For å finne en mer eksakt kronologi forsøker han å datere enkelte av ristningene på grunnlag av strandlinjeforskyvninger. Det knytter seg imidlertid flere usikkerhetsmomenter til denne metoden, noe Gjessing var klar over. (1932:46). Dersom man kunne finne en ristning som lå slik til at den måtte være laget fra båt, ville man ved å tidfeste vannstands nivået få en relativt nøyaktig datering av ristningen. Ved Sagelva i Nordland mente Gjessing å ha funnet en slik ristning (Gjessing 1932:46). Sagelv-ristningene ligger over tapes maksimum, noe som kan gi dem en svært høy alder. Gjessing påviser også at samtlige av de slipte ristningene ligger over eller på tapes-nivået, mens de hugde ligger under (Gjessing 1932:47, 1945:264). Ut fra rent geologiske betraktninger av de nordnorske ristningene fastslår han at:

de slipte ristningene setter inn allerede i Ancylustid, og synes å være eldre enn de hugne, som øyensynlig ikke når bakenfor yngre steinalder. Men de geologiske forholdene gir også klart for hånden at de arktiske helleristningene her nord, i hvert fall lever videre gjennom nesten hele yngre

steinalder, - om ikke helt ned i bronsealder (Tennes)
(Gjessing 1932:50).

Han ser heller ingen arkeologiske hindringer for å gi de slipte veideristningene en så tidlig datering, selv om han innser at steinalderundersøkelsene i Nordland og Troms har vært relativt sparsomme (Gjessing 1932:50).

Ved siden av dateringene på grunnlag av geologi var stilistisk-typologiske studier viktige i arbeidet med å få etablert en kronologi. Typologien hadde helt fra den skandinaviske arkeologiens barndom vært en anerkjent og mye benyttet metode til å gi oldsaker en relativ kronologi. Den typologiske metoden var klart påvirket av den evolusjonistiske tankegangen som gjorde seg gjeldende først og fremst blant naturvitere, men også blant "kulturvitere" i tiden etter Darwin. (Trigger 1989).

Da veideristningene for første gang ble utskilt som egen gruppe, var en av grunnene at de enkle naturalistiske figurene hadde en mer opphavelig form. De var synlige resultater av jegernes ureflekterte naturetterlikning i motsetning til jordbruksristningene som var skjematiske, gjennomreflekterte symbolfremstillinger (Gjessing 1936:158). Brøgger framhever veideristningenes opphavelige form og Engelstad skriver i 1934 at en stilhistorisk vurdering vil utpeke enkelte av ristningene som mer "naturhengivne og oprinnelige", andre som "skjematiske og utviklet fra de første", og dette vil gi en relativ kronologi (Engelstad 1934:107). I 1922 hadde Shetelig antydnet at ristningsmaterialet kunne ordnes lokalt (Shetelig 1922:131, Gjessing 1936:159). Gjessing ser ingen motsetning i dette, lokale grupperinger av ristningene svekker ikke antakelsen om en generell stilutvikling (1936:159).

I arbeidet med å få oversikt over den generelle stilutviklingen tar Gjessing for seg de trønderske ristningene. I dette allsidige og varierte materialet mente han at man kunne følge stilutviklingen skritt for skritt. Veideristningene her mente han var beslektet med de i Nord-, Øst- og Vest-Norge, og også med de svenske. (Gjessing 1936:159). De slipte ristningene i Nordland er geologisk sett de eldste, dette støttes av den "opphavelige" og naturalistiske formen de har. Så går utviklingen mot en stadig økende skjematisme. Etter en gjennomgang av materialet fra Trøndelag deler han dette inn i tre utviklings-trinn. (Gjessing 1936:168).

Stil 1 består av hugde naturalistiske ristninger, der dyrene som regel er avbildet i naturlig størrelse. To eksempler på denne typen er Bøla og Bardal. I stil 2 er kravene til en naturalistisk framstilling blitt mindre strenge. Dyrene har ofte begynnende kroppsinndeling. Stil 3 karakteriseres ved full skjematisme. Her finner man ristninger som Skotrøa, Lamtrøa og malningene i Solsemhula. Drivkraften bak stil-utviklingen finner Gjessing som nevnt i veidemagiens struktur. (Gjessing 1936:168).

Veideristningenes opprinnelse.

Et fjerde tema Gjessing tar opp i sin helleristningsforskning, er spørsmålet om opphavet til den norske veidekunsten. En rekke arkeologer hadde påpekt likheten mellom veideristningene og den paleolittiske hulekunsten. Tanken om at veideristningene har hatt sitt opphav i den spansk-franske hule-kunsten har vært et tilbakevendende tema i veideristnings-forskningen hele dette århundret. (Se f.eks. Brøgger 1906, Hallström 1938, Gjessing 1936 og 1945, Maringer og Bandi 1955, Bakka 1973). Johannes Bø formulerer dette dilemmaet på en treffende måte i 1931 da han skriver følgende:

Det er naturligvis betenkeligheter ved å godta teorien om den direkte paleolittiske arv i vår steinalders naturkunst. Men det er kanskje ennå mere betenkelig å forkaste den (Bøe 1931:28).

Gustav Hallström er kanskje den som gjør mest ut av denne likheten. Sentralt i hans stilstudier er "l'attitude retrospective" som han finner på Leiknes-feltet. Han hevder at dyrebildene her er svært like malningene fra Aurignacien, og spesielt dyrene som ser seg tilbake viser en slående likhet (Hallström 1938:112). Leiknes-ristningene er de eneste av de slipte ristningene som har "l'attitude retrospective", og Hallström ser bare to måter å forklare dette på. Enten er figurene på Leiknes et forsøk på å innføre noe nytt i den gitte tradisjonen, eventuelt et forsøk på å bryte med denne. Eller så er det rester fra en tidligere epoke, og Hallström velger den siste varianten noe som også skulle kunne gi ristningene en svært høy alder. (Hallström 1938:112).

Han foreslår også at slipeteknikken ristningene er fremstilt med, kan ha sin opprinnelse i en form for maleteknikk. Det ville være en logisk utvikling dersom man av en eller annen grunn skulle ønske mer slitesterke figurer enn de malte (Hallström 1938:119).

Brøgger er en av de som sterkest avviser et kulturelt felleskap med den paleolittiske hulekunsten. I 1925 skriver han at en eventuell likhet ikke skyldes annet enn et "felleskap i veidingens psykologi" (Brøgger 1925). Konsekvensen av et kulturelt fellesskap ville være at de slipte ristningene i Nordland, som i form og uttrykk var de som lignet den fransk-spanske kunsten mest, måtte være langt eldre enn ristninger lenger sør, og dette var for mange vanskelig å akseptere.

Ut fra den "Gjessingske" veideristningskronologien skulle man kunne anta at helleristningene i Norge oppsto på Nordlands-kysten i boreal tid. Deretter spredde bergkunsten seg nordover til Troms og Vest-Finnmark, og sørover til Trøndelag der den igjen delte seg i forskjellige retninger. Den spredde seg til Østlandet dels over Dovre og gjennom Gudbrandsdalen, dels gjennom Østerdalen. Den trengte videre nedover kysten til Vestlandet, og østover fra Trøndelag og inn i Nord-Sverige. Alt skulle ligge til rette for å tenke seg at helleristningene som fenomen spredde seg over det eurasiske kontinentet i en vest-øst bevegelse med utgangspunkt på den Nordnorske Atlanterhavskysten. (Gjessing 1945:285).

Dette var et fascinerende og framfor alt dristig forslag å lansere i en tid der det stort sett var opplest og vedtatt at all kultur var kommet til Nord fra Sør. Kanskje det var for dristig, Gjessing prøver allikevel gjennom et kunstgrep å koble veideristningene til den sydeuropeiske hulekunsten. Dette gjør han gjennom å foreslå at både de paleolittiske malningene og de skandinaviske veideristningene har felles opprinnelse. Argumentet baserer seg på at den franko-kantabriske istidskunsten fra Aurignacien er:

en kunst som i hele sitt psykologiske grunnlag er overlag nær i slekt med den skandinaviske, og også med den russisk-asiatiske, selv om vi her finner atskillig mer kompliserte komposisjoner enn i vesteuropeisk og skandinavisk veidekunst (Gjessing 1945:290).

Stilutviklingen til de slipte ristningene viste at de må gå tilbake på eldre forstadier, og fargesporene Gjessing mente å ha observert på Leiknes-feltet tydet på at forstadiet har vært malninger (Gjessing 1945:291). Grunnen til at malingene i dag har forsvunnet er at de var laget på åpne bergflater, de

malninger som nå kjennes, er alle av en senere type (Gjessing 1945:291).

At den "monumentale veidekunsten" i Norge viser seg første gang som en retardert Aurignacien-kunst ikke lenge etter at Komsa-kulturen med sitt forsinkede Aurignacienpreg var kommet inn fra øst, tror ikke Gjessing er en tilfeldighet (Gjessing 1945:291). Gjennom dette kunstgrepet konkluderer han med at både istids-kunsten og de skandinaviske veideristningene må stamme fra en felles uoppgaget (sic!) asiatisk kunst (Gjessing 1945:292).

For å kort oppsummere Gjessings viktigste bidrag:

1. Veideristningene går tilbake til boreal tid (Ancyclus-tid), de slapte er eldre enn de hugde.
2. Stilutviklingen går fra naturalistiske dyrefigurer imot en mer skjematisk framstillingsform. Motivvalget øker gjennom tid.
3. Ristningene representerer en jaktmagi. Endringen i stil forklares ut fra en utvikling av magien til sjamanisme. Et sentralt punkt i argumentasjonen er "livslinjen".
4. Opphavet til veideristningene er å søke i en uoppgaget kultur et eller annet sted i Asia.

Tiden etter andre verdenskrig.

Etter nå å ha gått gjennom hovedtrekkene i Gjessings forskning i veideristningsmateriale i løpet av 1930 og 1940-tallet, forflytter vi oss i forskningshistorien til tiden etter 1945. De arkeologene som har fortsatt å arbeide med veideristningene

i "Gjessings ånd", er først og fremst Anders Hagen og Povl Simonsen.

Simonsens veideristningsforskning.

Povl Simonsen har særlig konsentrert seg om ristningene i Nord-Norge og har nedlagt et stort arbeid i oppmåling og dokumentasjon av nye helleristningfelter i landsdelen (se f.eks. 1958). Simonsen forklarer veideristningene på samme måte som Gjessing. Bildene og stilutviklingen sees i lys av jaktmagi og utviklingen av sjamanisme (Simonsen 1979:447-448).

Simonsen legger kanskje større vekt på kontakten sørover når han forklarer sjamanismens tilblivelse. Et av Gjessings argumenter for å forklare sjamanismens framvekst er at småkunsten og veideristningene skiller lag stilistisk sett. Jegerne fortsetter å lage sin småkunst selv, mens de jaktmagiske ristningene blir laget av sjamanen. Dette fører til en profesjonalisering, og det oppstår et eget yrke for sjamaner. Profesjonaliseringen forsterkes ved at sjamanen ønsker å monopolisere sin kommunikasjon med "maktene" ved å utvikle et språk som de vanlige stammemedlemene ikke har tilgang til, og dette gjøres ved en økende skjemativering og abstrahering av bildene. Simonsen mener dette skjer samtidig med utviklingen av andre profesjoner, nemlig steinsmed, pottemaker og handelsmann. (Simonsen 1975:78-84, 1979:472).

Både handelsmannen som spesialist og mange av de nye symbolene som dukker opp i ristningsmaterialet, mener Simonsen har sin opprinnelse i Sør-Skandinavia. Profesjonaliseringen av sjamanen hevder Simonsen har sammenheng med guddommens nye personifiserte karakter i sør-skandinavisk bronsealder. På grunnlag av dette mener han at endringene i veideristningene gir uttrykk for store

endringer både i samfunn og religion, dette inkluderer også sterke åndelige bånd til Sør-Skandinavia "tvers over alle kultur-grenser". (Simonsen 1979:472).

Simonsens stilinndeling er også nokså lik Gjessings (Simonsen 1979:469-470). Likeledes den relative kronologien. Men Gjessings absolutte kronologi vil ikke Simonsen godta. Han tror ikke at de slipte ristningene er så gamle som Gjessing antar de er. Dersom Gjessings dateringer er riktige, ville de slipte ristningene (Simonsens stil 1) kunne knyttes til Fosnakulturen og de andre veideristningene til de subneolittiske kulturene. Dette ville igjen forutsette en relativt klar kontinuitet i kunst og religion på tross av store endringer i materiell kultur, og dette skriver Simonsen "forekommer meg helt usannsynlig" (Simonsen 1979:477).

Et annet argument mot å gi de slipte ristningene en tidlig datering var hentet fra arkeologikongressen i Tromsø i 1970. Der viste man i praksis at det var mulig å ta seg ned til Sagelvristingene i tau. Det var enighet om at dette viste det uholdbare i Gjessings dateringer. Forsøket falsifiserte Gjessings teori om at ristningene måtte være laget fra båt. Simonsen mener derfor at stil 1 skal dateres til yngre steinalders begynnelse (Simonsen 1979:477). Gjessing kommenterer Sagelv-debatten i en liten artikkel i Nicolay. Han poengterer her at veideristningskronologien ikke bare henger på Sagelvristingene, men på systematikken i de slipte ristningenes beliggenhet relatert til tapes maksimum. Han viser også til Gustav Hallstrøm som deler Gjessings oppfatning om daterings-spørsmålet, men som argumenterer etter helt andre linjer. Videre ser han ikke noe poeng i å holde på hypotesen om at Sagelvristingene måtte være laget fra båt. Ristingene kan for så vidt godt være laget fra land, uten at det må forandre hans forslag til kronologi. (Gjessing 1974:4-8).

Simonsen konkluderer sine kronologiske studier med at de slipte ristningene på Nordlandskysten ble laget for ca. 5500 år siden. Fra dette lille området spredde helleristnings-kunsten seg til resten av Norge og til Nord-Sverige i form av stil 2, og senere også gjennom Finland til Øst-Karelen. (Simonsen 1979:478).

Hagens og Bakkas veideristningsforskning.

Anders Hagen har arbeidet med ristninger på Vestlandet, men også med veideristningene i en mer generell skandinavisk kontekst. Lik Simonsen, arbeider også Hagen klart innenfor den "Gjessingske" tradisjon. (se f.eks Hagen 1970:107, 1976:142-153). Veidekunsten forklares ut fra den funksjonen den har hatt. Han mener at begrepet veidemagi/jaktmagi er for snevert og at ristningene har inngått som et viktig element i jeger og fangstfolkets religiøse verden. Men hans argumenter er helt i tråd med Gjessings, blant annet legger han stor vekt på "livs-linjen" og benytter seg også av Gjessings etnografiske eksempler (Hagen 1976:139-149).

Også når det gjelder kronologien er det stor enighet. Etter å ha arbeidet med Ausevik-feltet i Flora og sammenlignet det med en rekke andre såkalte blandede felter, stiller han spørsmål ved Gjessings påstand om at veideristningene som gruppe betraktet i sin helhet er eldre enn jordbruksristningene. Hagen mener at "veidekunst" og "bondekunst" kan være laget til samme tid, og at det må ha foregått en blanding og integrering av motiver og forestillinger fra de to "kunstområdene". (Hagen 1970:119). Dette arbeidet, samt O.S. Johansens utsagn om at: "Det finnes ikke et eneste solid argument som støtter datering av et eller flere felt med veidepetroglyfer til steinalder" (Johansen 1972:228), setter på begynnelsen av -70 tallet igjen fart i debatten om veideristningenes alder.

I 1973 publiserer Egil Bakka artikkelen "Om alderen på veideristningane" (Bakka 1973). Han går gjennom og diskuterer metodene som har vært brukt og brukes til å datere veideristningene. Typologi, stilstudier og billedstratigrafi er fundamentene for å bygge en relativ kronologi. I tillegg kommer datering relatert til daterbare steinalderartefakter og selvfølgelig strandlinjedatering som kan brukes uavhengig av andre dateringsmetoder.

Derimot avviser Bakka de "blandede feltene" som han mener har liten verdi dersom de ikke inneholder overhugginger. Han tar så for seg Vingen- og Ausevik-feltene og undersøker de figurene som Hagen mener er lån fra jordbruksristningene. Bakka finner ikke likheten overbevisende og mener en må lete etter lignende figurer på andre veideristninger. Ut fra dette tolker han så disse figurene som kvinnelige kjønnsorgan, vulvafigurer. Han avviser også Hagens "labyrinter" og "pseudolabyrinter" da disse ikke har noen overbevisende likhet med noe som kjennes på jordbruksristningene. (Bakka 1973:167-8). Etter å ha vurdert Ausevik-feltet kommer han fram til at:

..det då er svært lite truleg at veideristninga i Ausevik har noko lån frå jordbruksristningane, og med det fell også føresetnadene bort for å tidfesta Ausevik til bronsealderen (Bakka 1973:168).

Bakka viser også at det er en systematisk forskjell fra de relative minimumsnivåene på Vingen- og Ausevik-feltene og til de tilsvarende nivåene på bronsealderristninger med båter i det samme området. Forskjellen i høyde over havet representerer avstand i tid, kanskje opptil 1000 år, og det er lite sannsynlig at det har vært noen kronologisk kontakt mellom de to gruppene i dette området. (Bakka 1973:181).

Sommeren 1974 undersøkte Bakka ristninger på Hammer, Beitstaden i Nord-Trøndelag (Bakka 1975). Helleristningene som karakteriseres som veideristninger, var laget på en bergflate som nå ligger mellom 35 og 40 m over havet. Berget var slitt blankt av bølgeslagene og ristningsflaten må ha stått rett over høyeste flomål, slik at bølgeslagene til vanlig ikke nådde ristningene. Da ristningene ble oppdaget, lå de under et opptil 0,3 m tykt lag av marine sedimenter. Dette laget mener Bakka må være skylt opp fra sjøen av en stormflod, det vil si at ristningene er samtidig med et helt bestemt hav-nivå for stedet. Sannsynlig har veideristningene blitt dekket av grusmassene engang mellom 3000 og 4000 f.Kr. (Bakka 1975:4-5, 12). Dette er et av de få kronologiske fikspunktene i norsk veidekunst (Hagen 1976: 163) og støtter godt opp om Gjessings absolutte kronologi.

Etter at Bakka publiserte Hammer-ristningene, skisserer Hagen derfor en kronologisk utvikling som i store trekk er identisk med Gjessings (Hagen 1976:154-170). Gjennom en rekke større og mindre arbeider har Hagen og Simonsen bidratt til å forsterke den tolkningstradisjonen som startet med Gjessing på tretti-tallet. Dette har vært den dominerende måten å se på veideristninger for forskere som arbeidet innenfor den såkalte "normative" arkeologien, og den "jaktmagiske/religiøse" forskningstradisjonen har bestemt hvilke spørsmål man kunne stille materialet, og dermed også hvilke svar man kunne få.

Ny-arkeologien og veideristningene.

På 1960 tallet skjer det en dreining innenfor anglo-amerikansk arkeologi som får omfattende teoretiske og forklaringsmessige implikasjoner. Denne såkalte ny-arkeologien kom som en reaksjon på den tradisjonelle, normative arkeologien, som ble ansett for å være deskriptiv, historisk og subjektiv. Den skulle nå

erstattes av en eksakt og målbar, objektiv arkeologi som også kunne gi funksjonelle og prosessuelle forklaringer (Olsen 1987:2).

På tross av at ny-arkeologien i sin mest eksplisitte og dogmatiske form aldri ble noen dominerende retning i norsk arkeologi, kan dens innflytelse likevel klart spores blant yngre arkeologer utover på 1970-tallet. Hvilke innflytelse hadde så dette "paradigmeskiftet" på norsk helleristnings-forskning?

Når det gjelder tolkningstradisjonen fikk den stort sett leve i fred. Få spørsmål ble stilt til den jaktmagiske/religiøse forklaringsmodellen. Helleristningsstudiene ble mer orientert mot økologi, og man forsøkte å bruke ristningene til å rekonstruere menneskets tilpasning i forskjellige naturmiljø (Hagen 1976, Helskog 1983, Indrelid 1978, Mikkelsen 1977). Grunnen til at jaktmagi-paradimet så lett lot seg inkorporere i ny-arkeologien ligger på to plan. For det første kunne helleristningsmotivene som i jaktmagihypotesen ble tolket som uttrykk for ønsket om kontroll over naturen, brukes til å rekonstruere en fortidig økologisk virkelighet. Man antok at helleristningene representerte spisesedler eller menyer til jakt- og fangstfolk. For det andre var det vanskelig å forene ny-arkeologiens krav til testbarhet og objektivitet med tolkingsforsøk relatert til f.eks. ideologi/religion, da dette er fenomener som gikk utover den økonomiske rasjonalismen.

Enkelte stilte seg riktignok undrende til at dyreartene som var representert i det osteologiske materialet fra steinalderboplasser, knapt var avbildet på ristningene, men ristningene ble allikevel tolket på samme måte som tidligere (Magnus og Myhre 1976:110). 30 år tidligere bemerket Gjessing det samme:

Men det er alt nå klart at det i det zoologiske utvalg veidekunsten gir oss, er sjøfangst i høy grad under-vurdert. Det må ha spilt særlige vilkår inn, som har gjort at storviltet i skog og fjell har hatt en dominerende plass i det fangstmagiske system som veidekunsten avspeiler. (Gjessing 1945:237).

Ingen gjør imidlertid noe forsøk på å undersøke hvilke "særlige villkår" det er som ligger bak den "skjeve" representasjonen i motivvalget.

Man konsentrerte seg heller om å vitenskapeliggjøre arkeologien ved å høyne presisjonsnivået ved hjelp av operasjonaliserbare, objektive begreper. Hagen drøfter de forskjellige begrepene man tidligere har brukt i arbeidet med helleristningene, som f.eks. steinalderkunst, bronsealderkunst, jordbruksristninger, avlerkunst osv., og mener at de bør erstattes av det "enkle og nøytrale begrepet bergkunst" (Hagen 1970:118).

O.S. Johansen går ennå et skritt videre på veien mot det objektive vitenskapsspråket og foreslår at det nye begrepet bør være petroglyfer (Johansen 1972). Gjessing kommenterer denne utviklingen og hevder at arkeologer etterhvert er blitt mer opptatt av:

.. en fasjonabel "vitenskapelig" verbalisme enn forståing av relevante problem (Gjessing 1974:4).

Egil Mikkelsens avhandling "Øst-Norske veideristninger - kronologi og øko-kulturelt miljø" er et godt eksempel på hvilke muligheter og begrensninger ny-arkeologisk inspirert helleristningsforskning gir (Mikkelsen 1977). I innledningen kommer han med følgende programerklæring:

Skal vi derfor kunne studere veideristningene i en vid kultursammenheng, og ikke bare se på dem som kunstneriske ytringer av religiøs betydning, må en søke å nå fram til et bedre kronologisk grunnlag både for ristningene og for det øvrige arkeologiske funnmaterialet. Først når dette er gjort, kan en framsette hypoteser om hvilke ristninger og hvilket arkeologisk materiale forøvrig som mest sannsynlig bør sees i sammenheng. Da vil det også være mulig å knytte dette sammen med økologiske data om samme tidsrom, og ristningene vil kunne studeres i forhold til menneskenes tilpasning til det økologiske miljøet. Da først kan en tilfredsstillende forsøke å tolke de sosiale og religiøse sider av samfunnet som veideristningene er uttrykk for. (Mikkelsen 1977:148).

Han foretar så en stilistisk-typologisk analyse av ristningene, men han vil "forlate den svært subjektive analyseformen der dyrefigurer vurderes som mer eller mindre naturalistiske eller skjematiske". I stedet vil han "forsøke å analysere figurene ved hjelp av kvantitativt registrerbare typologiske elementer slik at graden av subjektivitet kan minkes" (Mikkelsen 1977:173). På denne måten vil han påvise hvilke lokaliteter som viser stor grad av likhet. Tanken bak er formulert av blant andre Binford, som skriver:

The distribution of style types and traditions is believed to be largely correlated with areas of commonality in level of cultural complexity and in mode of adaptation (Binford 1962:220).

Ut fra denne analysen konkluderer han med at det er stor grad av stilistisk likhet mellom en del av figurene, og dermed også relativ samtidighet. Den stilistiske likheten går "på tvers av de økologiske soner, kysten og innlandet". Han daterer så de

kystnære ristningene på grunnlag av strandlinjeforskyvninger, og knytter innlandsristningene til denne dateringen. (Mikkelsen 1977:179-185).

Ut fra de kronologiske, arkeologiske og økologiske data formulerer han så en modell hvor han mener å kunne påvise sesongflytting mellom kystområdene ved Oslofjorden og innlandsområdene på Østlandet i mesolittisk tid (Mikkelsen 1977:-185-189). Han vil så undersøke om veideristningene kan innpasses i en slik årssyklus, og tar "utgangspunkt i en tolkning av veideristningene og hva de kan fortelle om økonomien til de grupper som har laget ristningene" (Mikkelsen 1977:185-189).

Konklusjonen blir at innenfor den mesolittiske "Nøstvet-kulturen" har jegergrupper flyttet mellom kysten (vår-sommer) og innlandet (høst-vinter), enkelte grupper har også sannsynligvis holdt til ved det indre av fjordene om vinteren. Veideristningene er laget av disse gruppene, og elg er det dominerende motivet. Mikkelsen mener at flertallet av figurene på ristningene trolig ble hugget i de områdene jegergruppene oppholdt seg om høsten og vinteren. Om vinteren var det lettest å drive jakt på elg, muligens har det også vært en viss selektiv jakt på elgokser. (Mikkelsen 1977:194).

Til slutt tar han for seg veidekunsten som religiøst uttrykksmiddel. Her fastslås det at:

Religionen i et samfunn er i meget stor utstrekning avhengig av økonomien og den sosiale organisasjon (Mikkelsen 1977:-194).

Ristningene tolkes på samme måten som Gjessing gjorde det 40 år tidligere, de er laget for å "opprettholde bestanden" eller "å sikre seg utkomme" (Mikkelsen 1977:196).

Ristningene forklares ut fra et funksjonelt perspektiv, der stikkordene er økologi, økonomi og tilpasning. Menneskenes ideologisk-religiøse virksomhet sees på som determinert av samfunnets evne til å tilpasse seg naturmiljøet.

Helleristningsforskning på 1980 tallet.

Den største samling helleristninger som hittil er funnet i Norge, er helleristningene i Alta. Det i hovedsak Knut Helskog som har arbeidet med dette materialet. I en rekke arbeider har han vært opptatt av spørsmål relatert til kronologi og stilutvikling. (se f.eks. Helskog 1982, 1984, 1985, 1987). Han har etablert en kronologi for Alta-materialet basert på to analyser. Den første er en korrespondanseanalyse, en multivariabel statistisk analyse med utgangspunkt i en klassifikasjon av helleristningene. Hensikten har vært å forsøke å finne strukturer i materialet som kan ha kronologisk betydning. Den andre er en analyse av forholdet mellom eventuelle strukturer og strandlinjeforskivningen med hensyn på relativ og absolutt datering. (Helskog 1982:48). Gjennom disse analysene har han etablert en kronologi delt i fire etterfølgende faser som strekker seg fra 4200 f.Kr. til 500 f.Kr. (se f.eks. Helskog 1987:21).

Denne lange ristningstradisjonen gjør han enda lenger ved å sammenligne helleristningsfigurene med figurer på samiske rune-bommer. Helskog foreslår at det i Nordskandinavia har vært en sammenhengende, kontinuerlig tradisjon i figurframstilling knyttet til ritualer. Dette betyr at man her har en sammenhengende tradisjon som strekker seg 6000 år tilbake i tid. (Helskog 1987:30).

I arbeidet med tolkningsproblematikken arbeider Helskog som de fleste andre også relativt klart innenfor den "Gjessingske"

tradisjonen. I artikkelen "Helleristninger i Alta - kilder om levkår i forhistorien?" tar han opp det økologiske aspektet og diskuterer i hvilken grad ristningene i Alta gjenspeiler det ressurs-økonomiske grunnlaget til de menneskene som bodde i Alta-området de siste 4000 årene f.Kr. (Helskog 1985). Han konkluderer her med at **"..helleristningene gir et selektivt, og ikke representativt bilde av det økonomiske grunnlaget for levkårene til jakt og fiske/fangst befolkningen i Finnmark.."** i nevnte periode. I en annen artikkel (Helskog 1983) antyder han at siden elg opptrer så ofte i Alta-materialet, må elgen ha vært en viktig kjøttressurs. Han hevder videre at det at det **"ikke er usannsynlig at de mange endringene i helle-ristningene gjennom tid har mer å gjøre med ideologi (religion) enn økonomi"** (Helskog 1985:199). Som de fleste av dem som har arbeidet med veideristninger i Norge, tror Helskog at ristningene bør assosieres med sjamanisme (Helskog 1987:18, 30).

Helskog avviser teorien om at veideristningene skulle ha utviklet seg fra store naturalistiske figurer til små, skjematiserte og abstrakte figurer. Gjennom å undersøke figur-utviklingen i Alta-materialet gjennom tid finner han at det ikke er samsvar mellom alder, størrelse og grad av skjemativering. (1983:55-56). Han mener videre at dette også vil være tilfelle "andre steder". (Helskog 1989:99-101).

Helskog konkluderer med at det synes:

..å være grunn til å utfordre den konvensjonelle tenkemåten med hensyn på den gradvise endringen i skjemativering fra naturalistisk til ytterst stiliserte og geometrisk ugjenkjennelige figurer (Helskog 1989:101).

De kronologiske fasene Helskog har delt Alta-materialet inn i, mener han altså lar seg overføre til helleristninger andre

steder. Den typologiske likheten mellom Altaristningene og ristninger i områdene rundt Kvitsjøen og Onegasjøen, i Nord-Sverige og langs norskekysten mener han indikerer en enhet i ideologi, tro og kommunikasjon over store områder. Han hevder videre at årsakene som har ført til kulturelle endringer i dette enorme området, må ha vært relativt like. (Helskog 1987: 25). Påstanden om at **"Alta appears to be a key area for the north Scandinavian rock carving chronology"** (Helskog 1985:184) holder som vi senere skal se, ikke helt for ristningene i Nordland og Troms.

Andre forskere som har arbeidet med helleristninger på 1970 og 1980 tallet er bl.a. Kalle Sognnes, som særlig har vært opptatt av ristningsmateriale fra Trøndelag (Sognnes 1980, 1982, 1983). Sognnes har arbeidet forholdsvis mye med bronsealder-ristninger og i flere artikler relatert helleristningsfeltene til annet arkeologisk materiale, da først og fremst boplasser. Han har blant annet forsøkt å rekonstruere bronsealderens Stjørdal gjennom å studere fordelingen av ristningsfelter jamført med bosetningspor fra denne perioden. De 18 helleristningsgruppene ansees å representere separate bosetnings-enheter der ristningene har vært sentrum for bosetningen. (Sognnes 1984:136-148). Han har også diskutert hulemaleriene i Nordland relatert til hverandre og til annen norsk "bergkunst". (Sognnes 1981,1985).

Til slutt noen få ord om forskere som har prøvd å tolke helleristninger utover en økologisk, økonomisk og bosetningsmessig ramme. Synnøve Vinsrygg har arbeidet med tidsaspektet i agrarristningene eller bronsealderristningene (Vinsrygg 1980). Hun stiller spørsmål om bronsealdersamfunnets tidsoppfatning kan avspeile seg i ristningene og om ristningene er dette samfunnets kalender, eventuelt et uttrykk for tid. Hun kommenterer også forskningstradisjonen vedrørende jordbruksristningene og hevder at det: **"..har vore lite skifte i hovedtankane og teoriane på det**

fundamentale plan". (Vinsrygg 1980:37). Hun ser også sammenhengen mellom tradisjonen og forskningsresultatene: "... di meir ein granskar ut ifrå same problemstillingane, di mindre er sjansane for å få dei (forskningsresultatene) falsifisert eller modifisert". (Vinsrygg 1980:38).

Den svenske arkeologen Jarl Nordbladh har vært opptatt av å finne alternative måter å behandle denne type materiale på da den tradisjonelle helleristningsforskningen har vært karakterisert: "...by the uncritical approach of conventional history of religions .." (Nordbladh 1978:185). Resultatet av dette mener Nordbladh er at vi nå har: "... a number of explanations which do not add very much to our understanding" (Nordbladh 1978:185). Mangelen på grunnleggende teorier har en negativ virkning på de endelige forskningsresultatene. I stedet for å vise sin avhengighet av tidligere forskning, bør dagens forskere formulere klare vitenskapelige perspektiver eller forsøke å definere sitt syn på mennesket. (Nordbladh 1978a:198).

Nordbladh er en av de få skandinaviske arkeologene som har foreslått å anvende en semiologisk/semiotisk tilnæringsmåte på helleristningsmateriale. I artikkelen "Images as Messages in Society. Prolegomena to the Study of Scandinavian Petroglyphs and Semiotics" (1978a) ser han på det visuelle budskapet og det symbolsystemet helleristningene som fenomen utgjør. I en senere artikkel anvender han denne tilnæringsmåten på et konkret arkeologisk materiale. Ved å relatere bronsealderristningene til gravhauger fra samme periode viser han at landskapet begrepsmessig er todelt. Helleristningene ligger i dalene og ved sjøen og representerer liv og produksjon, mens gravhaugene ligger på toppen av åser og representerer begravelse og død, disse to forskjellige kulturfenomenene opptrer som identifikasjonspunkter i landskapet. (Nordbladh 1980).

Endelig må Bryan Hood nevnes. I artikkelen "Sacred Pictures, Sacred Rocks: Ideological and Social Space in the North Norwegian Stone Age" (1988) ser han på Alta-ristningene som ubevegelig informasjon i motsetning til chert som er mobil. Helleristninger og chertbrudd ble sett på som punkter i et meningsfylt sosio-symbolisk landskap. Han ser på hvordan forskjellen mellom helleristningene, som er fiksert i landskapet, og cherten, som er mobil, får sosio-politiske implikasjoner i diskursen mellom kyst- og innlandsgrupper. (Hood 1988:65-84). Å se på helleristningfelter som del av en diskurs er en ny og fruktbar måte å betrakte dette materialet på og et godt eksempel på hvorledes man ved å stille nye spørsmål til et kjent materiale får nye svar.

Oppsummering.

Dagens syn på veideristninger skyldes en tolkningstradisjon som har overlevd i mer enn 50 år. Svært få forskere har stilt spørsmål ved denne tradisjonen eller forsøkt å skape eventuelt å finne andre tradisjoner man kan se veideristningene i lys av. Flere forskere har kommentert at ristningene tilsynelatende gir et skjevt bilde av dietten til steinalder-menneskene, uten at dette har gitt seg utslag i alternative tilnæringsmåter til ristningsmaterialet. Det samme gjelder Hagens og Helskogs antydninger om at andre aspekter ved ristningene enn de jaktmagiske kan ha vært viktige. Lite eller ingenting har rokket ved Gjessings tolkningstradisjon, den har levd relativt uforstyrret siden 1930-årene.

Dersom man vil at helleristningene skal gi nye svar og ny innsikt, må man stille dette materialet nye spørsmål. I neste kapittel vil jeg klarlegge det teoretiske fundamentet for de spørsmål jeg i denne avhandlingen vil beskjefte meg med.

Att förklara er att frilegga strukturen, dvs. de interna beroenderelationer som utgör textens statistiska tilstånd. Att tolka är at följa den tankeriktning som öppnas gjennom texten, att ge sig i vag mot textens gryningsland.

Paul Ricoeur.

3. VITENSKAP OG TEKST.

I dette kapitlet vil jeg argumentere for at arkeologisk materiale har en karakter som gjør det mulig å behandle det på tilnærmet samme måten som man behandler en tekst. De senere årene har man i samfunnsvitenskapene og i de humanistiske vitenskapene tatt i bruk metoder og tanker som før har vært forebeholdt språk- og litteraturvitenskap. Tanken som ligger bak, er at også ikke-litterære og ikke-språklige fenomener skulle ha tekstuelle og/eller lingvistiske karakteristika og at man derfor kunne behandle disse fenomenene som analoge til tekst eller språk. I alt overveiende grad opptreer disse synsmåter innenfor hermeneutikken og strukturalismen. For å etablere sammenhengen mellom tolkning av tekst og forståelse av arkeologisk materiale, er det nødvendig å gå nærmere inn i disse to tilsynelatende kontradiktoriske teoribygingene. Videre er det nødvendig å gå inn på Paul Ricoeurs forsøk på å bygge bro over motsetningene i disse to filosofiske retningene. Ricoeurs analyse resulterer i den tekstuelle metaforen og det er denne som er avhandlingens teoretiske utgangspunkt. Siste delen av kapitlet vil være et forsøk på å se hvilken betydning dette analytiske alternativet har for arkeologi generelt og helleristninger spesielt.

Strukturalismen.

Strukturalismen er en av de mest betydningfulle kulturteorier i vårt århundre. I utgangspunktet var teorien en lingvistisk teori, men den har senere fått stor innflytelse i fag som litteratur og antropologi. Også i arkeologi er strukturalisme anvendt, mest kjent er kanskje Leroi-Gouhrens strukturanalyse av den paleolittiske hulekunsten.

Strukturalismen tar utgangspunkt i den sveitsiske lingvisten Ferdinand de Saussures teorier. På to avgjørende måter brøt Saussure med 1800-tallets empirister. For det første gav han ikke ontologisk prioritet til objektet, men til relasjonen mellom objekter. Det er med andre ord ikke tingen i seg selv som er viktig, men den relasjonen den står i til andre ting. For det andre er det ikke de synlige, empirisk erfarbare formene som er det essensielle, men de underliggende strukturene generer de synlige formene. (Olsen 1987:25).

Tegnet: signifier og signified.

Saussure så på språket som et system satt sammen av tegn. Uten forskjellen mellom tegnene ville det ikke være mulig å skape mening, et språk bestående av et ord er en umulighet da dette ordet vil kunne uttrykke alt og ikke skille mellom noe. Språket krever minst to tegn slik at de kan definere hverandre. Det er mulig å uttrykke alt ved hjelp av en kode bestående av to forskjellige tegn (en datamaskin virker på denne måten). (Sturrock 1979:10). Helt sentralt for Saussure er altså at mening framkommer som resultat av relasjonen mellom tegn og ikke gjennom tegnet i seg selv.

Tegnet består av to komponenter, en lyd eller akustisk komponent (i skriftspråk er det et meningsfylt eller kanskje riktigere et gjenkjennbart merke festet til papiret) som han kalte signifiant eller signifier, og en mental eller begrepsmessig komponent som han kalte for signifié eller signified (Sturrock 1979:6). I norsk språkdrakt kan denne dikotomien betegnes med begrepsparet uttrykk og innhold (Olsen 1987:27). De engelske begrepene er såpass innarbeidet i norsk fagterminologi at jeg velger å bruke disse.

Sentralt i Saussures teori er at det lingvistiske tegnet har en tilfeldig eller umotivert natur. Signifier er tilfeldig da det ikke er naturlig forbindelse mellom signifier og signified. Det er for eksempel ingen "tre-lignende" kvaliteter i ordet "tre" som knytter det til det mentale, konseptuelle bildet av det fysiske objektet, som det betegner. Språket er også tilfeldig på den måten at hvert språk deler inn på forskjellige måter det som kan uttrykkes i ord slik at man ikke uten videre kan oversette et språk til et annet gjennom å skifte ut et ord i det ene språket med et tilsvarende i det andre. (Sturrock 1979:9). Tegn er altså ikke autonome enheter som har en "naturlig" iboende mening. De er alle i et system og kan kun defineres gjennom sine relasjoner til andre tegn i det samme systemet (Olsen 1987:28).

Språket: langue og parole.

Saussure behandler språket på samme måte i det han deler det i langue og parole. Begrepsparet kan oversettes med språkssystem versus tale (Olsen 1987:26). Språkssystemet er språket minus tale, det er samtidig en sosial institusjon og et verdisystem. Tale er den individuelle realiseringen av språkssystemet. (Barthes 1984:26). Språkssystemet ligger under og styrer enhver konkret og individuell realisering av dette systemet. Sjakkspillet er

et godt eksempel på dette. Sjakkspillet realiseres når to mennesker faktisk spiller spillet. Dette skjer etter bestemte regler (et språkssystem) som hele tiden ligger under og styrer de enkelte trekk og de enkelte spill, som alle er individuelle realiseringer av systemet. Sjakk realiseres gjennom individuelle, konkrete spill, som styres av et sett overordnede regler, som igjen ikke har eksistens gjennom annet enn det aktuelle sjakkspillet. Hver av disse to termene får sin fulle mening i den dialektiske prosessen som forener dem, det er intet språkssystem uten tale og ingen tale utenfor språkssystemet. Det er i denne dialektiske prosessen at virkelig lingvistisk praksis spilles ut. Språkssystemet er samtidig både resultatet og basisen for talen. (Barthes 1984:14-16).

Synkrone og diakrone studier.

Et tredje begrepspar som Saussure opererer med, er forskjellen mellom synkrone og diakrone studier. Man kan studere språk langs to vidt forskjellige akser, enten som et system som fungerer på et gitt tidspunkt, eller som en institusjon som har utviklet seg gjennom tid. Saussures forgjengere hadde vært opptatt av enkelte språks historie og utvikling og hadde ikke forsøkt å se på den totale strukturen i språket. Da lingvistene begynte med synkrone studier av språk, var dette en radikal endring av synsvinkel. Man så bort fra den diakrone aksene, og strukturalistisk språkforskning ble orientert mot spesielle systemer eller strukturer i en a-historisk kontekst. Man så på språk som et lukket tegnsystem, Saussure hevdet selv at "språk er form og ikke substans". (Sturrock 1979:8-10).

Syntagmatiske og paradigmatiske relasjoner.

En siste dikotomi fra Saussures begrepsverden er syntagmatiske og paradigmatiske relasjoner. Mening i språket framkommer gjennom forholdet mellom tegnene, og dette forholdet kan også sees på som sammensatt av to former. En syntagmatisk relasjon er et både/og forhold der mening produseres gjennom den kombinasjonen av tegn som faktisk er til stede i en sammenheng. En paradigmatiske relasjon er derimot et enten/eller forhold, der meningen fremkommer gjennom de tegn som ikke blir brukt i en sammenheng. En setnings mening framkommer altså i like stor grad av det man ikke velger å si eller skrive, som det man faktisk velger. (Olsen 1987:29-30). Et eksempel på disse relasjonene kan man finne i en restaurant-meny. Her har man syntagmatiske kjeder i form av forretten, hovedretten og dessert og paradigmatiske klasser som man kan fylle hver av disse tre gruppene med. Den syntagmatiske ordningen av måltidet skjer etter klare regler. Suppe, steik og is er et riktig komponert måltid, mens derimot is til forretten ville være ugrammatisk. (Olsen 1987:39).

Levi-Strauss og strukturalismen.

Strukturalismen som filosofisk retning oppsto da først og fremst antropologer og litteraturkritikere prøvde å applisere modeller fra den strukturelle lingvistikken i sine egne fag (Olsen 1987:31). Det sentrale navnet i utviklingen av en strukturell antropologi er Claude Levi-Strauss. Levi-Strauss har alltid vært en kontroversiell person i antropologien, og mange av hans ideer er omdiskutert. En del av kritikken av Levi-Strauss er relevant (se Tilley 1990), men mye av den skyldes misforståelser og sterke fordommer mot strukturalismen. (se f.eks. debatten med M. Harris, Levi-Strauss 1985:121-138).

I boka "Structural. Anthropology I" slår han først fast at lingvistikken er et samfunnsvitenskapelig fag og at den har en spesiell plass blant disse da:

It is probably the only one which can truly claim to be a science and which has achieved both the formulation of an empirical method and an understanding of the nature of the data submitted to its analysis. (Levi-Strauss 1979:31).

Den lingvistiske strukturalismen har vidtrekkende implikasjoner, og Levi-Strauss reduserer den strukturalistiske metode til fire basiske operasjoner.

First, structural linguistics shifts from the study of conscious linguistic phenomena to study of their unconscious infrastructure; second, it does not treat terms as independent entities, taking instead as its basis of analysis the relations between terms; third, it introduces the concept of system, finally, structural linguistics aims at discovering general laws, either by induction or by logical deduction, which would give them an absolute character. (Levi-Strauss 1979:34)

Det er kanskje disse bastante programformuleringene Levi-Strauss er blitt kritisert ut fra. Imidlertid beskriver han senere strukturalismen på en "mykere" måte:

However, even in enterprises of a broader scope, structural analysis does not claim to supply an answer to every question. Its ambitions remain modest: to pinpoint and determine problems, to arrange them in a methodical order, perhaps to solve a few of them, but especially to suggest a useful path to researchers who hope to tackle the mass of

problems that are, and will probably long remain, be unsettled. (Levi-Strauss 1985:137).

Gjennom en rekke arbeider har Levi-Strauss anvendt strukturalisme og utviklet den strukturalistiske antropologien gjennom analyser av etnografisk materiale. En av de viktigste innvendinger mot strukturalismen er at den tenderer mot å betrakte det den studerer som lukkede strukturer. Levi-Strauss avviser dette, blant annet i sin gjennomgang av Propps analyser av russiske eventyr. Her skiller Levi-Strauss klart mellom formalisme og strukturalisme, og han påpeker at en av årsakene til at Propp ikke helt lykkes med sin analyse, er at det er vanskelig å relatere eventyrene til en kontekst. For å utføre en struktur-analyse må det man studerer, opptre i en kontekst som kan relateres til det objekt man studerer. Derfor mener Levi-Strauss at for eksempel myter er et mye bedre materiale for en strukturalistisk studie, da mytene opptrer i en samtidig etnografisk kontekst. (Levi-Strauss 1978:115-146). Han fremhever også kontekstens viktighet for forståelsen av mytene i sin debatt med Harris om Heiltsuk-indianerne i British Columbia (Levi-Strauss 1985:121-138). Dette viser helt klart at det er et fortolkende element i Levi-Strauss tenkning. Også hans studier av Caduveo-indianerne i Brasil framhever dette. (Se kapittel 6). Den alvorligste kritikken som er reist mot Levi-Strauss arbeider, er at de ikke er refleksive, de mangler denne dimensjonen som er helt essensiell i den filosofiske hermeneutikken (Tilley 1990:54-60).

Mest kjent er kanskje Levi-Strauss for sitt fire binds verk "Mytelogikk", der han analyserer en lang rekke myter fra det amerikanske kontinentet. Banebrytende var også hans to bøker om totemisme. Disse er sentrale i denne avhandlingen. Flere ganger har arkeologer forsøkt å forklare forhistoriske fenomener i lys av totemisme. Imidlertid har dette vært svært vanskelig da man

før 1960 og Levi-Strauss' arbeider ikke riktig visste hva totemisme var (se kap 6). I "Totemism" (1963) går han gjennom forskningshistorien til det "totemiske problemet" som hadde plaget antropologifaget fra dets barndom. Inspirert av Radcliffe-Brown viser han at totemisme er et spesielt tilfelle av en nærmest universell struktur eller måte å tenke på. I boka "The Savage Mind" videreutvikler han blant annet sine ideer om totemisme som klassifikasjonssystem. Levi-Strauss' strukturalisme har møtt kritikk fra forskjellig hold, men det synes å være enighet om at strukturalisme som metode er et anvendelig verktøy i den prosessen forståelsen er. (Se f.eks Scholte 1973, Tilley 1990, Ricoeur 1988).

Hermeneutikken.

Hermeneutikk kommer fra det greske ordet "hermeneuin", som betyr å fortolke, tyde, forstå (Wind 1987:6). Etter reformasjonen oppsto hermeneutikk som en egen disiplin. Man begynte å benytte seg av hermeneutiske prinsipper ved tolkning av bibelen. Etterhvert ble også hermeneutikken et viktig element i fag som jus, klassisk filologi og filosofi. (Mueller-Vollmer 1985:2). Hermeneutikk har alltid vært intimt knyttet til tolkingen av tekster, dette er også utgangspunktet til den filosofiske hermeneutikken representert ved Gadamer.

Dilthey; forklaring eller forståelse.

En sentral personlighet i etableringen av den hermeneutiske tradisjonen er Wilhelm Dilthey, Friedrich Schlegelmachers elev og etterfølger. I sin "Kritikk av den historiske fornuft" kommer Dilthey med en ny type analyse av forståelses- og forklaringsprosessen, som Heidegger utvikler videre i "Sein und Zeit"

(Mueller-Vollmer 1986:148). Den modellen som de positivistiske vitenskapene hadde lånt fra naturvitenskapene og overført også til de historiske fagene, kaller Dilthey for forklaring (Erklärung). Tolkning utledet han fra forståelsen (Verstehen), som for Dilthey var det grunnleggende i de humanistiske vitenskapene og det eneste som respekterte det grunnleggende skillet mellom human- og naturvitenskapene (Ricoeur 1988:31). Dilthey formulerte forholdet mellom forklaring og forståelse som en dualisme der det ene alternativet utelukker det andre. Enten forklarer man som naturviteren, eller så tolker man som historikeren. (Tolkning ble av Dilthey sett på som et spesielt område innenfor forståelsen). (Ricoeur 1988:39). Det gjensidige ekskluderende skillet mellom forklaring og forståelse har preget vestlig vitenskap helt fram til vår tid og er fremdeles et dominerende skille mellom ulike fagområder.

Ved hjelp av hermeneutisk teori sikret Dilthey de humanistiske fagene en basis som adskiller dem fra naturvitenskapene (Warnke 1987:26). Han påpekte at denne forskjellen heller er en forskjell i måten man erfarer på enn forskjell i de objekter man erfarer. Men som sine forgjengere mente Dilthey at både naturvitenskapelige og humanistiske studier var objektive studier. Målet var i begge å oppnå en nøytral forståelse av sosiale og menneskelige fenomener, en forståelse som skulle være tilgjengelig for alle observatører uansett historisk eller kulturelt betrakningspunkt. Forskjellen fra vår tids positivisme lå i at i denne benekter man at det er forskjell mellom naturvitenskapelig logikk og de humanistiske fagenes logikk. Dersom begge skulle være objektive, betydde det for positivistene at de humanistiske vitenskapene måtte kopiere naturvitenskapelig praksis og standard, det man ønsket var å kunne forklare og forutsi hendelser ved å formulere og verifisere kausale hypoteser. (Warnke 1987:2).

Gadamer; for-dommer og tradisjon.

Den kanskje alvorligste kritikken av Dilthey og av positivismen kommer fra en vår tids ledende filosofer, Hans Georg Gadamer. Gadamer kritiserer Dilthey, ikke for å opprettholde et skille mellom naturvitenskap og humanvitenskap, men for ikke å se at denne delingen går på tvers av objektivitetsstandarden til begge. Gadamer mener at også naturvitenskap er et produkt av en fortolkningstradisjon og at normene og standardene naturvitenskapen påberoper seg, er **fordommene** til denne tradisjonen. Det spørsmål Schleyermacher og Dilthey og senere positivismen stiller, er for Gadamer et galt spørsmål. Vi kan ikke spørre om hvordan en "menings-vitenskap" kan oppnå naturvitenskapens objektivitet, fordi denne objektivitetsstandarden er skapt innenfor en bestemt tradisjon og er kanskje anvendelig for visse formål, men kan ikke på noen måte gjøres til et absolutt krav. (Warnke 1987:3).

Gadamers utgangspunkt er tolkning av tekster. Han mener at i tolkning av tekster finner man en modell for all menneskelig virkelighetserfaring. Forståelsen ledes av forutforståelse, denne endres gjennom forståelsesprossessen, man forstår i kraft av sin forutforståelse. Forståelsen beveger seg i sirkel, en hermeneutisk sirkel. (Lindseth 1981:10-11). Gadamers hermeneutikk er derfor ikke lenger en metode i de humanistiske vitenskapene, men tar opp mer grunnleggende spørsmål om hva mennesket er. Vi er "kastet" inn i verden som vesner som forstår og tolker - og dersom vi vil forstå hva det vil si å være menneske, må vi forsøke å forstå selve forståelsen. Forståelse er heller ingen aktivitet på lik linje med andre menneskelige aktiviteter. Forståelsen er universell og kan sies å ligge under og trenge gjennom alle former for aktivitet. Hermeneutikkens oppgave er ikke å hjelpe oss til å "frigjøre" oss fra vår egen historiske kontekst. Når man undersøker en tekst eller en

historisk hendelse, skal ikke hermeneutikken hjelpe en til å tenke seg inn i hodet på den som var opphavsmann eller -kvinne til teksten eller hendelsen. Forståelse og mening er ikke psykologiske prosesser, men ligger i språket, de er lingvistiske. Det er selve teksten eller hendelsen som "eier" mening. Meningen blir kun realisert i og gjennom den hendelsen som forståelse er. (Bernstein 1985:113-14).

Dette betyr imidlertid ikke at Gadamer forfekter et relativistisk syn. Et sentralt begrep hos Gadamer er **fordom** eller **for-dom**. I løpet av opplysningstiden hadde begrepene autoritet og fordom fått en negativ betydning og ble sett på som motsetningene til rasjonalitet og metode. Det Gadamer gjør, er å rehabilitere fordommen og autoriteten. Man mente (og mener) at det gjaldt å fri seg fra fordommene, og i naturvitenskapens metode mente man å ha funnet en fordomsfri vei til kunnskap. Det man glemmer, er at all erkjennelse forutsetter forutforståelse. Forutforståelsen er Gadamers for-dom. Den er en bedømmelse, en "dom" som går forut for, og virker inn på annen bedømmelse, bestemmelse og forståelse. All vår forståelse er altså grunnet på for-dommer. Det er viktig å reflektere over våre for-dommer, slik at man kan skille ut de dårlige og ta utgangspunkt i de gode, som Gadamer kaller de **legitimerte** for-dommene. Forståelsesprosessen blir da å betrakte som et stadig oppgjør med egne for-dommer. Forståelsens mål blir å delta i den prosess der disse legitimerte for-dommene utvikles. Man må anerkjenne autoriteten og tradisjonen som ligger i de legitimeret for-dommene og samtidig må man avdekke deres historiske betingethet og deres mangler og revidere og utvikle dem. (Lindseth 1981:12-13).

Tidlig-hermeneutikerne hevdet at det å forstå et verk var å leve seg inn i forfatterens intensjoner. Ifølge Gadamer skyldes dette en feilaktig psykologiforståelse fra romantikken. Man forestilte seg at den geniale skaperakt kunne gjenoppleves av den geniale

tolker. Gadamer mener at et verk må forstås i seg selv. Forfatterens intensjoner er noe annet enn den virkelighet verket utgjør. (Lindseth 1981:21).

Sentralt her er tidsdistansen. Når man studerer en tekst eller en historisk hendelse, er ikke avstanden i tid (eller kultur) en hindring som skal overvinnes. Gadamer sier at:

Temporal distance is not something that must be overcome. This was, the rather naive assumption of historicism, namely that we must set ourselves within the spirit of the age, and think with its ideas and its thoughts, not with our own, and thus advance towards historical objectivity. In fact the important thing is to recognise the distance in time as a positive and productive possibility of understanding. It is not a yawning abyss, but is filled with the continuity of custom and tradition, in the light of which all that is handed down presents itself to us (Gadamer, i Bernstein 1985:140).

Et litterært verk utgjør en egen virklighet, skapt innenfor en fortolkningstradisjon. Denne består av de for-dommer som er retningsbestemmende for tradisjonens syn på og tolkninger av verket. Denne totaliteten av legitimerede for-dommer er verkets virkningshistorie, som er dets virkelighet, den man møter når man vil forstå det. Virkningshistorien er en virkende kraft som gir utgangspunkt for nye tolkninger. (Lindseth 1981:22).

Et verk eller en tekst er altså aktivt med på å forme fortolkningstradisjonen. Et verk har på samme måte som et menneske en horisont. Et menneskes horisont er alt det som det umiddelbart kan fatte i sin livssituasjon, ut fra sin stilling og sine fordommer. Horisonten er med på å konstituere ens verden. På samme måte blir et verks virkelighet medkonstituert av dets

horisont. Verkets horisont er dets virkningshistorie slik den til enhver tid framstår. Verkets virkningshistorie åpner sider av virkeligheten som dermed kan bli synlig for tolkeren. Forståelsen er at horisonter møtes og forenes, det er dette som skjer i dialogen, Gadamer kaller dette for horisonsammensmelting. (Lindseth 1981:22). Gjennom horisontsammensmeltingen får vi utprøvd og vurdert våre for-dommer. På denne måten blir det å lære andre livsformer og horisonter å kjenne samtidig en måte å forstå oss selv på.

Som vi ser, er forståelse et nøkkelbegrep i hermeneutikken. Hermeneutikk handler om hvordan vi forstår og tolker. Videre er det en intim knytning mellom hermeneutikk og tolkning av tekst. Det neste skrittet vil nå være 1: å se om hermeneutisk teori gjelder for tolkning og forståelse ut over teksten, i dette tilfellet materiell kultur og 2: å se om skillet forklaring/-forståelse lar seg oppheve.

Paul Ricoeur. Forklaring og forståelse.

Ricoeurs forfatterskap kan sees som et forsøk på å overkomme det motsetningsfylte og konfliktfylte forholdet mellom naturvitenskap og humanvitenskap. På den ene siden står naturvitenskap, objektivitet og teknisk ekspertise, på den andre siden de humanistiske fagene, individuelle valg og etikk. Dette skillet formuleres som motsetningen mellom Diltheys forklaring og forståelse, og gjennom hele sin produksjon forfølger Ricoeur dette problemet. (Kemp 1988:11-27).

Etter Ricoeurs møte med den franske strukturalismen har han i sitt forfatterskap først og fremst vært opptatt av teksten og det skrevne språket. Ifølge strukturalismen befinner, som vist ovenfor, språket seg på et ubevisst og strukturelt plan, der

lingvistiske og semiotiske strukturer snarere tenker i oss enn at vi tenker dem. Strukturalismen ser også bort ifra subjektive intensjoner. Språket kan på denne måten sees på som et sluttet tegnsystem og gjøres til objekt for forklaring. Dette mener Ricoeur er utilfredstillende. Språkets "åpning" mot verden må rekonstrueres, og for å gjøre dette tar Ricoeur utgangspunkt i forskjellen mellom **semiologiske** og **semantiske** språknivåer. Lingvisten Emilio Beneveniste hadde i motsetning til Saussure gått ut ifra språkets konkrete talefunksjon og ikke fra språket som abstrakt system. Å si noe er samtidig å betegne eller mene noe som går ut over språket som system. Dette er den semantiske funksjonen, der det språklige tegnet representerer noe virkelig. Den semiologiske funksjonen som innebærer at et tegn relateres til andre tegn innen samme system, er underordnet den semantiske. Beneveniste går ut ifra setningen eller frasen som den minste betyningsbærende enhet i det som han kaller "le discours". Diskursen settes lik det å si noe, den forutsetter en taler og en lytter, og hensikten med diskursen er først og fremst å påvirke den andre. Å tale/snakke er også å gjøre noe, og en av funksjonene i talehandlingen er den illokutive som betegner det vi legger inn i det vi sier, for eksempel et løfte, en ordre eller et spørsmål. I dette diskursbegrepet sammenfattes dermed både de situasjonsbestemte og de funksjonelle egenskapene i en språklig meddelelse. Diskursen uttrykker intensjon og motivasjon i den umiddelbare samtalesituasjonen. (Holmgren 1977:132). Dette er viktig da Ricoeur her som vi senere skal se, gjør det mulig å integrere forklaringen i forståelsen.

For Ricoeur er diskursen fiksert i skrift. Problemet er da at umiddelbarheten, det som gjør at man forstår, forsvinner når den talte diskursen går over til en skrevet diskurs. Når man ikke spontant forstår, kan man i talehandlingsdiskursen be om en forklaring, og denne forklaringen gjør en bedre i stand til å

forstå. Denne muligheten forsvinner tilsynelatende sammen med den umiddelbare talesituasjonen. (Holmgren 1977:133).

Det er her Ricoeur innfører begrepet distansering. På samme måte som språket går ut over seg selv når det aktualiseres som diskurs, så overskrider talen seg selv som mening når den inngår i en forståelsesprosess. Dette er den første distanseringen, nemlig distansen mellom det siende og det sagte. De funksjoner som finnes i talehandlingen, finner han igjen etter at hendelsen har gått utover seg selv som mening og blitt materielt fiksert, det vil si skrevet ned. (Holmgren 1977:133-134).

Hendelsen som materielt fiksert mening har imidlertid videre konsekvenser enn dette. Den andre distanseringen fører til at teksten blir autonom i forhold til forfatterens intensjoner. Hva teksten sier sammenfaller ikke lenger med hva forfatteren ville si, og dette gir muligheter for et ubegrenset antall lesninger, som igjen hører hjemme i forskjellige sosio-kulturelle kontekster. Teksten **dekontekstualiseres** både sosiologisk og psykologisk, for senere å **rekontekstualiseres** i nye kontekster. Dette realiseres gjennom leseakten. (Ricoeur 1977:140).

Den tredje distanseringen frigjør teksten fra sitt opprinnelige publikum. Den skrevne diskursen er i prinsippet tilgjengelig for alle som kan lese. Dette åpner i prinsippet opp for et uendelig antall lesninger av den samme teksten. Den fjerde distanseringen er tekstens frigjøring fra de begrensinger den tilsynelatende refererer til. En tekst er med andre ord ikke avhengig av den felles realitet som er forutsetning for og ligger i talehandlingen. Teksten har derfor en annen referansedimensjon enn talen. (Ricoeur 1977:137).

Teksten framstår altså som en autonom meningsstruktur. Dette gjør tolkningsbegrepet til Dilthey vanskelig å bruke da dette er

grunnlagt i den forstående innlevelsen i en annen's psyke. Men her kan man i stedet bruke strukturalismen som metode til å forklare teksten. Dette betyr ikke at teksten sees på som et lukket system. I alle tekster ligger det en intensjonell dynamikk, og det er denne intensjonaliteten som er det grunnleggende vilkåret for lesning av tekst. Leseprosessen er en dialektikk mellom forklaring og forståelse. Som leser kan man behandle teksten på to forskjellige måter. Man kan behandle den som om den var uten verden og uten forfatter og forklare den ut fra dens struktur, ut fra dens indre forhold. Teksten sees på som et lukket system som defineres gjennom den relasjonen de forskjellige tegn har til hverandre. (Ricoeur 1988:44-46)

Man kan også fullbyrde teksten i talen - det vil si fortolke den. Å fullbyrde teksten i tale vil si at vi fører teksten tilbake til levende kommunikasjon, vi lar teksten si oss noe om noe. Det som gjør lesning mulig er ifølge Ricoeur at teksten ikke er en lukket enhet. Teksten er hele tiden åpen for nye tolkninger og ny mening. (Ricoeur 1988:53-54).

Lesning av tekst har begge disse to mulighetene i seg, og Ricoeur foreslår at det er et dialektisk forhold mellom forklaring og forståelse i stedet for et dualistisk som Dilthey hevdet (Ricoeur 1988:56). Når vi leser, går vi fra forklaring til forståelse. Å kunne forklare en teksts betydning og ha innsikt i en teksts mening er nødvendig for å forstå hva en tekst sier. Forklaring kan slik beskrives som en forståelse som vokser fram gjennom spørsmål og svar. (Ricoeur 1988:74-75). Strukturanalysen blir på denne måten en nødvendig etappe mellom den naive, ytre tolkningen og den kritiske, dyperegående tolkningen. Forklaring og fortolkning kan slik plasseres innenfor den samme hermeneutiske buen. De to tilnæringsmåtene kan integreres i tekstens intensjon om å si noe om noe. Det som skal forstås er ikke den som taler bak teksten, men det som teksten taler om -

tekstens sak. Teksten sak er den verden teksten bretter ut foran seg gjennom å bli lest. (Ricoeur 1988:77).

Ricoeur behandler også forholdet mellom forklaring og forståelse innenfor handlingsteorien og historieteorien. Han finner at også her blir spørsmålet om forklaring og forståelse sett på som et enten/eller problem. Motsetningene innen historieteorien går mellom historikere påvirket av av den tyske "Verstehen"-skolen og av Collingwoods tenkning av historien og den historie-tradisjonen som Carl Hempels "The Function of General Laws in History" (1948) representerer. Problemet med den første oppfatningen er at selv om den forsøker å ta vare på forståelsen i historien, er det vanskelig å innføre et kritisk moment i en teori som er basert på den umiddelbare innlevelsen overført til en annens psyke. Problemet med Hempels modell er at den henter sin metodikk fra naturvitenskapen og forklarer historien i form av årsak og virkning. (Ricoeur 1988:90-93).

Ricoeur foreslår at den historiske forståelsen henger sammen med vår evne til å følge med i en beretning. Å følge med i en historie innebærer å forstå en rekke handlinger, tanker og følelser som har en retning og som samtidig byr på overraskelser. I all berettet historie finnes det en spesiell logisk kontinuitet da utgangen på en beretning må være avhengig av omstendighetene og samtidig akseptabel. Å følge med i en historie er derfor en helt spesiell aktivitet der man hele tiden prøver å forutse det etterfølgende forløpet og utgangen i historien. Samtidig korrigerer vi vårt bilde av hva som skal hende til det sammenfaller med den virkelige oppløsningen av historien. Vi sier da at vi har forstått. (Ricoeur 1988:94-5).

I denne måten å se fortellinga på viser Ricoeur igjen hvordan forklaring og forståelse utfyller hverandre istedet for å stå som to motsetninger som utelater hverandre. Dersom man oppfatter

forståelsen som en virkeliggjøring av forsøket på å følge med i en beretning, utgjør forklaringen en naturlig forlengelse av forståelsen. Beretningen har en ufullstendig struktur som får tilhøreren eller leseren til spontant å stille spørsmålet "hvorfor". Forklaringen gir hjelp til igjen å følge med i en historie når den spontane forståelsen blokkeres. Forklaringen beveger seg på forskjellige nivåer av generalitet, regelbundethet og vitenskapelighet. Historikerens oppgave er ikke å innordne en hendelse i en generell lov, men i stedet å interpolere en lov i beretningen for å få ny fart på forståelsen. (Ricoeur 1988:95-96).

Implikasjoner.

Det teoretiske utgangspunktet for avhandlinga er Ricoeurs arbeider om forklaring og forståelse av tekst. Et sentralt poeng i argumentasjonen var den distanse en tekst får fra sitt utgangspunkt og det potensiale dette medfører. Ricoeurs andre distansering var at teksten frigjøres fra sin forfatter. Det han sier, er med andre ord at den mening menneskelige fenomener har, går utover, eller ikke kan reduseres til, det som produsenten mente. Dette gir oss imidlertid ingen forståelse av de historiske og sosiale forhold teksten ble produsert under. Selv om teksten referer til en verden utenfor disse forholdene, produseres teksten av eller under bestemte sosiokulturelle forhold. Ricoeur mangler en teori om hvordan og i hvilke grad teksten er bestemt av den historiske situasjonen den er produsert i. (Moore 1990:114-115).

Dette vil også gjelde for materiell kultur. Materiell kultur produseres i bestemte historiske situasjoner, og for å skrive om forhistorien kan det være viktig å kjenne til den konteksten den materiell kulturen ble produsert under. Denne konteksten vil

imidlertid være sammensatt på en annen måte i arkeologifaget enn i andre fag. Den arkeologiske empirien som graves opp av jorda, er svært fragmentert. Det betyr at vi i større grad enn andre fag må basere oss på analogier fra samtidige samfunn og/eller dra veksler på tidligere arkeologisk litteratur. Velger man å arbeide med for eksempel preborealt materiale, er den konteksten man har, den viten man sitter inne med om sosiale, økonomiske, religiøse forhold, svært liten. Dette betyr at tekstens distansering fra sine produsenter her er større enn for eksempel i fag som litteratur eller antropologi. Distansen i tid vil på mange måter være samsvarende med distansen mellom produsent og tekst, eller i dette tilfellet materiell kultur. Det ser ut som om Ricoeurs distansering her faktisk passer bedre på forhistorisk materiell kultur enn på tekst.

Ricoeur hevder også at teksten fjernes fra sitt opprinnelige publikum. Moores innvending her er at teksten opprinnelig er produsert for noen. Dette gjelder spesielt for materiell kultur, der det er helt klart at gjenstander eller ting er produsert for et publikum. Forventninger og ønsker fra publikum vil ha innflytelse både på teksten og produksjonen av den. Dersom teksten ikke innfrir i hvert fall noen av publikums ønsker, slutter den å være en tekst. Den blir meningsløs. (Moore 1990:115-116).

Problemet med Moores innvending er at hun her framstiller publikum som en homogen masse, et enhodet troll. Dette er ikke tilfelle. Tekster og materielle ting vil nesten alltid være produsert for segmenter i befolkningen. Selv i såkalte primitive samfunn vil det være regler for hvem som kan eie/bruke forskjellige gjenstander, eventuelt forstå dem rett. Skillet mellom mann og kvinne sammen med alders-segmentasjonen vil føre til at i ethvert samfunn blir det produsert noe som er meningsløst for noen i befolkningen. At teksten opprinnelig var produsert for

et bestemt publikum, vil heller ikke gjøre det vanskeligere å undersøke tekstens sak, det som ligger mellom teksten og leseren.

Alvorligere er Moores innvendinger mot Ricoeurs påstand om at teksten i prinsippet kan leses av alle. Ricoeur hevder at dette åpner opp for et utall av tolkninger. Dette betyr at man får ulike tolkninger, tolkninger som ikke nødvendigvis er likeverdige sett fra et rent analytisk perspektiv. Imidlertid inngår forståelse og meningsproduksjon alltid i produksjon og vedlikehold av maktrelasjoner. Tolkning vil alltid være knyttet til sosial ulikhet og dominans. Diskriminering og ulikhet i samfunnet vil på forskjellige måter hindre grupper fra å tolke og forstå. (Moore 1990:116-117).

Denne innvendingen kan knyttes til den ovenfor. Gjennom å se på maktforhold og dominans er det enkelt å forstå hvordan noe som for enkelte grupper synes som uforståelig og meningsløst, allikevel kan bli oppfattet som viktig. Ting eller tekster kan framstå som meningsløse og dermed som "ikke-tekster". Ofte er det slik at det er tekstens status som er det viktige, forståelsen betyr mindre. Og tekstens status bestemmes i høy grad av autoritene og makten. Rett tolkning og forståelse har alltid vært en oppgave utført av autoriteter og er uløselig knyttet til makt (Bender 1989). Det er derfor viktig å knytte en teori om makt og dominans til Ricoeurs arbeider om tekst og tekstforståelse, hvis ikke vil den framstå som svært idealistisk (se kap. 6.3.).

Det synes ut fra dette at det skulle være mulig å behandle arkeologisk materiale på samme måte som man behandler en tekst. Fornminner innehar alle de karakteristika av distansering som Ricoeur tillegger teksten og de skulle derfor kunne behandles på samme måte. Ricoeur går selv utover den skrevne teksten til handlinger og monumenter:

An action leaves a "trace", it makes its "mark" when it contributes to the emergence of such patterns which become the documents of human action. (Ricoeur, sitat fra Thompson 1981:216).

Yx
↓

Dette betyr at det ikke lenger er noen prinsipiell forskjell på arkeologiske tekster og arkeologisk empiri. Begge deler kan behandles på samme måte. Videre er det som skal forstås ikke den som taler bak teksten, men det som teksten taler om, det som Ricoeur kaller tekstens sak, den verden teksten bretter ut foran seg (Ricoeur 1988:77). Å forklare vil da være å frilegge tekstens struktur, som er dens statiske tilstand. Dette gjøres i tekstens synkrone dimensjon, med den strukturelle lingvistikken som modell for analysen. Tolkningen vil være å følge den tankeretning teksten åpner. Mellom analysen av tekstens struktur og leserens tilegnelse av en mening befinner tekstens mening seg. Denne meningen vil imidlertid ikke være en endelig, objektiv sannhet, men vil i stor grad være bestemt av tekstens virkningshistorie og den tradisjon leseren står i. Når teksten og leserens horisonter smelter sammen, er man inne i forståelsesprosessen. Det er svært viktig hele tiden å ha klart for seg at forståelsen er dialogisk og at det er en prosess og ikke et statisk endepunkt. Sannheten ligger ikke der og venter på at vitenskapen skal komme å oppdage den. Det er ikke en monolitisk sannhet om fortida som vi som arkeologer møysommelig avdekker gjennom nitidige og grundige utgravninger, men et materiale som eksisterer i nåtida og som vi tolker fortida inn i (Olsen 1987, Shanks og Tilley 1987).

I forrige kapittel ble det vist at man i studiet av helle-ristninger i stor utstrekning har stilt de samme spørsmålene hele tiden og at man i det vesentlige har endt opp med de samme svarene. Man har forsøkt å finne ut hva som ligger bak helle-ristningene, altså et spørsmål av typen "hva mente forfatteren".

Ikke SCPA
I forhold til
SAMFUNNET

Man har forsøkt å tenke seg inn i helleristningsskaperne's hoder for å prøve å finne ut hva de mente med å lage bilder i berg. Dette spørålet er det samme som tidlig-hermeneutikere stilte, og det har som vist i dette kapitlet, liten relevans. I stedet for å se på tidsdistansen som positiv, har man med alle midler forsøkt å overvinne den.

På mange måter skulle man tro at da ny-arkelogien erstattet den normative arkeologien, ville man stille nye spørsmål til helleristningene. Det skjedde som nevnt ikke, jaktmagi-paradigmet fikk stå nærmest urørt. I tillegg til de momenter som ble nevnt i forrige kapittel, ligger et viktig element i forklaringen på dette i likheten mellom Diltheys "objektive" hermeneutikk og den positivistiske vitenskapen ny-arkelogien er en del av. Både denne hermeneutikken og positivismen anså seg selv som objektive vitenskaper. Helleristningsforfatterne's motiver da de for lang tid tilbake forfattet sine tegn, ble forklart av den normative arkeologien med at det de "egentlig" gjorde var å forsøke å kontrollere naturen gjennom jaktmagi. Skrittet fra å kontrollere naturen ved hjelp av magi til å tilpasse seg den, som er et av ny-arkelogiens nøkkelbegreper, er ikke langt. Da tilpasningsstudiene kom på moten, hadde arkeologien allerede et svar på hvorfor helleristningene ble laget, som passet utmerket inn i en ny-arkelogisk kontekst. I tillegg til å være "gode å spise" for flere paradigmer, var jaktmagiforklaringen også god å tenke. Den baserte seg på et ønske om å kontrollere naturen, noe som har vært sentralt i vår vestlige kultur de siste to hundre årene. Ved å gi dette ønsket en universell og vitenskapelig status, sa man ikke bare at disse forhistoriske Nordmenn var lik oss, men man var også med på å legitimere en viktig del av vår vestlige kultur.

Et av problemene med den positivistiske arkeologien er at den monopoliserer rasjonalitetsbegrepet, og kan dermed ekskludere

anderledes tenkende som relativister. Et eksempel fra kronologidebatten omkring Gjessings dateringer av de slipte ristningene viser dette. Etter at man i praksis viste at man kunne ta seg ned til Sagelv-ristningene ved hjelp av tau, mente enkelte at **"..Gjessings teori definitivt hadde fått dødsstøtet"** (Johansen 1972:226). Dette praktiske forsøket falsifiserte Gjessings argument om at ristningene var laget fra båt, ergo kunne ikke ristningene være så gamle som Gjessing hevdet. Konklusjonen var at:

Det finnes ikke et eneste solid argument som støtter en datering av veidepetroglyfer til steinalderen. (Johansen 1972:228).

Man viser her en ekstrem tro på at arkeologiske teorier, med andre ord våre virkelighetsoppfatninger av fortiden, kunne testes og eventuelt falsifiseres gjennom et praktisk forsøk eller et eksperiment. Man ser bort fra Gjessings "gode grunner" for å hevde at de slipte ristningene kunne være mesolittiske. Eksperimentet, som på mange måter er essensen av naturvitenskapen, gis en status som fullstendig overkjører Gjessings velbegrunnede hypotese. Debatten reduseres til et enten/eller spørsmål, enten kan Gjessings teori verifiseres eller så "finnes det ikke et eneste solid argument ...".

Ved å se på helleristninger som tekst, åpner en rekke nye muligheter seg. For det første unngår man å havne i den type enten/eller debatt som eksemplet ovenfor referer til. Forståelsen vil være en prosess, ikke et spørsmål om det sanne eller det gale. For det andre blir forklaringen integrert i forståelsen, ristningenes form og struktur må blottlegges før de kan tolkes som tekst.

Det første trinnet i den videre analysen vil være å se på ristningene som et lukket system ved hjelp av en strukturalistisk modell. Dette blir å forklare tekstens interne struktur. Deretter må teksten "åpnes" mot verden, med andre ord tolkes og forståes. Før dette gjøres er det imidlertid nødvendig å gå gjennom Saussures begrepspar og drøfte dem med hensyn på helleristninger for å etablere grunnlaget for helleristningene som et lukket system. Så vil jeg se på den verden denne teksten skal åpnes mot.

Helleristninger som et lukket system.

Helleristninger kan som språk sees på som et system av tegn. Tegnet besto av to komponenter, en signifier og en signified. Siden relasjonen signifier/signified var tilfeldig, vil det være umulig å finne tilbake til en tapt signified, og om man likevel greide det, ville man aldri få bekreftet at man hadde funnet den "rette". Dessuten må man anta at tegnets betydning ikke har hatt vært den samme for alle, og at denne betydningen i tillegg har endret seg gjennom tid. Dermed vil det være lite fruktbart å forsøke å finne denne komponenten. Hva den enkelte helleristning betydde, vil altså ikke være et aktuelt spørsmål. Det er relasjonen mellom helleristningene eller tegnene som er viktig. Helleristningene får mening i kraft av forskjellen mellom de enkelte tegn.

Meningen i språkssystemet kom fram gjennom relasjonen tegnene imellom. Den syntagmatiske relasjonen var forholdet mellom de ristninger som faktisk er til stede på ristningsfeltet. Den paradigmatiske relasjonen vil være til de ristningene som ikke er til stede, man har for eksempel ikke menneskefigurer blant de slipte ristningene. Hadde man det, ville de ha fått en annen mening enn den de har uten avbildninger av mennesker.

Saussure mente at studier av språket skulle konsentreres om den synkrone aksene på bekostning av den diakrone, som studerer et objekt gjennom tid. Helleristninger er et materiale som man kan anta er laget gjennom en lang periode, og dette gjør at det umiddelbart synes problematisk å drive synkrone studier på helleristninger.

Da Leroi-Gourhan studerte den paleolittiske hulekunsten i Vest-Europa, ignorerte han fullstendig kronologien og så på hulekunsten som et lukket system styrt av den samme underliggende strukturen eller grammatikken. I tillegg til å se bort fra 10000 år så han også bort fra økologi, stedet hulene var plassert, og eventuelle artefakter. Tanken bak Leroi-Gourhans analyse er at grammatikken i maleriene blir styrt av de samme basiske kognitive strukturer som også styrer den menneskelige tanke. (Leone 1982:744). Umiddelbart kan det synes man gjennom å studere helleristninger synkront vil miste kronologien eller den diakrone aksene.

Da Saussure innførte skillet mellom synkronitet og diakronitet, betydde ikke dette at han så på språket som en serie av homogene synkrone stadier (Culler 1976:37). Når vi kan si at vi har hatt et historisk forløp eller utvikling, kan vi det fordi vi kan gå ut ifra to eller flere synkrone stadier i dette forløpet. Det vil si at et diakront studium avhenger av at man kjenner eller er i stand til å finne (eller kanskje riktigere, å konstruere) synkrone stadier, den diakrone aksene vil på denne måten være underordnet den synkrone. Hvordan skjer så overgangen fra en synkron fase til en annen? Språket endrer seg gjennom talen, hevder Saussure. Dette fører igjen til at enkelte elementer i språkssystemet, la langue, endres. Disse isolerte endringene har konsekvenser for systemet da nettverket av relasjoner i systemet blir endret. Saussure hevdet:

- it is not that one system has produced an other but that an element of the first have been changed, and that has sufficed to bring into existence another system. (Culler 1976:41).

På samme måte kan man tenke seg at helleristninger endres. Gjennom gjentatt bruk endres oppfatningen av bildene og den sammenhengen de inngår i, som fører til at systemet som ligger bak og styrer tilpasser seg endringene, men endres også selv.

Man kan anta at hver "stilart" har en egen grammatikk som vil være forskjellig fra de andre. Ved å foreta en synkron analyse av hvert felt, med andre ord se på hvert felt som et eget språkssystem, vil man gjøre det mulig å problematisere spørsmålet om en kronologi feltene imellom på et senere stadium av analysen. Dette fører også til at man gir større rom til de individuelle aktørene, reduksjonismen i strukturalismen har lett for å "fjerne" de sosiale aktørene fra scenen.

Saussure delte språk i langue og parole eller språkssystem og tale. Helleristningenes språkssystem vil umiddelbart være det som skiller de forskjellige stilartene fra hverandre. For å ta et eksempel, den såkalte Nordlandsgruppen har et språkssystem som sier at disse ristningene skal være store, det vil si i naturlig størrelse eller større, de skal være naturalistiske, de skal være slipt inn i bergflaten, de avbilder bestemte dyreslag og utelater andre osv.. Språkssystemet vil også være bestemmende for hvor ristningene blir lagt i terrenget. Helleristningene endrer landskapet og fører til at menneskene som beveger seg i og gjennom landskapet leser dette anderledes og dermed også forholder seg til dette på en ny måte. Et godt eksempel på dette er Alta-ristningene, som etter at de ble gjenoppdaget har ført til en ny lesning av dette landskapet og ikke minst endret adferden til svært mange mennesker. Landskapet har fått ny

mening. (jmf. Hood 1988). Parole eller talen vil i dette tilfellet være den enkelt helleristningene, de er individets realisering av det språkssystemet som ligger bak og styrer.

Helleristninger som tekst.

Helleristninger i seg selv kan også sees på som mer enn tegn. Meningen i en helleristning vil kunne gå utover seg selv, fra et denotasjonsnivå til et annet og høyere betydningsnivå, konotasjonsnivået. Dette gjør det denotative tegnet om til sin signifier og frambringer et nytt konotativt tegn med en annen og videre betydning. (Olsen 1987:40). Ord og handlinger har mer enn en mening, de er flertydige. Ord får mening i setninger, og setninger vil bare bli ytret innenfor spesielle kontekster. Det samme gjelder handling som kun har mening sett i forhold til andre alternative handlinger og innenfor en bestemt kontekst.

- x Konteksten fungerer som et slags filter der ordenes eller handlingens "overskuddsmening" fjernes, det vil si at den produserer en enkelt mening av et i utgangspunktet flertydig ord.
- x Det er denne utskillingen av mening som Ricoeur hevder er det første som skjer når man tolker. Tolkning er nødvendig fordi alle ord er flertydige og den aktuelle meningen kommer fra den kontekst de brukes i. Samtidig utgjør flertydigheten basisen for den kreative utvidelse av mening gjennom metaforen. Metaforisk mening er imidlertid mer enn aktualiseringen av en av de potensielle meningene i et eller flere mangetydige ord. En metaforiske ytring påfører ordet en oppdukkende mening (emergent meaning), som selv om den er kontekstuel produsert, refererer til en mening utenfor denne konteksten. På samme måte som vi gir mening til en metaforisk uttalelse, konstruerer vi mening inn i en tekst. (Moore 1986:84). Oppdagelsen av konotasjons-nivået gjør at vi ikke lenger kan være sikre på om helleristningen av for eksempel en bjørn virkelig er en bjørn i konotativ sammen-

heng. Bjørnen kunne for eksempel være en totemisk representasjon av en klan.

Slik får altså helleristningen som tegn en semantisk funksjon som ifølge Benveniste er overordnet den semiologiske eller semiotiske funksjonen som besto i at tegn relateres til tegn innen samme system. Den semantiske funksjonen var å betegne eller mene noe som gikk ut over seg selv. Dette betyr igjen at helleristninger på det konotative nivået kan sees på som diskurs. Helleristninger som tegn har både en semantisk og semiologisk funksjon.

Når vi leser en tekst, leser vi mening inn i den, vi tolker den og kan gjøre dette metaforisk i stadig nye kontekster. Når vi som arkeologer skal tolke denne teksten, gjør vi det på vår måte, innenfor fagtradisjoner som utgjør en stor del av konteksten. I praksis betyr dette at vi tolker dem først og fremst i lys av kronologi og arkeologisk kontekst. Siden formålet med denne avhandlingen er å se med nye øyne på gammel empiri, vil jeg også tolke helleristningene i lys av fenomener som totemisme og sjamanisme, som alltid har vært tilstede i tolkningsforsøkene av dette materialet. Landskapet helleristningene befinner seg i, vil også være et vesentlig element for forståelsen. Ved å lage bilder på berg, endrer man landskapet, skaper nye meninger som manifesteres gjennom den måten mennesker forholder seg til seg selv og sine omgivelser på.

Man må derfor kunne anta at mennesker har tolket og beveget seg anderledes i et landskap med helleristninger enn i et landskap tomt for helleristninger. Videre kan man anta at de også har oppfattet seg selv forskjellig fra mennesker som ikke lagde helleristninger. Det vil derfor være mulig å anta at man gjennom å lese helleristninger i landskapet som tekst kan si noe om hvordan

helleristningene har gitt mening til de menneskene som gjennom forskjellig tider har opplevd ristningene.

Det neste kapitlet vil være analysen av ristningenes interne struktur. Relasjonen mellom figurene og mellom feltene undersøkes og behandles som om det var et lukket system. Resultatet av denne analysen vil senere være utgangspunktet for fortolkningen eller forståelsen av veideristningene i Nordland og Troms.

4. HELLERISTNINGER SOM LUKKET SYSTEM; STRUKTUREN.

Dette kapitlet er en analyse av helleristningene som et lukket system. Ristningene blir sett på som en struktur etablert gjennom relasjonene mellom de forskjellige tegn som inngår i strukturen.

For å finne fram til strukturen som ligger under og "styrer" helleristningene, må man undersøke hvordan figurene står i forhold til hverandre. Dersom vi holder oss til den tekstuelle metaforen, kan vi se på hvert felt som en tekst, hver bergflate med ristninger som en side i denne teksten og hver figur som en setning, dvs. den minste betydningsbærende enheten på det semantiske språknivået (Tilley 1990).

Imidlertid kompliseres dette av at en del av feltene ikke kan deles opp på denne måten. Flere av feltene kan for eksempel ha figurer på samme flate som ikke leses som om de står på samme "side", men er setninger fordelt på flere sider. En slik oppdeling er problematisk da det er vanskelig/umulig å finne fram til et objektivt kriterium som kan avgjøre om ristninger på en flate står så nær hverandre at de kan ansees å høre sammen, dvs. være setninger på samme side, eller om de skal leses som adskilte sider. Inndelingen av figurene vil derfor være subjektiv, og andre arkeologer som leser de samme helleristningene vil sannsynligvis finne alternative måter å gruppere figurene på. Det viktige her er imidlertid at uansett hvordan man grupperer ristningene, vil man komme opp i tvilstilfeller der man skjønnsmessig må avgjøre hvilken "bås" ristningene skal høre hjemme i. Denne formen for tvetydighet understreker den tvetydighet som mange av figurene selv er bærere av og som vil bli behandlet nærmere nedenfor.

Min inndeling av figurene vil for en stor del følge Gjessings og Hallstrøms inndeling av figurene i grupper. Der min inndeling er forskjellig fra deres, vil jeg gjøre oppmerksom på dette. Figurene finnes i appendiks.

De slipte ristningene.

De slipte ristningene utgjør en relativt homogen gruppe både med hensyn til motivvalg, framstillingsteknikk og formgivning. Ristningene kan karakteriseres som store, relativt naturalistiske slipte dyrefigurer. Det finnes ikke avbildninger av mennesker eller geometriske symboler blant ristningene. Geografisk er ristningene gruppert i to områder, i nord ligger Nes-, Leiknes-, Valle- og Sagelva-feltene, i sør ligger Vågan-, Åmøya- og Fykanvatn-feltene (Fig. 2). I nord er avstanden mellom feltene relativt liten. For å illustrere distansen i tid kan man, ifølge erfarne havpadlere, med en moderne kajakk nå fra et felt til et av de andre i løpet av en dag. I sør ligger Fykanvatn og Åmøya relativt nært hverandre, avstanden mellom disse to lokalitetene kan unnagjøres på mindre enn en dag. Avstanden fra disse til Vågan-ristningen er større, og padler man denne distansen med den samme kajakken, må man regne med å bruke to til tre dager i godt vær.

Flater med enkeltstående motiv.

Sel, nise, fisk, svømmefugl og hjortedyr finnes ikke enkeltstående på en bergflate. På Valle er det en bjørnefigur og en reinsdyrfigur som er slipt inn på samme svaberg, men det er hele 25 m mellom dem slik at de kan både tolkes som enkeltstående figurer eller to figurer som står i opposisjon til hverandre (fig.3). Når jeg velger å tolke dem som det siste, er det fordi

disse to figurene utgjør en egen gruppe relatert til de andre ristningene som finnes på Valle.

På Åmøy er forholdet det samme. Reinsdyrfiguren det gjelder (fig. 4:3 og fig.8A) kan sees på som enkeltstående eller som stående i opposisjon til en dyrefigur (fig.6:15) ca. 7 m lengre ned på bergflaten.

Dette dyret er vanskelig å bestemme zoologisk, men Gjessing antar at det er en bjørnefigur (Gjessing 1932:12). Foruten at det er usikkert om figurene står i opposisjon til hverandre og at det er usikkert om det ene dyret er en bjørn, knytter det seg også tvetydighet til reinsdyrfiguren. Gjessing beskriver figuren som "en sørgelig mislykket og forkrøblet rein" (Gjessing 1932:10). Hallström derimot skriver om figuren: "Judging by the remains that have been preserved, this must have been an excellent drawing, full of life" (Hallström 1938:162). Det er relativt sikkert at figuren framstiller en rein, men det er usikkert hvor alvorlig man skal ta den. Ingen av disse to figurene er hele. De dyr som står alene er da elg og hval, muligens også bjørn og rein.

	Nes	Valle	Leiknes	Sagelva	Vågan	Fykan	Åmøy
Elg	-	-	-	-	+	-	-
Rein	-	(+-)	-	-	-	-	(+-)
Bjørn	-	(+-)	-	-	-	-	(+-)
Hval	-	-	-	-	-	-	+
Dyr	-	-	-	-	-	+	+

TABELL 1: + betyr flater med en enkeltstående figur. (+-) betyr at figuren både kan leses som enkeltstående eller som stående sammen med andre.

Flater med to motiver.

Med 11 forskjellige figurtyper vil antallet mulige kombinasjoner teoretisk være 66. Antallet kombinasjoner som faktisk er brukt, er imidlertid langt mindre, kun 5 av de mulige 66 kombinasjonen er utnyttet.

Nes	rein:elg
Valle	(rein:bjørn)
Leiknes	svømmefugl:svømmefugl
Sagelva	rein:rein
Vågan	- - - - -
Glomfjld.	rein:fisk + rein:elg + rein:hjortedyr (mulig elg)
Åmøy	elg:rein + elg:rein + (rein:bjørn)

TABELL 2: Figurkombinasjoner på flater med to figurer.

De mulige rein:bjørn-opposisjonene på Valle og Åmøya er omtalt ovenfor. Et av parene på Fykanvatn er satt opp som rein:hjortedyr (mulig elg). (Fig. 13:22 og:23). Hallström tolker det ene figuren som et reinsdyr eller en elg (Hallström 1938:138), mens Gjessing gjør ikke noe forsøk på å bestemme den nærmere (Gjessing 1932:17-18).

Når jeg velger å tolke denne figuren (Fig. 10:22) som en mulig elg, er det på grunn av at dyret mangler gevir. Alle elgfigurene bortsett fra en mangler gevir, mens alle reinsdyrfigurene har gevir. Igjen ser vi tvetydigheten i figuren, det kan være en elg, det kan også være en rein.

Flater med tre eller flere figurer.

Til tross for at vi her har et meget stort antall mulige kombinasjoner (3 kombinasjoner av 11 arter gir 726 muligheter), er det svært få som er brukt. Det er en enorm sentrering omkring rein, elg og bjørn. Igjen og igjen repeteres de samme motivene, riktignok med visse variasjoner, men det synes nokså klart at det er variasjoner over ett og samme tema.

Nes	- - - - -
Valle	sel:nise:rein:rein:sel
Leiknes	bjørn:rein:bjørn:svømmefugl, elg:elg:rein:- elg:hval, bjørn:elg:rein:rein, hjortedyr:hjorte- dyr:hjortedyr:bjørn, rein:rein:rein
Sagelva	- - - - -
Vågan	- - - - -
Glomfjd.	dyr:rein:rein:dyr, rein:rein:rein, elg:rein:- dyr:dyr, rein:rein:rein:bjørn
Åmøy	elg:rein:rein, hval:elg:elg:elg, rein:rein:bjørn

TABELL 3: Kombinasjoner av tre eller flere figurer på samme flate.

Symmetri, asymmetri, overhugninger og tvetydighet.

Svært mange av de slipte figurene fremstår som ufullstendige. Dyr kan være representert bare gjennom tilstedeværelse av hodet, kroppen kan mangle framfot eller bakfot, rygglinjen og geviret er framstilt mens resten av kroppen mangler osv.. Det er også en relativt stor grad av hva Gjessing betegner som feiltegninger.

At dyr ikke framstår som hele, har stort sett blitt forklart gjennom å henviser til den erosjonen som nødvendigvis har arbeidet

på berget og dermed også på figurene i tidens løp. Det er helt klart at det enkelte steder har vært erosjon, og at deler av enkelte figurer (sikkert også hele figurer) er forsvunnet. Men i en del tilfeller er det umulig å skylde på naturkreftene. Arkeologer som tidligere har arbeidet med helleristninger, har ikke prøvd å finne noen annen forklaring der "erosjonshypotesen" ikke passer, men har nøyd seg med å konstatere at figurene ikke er gjort ferdige.

Feiltegningen består av grovt sett to typer. En teknikk er å framstille dyret mer skjematisk (kanskje ordet "unaturalistisk" passer bedre) enn det framtrer i virkeligheten slik at det knyttes tvetydighet til figuren. I praksis betyr dette at figuren er vanskelig (noen ganger umulig) å bestemme zoologisk. Den andre teknikken er å "rette opp feiltegninger", dvs. tilføre nye linjer slik at det helhetlige inntrykket av figuren forstyrres eller ødelegges. Tvetydigheten som knyttes til figuren på denne måten kan, dersom den som leser bildet ønsker det, svekke figurens styrke, gjøre den mindre mektig, mindre farlig. Feiltegningene er tidligere stort sett forklart med at "kunstneren" ikke har vært i stand til å lage et naturalistisk fullkomment bilde av det dyret han (i tidligere helleristningsforskning er kunstneren så og si alltid en han) ønsket å framstille. Gang på gang gjentas dette i litteraturen, og gang på gang utmales det hvor hardt disse primitive kunstnerne slet for å forsøke å rette opp feiltegnede bilder. (Se f.eks. Gjesing 1932:12 og 17).

Å forklare de ikke-naturalistiske figurene med at de skyldes kunstnerens utilstrekkelighet er like naivt som å si at Picasso malte kubistisk fordi han ikke var i stand til å male naturalistisk. Dersom vi skal ta helleristningene på alvor, må vi anta at figurene er bevisst villet og formet slik de skulle være for å kunne passe inn i et større mønster eller struktur.

Med utgangspunkt i at ristningene stort sett framstår for oss i dag slik som de engang ble tenkt og laget, vil det være naturlig å se nærmere på den innbyrdes organiseringen og oppbyggingen av figurgruppene, eller med andre ord tekstens sider.

Det ser ut til at det eksisterer en slags symmertri i sammensetningen av grupper. Figurene er ofte balansert mot hverandre slik at gruppen enten er satt sammen av ufullstendige/feiltegnede dyr eller satt sammen av hele, ikke-feiltegnede dyr.

	hele	ufulls.	bland.	totalt
Nes	0	0	1	1
Valle	0	0	2	2
Leiknes	1	3	1	5
Sagelv	1	0	0	1
Vågan	1	0	0	1
Glomfjd.	2	5	0	7
Åmøy	0	6	0	6
SUM	5	14	4	23

TABELL 4: Figurgrupper satt sammen av hele, ufullstendige og blandede figurer.

60% av figurgruppene er altså satt sammenbare av ufullstendige/feiltegnede figurer. Det er på de store feltene Leiknes, Glomfjord og Åmøya en finner disse gruppene. De små feltene, Nes, Valle, Vågan og Sagelva har ikke grupper satt sammen av ufullstendige/-feiltegnede figurer. Om elgfiguren på Vågan kan betraktes som en "gruppe satt sammen av hele figurer", kan sikkert diskuteres. Det samme gjelder figurene på Sagelva (Fig.17), som kanskje skulle vært gruppert sammen med de ufullstendige/feiltegnede.

Gjessing mener at reinsdyrfigurene engang har vært ferdiggjort og at det er erosjonen som er skyld i at de nå ikke er komplette da berget her er bløtere enn på de andre slipte ristningene (Gjessing 1932:19-20). Dersom vi ser bort fra Våganristningen og plasserer Sagelv-ristningen i gruppe 2, gir dette bare et ennå klarere helhetsinntrykk. Leiknes I (fig.14) er det eneste feltet som har grupper i alle tre kategorier.

Innad i gruppe 2 ser det også ut til at de enkelte figurene er balansert mot hverandre. På Åmøya gjelder dette fig. 4:5, 4:6, 4:7, fig.4:3 & fig.6:15, fig 5:8, 5:9, 5:10, 5:11, fig. 6:13, 6:14, fig.7:18,7:19,7:20 og fig 9. På Fykanvatn gjelder det fig. 11:3 til 11:6, fig.12:8 til 12:12 og 12:13 til 12:15 fig. 13:18 til 13:20, og fig. 13:22 og 13:23. På Leiknes I (fig. 14) er blant annet den nederste gruppen med bjørn og hjortedyr satt sammen på denne måten.

Igjen er det brukt flere forskjellige teknikker. På Åmøy er fig.4:5, 4:6, 4:7 slipt inn på samme bergflate. Fig. 4:6 & 4:7 er reinsdyrfigurer. Den øverste mangler hode, rygglinje og hale og vender mot venstre. Den nederste mangler bena og er vendt mot høyre. Hver for seg er de halve dyr, til sammen utgjør de et helt reinsdyr. De står i motsetning til en tvetydig bjørnefigur, denne er også halv, men her er figuren delt vertikalt istedet for horisontalt som hos reinsdyrfigurene. Det samme mønsteret finnes igjen i fig. 7:18, 7:19, 7:20 også på Åmøya. Her er tre hjortedyr, det ene består av buklinje og ben, det andre av forkropp med hode, det tredje av forkropp og bakkropp der rygg og buklinjen er avbrutt slik at forparten og bakparten på dyret ikke henger sammen. Samtidig mangler dette dyret en del av bakbenet. Hver for seg utgjør de forskjellige deler av et hele. Dette mønsteret går igjen på alle feltene som har denne gruppesammensetningen. "Del-for-hele" prinsippet ser ut til å være

mest brukt der dyrene i gruppen enten er ubestemmelige, eller er av samme art.

Der dyrene er av forskjellig art, er de som regel lettere å bestemme zoologisk. I gruppen med feiltegnede/ufullstendige figurer er det som regel overlapping mellom to eller flere figurer av forskjellig art. For å holde oss på Åmøya er fig. 6:13 og 6:14 et godt eksempel på dette. Fig. 6:14 er en stor elg, vendt mot høyre. Fig. 6:13 er et mye mindre reinsdyr, vendt samme vei. Reinsdyrfiguren er plassert under elg-figures hode, slik at reinens gevir går opp i elgens hode. Reinsdyret mangler bakben og hale. Elgen har en klar markering av halen (den er ikke konturtegnet, men hele flaten er slipt) og mangler foten på forbenet. I tillegg er elgens hode "feiltegnnet", dvs. tegnet med flere linjer slik at hodet framstår som mindre klart enn resten av figuren og mindre klart enn forkroppen til reinsdyrfiguren. Figurene er slipt over hverandre slik at elgens forben går igjennom reinsdyrets buklinje rett foran det manglende bakbenet. Asymmetrien på hvert dyr forsterkes ved at forskjellige deler på de to dyrene fremheves. Ser vi derimot på de to dyrene som et hele, er de symmetriske i forhold til hverandre, og denne symmetrien er oppnådd gjennom i første omgang å framstille dyrene asymmetrisk. Det samme kan sees i gruppen med elger og hval på Åmøya (fig. 5:8 til 5:11). Her er imidlertid bakkroppen på alle dyrene svakt markert, hvalen har ingen spord og elgene har ikke bakben. Også hodet/framkroppen er relativt svakt markert. Hvalens hode er ikke slipt, den ene elgen (fig 5:8) mangler mule, den andre hals- og buklinje (fig. 5:11), mens den tredje og minste (fig. 5:9) mangler en del av et øre. Sistnevnte figur er den i gruppen som er mest hel, den mangler bare bakbenet og den lille delen av øret, til gjengjeld er den det dyret som er vanskeligst å bestemme zoologisk. Også i denne gruppen ser vi at det er en form for balanse figurene imellom, ingen dominerer over de andre i gruppen.

Også gjennom framstillingsteknikken, slipeteknikken, viser figurenes tvetydighet seg. Det er svært forskjellig hvor tydelig figurene vises. Noen av dem kan sees under nær sagt alle typer lysforhold, mens andre må sees under helt spesielle lysforhold. Noen av figurene er så vanskelig å se at man må vite hvor de er og så helle vann over dem for å kunne se hvordan de ser ut (se f.eks. Gjessing 1932:17-18). Det synes som det er samsvar mellom figurenes synlighet og deres tydelighet.

Det er omtrent like mange grupper satt sammen av hele figurer som det er grupper satt sammen av blandede figurer. Den førstnevnte typen er bygd opp på samme måte som gruppene bestående av ufullstendige figurer. Det er også her en balanse i form og teknikk innbyrdes i gruppen. Figurene er tydelige og relativt lette å bestemme zoologisk. Forskjellen mellom de ufullstendige og de hele figurene går først og fremst på graden av tvetydighet. De hele figurene og gruppene de utgjør, er mindre tvetydige enn de ufullstendige/feiltegnede. Eksempler på denne typen er fig. 10 på Fykanvatn og elg:bjørn:rein:rein-gruppen på Leiknes (fig 14). På Fykanvatn er det avbildet en elgfigur (fig. 10:2) og en reinfigur (fig.10:1), begge i naturlig eller overnaturlig størrelse. Elgen er det største dyret, spesielt med denne figuren er at det er den eneste av de slipte elgfigurene med gevir. Reinsdyret er slipt inn bak elgfiguren, og det mangler nederste del av bakfoten. Begge figurene er tydelige, og det er ingen problemer med å bestemme dem zoologisk. Det samme kan observeres på Leiknes, der alle figurene i den omtalte gruppen er klare og tydelige. Min kategorisering av disse to gruppene som bestående av hele figurer kan imidlertid diskuteres. Både på Fykanvatn og på Leiknes mangler figurene deler av kroppen. For eksempel mangler begge reinsdyrfigurene på Leiknes hale, bjørnefiguren mangler avslutningen av framfoten, og elgfiguren mangler avslutning på fram- og bakfot. Når begge figurgruppene er plassert blant de "hele" gruppene skyldes dette først og

fremst figurenes klarhet. Dersom de flyttes til gruppen bestående av ufullstendige figurer, vil dette ikke ha så mye å si for totalbildet av ristningene, men heller understreke den allerede klare tendensen mot tvetydighet.

Gruppen med blandede figurer er den minste. To av de fire gruppene ligger på Valle (fig. 3). Ristning 1 på Valle er bygd opp etter de samme prinsippene som for de ufullstendige gruppene. Gruppen består fra venstre av en sel, som er gruppens eneste hele figur. Under selen er det en nise som mangler sporden. Figurene er plassert tett sammen, men ikke så tett at konturlinjene berører hverandre. Til høyre for disse to figurene er det en reinsdyr-figur, der bare rygglinjen, bakenden og geviret er tegnet. Figuren til høyre for reinen består bare av en forkropp. Figuren er uten gevir og forbein, og kan tolkes både som en sel og som en rein. Den siste figuren i gruppen er en sel, den mangler litt av snuten. Symmetrien i gruppen er klar. På hver side er det en sel, i midten er det to reiner, ingen av dem er hele, og den ene kan også uten problemer tolkes som en sel. Nisen på venstre siden mangler sporden, mens selen på høyre siden mangler snuten. Tvetydigheten er til stede gjennom at deler av figurene mangler og gjennom at det ene dyret kan tolkes som enten en sel eller en rein. Dette er en klar parallell til de mange hjortedyr eller elg/rein-figurene, som kan tolkes til å være begge deler.

Den andre gruppen på Valle er forskjellig fra den første. Gruppen består av en bjørn og en rein. Bjørnefiguren (som forøvrig Gjessing (1974:7) mener forestiller en isbjørn), er hel, mens reinsdyrfiguren består bare av hodet, en del av rygglinjen og geviret. Dersom disse to figurene skal sees på som en gruppe (se diskusjon ovenfor), er det en klar asymmetri i gruppen. Bjørnen dominerer reinen da den ikke er så tvetydig som reinsdyrfiguren. I begge gruppene er det slik at de dyr som er mest

hele også er tydeligst laget. De to selene er tydeligere enn nisen som er tydeligere enn reinsdyrfigurene. Bjørnen er den klareste og tydeligste figuren på Valle og dermed er den også tydeligere enn den reinsdyrfiguren den er slipt sammen med.

På Leiknes og Nes er det en gruppe med blandede figurer. Nes-gruppen består av en hel reinsdyrfigur og et elghode. På Leiknes (fig. 14) består gruppen av en hval, to elger, et elghode, et reinsdyr, bakkroppen av en rein/elg og hode, gevir, rygg-linje og bakfot av en rein. Den sistnevnte figuren samt elghodet er slipt inntil (linjene går ikke over) de andre som overlapper hverandre. Hvalen og elgfigurene er de største og mest dominerende i gruppen, men den minste reinsdyrfiguren er plassert midt i gruppen og overlapper hvalen og den ene elgen.

Oppsummering, de slipte ristningene.

Motivvalget på de slipte ristningene er hovedsakelig rein, elg og bjørn. Rein er det mest benyttede motivet. Rein opptrer i kombinasjon med alle de andre figurtypene som finnes, og overlapper også med mange av dem.

De figurene som står alene er elg og hval, muligens også bjørn og rein. De fleste figurene er satt sammen i grupper. Det er ikke tilfeldig hvilke figurer som er kombinert, kun et fåtall av de mulige kombinasjonene er brukt. Det er ikke mulig å finne et objektivt kriterium for hva som er en gruppe og hva som ikke er det, derfor vil enhver inndeling til en viss grad være avhengig av de øynene som ser.

Gruppene kan deles i tre typer, grupper med hele figurer, grupper med ufullstendige/feiltegnede figurer og grupper med blandede figurer. Gruppene bestående av ufullstendige/feiltegnede figurer

er langt den største, over 60% av dem består av denne typen. Den enkelte gruppe er bygd opp etter et system basert på asymmetri hos enkeltfigurene for å oppnå symmetri eller balanse innad i gruppen. Den samme regelen gjelder for gruppene sammensatt av hele figurer. Grupper sammensatt av blandede figurer er det færrest av. Disse er bygd opp etter en annen lest. Her er det asymmetri mellom figurene og asymmetri innad i gruppen. Ofte er det slik at en figur dominerer over de andre i gruppen.

Det er et sterkt element av tvetydighet i komposisjonen av de slipte ristningene. Dette understrekes av at over halvparten av alle gruppene er sammensatt av ufullstendige/feiltegnede figurer. Tvetydigheten gir seg utslag på flere nivåer. Enkeltfigurer kan være laget på en slik måte at de er umulig å bestemme zoologisk. Figurene kan være plassert slik i forhold til hverandre at det er vanskelig å avgjøre hvem som hører sammen og hvem som ikke hører sammen. Gruppene kan være balansert slik at ingen av figurene dominerer over de andre. Tvetydigheten i enkeltfigurene gjør at de kan tolkes til å være forskjellige arter alt ettersom hvilke andre figurer de er plassert sammen med. Det ser ut til at reinsdyret er mest brukt til dette. Rein/elg-figurer er svært vanlig, i tillegg finnes en rein/sel figur.

De hugde ristningene.

De hugde ristningene er en sekkebetegnelse for en nokså uensartet gruppe. Det denne gruppen har til felles, er at det er brukt en eller annen form for huggeteknikk under framstillingsprosessen. De slipte ristningene ble behandlet under ett, som en homogen gruppe. De hugde ristningene er imidlertid såpass ulike at denne framgangsmåten ikke er mulig. Dette betyr at strategien må endres. I stedet for å beskrive hele gruppen, vil jeg beskrive hvert enkelt felt og så kommentere og analysere dette.

De hugde ristningene i Troms og Nordland kan deles inn i tre grupper etter hvor de er plassert geografisk (fig. 2). I nord er det sju ristningfelt. Åsli-feltet ligger ved et vann innerst i Malangen, Kirkely og Tennes I og II ligger på vestsiden av Balsfjorden og Skavberget I, II og III ligger sørøst på Kvaløya. Avstanden mellom disse ristningene er relativt liten. Fra Åsli til Tennes er det ca. 10-12 km i luftlinje, og fra Tennes til Kirkelyfeltet er det ca. 1 km. Fra Tennes og Kirkely og ut Balsfjorden til Skavberg er det ca. 40 km. Fra Åsli-feltet ut Malangen og inn Straumfjorden til Skavberget kan det være ca. 50 km. Det skulle være mulig å nå fra hvilket som helst felt til et annet av dem i løpet av en dag, selv med "primitive" kommunikasjonsmidler.

Den neste ristningen man kommer til dersom man forflytter seg sørover, er på Vik på øya Rolla i Sør-Troms. Lengre syd ligger det flere ristningsfelt rundt innerste del av Ofotfjorden. I Herjangen ligger to felter, i Narvik ligger et felt og på Forselv i Skjomenfjorden ligger et felt.

Sør i Nordland ligger de to siste av de hugde ristningene. Det er ristningene på Rødøy i Alstadhaug kommune og på Vistnes i Vevelstad.

Skavberget, Kvaløya.

(Fig. 18)

Den nordligste ansamlingen av hugde ristninger er altså den største. Å snakke om dem som en homogen gruppe gir imidlertid et feil inntrykk, da ristningene er relativt forskjellige. Dersom vi begynner med Skavberget, er det her ristninger på tre flater. Bergflatene ligger på forskjellig høyde over havet, og motivenes form og størrelse er forskjellig på alle tre flatene. De

figurene som er avbildet, forestiller menneske, reinsdyr, bjørn, sel, nise, verktøy/redskap og forskjellige streker som er vanskelig å tyde.

Skavberget I er det høyest beliggende feltet. Dette kan deles inn i tre deler. Lengst til venstre er det to menneskefigurer. De er framstilt en face, har kroppsfilling og er ca. 70 cm høye. Den ene figuren holder en eller annen form for redskap i hånden. (For nærmere beskrivelse av feltene på Skavberget, se Simonsen 1958: kap. 16 og 17). Den andre delen av ristningen består av seks figurer. Figuren lengst til venstre forestiller forparten av et dyr, deretter kommer to vanskelig tolkbare figurer. Til venstre for disse to kommer en tredje menneskefigur, men denne er helt forskjellig fra de to andre. Simonsen tolker figuren som: **"2 sterkt falliske mandsfigurer, hugget oven i hverandre, begge i profil, begge bare en underkropp men et ben og fallos i erektion, men vendt hver sin vej"** (Simonsen 1958:39). Figuren er stor, 135 cm høy og 185 cm bred. Til høyre for menneskefiguren er det avbildet et reinsdyrhode, mulen er hugd tett inntil den ene manns-figurens penis. Under reinsdyrhodet er det et dyr som er vanskelig å bestemme zoologisk. Simonsen (1958:40) tolker det som en bjørnefigur. Bakkroppen på dyret er relativt normal, men hodet er flatt og uformelig. Dyret har to framføtter, den ene ser ut til å være en menneskefot, den andre en dyrefot. Lengst til venstre er det avbildet en elgfigur og et reinsdyrhode. Dette reinsdyrhodet har gevir og er omtrent like stort som det første reinsdyrhodet. Elgfiguren er relativt liten, men det er ingen tvil om at figuren forestiller en elg.

Felt 2 er det minste av de tre feltene. Den eneste figuren som her kan bestemmes, er en bjørn. Til venstre for bjørnen er to loddrette parallelle linjer, og over bjørnen er det to buede horisontale, nesten parallelle linjer. Lengst til venstre på

feltet er det en linje og noe som med stor velvillighet kan tolkes som et dyrehode.

Felt 3 består lengst til venstre av en gruppe på 7 dyrefigurer. 4 av figurene har gevir, to av dem er kun tegnet med enkle linjer. Den største figuren har to linjer som går ned fra kroppen midt på dyret. De to figurene som ikke har gevir, er anderledes i formen enn de første. Dersom figurene med gevir forestiller reinsdyr, ligner de gevirløse figurene mer på hunder eller ulver. Den siste figuren er en sel. Den er liten men elegant formet og er vendt mot høyre, mens de andre dyrene er vendt mot venstre. Til høyre for disse figurene er det en ny dyrefigur, hodet og forbenene er hugd inntil en figur som minner om et nett eller et gjerde. Lengre til høyre er det en menneskefigur. Mellom menneskefiguren og dyrefiguren er det hugget inn to små vertikale linjer, dette kan muligens ha vært ennå en menneskefigur. De tre siste figurene på feltet er et dyr som vender mot høyre. Under dette er det en nise som vender mot venstre, og lengst til høyre er det en dyrefigur der kroppen er markert med bare en linje.

Det ser ut som om de forskjellige delene i felt 1 står i et motsetningsforhold til hverandre. Ytterkantene i feltet utgjøres av mennesker på den ene siden og dyr på den andre. Menneskene står for seg selv, de er ikke i umiddelbar nærhet til dyrefigurer, og i hvert fall den ene figuren holder en gjenstand, et kulturobjekt. Dyrefigurene på motsatt side er også klare og lett tolkbare. Gruppen i midten derimot er vanskeligere å tolke. Her har vi et halvt udefinert dyr, et halvt menneske (eller kanskje to halve mennesker) der markeringen av kjønn og potens er mildt sagt fremtredende. Det er avbildet et dyr som har en menneskefot og et hode som verken er et dyrehode eller et menneskehode. Lengst til høyre er reinsdyrshodet, og til venstre for den halve menneskefiguren er den "geometriske figuren". Det

kunne være fristende i dette tilfellet å tolke ristningen som et uttrykk for det ifølge Levi-Strauss grunnleggende skillet mellom natur og kultur. Ristningen uttrykker kulturen på den ene siden uttrykt i form av mennesker og kulturgjenstander, og naturen på den andre siden gjennom klare og distinkte dyrefigurer. Den midterste gruppen er da det som medierer i konflikten. Det er det som verken er menneske eller dyr, hverken kultur eller natur. Det er det mytiske, en verden der alt er mulig, en kosmologi som tar både natur og kultur opp i seg. Inntil videre skal jeg la denne (for mange svært så fantasifulle) tolkningen ligge. Det er lettere å enes om at på felt 1 er de klare, definerbare figurene samlet i to grupper, og de uklare, vanskelig tolkbare figurene samlet i en gruppe. Videre synes det som om tvetydigheten i figurene er mindre. Figurene på felt 1 er mer preget av et enten-eller forhold. Enten er de tolkbare eller så er de det ikke. Den sofistikerte formen for tvetydighet som preger de slapte ristningene, mangler. Gjelder så dette for de andre feltene på Skavberget og for de andre ristningene i dette området?

Skavberget II er svært forskjellig fra felt 1. Den eneste "klare" figuren er en sannsynlig bjørnefigur. De andre linjene som er hugget inn i berget her, er vanskelig tolkbare. Simonsen mener å kunne se at de representerer et eller to større "hjortedyr" (Simonsen 1958:41).

Han tolker også figuren lengst til venstre på feltet til å være et tydelig hode av et hjortedyr (Simonsen 1958:41). Disse tolkningene er etter min oppfatning nokså tvilsomme. Det kan være at Simonsen har rett i sine tolkninger, men etter min mening er muligheten for at han ikke har det, like stor. Bortsett fra å konstatere at det på felt 2 er avbildet en bjørn er det ikke så mye mer det er mulig å si om det.

Anderledes er det med felt 3. Dette kan som felt 1 deles inn i tre. Lengst til venstre er de 6 landpattedyrene og den ene selen som vender motsatt vei av de andre. I midten figurerer dyret som har bena og hodet i en felle eller et gjerde, sammen med en menneskefigur og et udefinerbart dyr som står sammen med og motsatt vei av en nise. Lengst til høyre er det et nytt vanskelig definerbart dyr. Her har vi litt av det samme mønsteret som på felt 1, en deling mellom natur representert ved en gruppe dyr og kultur representert gjennom et menneske og et redskap som holder evt. styrer et dyr. Imidlertid er bilde litt mer komplisert enn dette. Dyregruppen til venstre kan sammen med dyr:nise dikotomien uttrykke et motsetningsforhold mellom vann:land. Videre kan dyregruppen tolkes både som kultur og natur. Det er natur i den forstand at det er dyr som er avbildet. Det kan være kultur dersom det er en jaktscene der for eksempel hunder jager rein.

Felt 3 har mer av tvetydigheten i seg enn felt 1 og 2. Hjortedyrene kan tolkes som elg eller rein. Dyrene uten gevir kan tolkes som hunder eller ulver eller som andre dyr. Det er også en form for balanse figurene i mellom. Det er bare avbildet 2 sjøpattedyr, men disse er tydelige og lette å bestemme. Det er 10 landpattedyr, men ingen av dem kan helt sikkert artsbestemmes. Landpattedyrene er flest, men sjøpattedyrene er tydeligst.

Kirkely, Balsfjord.

(Fig. 19).

Dersom vi så beveger oss sydover i Balsfjorden, kommer vi først til Kirkely-feltet. Dette feltet er interessant på flere måter. For det første er det et felt der de nederste figurene var overleiret av marine sedimenter, slik at en strandlinjedatering av dette nivået også vil kunne si noe om alderen på helle-

ristningene (Simonsen 1958:27). For det andre er det et stort felt, med stor variasjon i motivvalg og formgivning av figurene. Feltet inneholder ca. 40 figurer. Blant motivene er nise, hjortedyr, en båt med noe eller noen i, en båt med flere mannskapsstreker og flere vanskelig definerbare dyrefigurer. Simonsen gjør et poeng av en figur som han mener er en avbildning av en slange (midt på fig. 18) Slinger finnes ikke så langt mot nord, og han mener derfor at dette sammen med en skålgrop indikerer innflytelse fra en sydlig helleristningstradisjon. (Simonsen 1958:32). For meg ser denne linjen ikke ut som noen slange. Dersom man sammenligner "slangen" med rygglinjen på fig. 1 og 2 Pl. XLIX og fig. 2 Pl. XLV i Simonsen 1958, ser man at likheten er slående. Det som Simonsen mener er slangens øre blir da hjortedyrets halestump, buktningen på slangens kropp blir hjortedyrets ryggkul og slangens hale eller bakkropp blir hjortedyrets nakke/bakhode. Jeg vil derfor tolke denne figuren som rygglinjen på en ikke ferdiggjort elg/rein figur.

Motivvalget preges av det store antallet niser. De er avbildet både som grupper og som enkeltstående dyr. Omkring halvparten av de bestembare dyrefigurene er niser. Den stilistiske variasjonen på feltet er som sagt stor. Nederst til venstre på hovedfeltet er det en gruppe figurer som skiller seg klart fra de andre. Det er 5 landpattedyr, sannsynlig rein/elg-figurer og en figur som kan tolkes som et nett eller et gjerde, på samme måte som på Skavberget. Tre av dyrene har et "fiskebeinsmønster" inne i kroppen, på det største vender bøyen bakover, på de to andre er strekene vertikale eller bøyen vender framover. De to siste dyrene i gruppen har bare en vertikal linje som deler dyrekroppen i to. Det ene av disse dyrene står med forbena samt forlengelsen av den vertikale linjen oppe på nett- eller gjerdefiguren. Disse to dyrene er også forbundet med en krum linje som går fra ryggen på det forreste av dem til mulen på det bakerste. Denne linjen er hugget inn i berget på et senere

tidspunkt. Gjessing har sammenlignet den med de tilsvarende figurene på Vingen-feltet på Vestlandet og tolker den som som en kornsigd (Gjessing 1938). Rett over denne linjen er det en annen krum linje som kanskje kan tolkes som det samme. Litt lengre opp på feltet er det også et dyr med en vertikal linje gjennom kroppen. Dyrefigurene med kroppsfilling er vanskeligere å bestemme zoologisk, bare et av dem kan sikkert bestemmes til å være et hjortedyr. Dyrefigurene uten kroppsfilling synes lettere å bestemme som elg/rein eller rein.

Mot nord avsluttes feltet med fire niser, en stor og tre små. Den største har en liten nise inne i kroppen. Denne er vendt motsatt vei av de andre og er også uten øyne. Gruppen blir av Simonsen tolket som en "nisefamilie", en hunn med to unger. Den fjerde nisen blir tolket som et foster, for det første er den inne i kroppen til den største, for det andre er den uten øyne. At den ligger motsatt vei blir av Simonsen forklart ved at steinalderfolket som lagde bildene ikke visste at nisefostre imotsetning til fostre hos landpattedyr og også hos menneske ligger samme vei som mor-dyret. (Simonsen 1955:16-18).

Mot syd avsluttes feltet med båten med mannskapstreker og noen undefinerbare dyrefigurer. Simonsen skriver om båten at den: **"vel innen norsk helleristningskunst er det tydeligste bilde av en skinnbåt av "konebåt-typen" "** (Simonsen 1970:122). Dersom vi ser på nisenes fordeling på feltet, er de i all hovedsak samlet innenfor det vi kan kalle hovedfeltet (fig 18), dvs. den delen av feltet som er dokumentert i Simonsen 1958. Det er ikke overlapping nisen i mellom (unntaket er den drektige nisen), og heller ikke overlapping mellom nisen og andre figurer. Bare tre av nisen vender mot nord (en av dem er "fosteret"), de andre vender mot syd eller innover i fjorden. Bare en gang opptrer niser i umiddelbar nærhet med andre figurer, de tre nisen bak det øverste dyret med vertikal linje gjennom kroppen, dette dyret

kroppen, dette dyret og nisen under synes å utgjøre en egen gruppe. En evt. vann:land dikotomi kan også sees i forholdet mellom det største dyret på ristningen og den lille båten som er plassert umiddelbart over dette. Simonsen tolker de to strekene oppe i båten som et menneske og mener også at de svake linjene under båtens kjøll kan være en gjengivelse av et snøre med fangst på (Simonsen 1958:28). Likedan er båten med mannskapstreker plassert i nærhet av et vanskelig tolkbart dyr (Simonsen kaller det "griselignende"). Denne dikotomien er til stede gjennom figurvalget, men er relativt svakt markert gjennom figurenes innbyrdes plassering.

Simonsen tilskriver de forskjellige figurene forskjellig alder og plasserer dem i forskjellige stilkategorier (trøndelagsstil, østlandstil, osv.). Tanken er at figurene hele tiden ble hugget i strandlinja og dette fører til at de øverste figurene er de eldste og de nederste de yngste. Dette betyr at feltet kan ha vært i bruk over lang tid og at forutsetningene for å hugge bilder i berg har endret seg. De som har brukt feltet, må imidlertid ha vært klar over de andre figurenes tilstedeværelse og derfor vil alltid nye figurer ha blitt plassert i forhold til de som allerede var til stede. Den endrede verdien de gamle figurene har fått gjennom at nye ideer har blitt tatt opp/utviklet seg i kulturen, vil manifesteres gjennom de nye figurene og deres relasjon til de gamle.

På grunn av dette er det vanskeligere å påvise kulturelle uttrykk som kommer utenfra. Symboler som taes ut av en kontekst og settes inn i en ny kontekst, vil endre verdi og trenger ikke på noen måte ha det samme innhold som det opprinnelig hadde, selv om formen er den samme. Slik er det vanskelig å snakke om en sydiskandinavisk eller eventuelt østlig påvirkning selv om man kan påvise likhet i form. For de som er brukere av symbolene er det innholdet som er viktig, og innholdet endrer karakter når

symbolet eller tegnet blir satt inn i en ny kontekst, samtidig som det også vil endre denne konteksten.

Dette betyr i hvert fall to ting. For det første: når Simonsen hevder at vi kan se av figurene at jakt- og fruktbarhets-magiens tanker må komme fra sydskandinavia eller andre steder, så betyr dette at han ikke skiller mellom form og innhold eller ide. At vi finner "solkors", skålgroper eller "slangefigurer" (dersom det nå hadde vært en slange) kan bety at det har vært kontakt mellom mennesker over store avstander, men det behøver ikke bety det. Alle disse symbolene er såpass enkle at de godt kunne tenkes å være utviklet i en lokal kontekst. Dersom det har vært kontakt, må ideene som har vandret, gått gjennom en transformasjonsprosess mens de har forflyttet seg gjennom tid og rom. Slik har den opprinnelige ideen som har vært knyttet til symbolet, det være seg et tegn eller en gjenstand blitt forandret/transformert ofte til det ugjenkjennelige. En parallell til dette blir parolen om "forfatterens død" i litterære kretser.

For det andre: det blir svært vanskelig å snakke om forskjellige stiltyper og stilutvikling i ristningene. Simonsen konstaterer i 1958 at det økte tilfanget av hugde ristninger etter Gjessings publikasjon i 1932, ikke har ført til klarere linjer når det gjelder stilproblematikken. Tvertimot skriver han, dukker det stadig opp flere stilistiske "unormaliteter". (Simonsen 1958:74). Disse "unormalitetene" blir kanskje litt mere normale dersom vi prøver å forestille oss den transformering av ideer, og sikkert også symboler, som har pågått kombinert med en indre utvikling av den eller de "kulturene" som forvaltet og brukte helle-ristningene. Et felt som Kirkelyfeltet som kanskje er blitt til over en lengre periode, framstår for oss i dag som et sluttet hele, der alle figurene står i et (ide)forhold til hverandre, og dette gjør det svært vanskelig å snakke om enkeltfigurenes stil og hvor de eventuelt kommer fra.

Oppsummering, Kirkely.

På Kirkely-feltet er det i relasjon til det totale antallet figurer svært få mennesker og/eller kulturobjekter. Til gjengjeld er det mange "scener", i hvert fall tre av nise-gruppene forestiller niser svømmende i flokk. Også dyret med framføttene i rammefiguren kan oppfattes som en scene. Det er stor variasjon i framstillingen av landpattedyr, og bortsett fra en gruppe dyr nederst til venstre på hovedfeltet er de spredt over det meste av ristningsområdet. Den store variasjonen kan muligens tolkes som et uttrykk for kontakt med omverdenen, men om dette er kontakt lokalt eller over større avstander er vanskelig å si. Det man kan si er at motivvalget på Kirkely viser at ideene bak ristningene sannsynligvis må søkes i en lokal eller regional kontekst. Delingen av figurene i landdyr versus sjøpattedyr kan muligens indikere en dikotomi mellom vann og land. Båtenes plassering relatert til dyrefigurene kan også peke i samme retning. Også feltets plassering kan tolkes slik. At det er avbildet så mange sjøpattedyr samt to båter på et felt som ligger langt inne i en fjord er et paradoks som peker i samme retning.

Tennes II, Balsfjord. Bukkehammeren.

(Fig. 22 og 23).

Feltene på Tennes ligger ca. 1 km lengre syd i fjorden. Bukkehammeren eller Tennes II er det minste av feltene og det høyest beliggende. Bergflaten ristningene er hugget inn i, følger som på Kirkely ikke skiferens lagdeling, og feltet er nokså forvitret. Figurene på Bukkehammeren skiller seg fra de andre ristningene i Balsfjorden, og også fra figurene på Skavberget og på Åsli-feltet. Hallström (1938) har dokumentert 9 dyrefigurer her (fig. 22), Gjessing (1932) 5 (fig.23). Ved å

sammenholde dokumentasjonen ser det ut til at to av figurene vender mot venstre, resten mot høyre. 8 av figurene kan tolkes som elger, den niende er en liten strekfigur som er hugget bak og inntil en av elgfigurene. Den kan muligens forestille en elgkalv. 4 av dyrene har kroppsfilling, mønsteret er til dels komplisert og sammensatt. Tre av figurene er strekfigurer (på to av dem kan dette skyldes at buklinjene har forvitret), og to er uten ben. To ganger er tre av dyrene avbildet i en rekke etter hverandre. Figurene er relativt store selv om de ikke er i naturlig størrelse. Det største dyret er litt over 1 m langt.

Tennes I, Balsfjord. Gråbergan.

(Fig. 20 og 21).

Gråberganfeltet ligger ca. 10 m lavere og ligger på et kuppelformet svaberg litt sør for Bukkehammeren. Toppen på berget er ødelagt, de utsprengte hellene befinner seg nå ved Tromsø Museum. Motivene består av forskjellige dyr i svært forskjellig størrelse og noen menneskefigurer av strekfigur- eller fyrstikk-mennesketypen.

Figurene på den bortsprengte delen av berget er større enn figurene på resten av feltet (fig. 21). Det er tidligere antatt at disse figurene er de eldste, både på grunn av størrelsen og på grunn av plasseringen på berget. Argumentet er at man på toppen av berghammeren ville finne de eldste figurene da dette var den plassen kunstneren "naturlig" ville velge mens det ennå var god plass på flaten (Simonsen 1958:64). Det er vanskelig å få så mye ut av figurene da de er hugget oppå hverandre, men Simonsen har klart å skille ut de han mener er de eldste. Dette er 7-8 dyrefigurer der i hvert fall 6 er reinsdyr. En av dem er større enn de andre som er i ens størrelse. På den ene av de to hellene var det nederst også hugget inn et hjul (det er denne

delen som er forsvunnet) med fire "eiker". "Eikene" møtes imidlertid ikke i midten av hjulet eller sirkelen, det ser ut til at de bevisst er laget asymmetrisk. Et lignende symbol finnes forøvrig på Gåshopen i Finnmark.

Det er ingen figurer som assosieres med sjø eller hav her, kun landpattedyr og mennesker. Menneskefigurene er alle små, laget på enklest mulig måte der en strek er kroppen, to streker armene og bena, og på den ene figuren er hodet hugget i kontur som en sirkel, på de andre er hodet bare markert som en grop i enden av rygglinjen. Hallstrøm har dokumentert tre menneskefigurer, Gjessing bare to. Feltet kan deles inn i flere deler, der de bortsprengte hellene utgjør en.

I NV er det en enslig menneskefigur (fig. 20). Lengre mot SV er det en gruppe bestående av i hvert fall fem dyrefigurer. Hallstrøm har sett mer enn Gjessing også her, men det er vanskelig å skjønne hva de figurene han dokumenterer utover de fem dyrene forestiller. Tre av figurene er hele, to er bare framkropp. Ingen har klare gevir. Mellom denne gruppen og den neste er det igjen en enslig menneskefigur. Denne er omtrent halvparten så stor som den første. Den neste dyregruppen består av to eller tre dyr, det største, som kan tolkes som en elg, vender mot venstre, mens de to andre som er vanskelig å bestemme vender motsatt vei. I motsetning til den foregående gruppen er alle tre figurene hugget over hverandre. Rett bak elgen er det to figurer til som er vanskelig å tolke som noe forståelig. Den siste gruppen på feltet er den største. Den består av en rekke dyrefigurer. Det er vanskelig å oppgi det eksakte antallet da flere av figurene er hugget over hverandre og dette gir et forvirrende virvar av uforståelige streker. I hvert fall et av dyrene er hugget opp-ned, og det er ved denne figures bakfot at Hallstrøm har observert den tredje menneskefiguren. Den er hugget helt inntil dyrefiguren, som muligens kan tolkes som en

elg. Denne menneskefiguren er feltets minste og utydeligste. Flere av dyrefigurene i denne gruppen er også svært små, to av dem er bare 11 henholdsvis 15 cm lange.

Det er umulig å avgjøre om noen av gruppene er scener eller ikke. Tilsynelatende er feltet et nokså kaotisk virvar av sammenhugde dyrekropper, der de fleste kan bestemmes som elg/rein eller rein. To av menneskefigurene står for seg selv, mens den tredje og minste er hugget inntil en opp-ned snudd dyrefigur. Dette kan kanskje sees på som et uttrykk for natur:kultur dikotomien jeg tidligere har vært inne på. Det ser ut som om det har vært en regel som sier at dyre- og menneskefigurer skal tegnes separat.

Åsli, Balsfjord.

(Fig. 24)

Åsli-feltet er det siste feltet i denne "geografiske gruppen". Det ligger vakkert til ved utløpet av Nordfjordvannet. Figurene her er nokså stiliserte og relativt små, de fleste er mindre enn 50 cm. 10 av figurene er elg/rein-figurer, av dem er en sannsynligvis en elg, 8 sannsynligvis reinsdyr og en kan ikke bestemmes til noen av gruppene. Fem av dyrefigurene er bare hoder, en er hode og forbein, to mangler bein og en mangler hode og forbein. Bare en dyrefigur er hel, og den befinner seg nokså midt på feltet. Dyrefiguren som består av hode og forkropp ser ut som en menneskefigur nokså lik den som er på Vevelstad dersom man betrakter den fra sydøst mot nord-vest. Ni av de ti reinsdyrfigurene vender mot høyre.

Nisen som er feltets klareste figur er plassert over fire meter fra nærmeste reinsdyr. Den er vendt mot venstre slik at reinsdyrene og nisen ser mot hverandre. Under nisen er det en horisontal linje som kan tenkes som vann dersom nisen hopper.

Mellom to av reinsdyrfigurene er det en figur som blir tolket som en båt. Midten av figuren er imidlertid erodert vekk, slik at det nå bare er endene på båten som kan sees. Ved å sammenligne denne formen med de båtfigurene som finnes blant annet på Forselv-feltet, mener Simonsen at det sikkert må være en båt, og jeg tror at han her har rett, selv om denne tolkningen nok kan diskuteres.

Åsli-feltet inneholder ingen menneskefigurer. Majoriteten av figurene er elg/rein, men bare en av dem er hel. Ni av de ti dyrefigurene er vendt mot høyre og mot feltets eneste nisefigur, som er den tydeligste figuren. Denne er på sin side vendt mot elg/rein-figurene. Det er en klar todeling av feltet, der nisefiguren utgjør den ene delen og resten av figurene den andre. Dette kan igjen sees på som uttrykk for en mulig vann:land dikotomi.

Feltene innerst i Balsfjorden/Stålvikbotn står også i en motsetningsfylt relasjon til hverandre. Kirkely er preget av nisefigurene og har nesten ingen overhugninger. Bukkehammeren har bare dyrefigurer. Gråbergan har bare dyrefigurer samt to eller tre små menneskefigurer, mange av figurene overlapper. Åslifeltet har bare en nisefigur, men denne står i klar opposisjon til mange ufullstendige dyrefigurer. Til tross for den geografiske nærheten mellom feltene, er feltenes uttrykk relativt forskjellig.

Vik på Rolla.

(Fig. 25).

Det neste feltet man treffer på når man reiser sydover, er Vik. Dette feltet ligger for seg selv og er det eneste helleristningsfeltet i Sør-Troms. Det ligger nærmere ristningene rundt

Ofofjorden enn ristningene lengre nord i Troms. Ett av motivene, et strekmønster eller "geometrisk symbol", ligner på de som er på Forselv- og Vistnesdal-ristningene.

Feltet inneholder 6 figurer. Fra venstre er det en geometrisk figur, sikk-sakk formede linjer inne i en "ramme" som er åpen øverst. Den øverste sikk-sakk linjen går ut over rammens venstre side og er parallell med de andre linjene som er på feltet. Så følger en dyrefigur som er vanskelig å bestemme nærmere enn til elg/rein. Figuren mangler rygglinje. Under denne figuren er det en "timeglass-formet" figur, også denne inne i en ramme som er åpen øverst. Over figurens mule går det en linje som er parallell med bakken. Lengre til høyre er det to linjer som løper sammen til en spiss. Simonsen (1958:16) mener dette kan være en båtfigur på lik linje med den på Åsli-feltet. Figuren til høyre for spissfiguren er et dyrehode. Øret eller geviret (eller kan det være et horn?) er spist på samme måte som foregående figur. Det er derfor like sannsynlig at denne kan være geviret på et dyr som stavnen på en båt. Den siste figuren er egentlig en gruppe figurer. Sju nokså parallelle streker strekker seg fra dyrehodet og ca. 1 m mot høyre. Strekene går i omtrent samme retning som linjen over den første figurens mule og dermed også bakken på stedet. Dyrehodet og elg/rein-figuren vender begge samme vei.

Det kan synes som om dyrefigurene og de "geometriske symbolene" står i et opposisjonelt forhold til hverandre. De "geometriske symbolene" er plassert i feltets ytterkanter, mens dyrefigurene er plassert i midten. Dyrefiguren til venstre har "symboler" til venstre og under seg. Begge symbolene er åpne øverst, på samme måte som dyret er åpent øverst, da det mangler rygglinje. Dyrehodet har de parallelle linjene ved siden av seg. Linjene er parallelle, både med oversiden av dyrets horn, og med linjen som går ut over rammen på figuren til venstre på feltet. Dersom

man vil føre spekulasjonene ennå lengre, kan det være mulig å se linjene som symboler på eller tegn for den "geometriske" figuren til venstre på feltet. Dersom vi som tidligere ser på dyrefigurene som uttrykk for natur og de "geometriske figurene" som uttrykk for kultur, kan Vik-feltet sees på som et sted der man har forsøkt å mediere motsetningene som ligger i dette begreps-paret.

Herjangen i Ofoten.

(Fig. 26).

Her var det tidligere to felter med helleristninger. Det ene er imidlertid ødelagt. En helle er sprengt ut og kan sees på Oldsakssamlingen i Oslo, mens de øvrige figurene er dekket med veimasse.

Det øverste feltet består fra venstre av to elger vendt mot hverandre. Figuren til venstre kan tolkes som en okse, den andre en kolle. Ingen av dem har gevir. Til høyre for kolla er det to loddrette linjer, disse kan tolkes som et lår eller leggbein av et dyr (Hallstrøm). Lengst til høyre er det en dyrefigur som mangler hode og rygglinje. Nedenfor dyrefigurene er det en bergflate der det er hugget inn flere linjer som muligens kan forestille et eller flere mennesker. Figuren(e) er imidlertid svært utydelige. Til høyre for linjene er det to figurer som Hallstrøm kaller avrundede rektangler (rounded rectangles) (Hallstrøm 1938:49).

Felt 2 er forsøkt rekonstruert av Hallstrøm og beskrivelsen og kommentarene til dette feltet er basert på hans dokumentasjons- og rekonstruksjonsarbeid. På den utsprengte hellen er det avbildet en reinsdyrfigur med en nise mellom forbena. På bergflaten der hellen har vært, er det i tillegg avbildet en

fugl, muligens en vader, hodet og rygglinjen av et dyr, en mulig fiskefigur og to vanskelig tolkbare figurer. 20 m lengre vest var det avbildet en stor nisefigur, svært lik den som er hugget sammen med reinen.

Feltene er forskjellige både i motivvalg, størrelse og stil. På det øverste feltet blir vi nok en gang stilt overfor en opposisjon. De to elgfigurene er hugget med hodene mot hverandre og det framgår tydelig av ristningen at de er av forskjellig kjønn. Det siste er svært sjelden, Slettjord i Herjangen det eneste stedet som behandles i denne avhandlingen, der man med sikkerhet kan si at to dyr av samme art er av forskjellig kjønn. Den tredje dyrefiguren blir av Hallstrøm også bestemt til å være en elg. Imidlertid mangler hodet slik at Hallstrøms sikre artsbestemmelse er mer enn tvilsom. Den tredje figuren kan etter min mening ikke artsbestemmes nærmere enn til elg/rein, og selv dette kan diskuteres. Dette dyret kan da tolkes på flere måter både i forhold til art og kjønn. Dersom det tolkes som en elg der man kjenner dyrets kjønn, vil denne delen av ristningen kunne leses som at det ene "kjønnet", dvs. den ene siden i opposisjonen dominerer. Dersom det tolkes som en kjønnsløs elg, vil det kunne tolkes som et forsøk på å mediere mellom motsetningene, ristningen vil si at riktignok er det en forskjell, men det er også enhet. Figuren kan også tolkes som en ufullstendig, uferdig figur som ikke har noe med de to andre figurene å gjøre slik at det er en likevekt mellom de eventuelle motsetningene som ristningen er et bilde på. På samme måte kan Hallstrøms "ofullbårdade lårparti" trekkes inn i tolkningen. Slik kan denne ristningen, som i utgangspunktet er svært enkelt oppbygd, gjennom forskjellige tolkninger bygges ut til et svært komplisert og sammensatt system. Det er viktig å merke seg at det er tve-tydigheten og nyansene i figurene som gir helleristningene dette potensialet. Tve-tydigheten gjør at de er anvendelige verktøy i mange situasjoner i flere kontekster.

Den andre opposisjonen ser vi når vi sammenligner dyrefigurene med figurene på bergflaten nedenfor. Her er det ikke avbildet noe som umiddelbart kan assosieres med dyrefigurer, eller om man vil natur. Linjene er tolket som et eller flere mennesker, de avrundede rektanglene er av Simonsen tolket som fiskesøkker (1970:67), de kan også tolkes som fotsålesymboler der begge fotsålene er avbildet når de står tett sammen. Det viktige er imidlertid heller ikke her hva figurene forestiller, men hva figurene kan forestille og hva de ikke kan forestille. Figurene lar seg svært vanskelig tolke som dyr eller natur, og det er derfor rimelig å anta at de kan tolkes som kultur. Dersom vi setter de to feltene opp mot hverandre, vil de derfor kunne sees på som et uttrykk for en mulig motsetning mellom natur og kultur.

Også den laveste ristningen kan leses som en opposisjon. Reinsdyret med nisen mellom forbeina kan sees på som et uttrykk for en motsetning eller forskjell mellom kyst og innland. Vanskeligere er det å plassere de andre figurene inn i denne dikotomien. Dyrefiguren og den mulige fiskefiguren lar seg forklare innenfor denne rammen, fuglen og de to symbolene er vanskeligere å forstå. Fuglen er spesiell, da den både er et sjeldent motiv og framstilt på en spesiell måte. Dersom vi godtar Hallstrøms tolkning av figuren, kan denne representere vann- og dyresiden i dikotomien, mens symbolene representerer land- og kultursiden. Den store nisefiguren som står alene, kan også inngå i en vann:land dikotomi.

Brennholtet, Narvik.

I et boligfelt midt i Narvik ligger det neste feltet. Dette består av bare en figur, en elg i naturalistisk konturtegnning framstilt i naturlig størrelse. Elgfiguren er hugget inn på en skrå bergflate og er vendt mot høyre. I og med at figuren står

alene er det ingen andre figurer den kan sees i relasjon til. På grunnlag av figurens form og høyde over havet vet vi (ihvertfall antar vi) at den inngår i en større motivkrets, og figuren kan derfor sees på i forhold til de figurer den ikke opptrer sammen med. Dersom vi godtar tanken om at de hugde ristningene synes å framstille enten en vann:land dikotomi eller en natur:-kultur dikotomi eller begge deler, kan elgen sees på som et uttrykk for innland eller natur, eller begge deler.

Forselv, Skjomen.

(Fig. 27).

Dette feltet er delt i tre av to bergskorter. Hoveddelen av feltet er den midterste, bortsett fra tre figurer er alle samlet her. Figurene er stort sett hugget etter hverandre, og gir inntrykk av en frise. Motivvalget er variert. Her finnes reindyr, rein/elg, båt, bjørn, menneske, nise, kveite og flere forskjellige typer "geometriske symboler" samt mange vanskelig tolkbare linjer. Hovedfeltet ligger mellom de to berg-skortene. Til venstre for den ene bergskorten er det avbildet et ufullstendig dyr, bare bakkroppen kan sees. Til høyre for den andre bergskorten er det avbildet to dyrefigurer, den til høyre er hel, den til venstre består bare av en forkropp. Begge kan bestemmes som reinsdyr.

Hovedfeltet er svært komplekst og en utførlig beskrivelse av det ville bli svært omfattende. I det følgende vil det derfor bli referert til figur 27. Nokså nøyaktig midt på feltet er det tre figurer. Fig. 27:15 er en dyrefigur, relativt liten og kan tolkes som en elg/rein. Fig.27:16 og 27:17 som er plassert over hverandre og over fig.27:15, er av Gjessing tolket som fiske-søkker. Det er avbildet 6 store reinsdyrfigurer på feltet, dvs. en av dem er en rein/elg-figur (fig. 27:21). Tre av figurene er

på venstre side av fig.27:15 - 27:17, og tre er til høyre. På begge sidene er to av figurene (fig.27:34 og 27:18; og fig. 17:1 og 27:13) plassert i samme nivå på bergflaten, mens de to gjenværende figurene i begge tilfelle (fig.27:21 og 27:4) er plassert over de andre, men på innbyrdes samme nivå. På venstre side er rommet mellom fig.27:34, 27:21 og 27:18 fylt med en rekke "geometriske symboler", en nise eller annen liten hval, en reinsdyrfigur som er hugget sammen med en bjørnefigur, en del uforståelige linjer og streker. Lengst til venstre på hovedfeltet er det en båtfigur. Det er noe oppe i båten som kan tolkes som et menneske eller et seil.

På høyre side er rommet mellom de tre reinsdyrfigurene fylt med i hvert fall tre fiskefigurer (kveite?), der to henger i snøre. Det ene snøret kommer ned fra en båt. Videre er det tre landpattedyr, der det ene er en rein. De to andre er tidligere både av Gjessing og Simonsen tolket som hunder. Grunnen var at det går en linje fra hvert av dyrehodene og opp i armen til en stor menneskefigur. Linjene ble tolket som halsbånd og dyrene dermed som jakthunder. Sammenligner man "halsbåndene" med gevirene på de reinsdyr som finnes på feltet, vil man se at likheten er slående. Det synes derfor mer sannsynlig at de to dyrene er reinsdyr, ikke hunder. Den store menneskefiguren er framstilt en face og mangler hode. Armene og bena mangler hender og føtter, og på figurens høyre side er det to armer, den ene er halvparten så lang som den andre og bøyd nedover. Fig.27:1 har en liten menneskefigur oppe på bakkroppen. Inne i fig.27:1 er det en firkantet "rammefigur" og foran denne en dyrefigur der hodet mangler. Under de tre fiskene er det en figur som kan tolkes som et menneske, og mellom denne og fig.27:13 er det flere uforståelige linjer.

Den høyre siden domineres av reinsdyr, sjøpattedyr, en båt og "geometriske symboler", den venstre domineres av reinsdyr,

mennesker og fisker. Feltet er likt bygd opp omkring midten, men på høyre side har "geometriske symboler" og sjøpattedyr fått plassen som menneske og fisk har på høyre side. Ingen av menneskefigurene er framstilt som hele; to av dem overlapper med landpattedyr, den tredje er den mest tvilsomme av dem. Gjessing betegner den som "en liten uforklarlig figur" (1932:27). Overlappingen kan leses som både enhet mellom natur og menneske (vi lever i naturen av naturen) og motsetningen (mennesket går ut over naturen). Den samme tolkningen kan leses inn i at de "geometriske symbolene" og menneskefiguren er symmetrisk plassert om midten av feltet. I tillegg er ingen av menneskefigurene hele, til sammen kan dette leses som at vi i kraft av å være mennesker også er natur, vi er forskjellige fra kulturen. Samtidig eksisterer det en vann:land-dikotomi uttrykt ved rein:sjøpattedyr, rein:fisk-sammensetningene. Midten av feltet uttrykker det samme, dyret er en elg/rein (natur, land) som står i et motsetningsfylt, men likevel avhengig forhold til fiske-søkkene (kultur, vann).

Slik kan hele feltet feltet leses som et eller flere uttrykk for en vann:land-dikotomi og en natur:kultur-dikotomi.

Rødøy i Alstadhaug.

(Fig. 28)

For å finne den neste hugde ristningen som er karakterisert som veideristning, må vi helt sør til Rødøy. Feltet består av to båter, to skiløpere som også kan være kajakkpadlere, en sel, to hvaler, en elg og to elg/rein-figurer som kanskje kan tolkes mer som elg enn som rein. Figurene er relativt små, den største er elgen (fig. 28:7) som er ca. 90 cm lang. Denne elgen er også ristningens klareste figur, den er vendt mot venstre og motsatt vei av alle de andre figurene. Rett foran elgens mule er det en

båt (Fig.28:3). som mangler kjøllinje og den ene stavn (akterstavn?). Over elgens hodet befinner den ene hvalen seg, og den andre er plassert bak båten. Under den andre hvalen er selen og bak denne igjen en båt (fig. 28:1) med et menneske ombord. Et lite stykke nedenfor båten er feltets minste figur, en elg/rein (fig. 28:6). Gjessing tolker den til å være en elg (Gjessing 1938:8). Alle disse figurene er plassert til venstre for elgen. Bak eller til høyre for elgen er det tre figurer, det er de to skiløperne og den siste elg/rein-figuren.

Igjen er det mulig å tolke figurene som uttrykk for motsetninger, sjødyr versus landdyr, og dyr versus menneske. Den største forskjellen til de andre hugde ristningene er at her er menneskefigurene klart avbildet mens de utfører noe med forskjellige redskaper, de går på ski og/eller padler i båt. Vi må helt nord til Skavberget for å finne det samme tydelige uttrykket.

Vistnesdal i Vevelstad.

(Fig. 29).

Dette er den siste og sydligste hugde ristningen som hører med til det omtalte området. Figurene er hugget inn i to små berghamre som ligger i et forholdsvis myrlendt område. Feltene er skjemmet av hærverk og det kan være vanskelig å avgjøre hva som er opprinnelig og hva som er "moderne". Her er avbildet reinsdyr, vanskelig bestembare landdyr, kveite, menneske, fotsålesymboler og "geometriske motiver". Reinsdyrfigurene er de største, og de vender alle mot høyre. To av reinsdyrene har linjer inne i kroppen og hodet, mens den tredje bare har linjer i hodet.

Hovedfeltet består av to deler. Den ene delen består av de to reindyrene med kroppsfylling, to kveiter, et fiskesøkke (en oval

med en linje tvers over), en rammefigur og flere vanskelig tolkbare figurer. Den andre delen består av en menneskefigur, en kveite, i hvert fall et fiskesøkke og to fotsålesymboler. De øvrige figurene ligger ca. 10 m lengre mot øst. Her er den siste reinen, et "geometrisk symbol", en opp-ned snudd dyrefigur uten hode (muligens en bjørn) og forskjellig annet "krot". På grunn av de nye linjene som er hugget inn i berget, er det vanskelig å få så mye ut av dette feltet. Det man må merke seg, er at det både er kultur og naturelementer til stede. Likeledes er både landpattedyr og fisk avbildet på ristningen. Slik skiller ikke denne ristningen seg ut fra de øvrige ristningene. Feltet viser en mulig natur:kultur og en vann:land dikotomi på lik linje med de andre hugde ristningene.

Oppsummering, de hugde ristningene.

De hugde ristningene skiller seg fra de slipte i framstillingsteknikk og motivvalg. Mange av de samme dyrene brukes også på de hugde ristningene, særlig rein og elg. Det er også en økning i antallet sjøpattedyr og fisk relatert til antallet landdyr. Den største forskjellen ligger i at avbildninger av mennesker eller menneskelignende figurer, samt menneskeskapte gjenstander som verktøy/redskaper og båter forekommer på de hugde veideristningene. De abstrakte mønstrene eller symbolene finnes også på felter av denne typen. Det ser videre ut til at mennesker og dyr ikke blir avbildet sammen. Dette gjelder hele, tydelige menneskefigurer. Både på Skavberget og Forselv er det hugget dyr tett inntil eller over menneskefigurer, men da er det en amputert figur som mangler lemmer og som verken kan kalles for helt menneske eller dyr. Videre ser det ut til at menneskefigurer ikke er hugget sammen med sjøpattedyr eller fisk. Der menneskefigurene er hugget sammen med verktøy/redskaper eller

båter, er det aldri overlapping med dyrefigurer. Eksempler er Skavberget 1 og Rødøy.

Det ser ut til å være en sammenheng mellom landpattedyr, særlig rein/elg, og sjøpattedyr/fisk. Langt de fleste av feltene har disse artene representert. Ofte er figurene plassert slik i forhold til hverandre at plasseringen understreker den motsetningen som ligger i vann versus land. Et godt eksempel på dette er Åsli-feltet.

Feltene gir uttrykk for en deling basert på natur:kultur og vann:land. At figurene på de ulike feltene er forskjellige trenger ikke bety at det er forskjellige strukturer som ligger under og styrer. De forskjellige formene kan like godt representere lokal form på felles ideer.

Hule og hellemalninger.

Hule- og hellemalninger finnes på Kjeøya i Troms, i Skåren-Monsenhula, i Solsemhula, i Fingalshula, i Kollhellaren og i Troillhåle. Av disse lokalitetene er det bare feltet på Kjeøya som ikke ligger inne i en hule. Figurene på Kjeøya ligger på en SV vendt loddrett fjellvegg (Simonsen 1958:17). Figurene er tidligere antatt å være malinger (se Simonsen 1958, Gjessing 1936, Marstrander 1965 osv.). Etter å ha undersøkt figurene på Trontveit i Nissedal, Telemark, konkluderer K. Michelsen at figurene der ikke er malt, men skyldes naturlig jernutfelling og at det er området rundt figurene som er hugget bort. Slik vil figurene stå igjen i den rød-brune okerlignende fargen de har. (Michelsen 1983:37). Etter et besøk i Kollhellaren i 1988 mener han at det samme kan være tilfelle her. Det er ikke usannsynlig at denne teknikken kan ha blitt brukt på flere av lokalitetene. Jeg vil imidlertid fortsette å bruke betegnelsen "maling" om

figurene, da dette er et godt innarbeidet begrep i den arkeologiske fagterminologien.

Kjeøya, Harstad.

(Fig. 30).

Kjeøya er den nordligste av lokalitetene. Det er i alt 12 figurer her, en elg, en rutemønstrete figur, en linje og ni menneskefigurer. Simonsen mener at to av menneskene er maskert, enten i forbindelse med et rituale (formodentlig et jaktmagisk sådant) eller som jaktkamouflasje (Simonsen 1958: 20). Elgen er den eneste figuren som er konturtegnet, menneskefigurene er strekfigurer som sees forfra (eller bakfra). Menneskefigurene ser ut til å være ordnet i tre vertikale rekker, den tredje rekken ender i rutemønsterfiguren. En av menneskefigurene er plassert litt vekk fra de andre, og elgfiguren står også for seg selv.

Kollhellaren, Moskenes.

(Fig. 31).

Kollhellaren på Moskenesøya er den nordligste hula i Norge med hulemalerier. I Kollhellaren er det bare avbildet menneskefigurer. Selve hula er korsformet, og to av feltene er plassert i hver sin sidegang på veggen som er nærmest utgangen. Det tredje feltet er nesten helt innerst i hula. I størrelse og form minner figurene mye om de som er funnet i Solsemhula helt nord i Trøndelag. En av menneskefigurene i den ene sidegangen ser ut til å holde i en stang eller påle.

Solsemhula, Leka.

(Fig. 32).

Solsemhula er kanskje den best kjente hula i Norge med hulemalerier. Figurene i Solsemhula var helt sentrale for Gjessing i hans argumentasjon om veidekunstens utvikling og opphør (kap. 1). Figurene i Solsemhula er plassert litt anderledes enn i Kollhellaren. Her finner man alle tre feltene innerst i hula, de to minste på SV-veggen og det tredje og største på NØ-veggen. Også her holder en av menneskefigurene i noe som kan beskrives som en stang eller påle (Gjessing 1936). Gjessing (1936:14-16) beskriver flere av figurene som "phalliske". Dette er en diskutabel påstand, dersom de kan karakteriseres slik er ihvertfall kjønnsmarkeringen svært utydelig.

Fingalshula, Nærøy.

(Fig. 33).

Feltene i Fingalshula er derimot plassert på samme måte som i Kollhellaren til tross for at denne hula ikke har sideganger. To av feltene er plassert på hver sin vegg ved en innsnevring omtrent midtveis inne i hulegangen. De resterende figurene er fordelt i flere smågrupper helt innerst i hula. Figurene i Fingalshula minner mer om Kjeøya da det her i tillegg til menneskefigurer også er framstilt bilder av dyr. (Marstrander 1965:147-165).

Skåren-Monsen hula, Brønnøy.

(Fig. 34).

Figurene i Skåren-Monsen hula er de mest "kryptiske". De befinner seg på øst veggen helt innerst i hula. Det er i alt 6

figurer. En av figurene forestiller et dyr med horn eller gevir, en består av fire linjer, en av to enkle linjer, en er en sirkel med en prikk i midten og "armer" som går ut fra sirkelen, og de to siste er tolket som dyr sett ovenfra (Sognnes 1983, 1985). Dersom en er villig til å strekke fantasien noe lengre kan de to dyrefigurene også tolkes som horisontalt liggende menneske eller menneskelignende figurer.

Troillhåle, Vevelstad.

Den siste registrerte hula med malinger som omfattes av denne avhandlingen, er Troillhåle. Den ligger på Hamnøy, ikke langt fra helleristningene på Rødøy og i Vistnesdalen. Som de andre hulene er den dannet før siste istid. Her finnes det en menneskefigur, et kors og to streker. Disse figurene er plassert i en sidegang i hula. Menneskefiguren ser ut til å være av samme type som i de andre hulene. (Johansen 1988:29-32).

Oppsummering, malingene.

Av i alt 88 figurer er 68 menneske- eller menneskelignende, 13 er dyrefigurer og 7 er linjer eller abstrakte mønster. Alle figurene er skjematiske og abstrahert. Bare 12 av figurene befinner seg utendørs, de andre er plassert dypt inne i mørke og til dels vanskelig tilgjengelige huler. Ingen av dyrefigurene kan tolkes som tilhørende det "våte element", det er ikke avbildet fisk eller sjøpattedyr. Det eksisterer ikke overlapping mellom menneske og dyrefigurer, men det er flere tilfeller av at menneskefigurene overlapper med hverandre. Menneskefigurene er organisert på en relativt streng måte, de fleste i vertikale eller horisontale rekker. Noen av menneskefigurene ser ut til å holde gjenstander i hånden. Det er vanskelig å avgjøre om

figurene har kjønnsmarkering eller ikke. På flere av figurene går linjen som utgjør kroppen ned mellom beina, men om dette skal oppfattes som en penismarkering er diskutabelt. Imidlertid er denne streken tolket slik av blant andre Gjessing (1936:14-16). Utilgjengeligheten tyder på at bildene har blitt framstilt av og for en "engere" krets, det har ikke vært meningen at mange mennesker skulle se figurene samtidig.

Strukturanalysen, konklusjon.

Som vist ovenfor er det store forskjeller mellom de tre gruppene. De slipte ristningene er store, og de avbilder bare dyr eller deler av dyr. Figurene er plassert slik i forhold til hverandre at de gir uttrykk for en tvetydighet eller riktigere flertydighet.

De hugde ristningene inneholder større variasjoner i størrelse og motivvalg enn de slipte. Som gruppe betraktet er den relativ heterogen, det er store forskjeller i formene. Til tross for dette synes det som om disse ristningene uttrykker en klarere todeling, mens de slipte ristningene kan uttrykkes gjennom et både-og, så kan de hugde uttrykkes gjennom et enten-eller. Satt på spissen gir de slipte mer inntrykk av å være integrerende, mens de hugde gir inntrykk av å være mere ekskluderende.

De malte figurene (som sannsynligvis ikke er malte) skiller seg fra de andre to gruppene spesielt i plassering, men også i motivvalg. Figurene er plassert inne i huler (gjelder ikke for Kjeøya) og de fleste av dem ser ut til å forestille mennesker. Plasseringen kan tyder på at den mening som var knyttet til figurene måtte kontrolleres og bare skulle kjennes av noen få.

Etter å ha sett på de interne relasjonene mellom figurene i det lukkede systemet helleristningene utgjør, har vi nå etablert en struktur som er tekstens eller helleristningenes indre mening. Det neste trinnet i analysen vil være å åpne teksten mot verden, se hva som ligger mellom oss som arkeologer og teksten, med andre ord prøve å forstå tekstens sak, det teksten sier om noe. Første skritt på veien mot en fortolkning/forståelse av helleristningene vil være å beskrive og drøfte de elementer som strukturanalysen skal sees i lys av. De første av disse elementene (som ikke må sees uavhengig av hverandre!) vil være kronologi og arkeologisk kontekst.

5. KRONOLOGI OG ARKEOLOGISK KONTEKST.

Som påvist i kapittel 1, har kronologi-debatten vært sentral i nordisk helleristningsforskning. En av grunnene til dette kan være at kronologien tross alt har vært noe av det mer sikre eller objektive når man har arbeidet med helleristninger. Særlig gjelder dette dateringer basert på strandlinjenivå. De kronologiske "fikspunktene" har imidlertid vært få, og det var som nevnt Egil Bakkas dateringer av Hammer-feltet som først gav sikre holdepunkter på at enkelte "veideristninger" kunne dateres til eldre steinalder. En av forutsetningene for den debatten som er ført, er antakelsen om at helleristningene har vært i kontinuerlig bruk. Denne forutsetningen er skapt gjennom for det første å påpeke at ristningene har vært laget av jakt- og fangstfolk. Det har vært en tendens til å anta at mennesker med samme type økonomi har hatt samme oppfatning av verden og derfor har man kunnet legge det samme innholdet inn i helleristninger nærmest uansett sted eller tid. Man har forklart alle "veideristningene" som uttrykk for jaktmagi. For det andre har man forklart endringen i form ut fra en antakelse om at ristningene har endret seg fra det enkle og naturalistiske til det kompliserte og abstrakte. Dette har skapt en illusjon om at ristningene har vært i kontinuerlig bruk fra de eldste ristningene til de yngste.

For å oppsummere er det to hovedsyn som er blitt stående i debatten om veideristningskronologien i Nord-Norge. Det ene er i all hovedsak Gjessings. Han hevder at de slipte ristningene er de eldste og at de må dateres til eldre steinalder da de systematisk ligger på eller over tapes maksimum. Dette ville gi de slipte ristningene en alder som tilsvarer boreal tid eller eldre. (Gjessing 1932:44-51). På den andre siden står Simonsen som mener at alle helleristningene må dateres til yngre steinalder da det er usannsynlig at de kan være så gamle som Gjessing foreslår. (Simonsen 1979:469, 477-478). Simonsen har delt

helleristningene inn i fem diakrone, delvis overlappende faser, der utviklingen går fra de store slipte ristningene henimot mer stiliserte og skjematiske figurer. (Simonsen 1979:458, 468-471).

Jeg skal nedenfor kort beskrive forskjellige dateringsmetoder som er anvendt for å sette helleristningene inn i et "arkeologisk kronologisk skjema". Videre vil jeg lansere et sett alternative dateringer, argumentere for disse og se dem i lys av den øvrige arkeologiske konteksten.

Metoder for datering av helleristninger.

Hagen beskriver 4 forskjellige arkeologiske metoder for datering av helleristningene. For det første kan man datere ristningene dersom de avbilder motiver som man kjenner alderen på. Dette kan man gjøre ved å sammenligne bilder fra forskjellige felter med lignende figurer som finnes på gjenstander man kan datere. For det andre kan man på felter med både viltbilder og jordbruksristninger anta at feltene stort sett hører hjemme i bronsealder. For det tredje kan man si noe om den relative alderen på figurer på samme felt dersom det er mulig å se at noen bilder er overhugd av andre. De siste vil da være yngre enn de første. Endelig kan man også utfra teorien om at menneskeskapte former endrer seg på en lovbundet måte, si noe om forholdet mellom de forskjellige bildene. Tanken bak er at de naturtro og enkle bildene er de eldste, så forsvinner det opprinnelige og spontane og kunsten blir mer og mer skjematiskert og sammensatt. (Hagen 1976:157-158).

Det knytter seg imidlertid flere problemer til dette. Motivene på veideristningene består stort sett av storvilt som helt siden istidens slutt har vært i områdene der ristningene ligger. Ut fra motivvalget er det derfor begrenset hva man kan si om

ristningenes alder. . Såkalte blandede felter med både veide- og jordbruksristninger kan ha hatt svært lang brukstid slik at det slett ikke er sikkert at de kun kan dateres til bronsealder. Videre hjelper det lite om man kan etablere en relativ kronologi ved hjelp av stratigrafien på bildene. For det første er dette mulig bare i svært få tilfeller, for det andre er det umulig å si noe om overhuggingen har skjedd bare noen timer etter at de første bildene ble laget eller om det har skjedd flere hundre år senere. Teorien om en lovbundet utvikling fra naturalistiske henimot mer skjematiske figurer har også svakheter. For det første er denne teorien knyttet til en antakelse om at samfunnsutviklingen går fra det "primitive" mot det mer "siviliserte" som er en svært etnosentrisk tanke da vi i dette tilfellet vil være de som er mest sivilisert og avansert. For det andre forutsetter denne ideen kontinuerlig bruk av ristningene. Endelig har Helskog (1989:101) vist at denne utviklingen ikke lar seg etterprøve på Alta-ristningene som har en lang kronologi, og det er lite sannsynlig at Alta skulle være et unntak fra denne antatte regelen.

Ved siden av disse kulturhistoriske dateringsmetodene kan man datere ristningene ved å bestemme alderen på det strandlinjenivået ristningene antas å ha ligget på. Det er usikkerhetsmomenter også i denne metoden. Den største usikkerheten er knyttet til forutsetningen om at ristningene har vært strandbundne, og dette vet vi ikke. Riktignok er det noen tilfeller der bildene er overleiret av marine sedimenter, og dette tyder på at ristningene må ha ligget kloss i fjæra. Hammer, Beitstaden i Steinkjer kommune og Kirkely-feltet, Balsfjord kommune, er eksempler på slike felter.

For det andre er det usikkerhet i selve metoden. Det er usikkert om den regionale postglasiale strandforskyvningen har vært proporsjonal gjennom tid. Det kan ha vært lokale forstyrrelser.

Det er også brukt 14C dateringer av organisk materiale i rekonstruksjonsarbeidet. Dette innebærer også en mulig feilkilde da drivved, hvalbein og skjell er vanskelig å relatere til middelvannstanden. Dette betyr at de daterte prøvene kan være transportert og re-deponert av prosesser som har foregått i strandsonen og derfor ikke tilhører det nivået man ønsker å datere. Dessuten er det usikkerheter knyttet til selve dateringen av prøvene i laboratoriet. (Møller 1987:49). Den norske arkeologen som har arbeidet mest med strandlinjedatering av helleristninger er Knut Helskog. (Jmfr. kap.1).

Strandlinjedatering av feltene.

Feltene som omfattes av denne avhandlingen er datert etter et dataprogram som simulerer den regionale strandforskyvningen til hvert hundreår i Nord-Norge. Programmet er utviklet av J.J.Møller, Tromsø Museum, Universitetet i Tromsø (Møller 1987:45-60). De oppgitte dateringene er i 14C-år BP. Det daterte nivået ligger 2 m lavere enn det laveste punktet på den nederste figuren på vedkommende felt. Dette betyr at ristningene har vært 2m over middelvannstand da de ble laget. Høyden over havet som er oppgitt for de enkelte ristningene er hentet fra litteraturen. Dette betyr at en del av målingene er gamle, og det er vanskelig å vite hvor nøyaktige de er. Det er ikke foretatt egne nivellementer av feltene, men alle feltene er kontrollert på ØK-kart for å se til at den oppgitte høyden over havet er sannsynlig.

Det er viktig her å slå fast at hensikten med å forsøke å anslå en alder på ristningene ikke er å oppnå en eksakt datering for hvert felt. Det som er interessant er å se om det vil være en systematikk i dateringene når man korrelerer dem med figurtyper og feltenes geografiske beliggenhet. Feltene som omfattes av

denne avhandlingen er spredt over et svært stort geografisk område. Ved å finne en systematikk over et større geografisk område vil dette til en viss grad kunne eliminere noe av den usikkerheten som hver enkelt datering vil representere. Dersom flere "stilistisk" like felter fra forskjellige områder får noenlunde samme datering, er dette en indikasjon på at de har vært noenlunde samtidig. Dersom man finner en systematikk i dateringene er det også mer sannsynlig at den representerer ristningenes "virkelige" alder enn den alderen man får når man bare daterer et felt eller flere felt i samme område. Det er også større sannsynlighet for at den relative kronologien stemmer.

Ristningskronologien - kommentarer til strandlinje-dateringene av de slipte ristningene.

Lofoten og Vesterålen var de første isfrie områdene i Nord-Norge. Tida etter dannelsen av hovedstadiet var preget av stagnasjon og relativt sen nedsmeltning av innlandsisen. Den korte avstanden til issenteret i Bottenvika har gjort at innlandsisen lengre sør i Nordland sannsynligvis raskt har reagert på mindre klimaforverring, og det er mulig å følge sammenhengende moreneserier fra Preboreal tid over større avstander enn i Troms og Finnmark. (Fjalstad 1990:26).

FELT	HOH	ISOB.	DATERING
Nes, Kanstadvjå.	38 20	9400	
Leiknes I, høyest	51	24	9400
Leiknes I, lavest	43	24	9100
Leiknes II	31	24	8500

Valle	71	26	9900
Sagelv	46	29	8700
Vågan	50	30	8700
Fykan, øverst	138	33	12700
Fykan, nederst	96	33	9800
Åmøy, øverst	65	27	9500
Åmøy, nederst	52	27	9100

TABELL 5: Strandlinjedateringer i 14C-år for de slipte ristningene i Nordland.

Som man kan se av tabell 5, er det en klar systematikk i dateringene. Den eldste dateringen er øverst på Fykanvatn. Denne er bestemt til 12700 BP og vi kan uten videre se bort fra den da innlandsisen fremdeles dekket Glomfjorden på dette tidspunktet. Den nederste ristningen er datert til 9800 BP. og dette er ut fra glasiologiske/geologiske forhold en sannsynlig datering. Den innerste delen av Glomfjord ble isfri for ca. 10000 år siden slik at det ikke skulle være noen fysiske hindringer for å slipe inn ristninger her. (Andersen et al. 1979:200-1). Sommeren 1989 oppdaget M.A. Hauglid og forfatteren en ny slipt figur (en elg/rein-figur) på motsatt side av elva (og veien). Denne ligger antageligvis lavere enn den laveste figuren på det tidligere kjente feltet. Imidlertid var det ikke mulig å få bekreftet dette da nivelleringsutstyr ikke var tilgjengelig. Dersom dette stemmer, vil trolig maksimumsdateringen på Fykanvatn settes enda lavere. Figurene som er slipt inn høyere må da være laget samtidig eller senere enn de lavest liggende. På grunn av den raske landhevningen (3-4 m pr. hundre år) er det også fullt mulig at man har slipt inn nye ristninger etter hvert som landet steg eller havet sank, alt etter som man ønsker å se det. Landhevningen har faktisk foregått så hurtig at det har vært mulig å legge merke til de endringer dette medførte i løpet av en

generasjon. Med vår lineære oppfattelse av tid kan de slipte ristningene derfor også faktisk sees på som et slags "måleinstrument" for tid. Om de som så landhevningen, opplevde det slik er selvfølgelig umulig å vite, men det er rimelig å anta at de har lagt merke til og vært bevisst de endringer som innlandisens tilbaketrekning medførte.

På Åmøya er den nederste figuren datert til 9100 BP. Dette er også en sannsynlig datering, innlandsisen var på dette stadiet trukket relativt langt inn i landet. De øverste figurene dateres til 9600 BP, det er vanskelig å avgjøre om Åmøy-feltet ble tatt i bruk så tidlig, lite eller ingenting skulle være i veien for det. Sammenlignet med de andre dateringene er det kanskje mest sannsynlig å tro at de laveste figurene også her vil være de eldste og at de høyereliggende enten er samtidig eller senere.

Lengre nord ligger Vågan-ristningen, nivellert til 52 m.o.h. (Hagen 1976:208). Dette gir en datering til 8700 BP. Ristningen ligger i nærheten av Saltstraumen på et nivå under de preboreale boplassene Hauglid har registret i dette området (Hauglid pers. medd.). Området var isfritt på dette tidspunktet, og de preboreale boplassene viser at det har vært mennesker i området tidligere.

Sagelva er også datert til 8700 BP, denne og Vågan-ristningen er ifølge mine dateringer de nest yngste av de slipte ristningene. Denne for Gjessing så sentrale ristningen har lagt innerst i det som da utgjorde Sagfjorden. På et såpass "sent" tidspunkt hadde innlandsisen trukket seg langt inn i landet, og området ristningene ligger i kunne utnyttes av mennesker.

På Leiknes er det to felter. På det høyest beliggende feltet dateres den øverste figuren til 9400 BP og den laveste til 9100. Svaneparet som utgjør det andre feltet dateres til 8500 BP og

dette er den yngste dateringen på noen av de slipte ristningene. I sin diskusjon av Leiknes-feltet påpeker Gjessing at svaneparet er den lavest beliggende slipte ristningen relatert til tapes. Men i likhet med de andre befinner denne seg også på "rett side av grensen", og systematikken i plasseringen peker mot en svært høy alder. (Gjessing 1932:46-7).

Den eldste sannsynlige dateringen finnes på Valle. Denne ristningen ligger på hele 73 m.o.h. som skulle gi en alder på 9900 BP. Den alderen høyden over havet indikerer, blir avvist av de fleste forfattere. Selv Gjessing som sterkt hevdet at de slipte ristningene kunne plasseres innenfor eldre steinalder, synes å betvile at denne ristningen kan være laget nær daværende strand. Ut fra geologiske betraktninger er dette imidlertid ingen umulighet. Tilsvarende de andre feltene ville Valle være isfritt på dette tidpunktet. Dersom Gjessing har rett i at bjørnefiguren på Valle er en isbjørn, kan også dette taes til inntekt for en høy alder.

Nes ved Kanstadfjorden er den nordligste slipte ristningen. Høyden over havet er 40 m (Hagen 1976:210) og dette betyr en datering til 9400 BP. Nes har på denne tiden ligget inne i en liten vik, og ristningen har vært godt synlig når man har kommet nordover med båt langs fjordens østside. Lik de andre slipte lokalitetene var også Nes isfritt så tidlig.

Vi har altså dateringer på strandlinjenivået ved de slipte ristningene som ligger mellom 8500 og 9900 BP, en periode på 1400 14C-år. Hele seks av de åtte lokalitetene er datert til mellom 8700 og 9400 BP. Dersom vi skal tro at dette er riktig betyr det at de slipte ristningene i hovedsak kan dateres til preboreal tid. De eldste ristningene vil da være Valle og Fykanvatn, de yngste Leiknes II, Vågan og Sagelva. Åmøy, Leiknes I, og Nes er noenlunde samtidig. Det er imidlertid verd å merke seg at

dateringene ligger såpass tett at alle ristningene kan ha vært i bruk samtidig. At de har vært brukt gjennom en periode på minst 1400 år burde heller ikke være usannsynlig. Den relative kronologien synes også sannsynlig når en ser på relasjonen feltene i mellom. Som nevnt, kan en isbjørn på Valle taes som inntekt for høy alder. Det mest spesielle feltet er Leiknes, som dateres relativt sent. Dette passer også bra da vi på Leiknes finner motiver som ikke finnes på de andre feltene, slik som en hare og svømmefuglen på Leiknes I samt svaneparet på Leiknes II. Leiknes er også det eneste feltet som har figurer som er avbildet mens de vender hodet bakover. Figurene på Leiknes representerer også de mest formfullendte slipte figurene, og med fare for å bli banal kan man muligens si at Leiknes representerer det kunstneriske "høydepunktet" innenfor den slipte tradisjonen. I tillegg kommer flere figurer som antaes å ha blitt slipt inn i berget på et senere tidspunkt, da de stilistisk sett ikke passer sammen med de andre ristningene. Dette gjelder bjørnefiguren samt "solsymbolet" på Leiknes II og de to små hvalfigurene og den uforståelige figuren på Leiknes III. Dette kan antyde at Leiknes representerer den seneste bruken av de slipte ristningene.

Alderen på de slipte ristningene ser altså ut til å være svært høy. Dateringene støtter Gjessings påstand om å plassere de slipte ristningene til eldre steinalder. Dersom man velger å tro på strandlinjedateringene er de slipte ristningene laget av mennesker som må ha levd relativt nær innlandsisen og begynt å bruke fastlandet etterhvert som det ble isfritt. Hvordan passer så den arkeologiske konteksten inn i dette bildet?

De slipte ristningenes kontekst.

I 1909 oppdaget A. Nummedal den første Fosnaboplassen på Mørekysten. 16 år senere oppdaget Nummedal eldre steinalder-

boplasser i Finnmark, dette ble den såkalte "Komsa-kulturen". (Gjessing 1945:29-52). Etterhvert kom mye av debatten om eldre steinalder i Norge til å dreie seg om forholdet mellom Komsa og Fosna (Gjessing 1937). Man begynte å lete etter høytliggende steinalderboplasser i området som lå mellom Fosna- og Komsa-"kulturenes" utbredelse. I Nordland var det særlig amatør-
arkeologen Edvard Jensen Havnø som stod for disse undersøkelsene. Hans utgangspunkt var at likheten mellom klimaforholdene og skjærgården på Mørkysten og på Helgeland var så stor at det burde være mulig å finne samme slags boplasser på Helgeland som de Nummedal hadde funnet lengre sør. (Gjessing 1937, Simonsen 1988:71). Gjessing publiserer hele dette materialet i artikkelen: "Mellom Komsa og Fosna"(1937). Han ser på "Nordlandsboplassene" som en sørlig utløper av Komsa, men påviste også likheter med Fosna (Gjessing 1937:14). Etter andre verdenskrig er det først og fremst gravningene på Vega som har gitt ny kunnskap om eldre steinalder i Nordland. Her har det pågått mer eller mindre kontinuerlig forskning fra midten av 1970 tallet til langt utpå 1980 tallet. Nyere forskning i Salten og i Troms viser også at det her er boplasser som kan dateres til preboreal tid. (Hauglid pers.medd, Sandmo 1986).

Noen av de tidligste spor etter mennesker på Helgeland finnes på Vega. En 14C-datering fra et sannsynlig ildsted på Mohalsen I ga dateringsresultatet 9350 +/- 270 år BP. En prøve fra en kullkonsentrasjon utenfor ildstedet men fra samme nivå ble datert til 8440+-190 BP. (Alterskjær 1985:39). Dette viser at det har vært mennesker her allerede i preboreal tid. Dersom vi holder oss på Vega, er det også på lavere nivåer funnet spor etter steinalderboplasser. Undersøkelser langs Vegas 60 m-nivå (dette tilsvarer boreal tid, 8-9000 år BP) viste flere lokaliteter av forskjellig størrelse (Bjerck 1989:76). Åsgarden I som var den største boplassen med det mest varierte redskaps-innventaret, ble tolket som hoved-boplassen, mens de andre lokalitetene ble tolket

som fangststasjoner som har fungert som en serie av støttepunkter for fangstvirksomheten i ulike deler av farvannet omkring øyene. (Bjerck 1989:77). Landhevningen i dette tidsrommet var på ca. 3 m for hvert hundreår, og det er rimelig å tro at disse boplassene representerer en periode på 2 - 300 år. (Bjerck 1989:50).

Undersøkelser langs 50 m-nivået (som tilsvaret tidsrommet mellom 7000 og 8000 år BP) gav et annet resultat enn langs 60 m-nivået. Landhevningen var i atlantisk tid ca. 0,9 m for hvert hundreår og strandlinjen langs 50 m-nivået "varte" tre ganger så lang tid som den boreale strandlinjen. Det er derfor grunn til å anta at boplassene langs 50 m-nivået representerer et lengre tidsrom enn de langs 60 m-nivået. (Bjerck 1989:90). Man fant ikke noen boplass langs dette nivået som tilsvarte Åsgarden I. Dette tolkes som at menneskene på Vega i tidlig Atlantisk tid ikke har benyttet seg av en hovedboplass. I tillegg har man etterlatt seg færre redskaper og steinavfall enn tidligere. (Bjerck 1989:135). Bjerck tolker dette slik:

Vega synes altså å ha fått en ny territoriell status: I boreal tid et territorielt midtpunkt - i tidlig atlantisk tid et viktig fangstområde innefor et større sosio-økonomisk territorium. (Bjerck 1989:142).

Man har altså tatt i bruk områder utenfor Vega, inkludert fastlandet.

Lengre nordover langs Helgelandskysten er det få funn av tilsvarende alder. Det er funnet en skiveøks av flint i Sømna. Alterskjær antar at dette løsfunnet er ca. 9000 år gammelt (Alterskjær 1985:49). Vega står altså i en særstilling da det her har pågått arkeologiske undersøkelser fra midten av 70 tallet. Men:

Vi kan imidlertid ikke utelukke at også andre områder på Helgeland har eller har hatt tidlige bosetningsspor som enda ikke er påvist eller er fjernet uten å være registrert (Alterskjær 1985:50).

I Salten-området er det imidlertid funnet spor etter svært gammel bosetning. Gjennom systematisk leting langs 80 m nivået har arkeologen M.A. Hauglid funnet en rekke boplasser som kan dateres til preboreal tid. Inventaret på disse boplassene består av grove avslag av kvartsitt/kvarts. Trekull fra en av boplassene er datert til 9580±90 BP. (Hauglid pers.medd.). Disse boplassene ligger en del høyere enn Vågan-ristningen. Det er imidlertid også funnet lokaliteter på samme nivå som Vågan-ristningen med det samme redskapsinventaret som på de høyere-liggende boplassene. (Hauglid pers.medd.).

Lengre nord finner vi en boplass i nærheten av Leiknes-feltet. (Gjessing 1945:70). Boplassen ligger litt høyere enn helle-ristningsfeltene, og gjenstandene som Gjessing grov opp på 30-tallet er av samme "type" som det materialet Hauglid har funnet på sine lokaliteter. (Hauglid pers.medd.).

Som vi ser, er det ingenting i de naturgitte forholdene eller i det arkeologiske materialet som skulle tilsi at de slipte ristningene ikke er svært gamle. Det vi har, er for det første en systematikk i dateringene av de tenkte strandlinjene de slipte ristningene har ligget på. For det andre vet vi at alle lokalitetene har vært isfrie så tidlige. Videre er det helt klart at det har vært mennesker i området i preboreal tid, de høyest beliggende boplassene som er funnet i Nordland og Troms (Sandmo 1986) kan dateres til denne perioden. Både de geologiske og arkeologiske indikasjonene peker mot at de slipte ristningene er svært gamle og støtter opp om Gjessings antagelser på 1930-tallet. Strandlinjedateringene av de slipte ristningene gir oss

en ny og viktig datakategori for eldre steinalder i Nord-Norge. Det arkeologiske materialet og de analysene som kan kontekstualisere denne "nye" kategorien, er imidlertid relativt spinkle. Forhåpentligvis vil framtidig forskning om mesolittikum i Nord-Norge kunne endre dette bildet.

De hugde ristningene.

Også dateringene av strandlinjene de hugde ristningene har ligget på, viser en systematikk, om ikke så entydig som for de slipte.

FELT	HOH	ISOB.	DATERING
			8600
Skavberget I	16,5	17	6300
			5800
			8500
Skavberget II	15	17	6800
			5500
Skavberget III	10	17	4300
Kirkely	18,6	27	4700
Tennes I	17	27,5	4600
Tennes II	28	27,5	6600
Åsli	18	25	4900
Vik	19	23	5300
Herjangen I	18	30	4500
Herjangen II	28	30	5600
Forselv	29	34	5300
Rødøy	19	35	4400
Vevelstad	28	37	5000

TABELL 6: Strandlinjedateringer for de hugde ristningene i Nordland og Troms.

De nederste ristningene på Skavberget III, Tennes I, Åsli og Kirkely er relativt samtidige. De er datert til henholdsvis 4300, 4600, 4900 og 4700 14C-år BP. Det kan se ut til at disse ristningene som ligger nokså samlet, har blitt laget over en periode på ca. 600 år. Sør i Nordland er Rødøy-ristningen og Vistnesdal-ristningen datert til henholdsvis 4400 og 5000 14C-år BP, disse er da samtidig med ristningene nord i Troms. Den samme alderen har Herjangen I som dateres til 4500 BP. Imidlertid ligger det flere ristninger som assosieres med de sydskandinaviske bronsealderristningene like i nærheten av Rødøy- og Vistnesdal-ristningene (Tro, Flatøy og Rødøy II). På Vistnesdal er det avbildet fotsålesymboler. På Rødøy mener Hallstrøm at Gjessings skiløpere ikke er skiløpere, men sitter i båt, og at båtene på grunn av sin doble kjøllinje er bronsealderbåter. Han konkluderer derfor med at de to "skiløperne" sannsynligvis skal dateres til bronsealder. (Hallstrøm 1938:188-189). Rødøy og Vistnesdal kan derfor godt være yngre enn det strandlinjedateringene viser. Det kan også hende at det på et senere tidpunkt er føyd til ristninger av en annen type enn den opprinnelige. Dette trenger ikke nødvendigvis å bety kontinuitet i bruk, det kan like godt tenkes at den opprinnelige ristningen har gått ut av bruk, for så senere å bli tillagt nytt meningsinnhold av nye brukere.

Kirkely-feltet som er datert til 4700 BP er i denne sammenhengen svært interessant da dette feltet delvis er overleiret av marine sedimenter, og de nederste figurene er slitt av bølgeslag (Simonsen 1958:31, 1979:465). Det betyr at ristningene må ha ligget så nær stranda at for eksempel kombinasjonen springflo og sterk pålandsvind kunne transportere masser opp over ristningene. Dateringen av Kirkely-feltet kan derfor ansees på lik linje med dateringen av Hammer-feltet, som Egil Bakka på samme grunnlag mener å kunne datere til mesolittikum.

Ristningenes uttrykk er såpass likt ifølge Simonsen at alle feltene kan karakteriseres som tilhørende stil III a og b (Simonsen 1979:469). Han daterer disse ristningene til: "perioden før 1000 f.Kr., men kan også gå ned i siste årtusen f.Kr." (Simonsen 1979:469-70). Det "stilistiske" uttrykket og fremfor alt den systematikk som strandlinjedateringene framviser, er argumenter som taler for at disse ristningene er noenlunde samtidig. Disse feltene vil da være omtrent samtidige med begynnelsen på Helskogs fase II i Alta-ristningene. Vistnesdals-ristningen kan riktignok også høre hjemme helt i slutten av Helskogs fase I. Han regner fase II fra ca. 3600 - ca. 2700 f.Kr. (Helskog 1987:21).

Vik på Rolla, Forselv og Herjangen II er alle datert til mellom 5300 og 5600 14C år-BP. Alle disse ristningene karakteriseres som tilhørende Simonsens stil II (Simonsen 1979:469). Det samme kan sies om elgen på Brennholtet, Narvik, som ikke er datert. Relaterer vi disse ristningene til Helskogs faseinndeling av Alta-materialet, ser vi at to er samtidig og to er noe eldre enn begynnelsen på fase I som regnes fra 4200 - 3600 f. Kr.

Skavberget I og II har i tabellen fått tre dateringer hver. Dette skyldes at lokaliteten har vært transgredert slik at havoverflaten tre ganger har skyllet over stedet. Om Skavberget skriver Simonsen:

Billedeerne synes at spånde over en temmelig lang stil-udvikling - -, begyndelsen ligger sikkert længere tilbage end noget andet kendt helleristningsfelt i Troms fylke, men dog et stykke tid senere enn tapesmaksimum, og afslutningen er nok ikke senere, end at felt III kan betraktes som en fortsættelse, kronologisk såvel som stilistisk (Simonsen 1958:41).

Simonsen argumenterer altså for en sammenheng både i tid og stil mellom alle feltene på Skavberget. Han mener videre at ristningene skal dateres senere enn tapes maksimum, eller det Holocene transgresjonsmaksimum. Dette synes umiddelbart som en rimelig hypotese. Dersom denne stemmer vil det være dateringen til 5800 BP for Skavberget I som er den relevante da de andre to ligger før det Holocene transgresjonsmaksimum. Det er ingenting som tyder på at ristningene har vært transgredert, og formene på figurene har mer til felles med ristningene som er laget etter transgresjonen enn før.

Skavberget II er datert til 5500 BP, forskjellen i tid mellom de to feltene er såpass liten at det må være rimelig å tro at det her har vært en kronologisk sammenheng. Skavberget III derimot er datert til 4300 BP, kalibrert (C.I.O./Isotech Groningen - version januari 1988) vil dette si ca. 3000 f.Kr. Tidsgapet mellom felt II og III er altså på 1500 år, dette er såpass stort at det kan stilles spørsmål ved teorien om kontinuitet mellom alle tre feltene.

Det kan også argumenteres for at både felt I og II er samtidig med III. Menneskefigurene på Skavberget I er svært særpregete, og de nærmeste parallellene finnes sannsynligvis i Alta-materialet. Alle fasene i Alta-materialet har menneskefigurer, men i fase III øker antallet sterkt, samtidig som figurene blir større og mer detaljert enn i de to foregående fasene (Helskog 1987:22-23). I fase III forsvinner også ristningene som forestillter båter fullstendig (Helskog 1985:194). Dersom vi ser på form og motivvalg er det fase III i Alta-materialet som ligger nærmest Skavberget I. Fase III daterer Helskog til 2700-1700 f.Kr. (Helskog 1987:22). Ut fra dette finner jeg at muligheten absolutt er til stede for at Skavberget I og II er samtidig med eller yngre enn felt III. Ved å snu Simonsens relative kronologi på hodet, "løser" vi det problemet tidsgapet mellom felt II og

III reiser i forhold til spørsmålet om kontinuitet mellom feltene.

Tennes II eller Bukkehammeren er datert til 6600 BP. Denne ristningen ligger for seg selv ute på et jorde, 30 meter over dagens havnivå. Motivvalget er helt anderledes enn på de andre feltene i samme område, det er kun elgfigurer som er avbildet og de fleste har kroppsfilling. Den nærmeste formlikheten til dette feltet er å finne i Alta-materialet, i fase II og/eller III. Dersom vi daterer Tennes II kun på grunnlag av likhet i form med andre daterte ristninger, skulle man tro at den er relativt sen. Imidlertid er det rimelig å tro at det spesielle motivvalget (spesielt i forhold til den lokale ristningskonteksten) sammen med strandlinjedateringen skulle tilsi at dette feltet er det eldste.

Til tross for store usikkerhetsmomenter i dateringsmetoden ser det ut til at de hugde ristningene i Nordland og Troms kan plasseres i slutten av eldre steinalder/begynnelsen av yngre steinalder. Det antatt eldste feltet som er Tennes II dateres til mesolittikum. Seks av feltene er datert til tusenåret mellom 5000 og 6000 BP, det vil si i overgangen mellom eldre og yngre steinalder i Nord-Norge ifølge Helskogs (1980:40) kronologi. De resterende seks feltene er alle yngre enn 5000 BP, det yngste er Skavberget III som er datert til 4300 BP. Bortsett fra Tennes II ser det ut til at de hugde ristningene i Nordland og Troms kan relateres til overgangen mellom eldre og yngre steinalder og tidlig yngre steinalder.

Dateringene støtter ikke opp om Simonsens faseinndeling av materialet. Tennes II som ifølge Simonsens stilinndeling ville høre hjemme i stil III og demed være datert til de siste to årtusen f.Kr. (Simonsen 1979:469) er den desidert eldste ifølge strandlinjedateringene. Det samme gjelder de andre feltene, det

synes ikke som om det er noen utvikling gjennom tid fra det naturalistiske henimot det mer skjematiske eller abstrakte. Helskogs påstand om at "stilutviklingsteorien" ikke gjelder for Alta-materialet, synes dermed også å gjelde for de hugde ristningene i Nordland og Troms.

Helskogs utsagn om Altamaterialet som en nøkkel til kronolgien for de andre helleristningene i Nord-Skandinavia finner derimot ikke støtte i disse dateringene. Det er vanskelig å dele inn materialet i faser tilsvarende Helskogs. For det første er omkring halvparten av feltene i Nordland og Troms eldre enn Helskogs fase I. For det andre er ingen av ristningene så unge som Helskogs siste to faser, Rødøy og Skavberget som ser ut til å være de yngste i Nordland og Troms er laget i slutten av Helskogs fase II. Det ser ut til at vi så langt må nøye oss med å slå fast at hovedtyngden av de hugde ristningene i Nordland og Troms ser ut til å være laget rundt 5000 BP.

De hugde ristningenes kontekst.

Det ser ut til å være enighet om å sette yngre steinalders begynnelse i Nord-Skandinavia til perioden mellom 6000 og 5000 BP (Helskog 1980:49; se diskusjon hos Hultgreen 1989:89). Skifer er det dominerende artefaktmateriale fra perioden og skiferbrukens hovedfase er antatt å være i perioden mellom 4000 - 2000 f.Kr. (Søborg 1986:113; Hultgreen 1989:90).

De arkeologiske funnene fra yngre steinalder i Nord-Norge er svært rike. Det mest kjente er kanskje materialet fra Finnmark og særlig fra Varanger. Også lengre sør er det et rikt materiale, spesielt fra kystområdene, men innlandet er også representert, især Rana-området. Imidlertid er det utført forholdvis få syntetiserende arbeider og dette skaper en del

problemer. Spesielt gjelder dette kronologien i Nordland. Det er derfor vanskelig å gi en fullgod oversikt over utviklingen i denne perioden, men en del kan allikevel sies.

I Nordland registrerte Gjessing på 1930 tallet flere boplasser på Trana, i tillegg foretok han her utgravninger i Kirkhellaren. I de tykke kulturlagene fant man spor etter sammenhengende bosetning gjennom lang tid. De nederste lagene er sannsynlig fra eldre steinalder, mens hovedmengden av materiale er fra yngre steinalder (Gjessing 1943). Også andre hellere er gravd, Storbåthallaren ble utgravd på 1970 tallet (Utne 1973) og Stiurhellaren på 1980 tallet (Hultgreen 1988). Det har også vært store undersøkelser i innlandet rundt Akersvatn, Gressvatn og Umbukta i Rana-området (Gaustad 1973). Langs hele kysten er det også funnet importfunn som er satt i forbindelse med jordbruksaktiviteter (Johansen 1979, 1982).

Bosettingsmønsteret i denne perioden ble tidligere antatt å være mobilt, jeger og sankere/fiskere hadde sesongvise flytninger mellom kyst og innland og kunne på denne måten utnytte ulike ressurser til ulike årstider (Gjessing 1942 og 1975, Simonsen 1961, 1963, 1979). Undersøkelsene i innlandet i Rana viste at det hadde vært kontinuerlig bruk av innlandet fra eldre steinalder til jernalderen. Man konkluderte også her med at innlandsboplassene var spor etter kystbefolkningens sommer- og høstboplasser. (Gaustad 1973:30).

I følge Hultgreen er det to viktige aspekter ved både Gjessings og Simonsens modeller. For det første tar modellene utgangspunkt i at det er ressurstilgangen som strukturerer bosetningsmønsteret. For å overleve måtte man benytte seg av ressurser både i innlandet og ved kysten. For det andre er det kanskje vel så viktig at de analogier som er brukt, utelukkende er hentet fra jeger-samlergrupper med mobile flyttemønstre. (Hultgreen

1988:7). Først når man begynte å tolke det arkeologiske materialet i lys av analogier hentet fra sedentare jeger-sankere, begynte man å problematisere den etablerte modellen.

Innlandsboplassene i Rana relateres av Hagen til nordsvenske boplasser (Hagen 1983:139). Dette impliserer at det har eksistert en kystbefolkning og en innlandsbefolkning. I samme retning peker en rekke nyere undersøkelser. De siste undersøkelsene på Vega antyder at en tilnærmet sedentær bosetning allerede var til stede i eldre steinalder. (Bjerck 1989). Lengre nord i Nordland konkluderer både Pettersen og Utne med at kystbosetningen sannsynligvis var helårlig (Utne 1973:57; Pettersen 1982:72). I Finnmark ser situasjonen ut til å kunne tolkes på samme måte (Renouf 1981; Trash Helskog 1983; Andreassen 1985). Undersøkelser i Nord-Sverige indikerer at man har hatt en stasjonær bosetning i innlandet i yngre steinalder (Lundberg 1985,1986; Forsberg 1985).

Med basis i dette materialet formulerer Hultgreen følgende spørsmål:

- om boplassene i innlandet og boplassene på kysten kan være et resultat av ulike økonomiske spesialiserings-former som fører til ulike bosetningsstrategier. (Hultgreen 1988:9).

Ut fra dette undersøker hun så forholdet mellom kyst- og innlandsboplassene i Rana-regionen i perioden mellom 4000 og 2000 f.Kr.. Fordelingen av basisboplasser kontra spesialboplasser viser at bare en basisboplass er lokalisert til det indre fjordområdet, de andre er enten i øysonen/kystsonen eller i innlandet. (Hultgreen 1988:103). Dette, sammen med boplassinventaret, hustufter og det osteologiske materialet sannsynliggjør at kystbefolkningen representerer et sedentært kystbosetningsmønster. Innlandsboplassene relaterer hun til de nord-

svenske skårvstensvollene og tolker dem som helårlige. (Hultgreen 1988:93-119). Hultgreens konklusjon er:

at den geografiske distribusjonen av steialderboplasser i Rana avspeiler eksistensen av parallelle jeger/samlergrupper med ulike næringsmønstre og bosetnings-strategier innafor eksklusive geografiske områder (Hultgreen 1988:119).

På grunnlag av det generelle nordnorske materialet hun tar utgangspunkt i, er det grunn til å tro at hennes modell om en samtidig eksisterende kyst- og innlandsbefolkning også har gyldighet utover Rana-området.

Kyst:innland-modellen.

Det arkeologiske belegget for interaksjonen mellom kyst og innlandsgruppene i Rana finner Hultgreen i flint, pimpstein og skifer. Det tilsynelatende mest ettertraktede skiferråstoffet opptrer kun i fast fjell i innlandet sør for Finnmark. Lokaliseringen av dette råstoffet ble kontrollert og distribuert av innlandsbefolkningen. Distribusjonsanalysen av skiferkniver viser at de i overveiende grad er funnet på kystlokaliteter. Motytelsen fra kystbefolkningen var sannsynligvis flint, i form av flintknoller og artefakter med kalkskorpe, og pimpstein. Som eksempel nevner Hultgreen lokaliteten Fiskelausvatn I i innlandet der det er en klar dominans av flintartefakter, blant annet er 12 av til sammen 16 skrapere av flint. Det er viktig å presisere at det her ikke er tale om hele objekter som kan defineres som neolittiske. I tillegg er det også funnet pimpstein. Flintknollene er istransportert materiale og pimpstein er skylt opp fra havet og finnes langs hele kysten. (Hultgreen 1988:162-166).

Importfunnene som assosieres med jordbruk viser en ensidig tilknytning til kystområdene. Det er her snakk om hele flint-

objekter i form av økser og dolker. Dette gjelder både i Nord-Norge og i Nord-Sverige. (Johansen 1982:200). Hultgreen argumenterer for at dette representerer en kontrast i materiell kultur mellom kyst og innland (Hultgreen 1988:143-8). På bakgrunn av en fremsatt modell om relasjoner mellom jeger/samlerbefolkning og jordbruksbefolkninger (Olsen 1988) argumenterer Hultgreen for at importfunnene integreres i en lokal jeger/samlerkontekst. De settes i sammenheng med en gaveutveksling mellom lokale samfunn og jordbrukssamfunn lengre sør. I tillegg til dette får også importfunnene en intern prestisjegivende betydning. Majoriteten av importfunnene i Rana opptre i hva Hultgreen oppfatter som rituelle kontekster. Dette indikerer at prestisjegjenstandene var ujevnt fordelt, noe som peker mot et mer stratifisert samfunn med potensielle indre konflikter. Ved å inkorporere prestisjegjenstander i rituelle aktiviteter kan disse framstilles som en kollektiv eiendom og på denne måten bidra til å fremme fellesskap og integrasjon og maskere og underkommunisere interne motsetninger og opposisjon. (Hultgreen 1988:148-161). At de hele importfunnene ikke finnes i innlandet (her finner man bare ødelagte gjenstander samt deler av flintknoller), mener hun skyldes at denne gjenstandskategorien ble holdt utenfor transaksjonene med innlandsgruppene. Grunnen til dette er at de hele importfunnene symboliserer at kystbefolkningen, som lever ved kysten og kanskje også driver jordbruk, er forskjellige fra innlandsbefolkningen, som lever i innlandet og fanger rein. (Hultgreen 1988:170).

Dateringene av de strandlinjene som det ble antatt at ristningene lå ved, indikerer at de begynner å opptre noenlunde samtidig med bruken av skifer. Ut ifra dateringene er det rimelig å anta at de hugde ristningene kan ha inngått i den kyst:innland-dikotomien Hultgreen mener eksisterte i yngre steinalder.

De malte bildene.

Dateringen av de malte hulebildene kan ikke gjøres gjennom strandlinjedateringer. De fleste av disse hulene er laget av havet før siste istid, og dette gjør at man må bruke andre tilnæringsmåter.

Marstrander har relatert Fingalshula til Solsemhula og til hellemalinger i Telemark. Ut fra dette daterer han Fingalsfigurene til bronealder, nærmere bestemt til engang mellom 1500 og 700 f.Kr. (Marstrander 1965:162). Sognnes ser de stilistisk-typologisk baserte dateringene i lys av det øvrige arkeologiske materialet og kommer fram til omtrent samme datering. Han setter hulemalingene i sammenheng med skiferbruken i yngre steinalder og daterer malingene til den siste delen av den steinbrukende perioden (Sognnes 1983:117). Likhetspunktene mellom Solsemhula, Fingalshula og Kollhellaren er så store at det vil være rimelig å anta at de er noenlunde samtidige. Man må også anta at dette gjelder Troillhålle. Simonsen sammenligner figurene på Kjeøya i Troms med Solsemhula og daterer de til sen bronsealder (Simonsen 1958:20).

De malte bildenes kontekst.

I den grad man kan si noe om dateringen på denne figurtypen ser det ut til å være enighet om at de skal tidfestes til eldre metalltid. Eldre metalltid blir definert som perioden mellom 1800 f.Kr. og Kr.f. (Jørgensen 1986:63). Denne perioden er en "overgangsperiode" mellom steinalder og jernalder, der en også for visse grupper får et skifte i erverv fra en jakt- og fangstbasert økonomi til en økonomi med mer vekt på jordbruksaktiviteter. Både arkeologiske og botaniske data tyder på en slik gradvis transformasjon til jordbruksøkonomi først og fremst

har foregått i Nordland og Troms (Johansen 1979 og 1990, Johansen og Vorren 1986). I Finnmark ser jakt- og fangstøkonomien fortsatt ut til å ha vært dominerende (Jørgensen 1986:83, Johansen 1990).

Det arkeologiske materialet peker i retning av en "kulturdualisme" i Nordland og Troms i eldre metalltid. På den ene siden har man hatt jakt- og fangstgrupper som kan relateres til det østlige og nordlige metallproduserende området i Sentral- og Øst-Russland. På den andre siden har man hatt innslag av en ekspanderende nordisk bronsealderkultur der åkerbruk og februk har vært viktige elementer ved siden av jakt og fangst. (Jørgensen 1986:66,83).

Det mest karakteristiske elementet i tidlig metalltid er astbestkeramikken (Jørgensen og Olsen 1988:3). Jørgensen og Olsen deler den nordlige asbestkeramikken inn i 7 grupper. Den første av disse gruppene som får en omfattende utbredelse, er tekstilkeramikken. Den finnes over hele den nordlige delen av Fennoskandinavia, langs norskekysten er den funnet i Lofoten, på Trøna og på Sørøya. Denne keramikken kan dateres så langt tilbake som 1800 f.Kr. (Jørgensen og Olsen 1988:75). Etter en periode med en relativt enhetlig keramikktipe spredt over store deler av nordre Fennoskandinavia, opptrer det i siste tusenåret f.Kr. to adskilte grupper. Dette er Kjelmøy-keramikken som finnes i de indre og nordlige strøk av dette området, og Risvik-keramikken som opptrer fra kysten av Sogn nordover til Troms. Kjelmøy-keramikken forsvinner i det første århundrede etter Kristus, mens Risvik-keramikken forsvinner i løpet av før-romersk jernalder. Disse to keramiske gruppene opptrer aldri på samme boplass, og Jørgensen og Olsen mener at de utgjør to komplementære typer. (Jørgensen og Olsen 1988:77). I de nordlige og østlige områdene har man hatt kontakt med metallproduserende samfunn i øst. I kyst-områdene i Troms og Nordland,

som er Risvik-keramikkenes utbredelsesområde, har man hatt kontakt mot sydiskandinavisk bronsealder. (Jørgensen og Olsen 1988:78).

Den store usikkerheten vedrørende dateringene av helle- og hulemaleriene gjør det vanskelig å knytte dem nærmere til den øvrige arkeologiske konteksten. Helle- og hulemaleriene kan ligge både i tekstilkeramikk- og Risvik-keramikk-fasen i Nordland og Troms. Det som synes sikkert er at de opptrer i en periode da det skjer store endringer i dette området. Det første metallet kommer inn samtidig med at steinbruken dør ut, og keramikk blir en sentral komponent i den materielle kulturen. Økonomisk og sosialt preges perioden av en ekspanderende jordbruksøkonomi og en begynnende sosial hierarkisering. (Jørgensen og Olsen 1988, Johansen 1990, Storli 1986).

Oppsummering og konklusjon.

Strandlinjedateringene gir en relativt klar systematikk for både de slipte og de hugde ristningene i Nordland og Troms. Både glasiologisk/geologiske forhold og arkeologisk materiale støtter opp om de tidlige dateringene de slipte ristningene har fått. Det er vanskelig å si noe om hvor lang brukstid de slipte ristningene har hatt, men det må være rimelig å anta at bruken kan ha gått helt ned imot 8000 BP for de seneste ristningene.

De hugde ristningenes dateringer grupperer seg rundt 5000 BP. Tennes II skiller seg ut med en datering på 6600 BP, mens hele 10 av de til sammen 13 lokalitetene ligger mellom 4500 BP og 5600 BP, kalibrert (C.I.O./Isotech Groningen - versjon januar 1988) betyr dette mellom ca. 3300 og 4500 f.Kr. Dateringene gjør det vanskelig å inndele materialet i faser eller stilarter. Som for de slipte ristningene er det vanskelig å anslå hvor lenge de hugde ristningene var i bruk, men ned imot 4000 BP for de seneste

skulle ikke være usannsynlig. De hugde ristningen kan med stor sannsynlighet knyttes til framvoksten av "det nordlige skiferkomplekset".

De malte figurene er datert til eldre metalltid. Det er vanskelig å relatere figurene til et eksplisitt arkeologisk materiale, de kan relateres både til tekstil- og Risvik-keramikk. Det ser imidlertid ut til at de er laget i en periode der det skjer relativt store endringer.

Det er ingenting i dateringene eller det arkeologiske materialet som tyder på at det har vært kontinuitet mellom de tre forskjellige ristningsgruppene. Dette gjør at vi får to store tidsgap eller "helleristningstomme" perioder. Mellom den yngste slipte og den eldste hugde er et tidsrom på minst 2000 14C-år. Ser vi på hovedtyngden av dateringer, blir gapet enda større. De slipte ligger rundt 9000 BP og dette er 4000 14C-år eldre enn de hugde, som grupperer seg rundt 5000 BP. Det andre gapet er mellom de yngste hugde og begynnelsen av tidlig metalltid. Det vil være en periode på ca. 2000 kalenderår mellom disse to ristningsgruppene.

Felles for alle ristningsgruppene er at de ser ut til å være laget i perioder der det skjer store endringer, alle er laget i overgangsfaser. De slipte kan knyttes til den tidligste bosetningen på fastlandet, de hugde til overgangen mellom eldre og yngre steinalder og de malte figurene til overgangen til metalltid og jordbruk.

Etter i dette kapitlet å ha sett på helleristningens kronologi og arkeologiske kontekst, vil neste kapittel omhandle to fenomener som helleristninger og forhistorisk kunst generelt har vært tolket i lys av, nemlig sjamanisme og totemisme.

6. SJAMANISME, TOTEMISME, MAKT OG IDEOLOGI.

Som vist innledningsvis, har veideristningene hele tiden blitt tolket innenfor det vi kan kalle "jaktmagiparadigmet". Hver enkeltfigur ble dokumentert og analysert på bakgrunn av denne ideen. I den grad man har sett på relasjonene mellom figurer, er det når det som framstilles kan tolkes som en "scene". Disse "scenene" er blitt tolket enten som synlige uttrykk for "mans strugle for life" (jakt- og fangstscener) eller som avbildninger av rituelle aktiviteter der man forsøker å kontrollere viltet. De enkeltstående dyrefigurene er stort sett tolket som mat, og enkelte av de abstrakte figurene er tolket som telt, osv. Det framherskende perspektivet har hele tiden vært det funksjonelle hvor grunntanken har vært at man har avbildet dyr fordi disse var helt vesentlige for å overleve. Helle-ristningsfeltene ble i det store og hele antatt å være en slags spiseseddel der de forskjellige rettene var listet opp.

Ved å anlegge et strukturalistisk perspektiv på ristningene vil det være mulig å komme fram til andre resultater. Ved å se på relasjonene mellom figurene og feltene mener jeg å ha funnet en struktur eller grammatikk som ligger under og styrer hvordan figurene eller tegnene inngår i et system. Dette har fått form som en "ren" strukturanalyse der ristningene ble sett på som et lukket system (kap.4). Dette er imidlertid lite tilfredstillende da relasjonen mellom systemet og verden ikke berøres. I teorikapitlet ble det påpekt at Beneveniste opererte med to språknivåer, et semiologisk og et semantisk. Det semiologiske nivået kunne sees på som et lukket system, mens det semantiske, som var overordnet det semiologiske, ble knyttet til språkets konkrete talefunksjon. Den semantiske språkfunksjonen representerte noe virkelig, noe utenfor språket selv, den refererer til verden. På det semantiske nivået er det språket

som meningsbærer vi er interesserte i. Når vi beveger oss fra helleristninger som lukket system til ristningenes semantiske nivå, er det tegnenes mening vi spør etter. De samme ord og setninger kan i forskjellige kontekster uttrykke forskjellige meninger. Mening vil være knyttet til tid og sted og nesten alltid være gjenstand for forskjellige tolkninger. Å tolke helleristningene blir å gå fra forklaring til forståelse, der forståelsen går ut over forklaringen samtidig som denne inkorporeres i forståelsen.

For å forsøke å forstå helleristningene som meningsprodusenter gjør forskjellen mellom de slipte, hugde og malte ristningene det nødvendig å komme inn på en del begreper og teorier som omhandler helleristninger generelt, for å se om dette kan hjelpe oss til å si noe om tegnenes symbolverdi. Deretter gjennomgås to "-ismer", nemlig totemisme og sjamanisme som begge tidligere har vært utgangspunktet for å forklare helleristningenes funksjon. Så kommer et avsnitt om makt og ideologi og hvordan tegnsystemer relateres til disse begrepene.

Tegn og mening.

Tidligere forklarte man veideristningene ut fra at de representerer dyr som er gode å spise. Jordbruksristningene derimot representerte et mer avansert samfunn der symbolverdien i ristningene er det viktigste. Figurene er symboler for noe annet enn det de avbilder, de er gode å tenke.

Noen av begrepene er brukt for å betegne forskjellen i innhold i veide- og jordbruksristningene. Andre beskriver og forklarer forskjeller veideristninger i mellom, og denne forskjellen vises godt gjennom kontrastene mellom de slipte og de hugde ristningene.

Veideristningene blir ofte beskrevet som fysioplastiske i motsetning til jordbruksristningene som er ideoplastiske.

The huntsman' art ..... depicts the real, physical surroundings in the shape of naturalistic animal figures and now and then naturalistic human figures, the sense of which is to be found in the depicted phenomenon itself. (Simonsen 1982:139)

Jordbruksristningene er ideoplastiske:

- because it often expresses itself in symbols and abstractions: patterns, borders, heavily stylized figures, geometrical symbols, but also figures traditionally meaning something quite different from what they depict. For instance a boat picture may not only be so stylized that you cannot recognize the real boat, but at the same time it does not symbolise a boat or the sea, but the fertility of the fields. (Simonsen 1982:139).

Selv om det finnes abstraherte og vanskelig tolkbare dyrefigurer og også "geometriske symboler" i veideristningene, er den ifølge Simonsen ikke ideoplastisk. "In spite of this one should always speak of a stylized physioplastic, never of an ideoplastic art". (Simonsen 1982:140). Grunnen til dette er at de abstrakte figurene i veideristningene var laget av profesjonelle sjamaner. En økende avstand mellom sjamanen og jaktaktivitetene førte ifølge Simonsen til en endring i helleristningsstilen samt et økende behov for symboler som kunne forestille menneskelige ønsker som ikke lar seg avbilde, slik som generell fruktbarhet, varme, regn, fred osv. (Simonsen 1982:140). Dette er et forsøk på å utvide jaktmagi-tolkningen av ristningene. Siden det helt åpenbart er så mange ristninger som ikke passer inn i et "jaktmagiparadigme", må man utvide dette til å bli et mer allment

ønske om fruktbarhet og "det gode liv". Med dette som bakgrunn tolker Simonsen f.eks.: "a certain geometric figure sometimes to be found inside a rhombic frame, sometimes as filling out the body of a female person" slik at "the former eksempel represents fertility as an abstraction, while the latter marks out the human figure as female to the spectators and to the supernatural powers". (Simonsen 1982:140-141).

Det er etter min mening vanskelig å holde fast ved et skille mellom ideoplastiske og fysioplastiske helleristninger. Slik Simonsen bruker det, går skillet mellom figurer som er gode å spise og figurer som er gode å tenke. Som vist nedenfor er det stor sannsynlighet for at også de slipte ristningene som ifølge Simonsen er fullt fysioplastiske (fully physioplastic) har en stor mengde overskuddsmening som kan spilles ut på forskjellige nivåer og situasjoner. Dette gjør at også disse figurene er gode å tenke med. Enda klarere og lettere blir dette å innse når det gjelder de hugde ristningene. Mange av dem er nokså skjematiser-te og mindre naturalistiske enn de slipte. Motivvalget gjør det også vanskelig å argumentere for at tegnene er valgt fordi de er gode å spise. Fiskesøkker, båter og geometriske symboler er neppe gode å spise, de er heller ikke gode symboler for mat.

Naturalisme:skjematisme dikotomien.

Tradisjonelt er begrepsparet naturalisme/skjematisme brukt i en evolusjonistisk sammenheng, der man har postulert en nærmest lovmessig utvikling fra naturalistiske figurer til skjematiserte figurer. (Se f.eks. Bakka 1973, Gjessing 1936, Hallstrøm 1938, Hagen 1976, Simonsen 1979). Dette blir så knyttet til en samfunnsutvikling der samfunnet går fra et primitivt og egalitært nivå mot et mer komplekst og lagdelt samfunn.

Helskog påpeker i artikkelen "Naturalisme og skjematisme i nordnorske helleristninger" at et av problemene relatert til de nordskandinaviske helleristningene:

er mangelen på definisjoner av begrepene naturalistisk (naturalisme) og skjematisk. De forskere som har skrevet og skriver om ristningene har øyensynlig en ide om at alle vet hva begrepene inneholder og hvor grensene går (Helskog 1989:89).

Helskog hevder i denne artikkelen at det er svært vanskelig å definere begrepet naturalisme da det er subjektiv og individuelt hvordan natur oppfattes og avbildes. Argumentet følger resonnermentet : "hvordan kan man avgjøre hva som er naturalisme når det ikke er mulig å tenke slik som aktørene engang tenkte?". (Helskog 1989:89). Videre fortsetter han: "Med en fullt naturalistisk fremstilling mener jeg en tro kopi av en fysisk virkelighet. Slike figurer finnes ikke i ristningene" (1989:90). Imidlertid vil en tro kopi av en fysisk virkelighet være en "kloning" og ingen kopi. Det som gjør noe til en kopi, er at det kan skilles fra originalen, dersom man har to like utgaver av en fysisk virkelighet vil det være umulig å se forskjell på dem. Dette fører fram til at all avbildning, eller kunst om man vil, i utgangspunktet er reduksjonistisk. Siden all avbildning på en eller annen måte innebærer en reduksjon (det kan gjelde størrelse, form, farge, lukt osv.) er det ikke mulig å snakke om fullt naturalistiske avbildninger, og det er dette som gjør naturalismebegrepet vanskelig operasjonaliserbart. Helskog blander det denotative og det konnotative nivået sammen når han sier at man ikke kan si hva som er naturalisme da vi ikke kan tenke slik som aktørene tenkte. Det er ikke sammenhengen mellom tegnets uttrykk og mulige innhold som forhindrer oss fra å karakterisere det (tegnet) som naturalistisk. Det samme gjør han når han skriver at skjemativering er "en reduksjon av et motiv eller en ide til

et enklere motiv". Han setter også her likhetstegn mellom uttrykk og innhold. Det er klart at en ide kan reduseres til et enklere motiv, men siden vi ikke kjenner ideene, er det hele tiden uttrykket som reduseres eller skjematiseres.

Det vi kan si, er at ideen eller tanken i eller bak ristningen i utgangspunktet er uavhengig av formen. Gjentatt bruk av tegnet eller bildene manifesterer ideen eller innholdet i samfunnet. For det andre kan en form ha mange forskjellige innhold knyttet til seg, som alle vektlegges forskjellig av forskjellige mennesker til forskjellige tider. Dette er også med på å forklare hvordan kulturer som endrer seg gjennom tid, kan fortsette å bruke de samme uttrykkene, men stadig legge nytt innhold inn i dem. Det er dette Ricoeur (1977) betegner som tekstens distansering som vi var inne på tidligere.

Helskog konkluderer med at det sannsynligvis vil være mer fruktbart å klassifisere stilene etter forskjellige morfologiske trekk i figurene enn å klassifisere dem etter et naturalismebegrep. Dette fordi en slik klassifisering ville gi ytterst subjektive klassifiseringer ettersom det synes å være umulig å finne noen kriterier som gir eksakte mål. Imidlertid innrømmer Helskog at en klassifisering etter forskjellige morfologiske trekk også vil være subjektiv (1989:91). Dermed er man ikke kommet særlig mye lengre.

Til tross for Helskogs innvendinger mot naturalismebegrepet tror jeg at det kan være fruktbart å fortsette å bruke det. Svært mange av figurene kan klassifiseres etter en akse som går mellom "naturalisme" og "skjematisme". (Helskogs artikkel er for så vidt et godt eksempel på dette, han fortsetter å karakterisere figurer som mer eller mindre naturalistiske gjennom hele artikkelen). Det man ikke bør gjøre (som Helskog også påpeker) er å koble denne aksen til en evolusjonistisk lære med basis i

forskjellige nivåer eller utviklingstrinn i et samfunn. Naturalisme:skjematisme opposisjonen er forøvrig et glimrende eksempel på hvordan et klassifikasjonssystem fungerer gjennom et motsetningspar. Dersom vi fjerner begrepet eller uttrykket naturalisme, gjør vi også uttrykket skjematisme ubrukbart. Om begrepene er anvendelige til å klassifisere ristningene i forskjellige stiler som man kan bygge opp en kronologi etter, er kanskje mere tvilsomt. Man kan muligens gjøre det på enkelt-felter eller felter som ligger nær hverandre, men jeg tror det vil være svært vanskelig å bygge opp en stilinndeling som skulle være representativ for et større geografisk område, for eksempel kyst-Norge. (Se diskusjon under Kirkelyfeltet (kap. 3) og nedenfor).

Aksen naturalisme-skjematisme og tegnets potensielle symbolverdi.

Kunstneren eller kunstprodusenten vil alltid være et produkt av sin samtid og sin kultur. Det er like lite realistisk å se på kunstneren som en fri og uavhengig skaper av sine arbeider som at vedkommende kun er et medium for en struktur som manifesteres gjennom arbeidet. Dersom vi ser på kunstneren som en kulturprodusent istedet for en kultur-skaper, er det lettere å forstå at han/hun vil operere på et bestemt sted i en bestemt tid og under sosiale forhold og begrensninger som han/hun ikke har skapt. Kunstneren vil altså oppleve sosiale spenninger og motsetninger som ikke er underlagt individuell kontroll. (Shanks & Tilley 1987:148).

Dette viser at det kulturspesifikke alltid vil være til stede i et kunstverk. Selv i tilfeller der resultatet er rent instrumen-telt, vil altså produsentens kultur være til stede. Dersom vi nå ser litt nærmere på begrepene ikon og verktøy/instrument, kan vi forstå hvordan en helleristning på det denotative planet kan

(HVORFOR TOLKET 139
PRODUSENTEN ET
HVORFOR TOLKET AVEN ET I ROM 25710)

transformeres til et symbol på det konnotative planet. Ikonet karakteriseres ved at det har en klar sammenheng mellom uttrykk og innhold eller signifier og signified. For eksempel vil en helleristning av en rein være et ikon på det denotative planet. Verktøyet eller instrumentet vil på sin side alltid ha et innhold som går utover bruksverdien. En reklametegning av en enebolig kan være et tegn på eller et symbol på kapitalisme eller hjemlig lykke, en polert steinøks kan være et symbol på prestisje, felling av trær eller et tegn på jordbruksaktiviteter. Det som karakteriserer symbolet, er at forholdet mellom uttrykk og innhold er relativt motivert.

Til dette må det knyttes noen kommentarer. I den tekniske litteraturen om semiologi/semiotikk brukes termer som ikon, tegn (sign), signal, index osv., uten at man har klart å bli enig om hvordan disse begrepene skal defineres. (Leach 1976:10). Jeg vil tro at de fleste materielle symbolene hører til gruppen av **standardiserte** symboler, dvs. at relasjonen signifier/signified i utgangspunktet er tilfeldig, men gjennom stadig bruk er blitt vanlig. Denne gruppen kan deles i to undergrupper, der den ene består av konvensjonelle symboler, et eksempel fra vår kulturkrets vil være at slangen er et symbol på Ondskapen. Den andre gruppen er ikoner, der relasjonen er planlagt, som for eksempel i kart, modeller eller portretter.

Ved å bli sett framstår reinsdyrfiguren (ikonet) som en modell. Betrakteren innleder en dialog med modellen og utfører den på nytt. Han eller hun bygger ideelt sett sine tanker, fordømmer og kulturbakgrunn inn i figuren samtidig som figuren endrer betrakterens fordømmer. Dette vil være den konnotative utførelsen. På denne måten kan ikonet transformeres til et instrumentelt objekt og dermed også til et konvensjonelt symbol. Reinsdyret kan på denne måten for eksempel symbolisere en klan.

Da forholdet signifier/signified i symbolet alltid er relativt motivert, vil det være svært vanskelig å klassifisere etter innhold. Dersom vi antar at innholdet i symbolene var det viktigste for de menneskene som brukte (og bruker) helleristningene, vil den denotative klassifiseringen ha svært liten verdi når det gjelder å forstå helleristningene. Inndelingen av materialet i forskjellige stilfaser har derfor først og fremst blitt knyttet til kronologi. På et generelt plan kan man allikevel si litt om den mulige sammenhengen mellom helleristningenes uttrykk og innhold. Det ser ut til at en økende instrumentalisering fører til økt potensialitet i symbolet. En rein er en rein og vil sannsynligvis ikke symbolisere en elg, hare eller bjørn der den opptrer i kontekst med disse. En "geometrisk figur" derimot kan symbolisere hva som helst, inkludert seg selv. Instrumentalisering kan slik knyttes til økende symbolverdi. Dette kan sees gjennom de enkle figurene som finnes overalt i alle kulturer, figurer som prikker, sirkler og streker som i utgangspunktet kan bety hva som helst. Videre kan man kanskje si at både den anledningen de ble skapt under, og den hensikt de skulle oppfylle, er sterkere tilstede i de slipte ristningene enn de hugde. Dette fordi ristningenes uttrykk viser et relativt begrenset motivvalg og et relativt strengt krav til formgivning og teknikk. Man har i utgangspunktet færre kombinasjonsmuligheter. I de hugde ristningene derimot vil både hensikten eller formålet og den kulturspesifikke anledningen de ble skapt under, være vanskeligere å fange. Denne klassifikasjonen vil kunne gi de fleste hugde dyrefigurene et større "symbolpotensiale" enn de slipte dyrefigurene, men mindre enn de hugde "geometriske" figurene. De "malte" hulefigurene er på det denotative planet ikoner, den ensartete utførelsen og reduserte motivkretsen skulle peke mot at den kulturspesifikke anledningen her er dominerende på bekostning av hensikten med figurene. Den spesielle plasseringen figurene har, dypt inne i huler, under-

streker likevel det instrumentelle i figurene og er med på å gi dem et relativt stort symbolpotensiale.

Så langt er altså konklusjonen at skillet mellom ideoplastiske og fysioplastiske ristninger er lite fruktbart. Alle helleristninger har en overskuddsmening, et potensiale for flertydighet. Ved å relatere dette potensialet til to akser, den ene mellom naturalisme og skjematisme, den andre mellom ikonet og instrumentet/verktøyet, er det mulig å si noe om størrelsen på dette potensialet.

Sjamanisme.

Gjessing hevdet i 1936 at det økende figurtilfanget i veideristningene avspeilte utviklingen av sjamanismen, og siden har dette vært et sentralt poeng i forskningen. Stilistisk skilte småkunsten og helleristningene lag, den førstnevnte fortsatte med å være naturalistisk, mens de sistnevnte ble mer og mer skjematisk. De slipte ristningene ble slipt av jegerne som var i nær kontakt med dyrene. Sjamanene derimot hadde ikke samme kjennskap til viltet, og derfor ble figurene dårligere utført. De ble mer skjematiske og abstraherte, og man begynte også å bruke "geometriske symboler". Enkelte dyr er avbildet med "livslinje", et meget sentralt poeng hos Gjessing, som gir denne den samme betydning "livslinjen" hadde hos Ojibwaene i Nord-Amerika. Dessuten forekommer det etter hvert sammen-setninger av figurer som kan tolkes som avbildninger av "sjamanistiske aktiviteter". Hensikten med både de "egalitære" og de "spesialiserte" ristningene var som tidligere nevnt å skaffe seg jaktlykke.

Sjamanisme som fenomen.

However, phenomena like totemism, animism, fetishism and shamanism are today highly debated both as facts - do they occur at all? - and as concepts (Hultkrantz 1978:9).

Det er lite eller ingenting som er skrevet om sjamanisme i den arkeologiske litteraturen. Det er derfor nødvendig å gi et kort riss for å avklare hva som ligger i dette begrepet og hvordan det evt. skulle kunne relateres til arkeologi og helleristninger.

De tidligste beskrivelsene av sjamanisme framstiller fenomenet som en religion. Dette fordi sjamanisme innholder et sett av historier, rituelle praksiser og tro som danner et strukturert helhetsbilde. (Hultkrantz 1978:10). Uttrykkene "sjaman", "medisinmann", "heksedoktor" og "magiker" er alle brukt om hverandre for å betegne individer som er i besittelse av magisk-religøse egenskaper i "primitive" samfunn (Eliade 1970:3). Denne bruken gjør at det blir svært vanskelig å isolere fenomenet sjamanisme. Et sentralt element i sjamanismen er ekstasen. Sjamanen er ekstasens mester, han eller hun oppnår kontakt med det overnaturlige gjennom ekstasen. På bakgrunn av dette definerer Eliade sjamanisme som teknikken å falle i ekstase. (Eliade 1970:4). Dette er imidlertid ikke helt tilfredstillende da også andre praktiserer ekstase, uten dermed å være sjamaner (Hultkrantz 1978:12).

Hultkrantz velger å se på sjamanisme som en religiøs konfigurasjon eller et religiøst kompleks. Et religiøst kompleks kan beskrives som et delvis uavhengig segment av en religion der all tro, riter og episke tradisjoner viser samsvar og utgjør et integrert område. Ofte vil tro, riter og tradisjon som spiller en rolle i et annet segment av den samme religionen være ekskludert fra dette første segmentet. Kjernen i den religøse

konfigurasjonen er et trossystem, dvs. en samordnet, innbyrdes forbunden kjede av religiøs tro som segmentets grunnleggende motivasjon er basert i. For å definere sjamanisme må man derfor referere til de elementer, samt den generelle motivasjonsdelen, fenomenet er satt sammen av. (Hultkrantz 1978:10-11).

Den sentrale ideen i sjamanisme er å etablere kontakt med den overnaturlige verden gjennom de ekstatiske erfaringene til en profesjonell mediator, nemlig sjamanen (Hultkrantz 1978:11). Dette gir sjamanismen fire bestandeler:

1. Idegrunnet, som er den overnaturlige verden og kontakten med denne.
2. Mediatorrollen; sjamanen handler på vegne av en gruppe mennesker.
3. Hjelpeåndene som inspirerer og bistår sjamanen.
4. Ekstasen, som er sjamanens ekstraordinære erfaringer. (Hultkrantz 1978:11).

Den kosmologi som sjamanismen opererer innenfor, har et univers bestående av tre nivåer; himmelen, jorda og underverdenen. Disse er knyttet sammen med en vertikal akse som symboliseres gjennom Verdenstreet. Verdenstreet symboliseres gjennom en pæle eller stolpe som ansees som hellig. (Eliade 1970:261-3).

Sjamanens kontakt med den overnaturlige verden medieres gjennom Verdenstreet. Mange steder forgår initieringen av sjamanen i forbindelse med det årlige ritualet som fornyer verden. Sjamanen klatrer da til toppen av denne stolpen for å møte åndene, dersom det da ikke er slik at åndene kommer ned stolpen for å møte sjamanen der. Verdenstre-symbolet alternerer med Verdenselva,

en mytisk elv som forbinder den øvre, den midtre og den nedre verden. (Hultkrantz 1978:13). Verdenstreet er et viktig begrep i sjamanismen da det gir en modell for hvordan kommunikasjonen mellom de forskjellige verdener foregår (Hultkrantz 1978:14).

Sjamanen opptrer på vegne av en eller flere andre. Den viktigste oppgaven sjamanen har, er først og fremst som helbreder. Sjamanen fungerer også som sannsiger, og noen steder kan han eller hun også ha innflytelse på framtiden. Sjamanen er også den som eskorterer den døde (eller den dødes sjel) over til "den andre siden". I mange kulturer er dette en av de viktigste oppgavene en sjaman har. Sjamanen er gruppens jaktmagiker, både i kraft av sin evne til å se inn i framtiden, men også i kraft av at han eller hun kan få det jaktbare viltet til å komme til gruppens jaktområder. Av og til opptrer sjamanen også som "offerprest", men dette er relativt sjelden. (Hultkrantz 1978:14-17).

Sjamanen får inspirasjon av sine hjelpere, som er ånder. Åndene representerer den overnaturlige hjelp sjamanen trenger for å oppnå kontakt med de "andre" verdenene. Det er åndenes tilstedeværelse som markerer begynnelsen på sjamanens trance, de formidler beskjeder fra ånde verdenen og hjelper sjamanen til å komme til de "andre" verdener. Hjelpeåndene framtrer som regel i form av dyreskikkelser, men kan også opptre i form av forfedre eller døde sjamaner. (Hultkrantz 1978:17-19).

Som nevnt ovenfor er det å falle i trance (Hultkrantz (1978:19) setter likhetstegn mellom trance og ekstase) et viktig element i sjamanismen. Hultkrantz (1978:19-27) fører en lang diskusjon om dette temaet men det er ikke nødvendig å gå inn på det i denne sammenhengen. Det som er viktig å merke seg er at trancen eller ekstasen kan deles inn i to typer. Eliade (1970:5) forstår trancen som den psykiske tilstanden sjamanen er i når ved-

kommendes sjel med hjelp av åndene reiser til de "andre" verdenene. Men i tillegg kan trancen oppleves gjennom at hjelpeåndene kommer og gir informasjon til sjamanen på det stedet han eller hun befinner seg. I denne siste varianten forlater ikke sjelen sjamanen, trancen og sjamanens opplevelser skjer der og da. (Hultkrantz 1978:20).

Det er vanskelig å si noe om alderen på sjamanisme. Forskjellig forskere har ulike oppfatninger om dette, men det synes klart at det er et svært gammelt fenomen (Eliade 1970: 495-507). At det her kan dreie seg om tradisjoner som kan strekke seg tilbake til steinalder, er derfor mulig. Det vil være vanskelig å påstå at helleristningene har inngått som del av sjamanisme dersom man ikke kan identifisere i hvert fall noen av de elementene som er omtalt ovenfor i materialet. Selvfølgelig kan sjamanisme godt ha eksistert uten å ha etterlatt seg arkeologiske spor, eventuelt spor som vi ikke greier å forbinde med sjamanisme. Dersom vi skal kunne relatere sjamanisme til helleristningene må vi basere oss på at i hvert fall noen av de meste grunnleggende trekk i sjamanismen er nedfelt i helleristningene og at de kan etterspores.

Totemisme.

Totemism is like hysteria, in that once we are persuaded to doubt that it is possible arbitrarily to isolate certain phenomena and group them together as a diagnostic sign of an illness, or of an objective institution, the symptoms themselves vanish or appear refractory to any unifying interpretation. (Levi-Strauss 1963:1).

Man har tidligere vært inne på tanken om at helleristninger kunne ha noe med totemisme å gjøre (se f.eks. Gjessing 1936:138).

Bruken av dyr som symboler i totemismen er velkjent, og det er her man finner det klareste likhetspunktet mellom de to fenomenene. Når man ikke var i stand til å forklare helleristninger i lys av totemisme, har dette sammenheng med at man tidligere ikke var i stand til å forklare hva totemisme var. På begynnelsen av 1900-tallet var totemisme debatten sentral i antropologifaget. På begge sider av atlanten ble det produsert til dels bindsterke verk om fenomenet (eller det man trodde var fenomenet), og i det internasjonale tidsskriftet "Anthropos" var en viktig del av hvert nummer i flere år viet til totemisme. I 1910 kom Frazers monumentale verk "Totemism and Exogamy" ut, der han publiserer alle de fakta som da var kjent, for å etablere totemisme som et system og forklare dets opprinnelse. (Levi-Strauss 1963:1-14). I arkeologien forsøkte man i denne perioden å forklare den paleolittiske hulekunsten i lys av totemisme assosiert med australske stammesamfunn (Trigger 1989:101).

Interessen for totemisme førte til en mengde teorier om fenomenet, og i 1920 regnet van Gennep opp 41 forskjellige teorier om totemismen og etter den tid er det kommet mange flere. Stort sett kan de deles inn i to typer:

1) Universalistiske forklaringer som forutsetter at totemistiske forestillinger er tegn på en "barnslig" mentalitet som engang var felles for alle mennesker.

2) Særforklaringer som bygger på den funksjonalistiske antakelse at ethvert totem-system vil knytte følelsesmessige bånd til arter av planter og dyr som har en økonomisk betydning for det spesielle samfunn man beskriver. På denne måten skulle så totemideene bevare disse artene fra ødeleggelse på grunn av menneskenes plyndring. (Leach 1970:40).

Det var først i 1951 da Radcliffe-Brown publiserte artikkelen "The Comparative Method in Social Anthropology" at interessen for totemisme igjen ble vakt. Denne artikkelen var utgangspunktet for Claude Levi-Strauss' banebrytende arbeider om totemisme på begynnelsen av 1960-tallet. Da var jaktmagi-hypotesen allerede blitt en "pilar" i nordisk arkeologi og Levi-Strauss' arbeider hadde ingen innflytelse på norsk arkeologi. Samtidig var og er norske antropologer sterkt knyttet til den anglo-amerikanske antropologien. Dette førte til at Levi-Strauss' arbeider heller ikke ble særlig kjent i det antropologiske fagmiljøet. På grunn av dette er det nødvendig med en liten gjennomgang av bakgrunnen for og innholdet i Levi-Strauss' ideer om totemisme.

"Totemism and the A.E.F."

Under første verdenskrig tjenestegjorde sosialantropologen Ralph Linton i de amerikanske styrkene i Europa. Med bakgrunn i dette "feltarbeidet" skrev han en artikkel kalt "Totemism and the A.E.F." (American Expeditionary Force), som senere ble publisert i "American Anthropology". Lintons artikkel er en god beskrivelse på hvordan totemisme kan framstå empirisk og den viser også hvordan et fenomen som vanligvis knyttes til "primitive" folkeslag, også finnes i vår moderne siviliserte verden. Samtidig peker artikkelen på minst to problemområder som fra begynnelsen av var sentrale i totemisemeforskningen og som førte til at interessen for totemisme skulle avta. Det ene er spørsmålet om totemismens opprinnelse, og det andre er problemet med å definere totemisme som en sosial institusjon. De følgende avsnittene er hentet fra "Ralph Linton" av Linton og Wagely (1971), der artikkelen på nytt er publisert.

Linton tjenestegjorde i 42. divisjon eller "regnbue-divisjonen". Dette navnet fikk den fordi divisjonen var satt sammen av

regimenter fra så mange amerikanske stater at regimentsfargene til sammen dekket hele regnbuens farge-spekter. Mens divisjonen var i USA, ble det lagt liten vekt på dette navnet, men da organisasjonen ble flyttet til Frankrike, ble navnet vanlig. Andre henvendte seg vanligvis til divisjonsmedlemmer som "regnbue" og på spørsmålet "Hva er du?", ville 9 av 10 svare "Jeg er en regnbue". Fem-seks måneder etter at avdelingen hadde fått sitt navn, begynte man å anta at dersom en regnbue viste seg, var dette et godt tegn for divisjonen. Tre måneder senere var det blitt en trosartikkel i avdelingen at en regnbue alltid viste seg når divisjonen skulle i kamp. En regnbue over fiendens linjer var spesielt gunstig, og etter en seier var det alltid noen som hadde sett regnbuen i denne posisjonen, selv om værforholdene eller retningen man bevegde seg i, gjorde observasjonen fysisk umulig. Man begynte så å bruke regnbuen som merke eller emblem på divisjonens kjøretøyer. Ideen til dette ble hentet fra 72. divisjon som hadde Frihetsgudinnen som emblem. I begynnelsen malte soldatene selv regnbuen på utstyret med det resultat at ikke to regnbuer var like, og praksisen ble umiddelbart forbudt. Likevel fortsatte man å male emblemet på biler og utstyr, og etter fredsslutningen ble praksisen tillatt gjennom distribusjon av en standardisert regnbue. Det neste som skjedde, var at regnbuen ble tatt i bruk som et personlig merke. De første skuldermerkene Lintons regiment så, ble båret av en nyere divisjon, og det gikk rykter om at denne divisjonen hadde lidd nederlag i sitt første slag og at de derfor ble tvunget til å bære skuldermerkene som straff. Til tross for dette ble ideen straks kopiert, og de personlige skuldermerkene fikk omtrent den samme skjebnen som regnbue emblemene som ble malt på biler og annet utstyr.

Ved krigens slutt hadde hele A.E.F. blitt organisert i en serie vel definerte, ofte gjensidig ekskluderende grupper, der hver gruppe hadde sitt individuelle kompleks av ideer og

observasjoner. Disse individuelle kompleksene knyttet medlemmene i hver gruppe sammen og gjorde dem i stand til å presentere en samlet front mot andre grupper. Samtidig gav likheten i det mønsteret gruppene var bygd opp etter, et grunnlag for gjensidig forståelse og toleranse og forente alle gruppene mot personer eller organisasjoner utenfor systemet.

Etter at gruppene var fullt utviklet kunne forholdene i den amerikanske hæren oppsummeres slik:

1. Personellet var delt inn i et antall grupper der hver gruppe var bevisst sin egenhet.
2. Hver av gruppene hadde et eget, distinkt navn hentet fra dyr, objekter eller naturfenomener.
3. Dette navnet ble brukt som en personlig benevnelse i samtale med utenforstående.
4. Man brukte et emblem eller merke, malt på divisjonens kjøretøy eller utstyr, eller som et personlig merke, med et korresponderende tabu på bruken av dette merket av andre grupper.
5. Man viste respekt for gruppens navn og de tegn eller bilder som representerte det.
6. I mange tilfeller eksisterte det en uformulert tro på at det fenomen eller objekt gruppen hadde navn etter, også beskyttet gruppen og kunne varsle den.

Linton slår så fast at om man hadde funnet slike forhold blant et "usivilisert" folkeslag, ville man ikke nølt med å klassifisere denne sammensetningen av tro og praksis som et totemisk kompleks. Riktignok er det fattig sammenlignet med den komplekse

totemismen man kan finne i Australia eller Melanesia, men på den andre siden er det like rikt som de totemkomplekser man kan finne blant nordamerikanske indianerstammer. Det som er forskjellen mellom A.E.F-komplekset og "sann totemisme" (Lintons uttrykk: true totemism) er at A.E.F mangler en del trekk som ofte settes i forbindelse med totemisme. A.E.F. mangler regulering av giftemål, mangler tro på avstamning fra eller slektskap med totemet og mangler ritualer for å forsones seg med eller formilde totemet. En eller flere av disse sosiale praksisene mangler også som regel i primitive komplekser som klassifiseres som totemiske, og den viktigste, nemlig regulering av giftemål, er en funksjon tilhørende klansystemet og kan påvises hos grupper som ikke er totemiske.

Selv om Linton stiller seg tvilende til om A.E.F.-komplekset vil kunne kaste nytt lys over den primitive totemismens historie, konkluderer han med at det er sannsynlig at A.E.F.-komplekset og primitive totemisme "are the results of the same social and supernaturalistic tendencies".

Radcliffe-Brown og totemismen.

Spekulasjonene om totemisme som et universelt fenomen forsvant etter hvert ut av den antropologiske fagdebatten, og fram til 1962 har de viktigste bidragene vært spesielle etnografiske skrifter fra forskjellige kanter av verden, kanskje spesielt Australia (Leach 1970:40).

Radcliffe-Brown står imidlertid i en særstilling i dette bildet fordi han forsøkte å generalisere den funksjonalistiske tolkningen. Radcliffe-Brown brukte begrepet "totemisme" nærmest om en universell tendens der han betraktet det som det rituelle

uttrykket for den intime sammenhengen mellom sosialt system og fysisk miljø. (Leach 1970:40).

Det er denne teorien fra 1929 som Levi-Strauss kaller for Radcliffe-Browns første teori om totemisme (Levi-Strauss 1963:62). Teorien vektlegger det funksjonelle aspektet ved totemismen. Radcliffe-Browns "løsning" på det totemiske problemet var som følger: I alle samfunn der man er avhengig av jakt på ville dyr og sanking av viltvoksende planter, vil menneskene ha en rituell holdning til dyrene og plantene. Dette skjer gjennom mytologien der dyr personifiseres og ansees som forfedre eller helter i kulturen. Det skjer også gjennom en mengde forskjellige skikker relatert til planter og dyr. Disse forholdene kan best studeres hos ikke-totemiske grupper. Totemisme er en spesiell utvikling av dette generelle rituelle forholdet mellom mennesket og arter i naturen. Når samfunn differensieres i segmenterte grupper som f.eks. klaner, skjer det en rituell spesialisering der hvert segment får et spesielt forhold til et eller flere av samfunnets "sacra", dvs. til en eller flere plante- eller dyrearter. Klanens eller gruppens totem er fremdeles hellig for hele samfunnet, men er spesielt hellig for det segment det er totem for. Selv om Radcliffe-Brown også påpeker totemsystemenes klassifiserende kvaliteter, er det viktige for han i denne artikkelen at totemisme til syvende og sist er nyttemessig basert. (Radcliffe-Brown 1976:117-125).

Han er her helt på linje med Malinowski, som hevder at :

The road from the wilderness to the savage's belly and consequently to his mind is very short, and for him the world is an indiscriminate background against which there stand out the useful, primary the edible, species of animals and plants. (Malinowski 1948:27).

Hva er så grunnlaget for troen på at det er likhet eller affinitet mellom mennesket og dyr, fruktbarhetsritene der man forsøker å øke antallet av arten, mat-tabuer osv? Dette er også enkelt, ifølge Malinowski. Som mennesket beveger dyr seg, lager lyder, uttrykker følelser, har kropp og ansikt. På sett og vis kan dyr til og med virke enda mektigere enn mennesket. Fugler kan fly, fisk kan leve under vann, reptiler kan skifte ham. Dyr befinner seg i en posisjon mellom mennesket og naturen og vekker forskjellige følelser i mennesket, som beundring, frykt og ønsket om mat, som er grunnlaget for totemismen. Livløse objekter, planter, naturfenomener eller menneskeskapte gjenstander kommer inn i bildet bare som en sekundær formasjon som ifølge Malinowski ikke har noe med kjernen i totemismen å gjøre. (Levi-Strauss 1963:57). For Malinowski er kjernen i totemismen det funksjonelle:

Totemism appears thus as a blessing bestowed by religion on primitive man's effort in dealing with his useful surroundings, upon his "struggle for existence". (Malinowski 1948:28).

Som vi ser, ligger de funksjonalistiske forklaringene på totemisme tett opp til "jaktmagiparadigmet" som har vært forklaringen på de nordiske veideristningene gjennom de siste 50 år. Begge problemkompleksene forklares ut fra tesen om "mans struggle for existence". To vidt forskjellige kulturelle former forklares ved å gi dem det samme naturgitte, lovmessige og funksjonelle innholdet. Den funksjonelle forklaringsmodellen gjør det imidlertid uhyre problematisk å forklare totemer som insekter, oppkast eller lik. De samme problemene oppstår når man skal forklare helleristninger man antar avbilder skosåler, båter, abstrakte mønstre og andre uspiselige ting ved hjelp av en funksjonell tilnærming.

I 1951 publiseres Radcliffe-Browns "andre teori om totemisme". Tittelen på artikkelen er "The Comparative Method in Social Anthropology". Som i den "første teorien" er han interessert i å komme fram til generelle påstander eller utsagn om verden, men her ender også likheten mellom de to teoriene.

Det empiriske utgangspunktet i artikkelen er australske stammesamfunn i New South Wales. De er organisert i matrilineære eksogame moietier, kalt Eaglehawk og Crow. På Queen Charlotte-øyene i British Columbia hos Haida-folket, finner man samme organiseringen; moietiene kalles her ørn og ravn. Mytene som omhandler disse fuglene er også så like at, som Radcliffe-Brown bemerker, dersom man skulle følge kriterier formulert av diffusjonister, ville man her si at man hadde "bevis" på en historisk forbindelse mellom Australia og Nord-Amerika. (Radcliffe-Brown 1951:15-17).

Det finnes mange flere eksempler der eksogame moietier er oppkalt etter eller er representert gjennom fugler. Men det er også eksempler på at andre dyrearter brukes, og spørsmålet man må stille er ikke "hvorfør alle disse fuglene?" men "hvorfør spesielt Eaglehawk og Crow, og andre par?" (min uthevning - AH). Mytene om Eaglehawk og Crow, ørn og ravn og andre dyrearter er tilsynelatende enkle og uskyldige fortellinger, men de har et tema felles. Likhetene og forskjellene dyreartene i mellom blir beskrevet med uttrykk som vennskap og konflikt, solidaritet og motsetning. Med andre ord er dyreverdenen beskrevet gjennom å tillegge den de samme sosiale relasjonene som finnes i menneskelige samfunn. Han fortsetter:

We can now answer the question "Why Eaglehawk and Crow?" by saying that these are selected as representing a certain kind of relationship which we may call one of opposition. The Australian idea of what is here called opposition is a

particular application of that association by contrariety that is a universal feature of human thinking, so that we think by pairs of contraries, upwards and downwards, strong and weak, black and white. (Radcliffe-Brown 1951:18-19).

Den komparative analysen gjør det mulig, sier Radcliffe-Brown:

to see the Eaglehawk-Crow division of the Darling River tribes as one particular example of a widespread type of the application of a certain structural principle (Radcliffe-Brown 1951:20).

Radcliffe-Browns konklusjon er at totemisme er et spesialtilfelle av vår evne til å tenke i motsetninger eller opposisjoner. Det er den samme underliggende "grammatikken" eller strukturen som styrer vår tanke som også styrer totemismen. Det er Radcliffe-Browns strukturelle prinsipp som er utgangspunktet for Levi-Strauss' arbeider med totemisme.

Levi-Strauss og totemismen.

Classifying as opposed to not classifying, has a value of its own, whatever form the classification will take (Levi-Strauss 1966:9).

Taksonomi, sier Levi-Strauss, er det første stadiet i etableringen av vitenskap og magi. Gjennom et stort antall etnografiske eksempler viser han at den omfattende og grundige kunnskapen om dyr og planter som såkalte primitive folk verden over besitter, ikke er et resultat av at de er økonomisk nyttige for de samme menneskene. (Levi-Strauss 1966:1-16). Derimot mener han at det skyldes at mennesker er drevet av en trang til

å forstå verden og samfunnet rundt seg. For å nå disse målene, bruker de intellektet, på samme måte som en filosof eller en vitenskapsmann kan og vil gjøre. (Levi-Strauss 1978:16).

Selv om han hevder at utgangspunktet for både magi og vitenskap er det samme, er det ikke slik at magien er et stadium på veien mot vitenskap. Man må ikke se på magi som et rudiment eller en begynnelse, en del av et hele som ikke ennå har materialisert seg. Magi danner velartikulerte systemer som i denne sammenhengen er uavhengig av det andre systemet, som er vitenskap. I stedet for å sette magi og vitenskap opp mot hverandre, er det bedre å se på dem som to parallelle måter å skaffe seg kunnskap på. Begge måtene krever de samme typer mentale operasjoner og er ikke av så forskjellig slag som de forskjellige fenomener vitenskap og magi brukes på. (Levi-Strauss 1966:13).

Bricolage og mytisk tenkning.

Det er to måter å tenke på. Det er moderne tenkning, dvs. vitenskapelig tenkning og "primitiv" tenkning. For å forklare forskjellen bruker Levi-Strauss analogien om bricolage. En bricoleur er en slags håndtverker som bruker hva han (i Frankrike der bricoleuren opererte, var det nesten alltid en han) måtte ha for hånden for å gjøre en jobb, istedet for å bruke spesiallagede redskaper eller deler. Han er en reparator eller "altnuligmann" som i stedet for å bruke deler listet opp i en katalog alltid klarer jobben med det han har med seg. Bricoleuren har ikke med seg redskaper som er rettet inn mot en spesiell jobb, hans redskaper består av det som er igjen fra tidligere prosjekter og som han tror kan komme til nytte en annen gang. (Levi-Strauss 1966:16-18). Bricolage er å bruke eksisterende materiale på en ny måte.

Den grunnleggende motsetningen mellom "moderne" og "primitiv" tenkning er at i den førstnevnte aktiviteten tenker man med begreper, mens i den andre tenker man med tegn (Levi-Strauss 1966:19-20). Bricolage i "primitiv" tenkning vil derfor alltid tendere mot å transformere midler til mål og omvendt. Eksisterende mål, som dyre- og plantearter klassifisert for klassifikasjonens egen skyld, blir midler til sosial klassifikasjon eller totemisme. Denne mentale operasjonen gjør dyre- og planteartene til tegn da det de framstiller ikke lenger er seg selv, men noe annet. På samme vis vil plante- eller dyrearter som var et middel til å ordne naturen, nå i totemismen bli et mål i seg selv. Selve arten, som her er signifier, får endret mening eller signified og kommer til å stå for noe helt annet i et helt annet klassifikasjonssystem. (Badcock 1975:47).

Det karakteristiske trekket i mytisk tenkning er at den uttrykker seg gjennom et heterogent repertoire, som selv om det er stort, likevel er begrenset. Den mytiske, eller "primitive", tanken må bruke dette repertoaret, uansett hvilke oppgaver den stilles overfor fordi den har ikke noe annet til disposisjon. Denne måten å tenke på er derfor en slags intellektuell bricolage. Og som bricolage på det tekniske planet kan mytisk refleksjon nå brillante og uforutsette resultater på det intellektuelle planet.

Hva så med det påståtte religiøse eller rituelle innholdet i totemisme? Levi-Strauss avviser dette helt og mener at totemiske systemer er rene klassifikasjonssystemer. At totemisme lenge ble antatt å være et religiøst system, skyldes at de tidlige etnografene blandet sammen to systemer. Det ene var vertikalt og inneholdt menneskenes forhold til sine forfedre og sine guddommer. Det andre var horisontalt og var det rene klassifikasjonssystemet. Grunnen til sammenblandingen var at man både i det religiøse og sosiale systemet benyttet seg av navn

på dyre- og plantearter for å betegne enkeltelementer. (Levi-Strauss 1960:18-19).

Imidlertid har blant andre Leach modifisert Levi-Strauss en smule på akkurat dette punktet. Med utgangspunkt i australsk totemisme viser han at det ikke nødvendigvis må være en motsetning mellom totemisme som klassifikasjonssystem og totemisme som et religiøst system. Valget av totemdyr eller -planter forklares ofte ut ifra at de er gruppens forfedre. Ved å ha en rituell holdning til totemdyrene viser man forfedrene respekt. Forfedrene er guder, som eksisterte i begynnelsen og ved å tilbe dem, knytter man nåtid sammen med begynnelsen. Det ene utelater ikke det andre, både den horisontale og den vertikale aksene kan eksistere sammen i samme system. Dette er viktig da denne modellen kan forklare hvordan totemiske klassifikasjonssystemer kan endres. Jeg skal komme tilbake til dette senere (kap. 7).

Det logiske prinsippet som ligger bak "primitiv" tenkning og dermed også totemisme, er å alltid være i stand til å stille termer i opposisjon til hverandre, termer som en tidligere forenkling eller utarming av den empiriske totaliteten gjør det mulig å oppfatte som distinkte. Hvordan man skal stille opposisjonen, er et viktig spørsmål, men er alltid sekundært i forhold til den første betingelsen. De benevnings- og klassifikasjonssystemer som vanligvis kalles totemisme, får sin operative verdi av sin formelle karakter. Systemene er koder som kan overføre budskap som kan omdannes til andre eller nye koder, og i sitt eget system kan kodene uttrykke budskap som er mottatt via ulike koder. De klassiske etnologenes feil var at de forsøkte å isolere denne formen og knytte den til et bestemt innhold, men formen faktisk er en metode eller et redskap som kan brukes til å assimilere alle slags innhold. (Levi-Strauss 1966:75-76). Vi ser igjen parallellen til helleristningsforskningen der arkeologene har sett på de enkelte formene og

forsøkt å gi dem ett innhold (mat) i stedet for å se på relasjonene mellom de forskjellige formene og deres åpenhet for ulike innhold.

Totemismen, eller det som blir referert til som totemisme, er ikke en egen institusjon som kan defineres gjennom sin indre karakteristikk, men den tilsvarer visse tilfeldig isolerte former av et formelt system. Dette systemets funksjon eller oppgave er å garantere den ideelle konvertibiliteten eller overgangene mellom de forskjellige nivåene i den sosiale virkeligheten. (Levi-Strauss 1966:75-76).

Dersom det virkelig er slik at totemiske representasjoner er lik en kode som gjør det mulig å skifte fra et system til et annet, uavhengig av om det er uttrykt i termer knyttet til natur eller kultur, hvorfor er det da slik at regler for oppførsel følger disse representasjonene? De totemiske representasjonsformene blir vanligvis assosiert med forskjellige spiseforbud og med eksogami. Konsekvensen av disse er en etikk som forteller hvordan man skal oppføre seg. Vi ser her at totemismen i dette tilfellet går utover språkanalogien. Ved siden av å bestemme regler for likhet og ulikhet mellom tegn er totemisme også grunnlaget for en etikk som forteller hvordan man skal oppføre seg. (Levi-Strauss 1966:97).

Grunnen til at noen arter er forbudt og andre er tillatt å spise, er ikke basert i troen på at de har en eller annen fysisk eller mystisk indre egenskap som gjør dem farlige, men for å innføre et skille mellom vektlagte og ikke-vektlagte arter. Å forby noen arter er bare en av flere måter å skille dem ut som signifikante. Logikken som ligger bak de praktiske reglene som styrer denne adferden, er kvalitativ og fungerer både i form av oppførsel og i form av bilder eller tegn. (Levi-Strauss 1966:102).

Dette viser at totemisme er et system som leveres, imotsetning til myter som er systemer som tenkes, og ritualer som er systemer som spilles. Dersom de totemiske gruppene gjennom å knytte forbud eller påbud til sine totemer styrker sin identitet som gruppe, gjør eksogamien det mulig å integrere de enkelte gruppene i et større hele. Gjennom "å bytte ektemaker" dannes slektskapsrelasjoner som fører til allianser som er med på å dempe eventuelle motsetninger gruppene imellom. Dersom de totemiske gruppene virkelig trodde at de var bjørner eller elger, skulle en også forvente at de var endogame, da det særskilte for enhver art er at den ikke går utenfor arten for å finne "ektemake". Forholdet mellom disse to komplementære systemene er snudd på hodet i det indiske kastevesenet. Her praktiserer man endogami, men for å integrere gruppen i samfunnet bytter man varer og tjenester med andre grupper. Det gruppespesifikke ved de totemiske klanene vedlikeholdes gjennom totemene og de ritualer som er knyttet til dem, samtidig som de inkorporeres i fellesskapet gjennom å "bytte" ektemaker. Kastenes identitet vedlikeholdes gjennom at de er endogame, og inkorporeres i fellesskapet gjennom å være uerstattelige i et byttesystem av varer og tjenester. Vi ser her hvordan begge klassifikasjonssystemene både integrerer og ekskluderer enkeltgrupper relatert til storsamfunnet.

Ifølge logikken som ligger bak de totemiske systemene skulle de ideelt sett være uforanderlige. Systemet leveres imidlertid av et kollektiv av individer. Selv om de bevisst eller ubevisst praktiserer ekteskapsregler som skal holde den sosiale strukturen og fødselsraten konstant, vil aldri disse mekanismene fungere perfekt. Dessuten vil samfunn kunne utsettes for kriger, epidemier og andre katastrofer. Det er derfor klart at historien og den demografiske utviklingen alltid vil forstyrre systemet, og i slike samfunn vil det pågå en konstant kamp mellom den

synkrone og den diakrone aksene der den diakrone aksene hver gang er vinneren. (Levi-Strauss 1966:155).

Dette medfører at vi hos konkrete grupper kan finne distingsjoner og navn som bare kan forklares ut fra spesielle hendelser, de er tilfeldige og historiske. I Australia kan man finne totemer som "sjømann" og "hvit", og det er laget totemiske sanger om sjøfly av typen Catalina, da det under andre verdenskrig ble anlagt en flybase på en klans territorium.

Motsetningen mellom den synkrone og den diakrone aksene er imidlertid løst av lingvistene. Saussure, som formulerte prinsippet om de språklige tegns tilfeldige karakter, erkjente også at tilfeldigheten kunne være av forskjellig grad og at tegn også kunne være relativt motiverte. Man kan faktisk skille språk etter dette kriteriet og si at noen er mer leksikale, mens andre er mer grammatikalske. Ifølge Saussure kan vi dette:

Not because "lexical" and "arbitrary" on the one hand and "grammar" and "relative motivation" on the other, are always synonymous, but because they have a common principle. The two extremes are like poles between which the whole system moves, two opposing currents which share the movement of language: the tendency to use the lexicological instrument (the unmotivated sign) and the preference given to the grammatical instrument (structural rules). (Saussure 1960:133-4).

For Saussure går språket fra tilfeldighet til motivasjon. Det totemiske systemet (eller kanskje de systemene som utgjør totemisme) går andre veien, fra å være motiverte til å bli tilfeldige. Begrepsmessige skjema (i sin ytterste konsekvens, enkle binære opposisjoner) blir konstant åpnet for å introdusere nye elementer. Disse nye elementene vil ofte modifisere det

opprinnelige systemet, og noen ganger vil de ikke lykkes i å bli inkorporert i systemet og den systematiske tilsynekomsten vil da forstyrres eller midlertidig bli satt ut av spill. (Levi-Strauss 1966:154-158).

Dette viser at systemet har en innebygd logisk dynamikk som overkommer motsetningen mellom diakroni og synkroni, samtidig som dette også bidrar til at systemets utvidelsesmuligheter er ubegrenset. (Se Levi-Strauss 1966:157-159).

Klassifikasjonssystemer kan altså som språk stå i forskjellige forhold til tilfeldighet og motivering, uten at dermed motiveringen slutter å virke. Den todelte eller dikotomiske karakteren som systemene har, forklarer hvordan de tilfeldige elementene kan "podes" på de rasjonelle eller motiverte elementene uten å endre deres natur. Dessuten er det ikke sikkert at de valg som for en utenforstående iaktager ser ut til å være tilfeldige, er det, fra den innfødte tankens synsvinkel kan den likeså godt være motivert. Levi-Strauss sammenligner klassifikasjonssystemer med træs måte å vokse på. De laveste delene av treet er kraftig motivert, treet må ha en stamme og stammen må stå lodrett. De laveste grenene har en større grad av tilfeldighet over seg. Man kan forutsi at antallet blir begrenset selv om man ikke kan fastslå det eksakte antallet. Man kan heller ikke forutse grenenes retning og deres helningsvinkel i forhold til stammen. Men motiveringsdelen er til stede gjennom at de grovere grenene og de løvbærende grener de igjen holder, må vektmessig være i balanse om et felles støttepunkt. Motiveringsdelen minker jo høyere opp i treet man kommer, og samtidig øker tilfeldighetsdelen. Toppskuddene kan ikke ødelegge trets stabilitet eller endre dets karakteristiske form. Deres mangfold og uviktighet har "frigjort" dem fra den opprinnelige tvangen. Toppgrenenes fordeling kan forklares på flere måter, for eksempel som en serie repetisjoner i avtagende skala som

skyldes en "plan" som er i cellenes gener, eller som et resultat av statistiske variasjoner. Strukturen, som er forståelig fra begynnelsen, kan på denne måten nå en slags logisk indifferens eller uvirksomhet. Imidlertid vil denne logiske indifferensen inntreffe på et så sent stadium i utviklingen at det vil være mulig for en observatør å identifisere og klassifisere strukturen. (Levi-Strauss 1966:159-160).

For å kunne etterspore totemisme i helleristningsmaterialet, må vi som for sjamanisme, kunne identifisere trekk ved fenomenet i billedmaterialet. Men før helleristningsmaterialet tolkes i lys av forskjellige kulturfenomener, er det nødvendig å se på to sentrale begreper i samfunnsforskning, nemlig makt og ideologi.

Makt og ideologi.

A society without power relations can only be an abstraction
(Foucault 1982).

Hittil i avhandlingen er helleristninger sett på som tegn og som del av et kommunikasjonssystem. Men det synes også klart at helleristninger inngår som et middel til å sette makt ut i live. Å kommunisere vil alltid være en måte å påvirke en eller flere personer på. Produksjonen av mening og meningsbærende tegn vil innvirke på maktforhold og maktrelasjoner.

Helleristningsfelter kan sees på som synlige uttrykk for utøvelse av makt. De har vært steder i landskapet der ideologi og makt har vært utøvd og møtt motstand. Sammenhengen mellom makt, ideologi og helleristninger har imidlertid ikke vært særlig debattert i litteraturen. Et unntak i så måte finnes i Gjessings og Simonsens arbeider der utviklingen av sjamanismen implisitt er knyttet til makt da denne utviklingen førte til et mer

komplekst samfunn. Simonsen setter denne utviklingen også i sammenheng med etableringen av andre spesialist-profesjoner slik som steinsmed, handelsmann osv. Stort sett er imidlertid ristningene betraktet som mer eller mindre passive refleksjoner av det økonomiske fundament og den økologiske tilpasning disse samfunnene har vært basert i. Dersom vi velger å se på helle-ristninger som uttrykk for ønsket om kulturens fortsatte eksistens og for endring av den samme kulturens maktforhold, er det nødvendig å se nærmere på begrepene makt og ideologi og hvordan de har vært brukt og brukes i antropologisk, arkeologisk og sosiologisk litteratur.

Ideologisk praksis.

Ideologibegrepet forbindes kanskje først og fremst med Marx. Marx bruker begrepet på to måter. For det første omtaler han ideologi som et slags "camera obscura", der menneskenes liv og omgivelser opptrer som et forskrudd bilde av virkeligheten. For det andre hevder han at ideologi uttrykker og/eller rettferdiggjør de dominerede klassers interesser. (Giddens 1979:165-168).

I det følgende skal vi konsentrere oss om den siste måten å bruke ideologibegrepet på. For det første ligger denne måten å se ideologi på nærmere både Marx' og Habermas' arbeider om ideologi. Habermas ser på ideologi som "forstyrret kommunikasjon", skal vi komme forbi ideologien, kreves det som Habermas kaller en "ideell talesituasjon" (Giddens 1979:177). For det andre betyr det at den viktigste bruken av ideologi-begrepet knyttes til kritikken av dominans. (Giddens 1979: 186). Ved å fokusere på ideologi som de dominerede grupperes ideer hevder Giddens at det ikke eksisterer noe slikt som en ideologi, det finnes bare ideologiske aspekter ved symbolsystemer. (Giddens 1979:187).

I den arkeologiske litteraturen er det mange eksempler på marxistisk forskning der ideologi-begrepet har stått sentralt. Den funksjon ideologien blir tillagt er at den maskerer motsetninger og konflikter mellom produksjonskrefter og produksjonsrelasjoner. (Hodder 1986:61). Et eksempel er Hultgreens tolkning av importfunnene i Rana. Importfunnene, som hun tolker som prestisje-gjenstander, ble inkorporert i rituelle aktiviteter og framstilt som kollektiv eiendom. Dermed kunne de bidra til å fremme felleskap og integrasjon og maskere og underkommunisere motsetninger og opposisjon (kap.5).

Et annet eksempel på denne type analyse er Gilman (1984), som hevder at stil og ritualer i paleolittikum utvikles da samarbeid grupper i mellom også inkluderer motsetninger. Ønsket om å bryte ut fra alliansenettverk fører i utgangspunktet til ustabile lukkede endogame grupper. Stil og ritualer bidrar til å skape stabile sosiale grupperinger som ellers hele tiden ville oppløses. Den materielle kulturen fungerer her ved å uttrykke en maskerende ideologi som misrepresenterer eller dekker over indre motsetninger i samfunnet. (Hodder 1986:62).

En tilsvarende analyse er utført av Faris (1983) som ser på kontrasten mellom den paleolittiske hulekunsten på den ene siden og den bærbare småkunsten på den andre. Hule- eller hellekunsten avbilder storvilt som krever gode jegere. Planter og små dyr som kjennes fra det arkeologiske materialet, er ikke avbildet. Kunsten i seg selv er laget med stor dyktighet og må ha medført store anstrengelser, blant annet gjennom at man flere steder måtte sette opp stilaser for å få malt bildene. De små kvinnefigurene misrepresenterer virkeligheten på en annen måte. De reproduktive delene av kvinnekroppen framstilles i form av store bryster og fyldige hofter osv., på bekostning av armer og ansikt som nesten ikke er til stede. Det er definitivt ikke en arbeidende kropp som er skulpturert. Det er de mannlige jakt-

aktivitetene som er framstilt, selv om denne delen av "produksjonen" sannsynligvis bare utgjorde en brøkdel av den totale konsumpsjonen. Små dyr og planter er ikke avbildet, og den delen av produksjonen som ble utført av kvinner er heller ikke representert, kvinner framstilles bare i kraft av sine reproduktive egenskaper. (Hodder 1986:62).

Bender (1989:88) siterer Wolf (1984) når hun beskriver hvordan kunst, i dette tilfellet den paleolittiske hulekunsten, er en del av det ideologiske trykket. Kunst er:

the coercion of a fan of potential connotations into a few licenced meanings (i: Bender 1989:88)

Den paleolittiske hulekunsten, og også de nordskandinaviske helleristningene vil inngå som en del av en institusjonaliserende prosess, som er med på å bestemme ikke bare hva som skal sies og tenkes, men også hvordan det skal sies og hvem som skal si det. Helleristninger er derfor en del av en kontinuerlig forhandlingsprosess der sosiale relasjoner stadig spørsmålsettes og revurderes. (Bender 1989:88)

Denne måten å se ideologi på minner mye om den måten Levi-Strauss behandler myter på. Da Levi-Strauss besøkte Caduveo indianerne i Brasil ble han svært fascinert av Caduveo-kunst generelt og av den ornamentikken som de brukte i sine kropps- og ansiktsmalinger spesielt. På spørsmål om hvorfor de malte seg svarte de at man måtte være malt for å være menneske, den som forble i naturtilstanden skilte seg ikke fra dyrene (Levi-Strauss 1973:156). Malingene besto av: "et fint nett av linjer, der asymmetriske arabesker alternerer med subtilt geometriske motiver" (Levi-Strauss 1973:153). I sin dekorasjonsteknikk benyttet kvinnene seg av to grunnmønstre. Det ene er kantete og geometrisk, det andre buelinjet og fritt. Komposisjonene er som oftest basert

på en regelmessig bruk av begge stilene. Dette kom særdeles godt til uttrykk på keramikk-krukkene, der krukkene som regel fikk geometrisk dekor på halsen og bueformet på buken, eller omvendt. (Levi-Strauss 1973:158-9). Mennene malte ikke, derimot laget de tre-skulpturer. Disse var naturalistiske eller representative, mens kvinnekunsten alltid var abstrakt.

Indianerne var inndelt i tre kaster, som alle var "glødende opptatt av etikette spørsmål" (Levi-Strauss 1973:161). Adelen og krigerne var ekstremt opptatt av å ikke miste ansikt, ikke fornedre seg og framfor alt ikke å gifte seg under sin stand. Den fine graderingen av hierarkiet innad i kastene samt kaste-endogamiet gjorde det svært vanskelig å få i stand de ekteskap som samfunnet hadde behov for, for å kunne reprodusere og vedlikeholde seg selv. Motviljen mot forplantning og mot å inngå i allianser innad i kasten medførte at Caduveo-indianerne systematisk adopterte sine fiender eller fremmede slik at disse kunne føre samfunnet videre. (Levi-Strauss 1973:161). Fientligheten mot nabostammene ble legitimert gjennom en myte som tok utgangspunkt i at mbayaene var de siste folkene som ble skapt. Først ble guanaene skapt, deres skjebne var å bli jordbrukere. Så ble de andre stammene skapt og disse ble jegere. Da mbayaene kom til var det bare en funksjon som var ledig, det var å plyndre og utnytte andre. (Levi-Strauss 1973:152).

At hver kaste "var seg selv nok" utgjorde en latent trussel mot samholdet i samfunnet som helhet. Disse konstante motsetningene i samfunnet var hos nabofolk blitt delvis løst gjennom opprettelsen av to moietier som gikk på tvers av klasseskillene. Kastene var også her endogame, men man måtte ta seg en ektemake fra den andre moietien, slik at asymmetrien mellom kastene til en viss grad ble oppveid gjennom symmetrien mellom moietiene. (Levi-Strauss 1973:162).

Mbayaene var ikke delt i moietier. De manglet dermed den eller de sosiale institusjonene som kunne løse de interne motsetningene i det sosiale systemet. Derimot ble de indre spenninger og motsetninger overført og gitt uttrykk gjennom kunsten.

Caduveo stilen framsto som en serie av komplekse sammensetninger. Levi-Strauss beskriver den som: "en dualisme som springer frem på det ene plan etter det andre, som i et speilkabinett" (Levi-Strauss 1973:160). Dynamikken i kunsten, dvs. måten motiven er framstilt og utført på, skar tvers igjennom dualismen på alle plan. Kunsten forsøkte å forene symmetri og asymmetri. Levi-Strauss konkluderer med at Caduveo-kunsten fungerer på to ulike nivåer. På det sosiologiske nivået gir ansiktsmaleriene individet menneskeverd, det er det som bevirker overgangen fra det stupide dyret til det siviliserte menneske. Gjennom forskjellig stil og komposisjon uttrykker malingene den status i hierarkiet bæreren av malingen har. (Levi-Strauss 1973:161).

På det mer ubevisste nivået mener Levi-Strauss at den komplekse og motsetningsfylte kunsten representerte de symbolske uttrykksmidlet for de sosiale institusjoner som de av forskjellige grunner ikke hadde eller kunne ha (Levi-Strauss 1973:163). Caduveo-kunsten framstiller de indre motsetningene og spenningene i dette spesielle samfunnet samtidig som den forsøker å dekke over dem ved å framstå som et integrert hele. Forsøket på å integrere symmetri og asymmetri kan sees som et forsøk på et ideelt plan å forene motsetningene mellom likhet/felleskap og segresjon som Caduveo indianerne ikke klarte å løse på det sosiologiske planet.

Som i eksemplene ovenfor ser vi hvordan materiell kultur både representerer og dekker over motsetninger i samfunnet. Forskjellen mellom de to marxistiske analysene og den strukturalistiske er at de to førstnevnte tolker ideologi som en

funksjon relatert til den økonomiske basen. I det siste eksemplet blir ideologien erstattet av myten som er den herskende klasses legitimeringsgrunnlag. Myten er ikke knyttet til motsetninger i produksjonssfæren, men til motsetninger i den sosiale strukturen. Vi ser her hvordan det er klare likhetspunkter mellom ideologi og myte i de to forskjellige tilnæringsmåtene.

Som en oppsummering skal nevnes fire forhold som i følge Shanks og Tilley (1987) karakteriserer ideologisk praksis. Lik Giddens ser Shanks & Tilley på ideologi som et aspekt av en praksis som bidrar til å vedlikeholde ulikheter i samfunnet. Ideologisk praksis framstiller motsetninger i samfunnet i lys av interessene til de dominerende gruppene. Praksisen framviser ifølge Shanks og Tilley følgende kvaliteter:

1. den framstiller en del av en helhet som noe universelt,
2. den framstiller det som er usammenhengende og motsetningsfylt, som kontinuerlig og sammensatt,
3. den framstiller det som kan være forbigående som sammenhengende,
4. og den framstiller det som er kulturelt og tilfeldig som naturlig og nødvendig. (Shanks & Tilley 1987:130).

Makt til- og makt over- .

Hvordan knyttes så ideologi til makt? Vi har allerede vært inne på at Giddens mener at ideologi-begrepet primært skal være knyttet til kritikken eller undersøkelser av dominans. Michel Foucault argumenterer for at mennesket som subjekt ved siden av

å inngå i produksjons- og signifikasjons relasjoner også inngår i svært komplekse **maktrelasjoner**. (Foucault 1982:209). En maktrelasjon er en type handling som ikke virker direkte og umiddelbart på andre. Derimot virker den på andres handlinger.

Maktrelasjoner

- acts upon their actions: an action upon an action, on existing actions or on those which may arise in the present or the future. (Foucault 1982:220).

Maktrelasjoner inngår i et samspill med kommunikasjonsrelasjoner og relasjoner knyttet til objekter og endelige mål. Det er ikke et konstant forhold mellom relasjonene, i et gitt samfunn er det ikke en generell type likevekt mellom målrettede aktiviteter, kommunikasjonssystemer og maktrelasjoner. Det er forskjellige former, forskjellige steder, forskjellige omstendigheter eller anledninger der samspillet relasjonene i mellom etablerer seg i forhold til en spesifikk modell. (Foucault 1982:218).

På noenlunde samme måte beskriver Giddens maktutøvelse:

- a person or a party who wields power could have acted otherwise, and the person or party over whom power is wielded, the concept implies, would have acted otherwise if power had not been exercised (Giddens 1979:91).

Han sier videre:

The exercise of power is not a type of act; rather power is instantiated in action, as a regular and routine phenomenon. It is mistaken moreover to treat power itself as a resource as many theorists of power do (Giddens 1979:91).

Ved å definere maktrelasjoner som handlinger som virker på andres handlinger, sier man samtidig at maktrelasjoner er grunnfestet i sosiale bånd. Å leve i et samfunn er å leve på en slik måte at handling som virker på andre handlinger, er mulige og faktisk foregår. (Foucault 1982:222).

Slik kan makt både være et produktivt element involvert i vedlikeholdet og endringen av en sosial realitet, samtidig som makt også kan være et repressivt og negativt element som for eksempel støtter opp om sosiale forskjeller. Den ene formen kan uttrykkes som "makt til", det andre som "makt over". Produktiv makt vil skape og bruke ressurser, materielle såvel som ikke-materielle, f.eks. forskjellige former for kunnskap. Den undertrykkende makten virker gjennom mekanismer som sikrer at man underkaster seg den sosiale orden. Denne makten hviler i sin ytterste konsekvens på "legalisert" vold, på direkte fysiske overgrep. (Shanks & Tilley 1987:129). Imidlertid er direkte fysisk undertrykkelse sjelden helt effektiv, og støttes som regel av en eller annen form for ideologi.

Konklusjon.

Det som er viktig her, er at maktrelasjoner inngår i alle sosiale relasjoner. Makt kan være både positiv og negativ, inneholde både produktive og negative elementer. Ideologi derimot er aspekter av en praksis som bidrar til å vedlikeholde allerede eksisterende strukturer i et samfunn. Makt og ideologi griper inn i hverandre og inngår i sosiale samhandlingssituasjoner.

Dette betyr at makt og ideologi også knyttes til totemisme og sjamanisme. Makt og ideologi er ikke et eksklusivt fenomen, men er tilstede i folks hverdag, og er integrert og gir seg forskjellige uttrykk i ulike samfunnsystemer. I et totemisk system

vil makt og ideologi for eksempel kunne få uttrykk som rivalisering mellom grupper, samtidig som gruppene kunne integreres i et større hele. (Jmfr. Lintons "Totemism and the A.E.F.", dette kap.). I sjamanismen kan for eksempel sjamanen, som Gjessing og Simonsen har påpekt, holde kunnskap hemmelig gjennom å gjøre tegn eksklusive og uforståelige for de ikke-innvidde. Dette kan føre til monopolisering av kunnskap og dermed av makt.

Slik vil helleristninger og helleristningsfelter som symbolsystemer inngå i maktrelasjoner og være uttrykk for forskjellige ideologiske aspekter til forskjellige tider. De som laget helleristningene vil ha opplevd motsetning og spenning i det samfunnet de levde i, og dette vil være nedfelt i helleristningene. Helleristningene har vært bærere av mening som har blitt tolket og forstått på ulike måter av forskjellige folk til forskjellige tider. De kan ha inngått i maktrelasjoner som blant annet uttrykk for de dominerende gruppers "virkelighetsoppfatning", som har legitimert en bestemt samfunnsorden. Samtidig kan de samme tegnene gjennom sin overskuddsmening inngå i sammenhenger der de bidrar til å omforme samfunnet og etablere nye strukturer og sammenhenger.

Det neste skrittet i analysen vil nå bli å "åpne teksten mot verden". Det vil si at vi går fra forklaring til forståelse. Ved å se og tolke ristningenes struktur i lys av de "elementer" som er gjennomgått i dette og det forrige kapitlet vil jeg i neste kapittel legge fram en skisse av hvordan jeg tenker meg helleristningene inn i steinalderens samfunn.

7. HELLERISTNINGER SOM UTTRYKK FOR "DEN VILLE TANKE".

I dette kapitlet skal jeg forsøke å integrere de momentene som er lagt fram i de foregående kapitlene i en mer helehetlig analyse. Hovedinnholdet er en argumentasjon mot tolkningen av helleristningene som "gode å spise", og som et alternativ vil jeg argumentere for at helleristningene ble laget fordi de er gode å tenke med. Helleristningene som lukket system vil her bli "åpnet" og relatert og tolket i lys av "elementene" i de to foregående kapitlene. Strukturen i dette kapitlet vil være den samme som i strukturanalysen. Først behandles de slipte ristningene, deretter de hugde og tilslutt de "malte" figurene.

De slipte ristningene.

Dateringene av de tenkte strandlinjene de slipte ristningene ligger langs tyder på en svært høy alder. Alle dateringene er fullt mulige i et glasiologisk/geologisk perspektiv. Videre er det en relativt klar systematikk i dateringene. Den eldste dateringen er 10000 BP, den yngste 8600 BP, og fem av de åtte lokalitetene har dateringer som ligger mellom 9000 og 9600 BP. Den arkeologiske konteksten er mager, men vi har sikre belegg for at det har vært mennesker i disse områdene i mesolittikum. De slipte ristningene karakteriseres av sin egenartede teknikk, sitt begrensede og ensartede motivvalg, sin naturalistiske form og sin store grad av flertydighet. Motivvalget omfatter bare dyr eller deler av dyr og bortsett fra tre svømmefugler og en fisk er alle pattedyr. Bortsett fra en harefigur på Leiknes er det bare de store land- og sjøpattedyrene som er avbildet. For å framstille ristningene har man slipt linjer inn i berget slik at kvartskornene i granitten har blitt liggende samme vei, og dette sees som lyse striper eller linjer i berget.

Tvetydigheten eller flertydigheten gav seg utslag i at de fleste figurene eller sammensetning av figurer kunne leses som et "både og", de samme gruppene innbød klart til flere tolkninger. Dersom vi nå ser på de enkelte artene som er avbildet, understreker valget av disse tvetydigheten. Flere av artene kan leses som "både-og-arter" og/eller som "enten-eller-arter", dvs. at de er bærere av egenskaper som kan uttrykkes gjennom motsetninger eller opposisjoner. Som vi skal se er dette et forhold som gjør det relativt lett å menneskeliggjøre dem, og det paradoksale eller motsetningsfylte (i det sosiale systemet) vil lettere kunne naturaliseres.

Bjørn er det landpattedyr som er avbildet færrest ganger. Bjørnens adferd kan karakteriseres gjennom flere motsetninger. Den ligger inne i et hi og sover om vinteren, mens den om sommeren er våken og er ute. Den er både gresseter og kjøtteter. Den kan også gå på to bein, som et menneske. Gjessing mener at bjørnefiguren på Valle er en isbjørn. (Gjessing 1972:4). Dette gjør at vi har to typer bjørn. Isbjørnen har også en "dualistisk natur", den er mest landdyr, men er også et vanddyr, og det er observert isbjørn som har svømt hundrevis av kilometer. Samtidig spiser isbjørnen sel, som den er avbildet sammen med på Valle. Dersom vi godtar Gjessings påstand om at Valle-bjørnen representerer en isbjørn, kan dette kanskje forklare hvorfor Valle er det eneste feltet som også har avbildet sel. Opposisjonen mellom de to artene forsterkes gjennom den relasjon isbjørn og sel har til hverandre. Dette innebærer også at bjørnefigurene på Leiknes, Glomfjord og Åmøy sannsynligvis ikke er isbjørner.

Sel er bare avbildet på Valle. Selen er riktignok først og fremst et vanddyr, men den beveger seg også på land. Videre kan selen holde seg lenge under vann men den er avhengig av luft og må med jevne mellomrom opp for å puste. Det samme kan sies om

hvalartene som er avbildet. Gjessing argumenterer for at hvalene på Åmøy og Leiknes er spekkhuggere (Gjessing 1932:11 og 21). Spekkhuggeren går ofte innunder land for å jakte på sel, noen ganger kan den faktisk gå helt opp på stranda for å fange sel som ligger i strandkanten. Som vi ser, står sel og spekkhugger i et indre motsetningsforhold, samtidig som de kan klassifiseres som tilhørende samme "rike" eller element. Dersom man velger å se på de to artene som klassifisert ut fra det element de befinner seg i, kan dette forklare hvorfor spekkhugger og sel ikke er avbildet sammen. Dersom sel og spekkhugger primært skal representere det samme, feks. vann som står i et motsetningsforhold til land, vil den innbyrdes motsetningen mellom sel og spekkhugger kunne svekke dette første motsetningsforholdet. Kombinasjonen isbjørn/sel går derimot, da disse to artene kommer fra forskjellige elementer. Kombinasjonen isbjørn/sel uttrykker derfor det samme som fraværet av sel/spekkhugger-kombinasjoner. Det er også avbildet en nise på Valle. Denne må også tolkes som et vanndyr. Den er slipt inn i berget ved siden av en sel og kan enten tolkes som stående i opposisjon til denne eller som stående sammen med selen i et opposisjonelt forhold til de to reinsdyrene de er slipt sammen med. Dersom vi velger å se figurene som uttrykk for en vann:land dikotomi, vil den siste tolkningen være mest sannsynlig. Det kan også være et poeng å merke seg at de arter som tilhører vannet, ikke er helt vanndyr, alle (bortsett fra en fisk) har egenskaper eller kvaliteter som gjør det mulig å relatere dem til landdyr.

Det finnes som sagt bare en fisk avbildet blant de slipte ristningene, den er tolket som en kveite av Gjessing (1932) og befinner seg på Fykanvatn. Kveita er i høyeste grad et vanndyr. Det dualistiske eller tvetydige i kveita ligger både i dens form og dens adferd. Kveita er på mange måter inkarnasjonen av en binær opposisjon. Sett fra siden er den flat, den er bare en strek. Sett fra rygg eller buksiden er den derimot svært stor,

og framstår nærmest som sin egen motsetning sammenlignet med hvordan den ser ut sett fra siden. Den finnes på svært store dyp, men kommer også opp til overflaten. Sammenlignet med andre flatfisker er kveita en "fritt svømmende" fisk og en meget dyktig svømmer. Kveita representerer både ja og nei i samme enhet, den både er og ikke er.

Det er bare avbildet tre svømmefugler, alle på Leiknes. En av dem står sammen med bjørn og rein, de to andre er slipt sammen på et eget felt. Svømmefugler vil kunne representere både vann, land og luft. Det er vanskelig å argumentere for at en av "biotopene" er mer sannsynlig enn de andre. Men plasseringen av en svømmefugl sammen med to landdyr skulle kanskje peke mot at vann-alternativet var sannsynlig. At det finnes så få svømmefugler, gjør det også lettere å plassere dem på vannsiden i en evt. vann:land-dikotomi enn å opprette et tredje alternativ. Svømmefugler vil også kunne brukes som mediator mellom de andre artene og alle elementene. Men som sagt, i prinsippet vil fuglefigurene kunne representere alle tre elementene.

Elg og rein er de to mest avbildede motivene. I tillegg er det den langt vanligste kombinasjonen av figurer, den forekommer i nesten halvparten av alle de kombinasjoner som finnes. I en del tilfeller er det umulig å skille mellom de to artene. Figurene blir ofte beskrevet som "elg/rein"- figurer, eller hjortedyr og det vil derfor være "naturlig" å behandle dem under ett. Elgen er et landdyr, men trives best i sumpig våtmark. Elg kan derfor også assosieres med vann og blir for eksempel av flere indianerstammer sett på som både et landdyr og et vanddyr. Videre vet vi at elgen også har vært et mye benyttet totemdyr. (Levi-Strauss 1966:57). Elgen er ikke noe utpreget flokkdyr. Den sees som regel alene, observeres det flere dyr, er det som oftest kolle med kalv(er). Elg finnes både ved ytterkysten og i innlandet, men assosieres (i hvert fall i våre dager) som regel med

innlandet og store skoger. Reinsdyr er også et utpreget landdyr, men er også ofte i vann, blant annet under trekkene, da den ofte må krysse vann, fjorder eller sund. I motsetning til elgen er reinsdyret et flokkdyr. Det er kanskje denne motsetningen som forener de to artene til et uhyre anvendelig uttrykk. Dersom elgen symboliserer den ene eller de få, kan reinsdyret symbolisere de mange eller stammen. Elgen/reinsdyret kan da brukes til å mediere i den konflikten som mange samfunn lider under; konflikten mellom **opposisjon** og **integrasjon**. Denne motsetningen kan finnes igjen på flere nivåer i samfunnet f.eks. som motsetningen mellom individ og gruppe, eller mellom f.eks. klan og stamme eller moiety. Slik vil elgen f.eks. kunne symbolisere en klan eller familie, mens reinsdyret kunne symbolisere den stammen klanen tilhørte. Rein/elg-figurene kunne da tolkes som manifesteringen av denne konflikten og eventuelle forsøk på å mediere den.

Selvfølgelig vil en slik klassifikasjon som dette være etno-sentrisk, og jeg vil ikke påstå at de som brukte de slipte ristningene klassifiserte dem på denne måten. Denne klassifiseringen forklarer heller ikke hvorfor akkurat disse spesielle artene er valgt. Det finnes andre arter som egner seg i et slik system, som for eksempel ørn, laks, jerv, ulv, gaupe eller andre arter som kan menneskeliggjøres, og som på en eller annen måte kan relateres til hverandre. Mitt poeng med denne gjennomgangen er å vise de mulighetene som ligger i de slipte ristningene. Det som er viktig, er at ristningene samtidig er homogene og heterogene. Homogene fordi de alle er dyr som på en eller flere måter kan relateres til hverandre og framstå som par eller opposisjoner. Heterogene fordi de representerer forskjellige arter, de er forskjellige. Videre er det valgt arter som er lette å menneskeliggjøre, og man skal ikke se bort ifra at de sagn og myter som omspinner dyr som bjørn og rein både i norsk og samisk mytologi, kan være svært gamle. Siden motiv-

kretsen er såpass liten, dreier det seg her etter all sannsynlighet om motiverte tegn. På bakgrunn av dette finner jeg det rimelig å foreslå at de slipte ristningene er manifesteringer av et totemisk system, kanskje også den delen som Levi-Strauss anser som stammen i det totemiske systemet. Artene er valgt, ikke på grunn av at de er gode å spise eller fordi de er gode å tenke på, men fordi de er gode å tenke med.

Storvilt som motiverte tegn.

Motivkretsen på de slipte ristningene består av storvilt både fra havet og fra land. Kveita ansees her som storvilt. Unntaket er tre svømmefugler og en hare, alle på Leiknes. Dette har vært det sterkeste kortet for å fortsatt argumentere for jaktmagiteorien.

Det er heller ingen grunn til å benekte at alle de artene som er avbildet sannsynligvis også har blitt spist på lik linje med en mengde andre arter som ikke er avbildet. Muligheten for at noen av eller alle totem-artene har vært belagt med forskjellige tabuer er selvfølgelig til stede (bjørn vil kanskje være naturlig å tenke på her, i og med at vi kjenner til den sirkumpolare bjørnekulthen), men dette er det svært vanskelig å si noe om da det ikke er noen nødvendig sammenheng mellom totemisme og tabuer. (Levi-Strauss 1963:15-32).

Spørsmålet vil da være: hvorfor akkurat disse artene? Hva er det som gjør disse artene til bedre å tenke med enn de artene som ikke er avbildet?

Dersom vi ser på jegere og sankere/fiskeres forhold til storvilt er det to ting som er slående. For det første er det den status storvilt og kjøtt fra storvilt har hos jeger- og fangstbefolkninger. Selv om mesteparten av maten kommer fra sanking

av spiselige planter, fisk og småvilt, har den delen av dietten som kommer fra storvilt, en enormt stor status. Dette fordi storviltet sansynligvis representerer et knapt gode i Sahlins' "original affluent society". (Se f.eks. Riches (1982:212-221) debatt med Shalins, og Olsens (1984:125-133) gjennomgang av ressursgrunnlaget i Varanger). For det andre inngår storviltet eller kjøttet fra storviltet i kompliserte fordelingsmønstre innad i gruppen slik at alle skal få en del av kjøttet. Det kompliserte fordelingssystemet er en viktig faktor i vedlikeholdet av den egalitære strukturen i et jeger- og sankersamfunn. Enhver akkumulering av goder vil være en trussel mot strukturen da et eventuelt overskudd kan konverteres i rikdom og makt over de andre i gruppen. Fordelingssystemene er derfor helt basale for vedlikeholdelse av kulturen, og spesielt viktig vil da fordeling av knappe goder være, da disse i utgangspunktet vil være den største trusselen mot den flate strukturen.

Dette sees best i jeger- og sankersamfunn som kan kategoriseres som **immediate-return systems**, men finnes også i såkalte **delayed-return systems**. Immediate-return systems karakteriseres ved at det som sankes eller jaktes blir spist med det samme eller i løpet av de påfølgende dagene. Mat blir ikke lagret, og man benytter seg av relativt enkle, bærbare, funksjonelle, lett erstattelige redskaper, som er framstilt med stor dyktighet men som ikke involverer så mye arbeide. Et delayed-return system karakteriseres ved at folk kan ha rettigheter over visse verdier, som enten representerer et utbytte for arbeid utført over tid eller verdier som er eid og brukt på en lignende måte og har de samme sosiale implikasjonene som et forsinket utbytte for en arbeidsinnsats. (Woodburn 1982:432). I parentes bemerker Woodburn at denne kategoriseringen er grov og at mange immediate-return aktiviteter finner sted i et delayed-return system og vice versa (Woodburn 1982:433).

Om fordelingen av kjøtt hos jegere og samlere skriver Gibson:

The form taken by the most ritualized transactions is often a key to dominant political values of a society. In the case of hunters and gatherers, this is usually the sharing of the meat of large animals (Gibson 1988:166)

De samme fordelingsmønstret av kjøtt fra domestiserte dyr praktiseres også, for eksempel hos Buid, Filippinene (Gibson 1988:165-180). Det er altså ikke noe nødvendig samsvar mellom fordelingsmønstre av storvilt (eller store domestiserte dyr hos enkelte jordbruksbefolkninger) som understreker og vedlikeholder egalitære samfunn og et immediate-return system. Dette betyr at det ikke er noen nødvendig sammenheng mellom produksjonsystem og "rituelt byttesystem". For eksempel karakteriseres de innfødte i Australia av Woodburn som et delayed-return system selv om de klart har en immediate-return økonomi (Barnard & Woodburn 1988:29). Det betyr også at visse "produkter", som f.eks. storvilt kan defineres anderledes enn annen føde og vil derfor bli behandlet på en spesiell måte, som er lik fordelingen av kjøtt fra storvilt i et immediate-return system. Det er imidlertid problematisk å finne gode eksempler på dette i den etnografiske litteraturen.

Indeed, while food production is usually discussed in great detail, there is often a frustrating lack of data in the ethnography when it comes to food transactions. I think it is due in part to the tendency to view such transactions entirely in economic terms. Since they have little bearing on people's actual rates of consumption, the details of who gives to whom, and in what order, are left out. In fact, however, highly significant political statements are made in each wave of distribution. In the act of meat distribution, most of these hunting and gathering societies

represent the social whole as being internally differentiated according to gender and generation. But it is significant that these are relationships between social categories, not between specific individuals. (Gibbson 1988:178).

Paradokset i jeger- og sankersamfunn der man jakter på storvilt er at man til tross for delingen av mat og en egalitær struktur insisterer på eiendomsretten til byttet. (Dowling 1968:502-7). Blant nordlige jeger og sankere blir eiendomsforholdet understreket ved eiermerker på piler. Slike er blant annet identifisert i Kjelmøy-materialet, som dateres til siste årtusen f.Kr. (Olsen 1984:109-11 og 173-4).

Regelen er at en person eier det drepte dyret. Det trenger nødvendigvis ikke være den som drepte dyret, hos San folket er den som eier pilen dyret ble skutt med, også eier av byttet. Normen er at uansett hvem som dreper dyret og hvordan det etterpå fordeles, insisteres det på en eier. (Barnard & Woodburn 1988:25). Hvorfor insistere på eiendomsretten til noe som allikevel skal fordeles på felleskapet? Dette paradokset er forsøkt forklart på flere forskjellige måter. Dowling mener at ved å insistere på en eier, unngår man den potensielle konflikten delt eiendomsrett til byttet ville innebære. Han knytter eiendomsretten til muligheten for prestisje-akkumulering gjennom det å være en god jeger og dersom byttet skulle eies av flere, ville muligheten for konflikt mellom eierene være en potensiell fare. (Dowling 1968:506). Leacock og Lee forklarer eiendomsretten gjennom at:

individual ownership forms the basis for individual gift-giving and for inter-band exchange systems that make possible farflung networks of reciprocity (Leacock & Lee 1982:9).

Det samme gjør Ingold. Han mener eiendomsrettens funksjon er å skape og opprettholde en avstand mellom giver og mottager. Uten denne distinksjonen ville det ikke være noe grunnlag for utbredelsen av generøsitet og for den innflytelse og berømmelse som kommer fra dette fenomenet.

"To give away", as I have noted elsewhere, "one must first have, and others must not. A pretence of appropriation has therefore to be constructed ideologically, in order that it may be cancelled out socially". (Ingold 1980:160).

Det er flere innvendinger mot dette. For det første er det viktig å ikke blande sammen gavebytte med ting eller gjenstander og fordeling av kjøtt fra vilt. Det ser ikke ut til at eiendomsfunksjonen til byttet kan avledes fra et resiprokt gavebytte av gjenstander. I flere samfunn finnes det ikke institusjonaliserte former for gavebytte, og allikevel insisteres det på eiendomsretten til byttet. (Barnard & Woodburn 1988:27). For det andre ser regelen ut til å være at jegeren som eier byttet til en viss grad blir oversett. (Woodburn 1982:440-1). Eierne skal ikke få prestisje gjennom å fordele byttet. Det holder derfor ikke å argumentere med at individuell eiendomsrett til byttet eksisterer for å definere og vektlegge giverens rolle, da det samtidig eksisterer kulturelle skikker som uviktiggjør giveren og det å gi. (Barnard & Woodburn 1988:27).

Barnard og Woodburn forklarer eiendomsretten ut fra en ideologi de mener er universell. Utgangspunktet er at det ser ut som alle samfunn, eksplisitt eller implisitt, opererer ut ifra prinsippet om at alt det jeg, som et individ eller menneske, kan hente i naturen eller lage selv ved å utnytte min egen arbeidskraft, blir på en eller annen måte ansett som mitt dersom ikke noe annet klart overordnet prinsipp sier noe annet og tar en del eller alt utbyttet eller resultatet av mitt arbeid vekk fra meg. Det som

er mitt, eller som kan eies individuelt, er det som blir til overs, det resterende. Vanligvis er ikke denne prosessen helt frivillig og blir heller ikke ansett helt velvillig av de det angår, uansett om ideologien sier at det skjer frivillig og velvillig. (Barnard & Woodburn 1988:24). På denne bakgrunnen er det mulig å forstå at selv om jegeren eier byttet, kan han ikke bruke kjøttet til egne formål. Mesteparten av kjøttet blir tatt fra han med hans samtykke, i samsvar med en ideologi som legger vekt på egalitet og viktigheten av nivåregulerende mekanismer som vedlikeholder den flate strukturen. (Barnard & Woodburn 1988:23-27). Vi har altså tre forskjellige forklaringer på det samme fenomenet. Det som imidlertid er viktig, og som alle modellene påpeker, er den ambivalens som ligger i storviltet. Dette gjør storviltet til et egnet middel til å sette maktrelasjoner ut i live. For selv om det her er snakk om såkalte egalitære samfunn, betyr ikke det at maktrelasjoner ikke eksisterer og virker. I storviltet ligger det flere manifesterede konflikter, motsetningen mellom det å felle, eie og fordele kommer klart fram. Samtidig ligger det i storviltet en konflikt mellom unge jegere som kan forsøke å samle prestisje gjennom sin dyktighet og evne til å forsyne felleskapet med "høystatusføde" og eldre ("elders") som har stor sosial autoritet i kraft av sin alder og kunnskap.

Selve essensen i den egalitære strukturen i jeger- og sanker-samfunn kan derfor sies å ligge i storviltet. Storviltet er gjennom fordelingsmønsteret av kjøttet den fysiske manifestasjonen på den sosiale strukturen. Den egalitære strukturen representeres gjennom fordelingsmønsteret av storvilt. Samtidig er storviltet den største trusselen mot denne strukturen gjennom muligheten for at en person eller en gruppe skulle kunne utnytte denne rikdommen til sitt eget beste, både på bekostning av felleskapet og på bekostning av allerede eksisterende maktstrukturer.

Dette gjør det mulig å forstå valget av storvilt som motiver på de slipte ristningene og forstå hvorfor storvilt er bedre egnet til å tenke med enn andre arter. Ved å velge arter som elg, rein, bjørn, sel, nise og spekkhugger som totemdyr manifesteres den grunnleggende strukturen og de grunnleggende motsetningene i et egalitært jeger- og sanker/fiskersamfunn. Storviltet er **samtidig** symbolet på den sosiale organisasjonen og den største trusselen mot denne. I marxistisk ideologi kunne man kanskje si at storviltet representerer motsetningen mellom overbygning og basis i et jeger- og sankersamfunn. Det motsetningsfylte innholdet storviltet representerer gjør det svært anvendelig i kontekster som er konfliktfylte. Gjennom sin overskuddsmening vil helleristningene bidra til å forme og styre konflikter og motsetninger. Samtidig vil konfliktene og motsetningene også virke tilbake på helleristningenes innhold og være med på å vedlikholde, eventuelt endre det.

Ved å menneskeliggjøre artene som inngår i fordelingsmønstre hos jeger/sankere, naturaliserer man den sosiale organisasjonen samtidig som man også menneskeligjør det landskap eller den naturen man lever i. Det vil også være med på å forklare den enorme "slitestykken" disse motivene har hatt gjennom historien.

Organisasjonen.

Det ville da være mulig å tenke seg at den sosiale organisasjonen helleristningene representerte, for eksempel var en gruppe klaner samlet i to moietier. En moiety defineres som en primær deling av en stamme, slik at den blir bestående av to grupper. Moiety-eksogami er vanlig. De to gruppene kan være av forskjellig størrelse og ha forskjellig funksjon. Moietier kan også dannes i forbindelse med spill/leker eller seremonier. (Winick 1977:-364). Den ene moietien var representert gjennom sjø eller

vanndyr, og klanenes totemdyr var spekkhugger, nise, sel, kveite og muligens svømmefugl. Den andre moietien besto av klaner med landdyr som totemdyr, disse var da bjørn, elg, reinsdyr. Det er her viktig å presisere at kategoriene vann/land ikke representerer en kyst:innland dikotomi basert på et tilsvarende bosetningsmønster. Om forholdet mellom to moietier sier Radcliffe-Brown:

All the available evidence is that there is no real hostility in the proper sense but only a conventional attitude which finds expression in some customary mode of behavior. Certainly in Australia, although in some instances where there is a dispute it is possible to observe the members of the two patrilineal moieties forming separate "sides", real hostility, of the kind that may lead to violent action is not between the moieties but between local groups, and two local groups of the same patrilineal moiety seem to be just as frequently in conflict as two groups belonging to different moieties. (Radcliffe-Brown 1951:19).

Dersom vi overfører dette til de slipte ristningene slik de er tolket ovenfor, kan dette være med på å forklare den balansen som finnes figurene imellom. Dersom de virkelige konfliktene oppstår innad i moietien, kunne helleristningene brukes til å maskere eller skjule motsetningene gruppene eller klanene imellom. Ifølge Radcliffe-Brown er en vanlig kilde til konflikt at en mann stikker av med en annen manns kvinne (1951:19). Dette medfører at de to rivalene og deres tilhengere befinner seg i samme moiety, som jo "bytter" ektemaker med hverandre. Denne konflikten er med andre ord et resultat av systemet, og dersom den ikke holdes under kontroll, kan den i verste fall føre til at hele systemet bryter sammen.

Det vil derfor være viktig å maskere og aktivt underkommunisere disse konfliktene slik at enheten i moietien kan opprettholdes. Gruppen satt sammen av ufullstendige/feiltegnede figurer, som utgjorde over 60% av det totale antallet grupper, besto av asymmetriske figurer balansert mot hverandre slik at gruppen framsto som symmetrisk. Denne sammensetningen hadde også gruppen bestående av hele figurer, mens gruppen med blandede figurer, som også var den minste, var bygd opp med asymmetri figurene imellom og asymmetri/ubalanse i gruppen som resultat. Bare 4 av gruppene har en kombinasjon av land- og vanndyr (på Fykanvatn, Leiknes, Valle og Åmøy), resten er kombinasjoner av landdyr der majoriteten av gruppene er kombinasjoner av forskjellige arter. Asymmetrien mellom de enkelte artene kan symbolisere interne motsetninger som man forsøker å dekke over gjennom å la de enkelte gruppene framstå som balanserte.

I de tilfeller der gruppene er sammensatt med arter fra forskjellig miljø, er de balansert mot hverandre ved hjelp av ulike virkemidler. På Valle er det tre landdyr og tre vanndyr samt et dyr som kan oppfattes som begge deler. På Fykanvatn er kveita og reinsdyret balansert både i størrelse, plassering og form. På Leiknes og Åmøy er landdyrene i klart flertall, men balanseres effektivt av spekkhuggerenes imponerende størrelse og utforming. Gjessing skriver for eksempel om Åmøya: "Særlig skal en merke sig kvalen som har noen svære dimensjoner...." (1932:11) og om Leiknes: "Nedenfor .... er en veldig kval, kanskje ristningens mest interessante figur." (1932:21).

I tillegg kan man tenke seg at det i et kysttilpasset samfunn ville være viktig å markere eller overbetone "land" moietiens totemdyr da aktiviteter knyttet til vann og sjø har vært dominerende. Dette ville i så fall bidra til å balansere det totale "styrkeforholdet" mellom moietiene.

Gjessing mente at siden alle de slipte ristningene ligger over tapes, kan de ha en svært høy alder (1945:264). Strandlinjedateringene støtter Gjessings syn, og den høye alderen bidrar til å forklare ristningenes oppbygning. Alle de slipte ristningene ligger i områder som tidlig ble isfrie, og vi kan tenke oss ristningene inn i følgende scenario. De menneskene som var de første til å ta landet i bruk, etablerte seg i et ukjent og jomfruelig terreng. Lite eller ingenting av stammens totale kunnskap om verden var "festet" eller tilknyttet det nye landskapet. På grunn av dette var den mobile kunnskapen, det vil si den kunnskap man alltid bærer med seg, både i form av rene ideer om verden og kosmos og praktisk kunnskap knyttet til mobile objekter svært viktig. Denne kunnskapen var den viktigste ressurs jeger- og sankerbefolkningen hadde, og den ble forvaltet av de eldste. En viktig del av denne kunnskapen var det sosiale systemet og dets plassering i kosmos. Denne kunnskapen var integrert med all annen kunnskap i et større hele og kunne ikke løsriveres eller endres uten at det ville kunne ha store konsekvenser for disse menneskene. Ved å knytte denne kunnskapen til landskapet gjennom helleristninger menneskeliggjorde man det, samtidig som man naturaliserte den sosiale kunnskapen. Man integrerte landet i sitt sosiale system ved å opprette en slags "kunnskapsbanker" i form av stasjonære helleristningsfelter som naturliggjorde den sosiale rangordenen og de maktforhold som eksisterte i samfunnet. (Hood 1988). Ved å ta i bruk et område gjør man det også til sitt, man etablerer bruksretten eller en slags hevd til området. Riches (1982) beskriver eksogame grupper som defineres både av seg selv og av andre som særlig knyttet til et territorium. Innenfor bandsamfunnet og det området det definerer seg til, er individets rettigheter og plikter fastlagt. Men jo lengre vekk fra hjemmeområdet han eller hun kommer, jo større er sjansen for at man i møte med andre mennesker defineres som en fremmed.

.. the further the hunter-gatherer moves from the area in which he was brought up or currently occupies, the greater the uncertainty to which he will be subject, concerning the location, identity and interpretation of others, and the less the confidence with which he may pursue his social and economic strategy. It may be proposed that nomadic hunter-gatherers sustain locational band identities in so far as locational band ideology differentiates areas of territory within which people may pursue their economic and social strategies under conditions of minimal uncertainty and maximum confidence. (Riches 1982:121).

Dette betyr at man kan definere seg ovenfor fremmede ut ifra det område man tilhører eller kommer fra. Slik vil det å slipe eller hugge ristninger inn i berg også være en måte å skape større sosial sikkerhet på.

Ved siden av å legitimere og naturalisere samfunnsstrukturene kunne også helleristningsfeltene ivareta behovet både for opposisjon og integrasjon. De forskjellige behovene og ønskene kunne spilles ut når ulike klaner eller grupper møttes på disse stedene. Helleristningene kunne da brukes både til å understreke enhet samtidig som det ivaretok forskjeller helt ned til individnivå. (Jmfr. Levi-Strauss 1966). Endelig ville helleristningene også kunne bidra til å maskere eller underkommunisere konfliktene i samfunnet, for eksempel mellom forskjellige klaner eller mellom de med stor makt og kunnskap og de med mindre makt og kunnskap, for eksempel mellom unge "fremadstormende" jegere og eldre ledere med stor autoritet i kraft av sin alder og kunnskap. Også konflikter og motsetninger mellom kjønnene kunne maskeres og skjules. Ved bokstavelig å feste sosiale maktforhold og ideologi i landskapet naturaliserer man motsetninger og konflikter, gjør dem til noe som i utgangspunktet ikke kan endres.

Vi ser her hvordan helleristninger kan tolkes til hele tiden å ha inngått som en aktiv del av maktrelasjonene og hvordan de som meningsbærere har inngått som en ideologisk komponent av en praksis som har bidratt til å vedlikholde motsetningene i samfunnet.

Haren på Leiknes, en parentes.

En av de figurene som står alene, er avbildningen av en hare på Leiknes (fig. 14). Det er ikke mye som er skrevet om denne figuren, annet enn at den ikke helt passer inn i det bildet arkeologien har skapt av de slipte ristningene. Riktignok kan haren, på lik linje med svært mange andre dyr i norsk fauna, spises, men plassert sammen med storvilt som elg, bjørn og hval virker den liten og "puslete". Gjessing kommenterer dette slik:

Umiddelbart foran det nederste av forbeinet på den store elgkua er det et litet meget eiendommelig dyr, som av Rekstad er oppfattet som en hare. Noen mere plausibel forklaring på det har jeg heller ikke, for ørene er helt sikre. (Gjessing 1932:23).

Gjennom sine arbeider med myter i forskjellige verdensdeler ble Levi-Strauss konfrontert med forskjellige historier om haren. Flere av disse forklarer hvorfor haren har fått sin delte overleppe, den er splittet helt opp til nesen, og dette settes i sammenheng med hareskår hos mennesker og tvillinger. Og hele tiden er det harens kløyvde overleppe som er det sentrale i mytene. Dersom denne oppsplittingen hadde fortsatt dyret igjennom, hadde det resultert i to dyr. Harens leppe er et tegn på harens begynnende deling eller splittelse og symboliserer derfor dens dobbelte natur, eller som Levi-Strauss sier det:

Being not yet entirely divided in two, being not yet twins, the two opposite characteristics can remain merged in one and the same person. (Levi-Strauss 1978:33).

Også i norske og samiske eventyr og sagn tillegges haren en dobbel rolle. Et eventyr forteller at haren var så forferdelig trist fordi ingen dyr var redd den. Den bestemte seg for å drukne seg og gikk ut i et vann. Da fiskene i vannet så den, ble de svært redde, og haren begynte å le slik at leppa til slutt ble kløyvd. Den kløyvde leppa forklares ut ifra det sett av motsetninger haren framstår eller inngår i. Først er den på land, ingen er redd den og den er trist. Så er den i vann, alle er redd den, og den er glad. Flere lignende eksempler kunne nevnes. Videre vet vi at haren har vært et hellig dyr hos samene og at de derfor ikke jaktet på den. Flere steder har det vært vanlig å skjære av snuten på haren etter at den var fanget, slik at ingen gravid kvinne fikk se den kløyvde leppa. Gjorde hun det, ville barnet hun gikk med bli født med hareskår.

Dersom vi ser på formen på Leiknes-haren, er den som de andre artene, framstilt i profil. Men den er sammensatt av to halvdeler, den ellers heltrukne linjen er brutt mellom de to ørene og mellom de to bakbeina. Alle de dyr som framstår som hele, dvs. at de ikke mangler lemmer eller deler som f.eks bakkropp, hode eller føtter, overlapper med andre figurer. De figurer som ikke overlapper, er alle bare deler av dyr, bortsett fra haren. Ved siden av å avvike fra de andre artene i størrelse har den altså en helt spesiell plassering på feltet.

Det er svært fristende å se på denne harefiguren som et tegn for den kløyvde leppa, som et symbol eller uttrykk for tvetydighet. Konklusjonen på strukturanalysen var på mange måter at de slipte ristningene framstod som et system av tvetydighet eller flertydighet. I et slikt bilde ville haren og det den symboliserer,

kunne forklares. Leiknes er i utgangspunktet det mest særegne av de slipte feltene. For det første er det det feltet som suverent har de fleste overhuggingene, for det andre er det her flere dyr som snur seg og "ser" bakover, for det tredje er figurene på Leiknes gjennomgående mer forseggjorte enn på de andre feltene, for de fjerde gjenntas den samme kombinasjonen to ganger (gruppen med bjørn:bakoversnudd elg:rein:rein/hjortedyr). I tillegg er den eneste slipte harefiguren plassert her sammen med en svømmefugl på hovedfeltet og de to svømmefuglene på det andre. Alt dette tyder på at Leiknes-feltet har hatt en spesiell stilling.

Systemet og tiden.

Dersom det har eksistert en dualistisk organisasjon basert på en distinksjon mellom f.eks. en vann og en land moiety i fra den tidligste fasen av mesolittikum i Nordland, vil den over tid ha gjennomgått endringer. Dette fordi det er et innebygget motsetningforhold mellom historien og systemet. Systemet vil hele tiden være der som et synkront fenomen. Den sosiale organisasjonen som bruker dette systemet, vil derimot være utsatt for naturlige demografiske endringer i tillegg til stammefeider, naturkatastrofer, sykdom og epidemier. Dette kan føre til at noen grupper på sikt vil forsvinne, mens andre blir større og splittes opp i flere enheter.

The classification tends to be dismantled like a palace swept away upon the flood, whose parts, through the effects of currents and stagnant waters, obstacles and straits, come to be combined in a manner other than that intended by the architect. In totemism, therefore, function inevitably triumphs over structure. (Levi-Strauss 1966:232).

For at det totemiske klassifikasjonssystemet skal kunne virke over tid, må altså historien underordnes systemet. Dette lar seg løse gjennom at de institusjoner slike samfunn har, hele tiden forsøker å "nullstille" de mulige effektene historiske faktorer kan ha på balansen i samfunnet. Her må man imidlertid skille mellom forskjellige historiske sekvenser. Flere historiske sekvenser som har utstrekning i tid, er repetitive. Dette kan gjelde årssyklusen, menneskelivet eller byttesykluser av varer eller tjenester innen og mellom sosiale grupper. Denne typen historiske sekvenser lar seg inkorporere i et totemisk system nettopp fordi det er snakk om periodisk tilbakevendende sykluser som ikke endrer struktur. (Levi-Strauss 1966:234). En viktig forskjell på et totemisk samfunn og et historisk samfunn (eller mellom "kalde" og "varme" samfunn i Levi-Strauss'k terminologi) vil være at de førstnevnte har en syklisk tidsoppfattelse mens de sistnevnte har en lineær oppfattelse av tid.

Den sykliske eller primitive tiden er identisk med sekvensene og rytmene i naturen og det produksjonsliv som er knyttet til den. Den primitive tiden er, den er erfart hendelse. Siden den er levd, har den ingen formell konstruksjon, den består av hendelser som har funnet sted, eller som er i ferd med å bli realisert. Dette gjør at det ikke er mulig å forholde seg til det som kunne eller burde være, og den gir bare svake betingelser for å gripe kontroll over de sosiale virksomhetene i samfunnet (Johansen 1985:108-150). Dette vil også være et argument for hvor viktig det er å holde på etablert kunnskap når man tar et nytt område i bruk. I stedet for å se på området som et symbol på nye muligheter i framtiden, vil det nye landet tvert imot innebære en trussel mot den sosiale organisasjonen som tar det i bruk. Dette fordi denne type framtid faktisk ikke eksisterer innenfor de rammer en syklisk eller primitiv tid setter.

Mytisk historie vil inneholde et paradoks: Den er både separert fra og integrert i nået eller i samtiden. Den er separert fra samtiden da de opprinnelige forfedrene var anderledes enn de mennesker som lever i nået, de første var de som skapte, mens de siste kun er imitatorer. Den er integrert i nået da ingenting egentlig har skjedd siden forfedrene var her, bortsett fra periodisk tilbakevendende hendelser som i kraft av sin perioditet og regelmessighet ikke kommer i konflikt med strukturen.

Endring av organisasjonen.

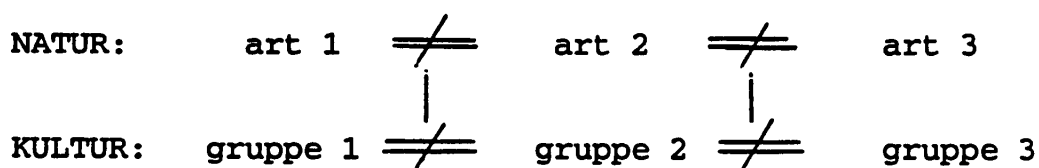
Når en totemisk sosial organisasjonen forandres gjennom demografiske endringer, har som tidligere nevnt det totemiske systemet en enorm mulighet til å tilpasse seg disse endringene og fortsette å fungere som et klassifikasjonssystem. Systemet kan utvides og ta opp i seg nye elementer. Disse vil da kunne være mindre motiverte enn de opprinnelige elementene, og i et samfunn uten skrift vil det i praksis være vanskelig å tenke seg tilbake til de opprinnelige opposisjonene. Dersom et samfunn uttrykker sine totemdyr gjennom helleristninger, vil situasjonen være litt anderledes. Da vil man i prinsippet ha tilgang til de forskjellige representasjonene, og utifra det vi vet om totemisme skulle det være mulig å kunne si noe om den sosiale organisasjonens "livsløp".

Et av flere mulige forløp vil da kunne være slik: Utgangspunktet var en organisasjon delt i to, en vann-moiety og en land-moiety. Vann-siden har vært grupper representert av sel, nise, kveite og spekkhugger. Land-siden har vært representert av elg, rein og bjørn. Naturlige eller "påtvungne" demografiske endringer har redusert vann-moietyen slik at sel-, nise-, og kveite-gruppene har forsvunnet. Samtidig kan land-moietyen ha økt. Ettersom også deler av dyr kan ha totemisk signifikans (Levi-Strauss

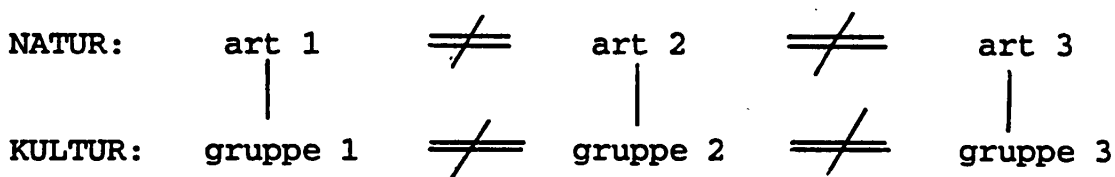
1966:153), er det mulig at forskjellige delene av figurene også kan symbolisere grupper og kan kanskje også tolkes som en økning av antallet mennesker og grupper i land-moietien. Dette kan ha bidratt til en demografisk ubalanse slik at det som fra først av var to eksogame moietier, etter hvert gikk over til å bli to "ad hoc" moietier, som ble opprettet i spesielle anledninger. Dette innebærer også at man kan ha endret et evt. giftemønster fra å være eksogamt i forhold til moietiene til å bli eksogamt i forhold til den enkelte arten. Et eksempel vil være at først "byttet" elg-gruppen ektefeller med hval-gruppen, senere byttet elg-gruppen ektefeller med rein-gruppen. Så kan man tenke seg at det har foregått en deling av vann-moietyen i to grupper, den ene beholdt spekkhuggeren som totemdyr, den andre tok svømmefugl som totemdyr. Denne tolkningen skulle medføre at Leiknes II var det yngste av de store slipte feltene. Dette passer bra med den dateringen svaneparet har, som er den yngste (8600 BP).

Videre kan en eventuell antakelse om at totemdyrene ble ansett eller forklart som forfedre, forsterke dette bildet. Dersom man kom inn i et nytt og jomfruelig landskap og skulle "menneskelig-gjøre" dette, ville det kanskje være naturlig at de forfedre som ble assosiert med land, ble ansett som viktigst. Dette kan være med på å forklare hvorfor det totalt sett er en overvekt av land-figurer samt å forklare de feltene som bare har landdyr. En annen mulighet er at de feltene som bare har landdyr, markerer steder som har en annen funksjon enn de feltene der både land og vann er representert. Velger vi Leach' forklaring av det religiøse aspektet ved totemdyrene (Leach 1983:40), kan vi tenke oss at de feltene som bare har landdyr, dvs. Vågan, Sagelva og Nes først og fremst har fungert som hellige plasser for forfedredyrking, mens de andre feltene i første rekke har fungert som møteplasser for flere grupper.

Det er ingen motsetning mellom de to funksjonene, den ene vil bare være en logisk forlengelse av den andre. Med utgangspunkt i Leach' modell kan vi se hvordan et rent klassifikasjonssystem har mulighet til å endre seg, hvordan fokusering på klassifikasjon kan dreies til fokusering på forfedre som fra begynnelsen er en integrert del i det totemiske systemet. Dette fører for det første til at forskjellige deler av systemet kan vektlegges på forskjellige steder (og til forskjellige tider). For det andre betyr det at dersom den horisontale aksene i systemet forstyrres, vil ikke dette nødvendigvis forstyrre den vertikale på samme måte. Det vil være mulig å tenke seg at den vertikale overlever den horisontale aksene og vil fortsette å eksistere som endel av den integrerte kunnskapen til de som fører det modifiserte systemet videre. Denne overgangen kan illustreres som vist under.

Her er homologien mellom to systemer basert i forskjeller, det ene er i naturen og det andre i kulturen. Dette kan karakteriseres som en ren totemisk struktur. (Etter Levi-Strauss 1966:115).

Her derimot er ikke lengre gruppe 1 forskjellig fra gruppe 2 på samme måte som art 1 er forskjellig fra art 2. Gruppe 1 er istedet lik art 1 og gruppe 2 er lik art 2. (Etter Levi-Strauss 1966:115).

Behovet for å feste det sosiale systemet i landskapet vil også endres over tid. Det vil være størst i begynnelsen når man kommer inn i det nye området. I sitt arbeide om etableringsforløpet i kystområdene i Troms etter siste istid, skiller Sandmo ut tre faser i den preborale perioden (Sandmo 1986: 190). Den første fasen fra 10.000 - 9.700 BP karakteriseres ved at kysten sporadisk utnyttet, men det er ingen fast bosetning her. Fase 2, som går fra 9.700 til 9.300 BP er selve etableringforløpet. Kunnskapen om det nye området øker, og menneskene og landskapet får etter hvert en felles historie. I fase 3 (9.300 - 9.000 evt. 8.500) er det utviklet en helårlig bosetning. (Sandmo 1986:190-201). Som vi ser, ligger alle strandlinjedateringene knyttet til de slipte ristningene innenfor det kronologiske rammeverket hun skisserer for etableringsforløpet. Leiknes II, som er den yngste lokaliteten, ligger helt i slutten av fase 3. Etter at den helårlige bosetningen var etablert, var behovet ikke lenger tilstede for å menneskeligjøre landskapet og å naturalisere den sosiale organisasjonen som tok området i bruk.

Det spesielle med totemismen er som sagt, at den er et levdt system. For at totemene i et system skal fungere, er det viktig at alle kjenner dem. Det totemiske systemet er et felleseie som leves i den praktiske hverdagen. Dersom den vertikale akse overlever den horisontale, vil det totemiske systemet bryte sammen. Den vertikale akse vil imidlertid kunne leve videre som et rituale eller som en myte, det vil si at systemet blir spilt eller tenkt, men det vil aldri mer bli levdt da systemet av forskjeller, eller befolkningen som levde denne spesielle delen av systemet, er forsvunnet. Slik er det fullt mulig at de forskjellige slipte helleristningsfeltene kan ha blitt brukt samtidig og ha hatt forskjellige funksjoner knyttet til seg. Det viser også at helleristningene kan ha vært i bruk i lang tid etter at deres "opprinnelige funksjon" var utspilt (eller kanskje utlevd siden vi snakker om totemisme.....). En totemisk

organisasjon vil selvfølgelig også kunne levde videre etter at man sluttet å lage helleristningene. Da landskapet var menneskeliggjort, forsvant behovet for overkodingen av det sosiale systemet som helleristningene representerte. Den sosiale organisasjonen og landskapet var gjennom den intensive symbolbruken integrert i hverandre. En rekke av de usikkerhetsmomentene det nye landet representerte ble fjernet gjennom etableringen, og dette førte til at behovet for å slippe dyrefigurer inn i fjell forsvant.

De hugde ristningene.

Som nevnt under strukturanalysen, er de hugde ristningene ingen homogen gruppe. Allikevel har de så mange felles trekk at de kan sees på som en gruppe relatert til de slipte ristningene og de såkalte malte figurene. Disse felles trekkene var for det første teknikken, de er alle på en eller annen måte hugd inn i bergflaten. For det andre er det relasjonen mellom figurene, landdyr ofte står i opposisjon til vann dyr, og dyr står også i opposisjon til mennesker, geometriske figurer eller redskaper, slik som for eksempel båter. Alle figurene som er til stede på de slipte ristningene, er også til stede på de hugde (unntaket er spekkhugger og haren..). I tillegg er det kommet til en rekke nye figurer slik som mennesker, geometriske symboler, redskaper og båter.

Valget av teknikk understreker dette forholdet. Når man hugger bilder inn i berget, gjør man noe annet enn når man maler eller sliper figurer. Ved hugging ødelegger man den naturlige bergoverflaten; samtidig som man tilføyer noe, tar man også bort noe. Ved sliping derimot tilføyer man bare. Man polerer en bergflate som allerede er blankskurt av naturen selv. Isen trekker seg tilbake og etterlater seg en polert eller slipt

bergflate, menneskene rykker inn og sliper den samme flaten for å menneskeliggjøre naturen og naturliggjøre sin sosiale organisasjon. Siden man ikke ødelegger berget, men bare føyer til, ser de slipte ristningene mere "naturlige" ut enn de hugde. De kan karakteriseres som mer synkrone enn de hugde. De ser ut som de alltid har vært der og alltid vil være der. De hugde har en tydeligere menneskelig kvalitet enn de slipte. Det er lettere å forstå hvordan de er laget og derfor lettere å forstå at de er laget av mennesker. Dette gjør at det diakrone elementet kommer sterkere fram i ristningene og understreker dette systemets muligheter til å inkorporere nye symboler i seg. De slipte derimot ser ut som de er en del av berget, de er fullkomne i sin synkronitet og det er vanskelig å avgjøre om de er naturlige eller menneskelagd. Å hugge en ristning er samtidig å ødelegge, man endrer en naturlig struktur. Når man sliper legger man et element til naturen uten å samtidig å ta noe vekk fra den.

Vann:land = kultur:natur?

I strukturanalysen ble de hugde ristningene karakterisert som "enten-eller", mens de slipte ble karakterisert som "både-og". De mangler den sofistikerte tve- eller flertydigheten som relasjonene mellom de slipte figurene framviser. Det ble videre antydnet at relasjonene mellom langt de fleste figurene kunne leses som en kyst:innland-dikotomi og/eller en natur: kultur-dikotomi. Som vist, er det mye som taler for at man i yngre steinalder får en differensiering mellom kystbefolkning og en innlandsbefolkning. Innlandsiden representeres av landpattedyrene, først og fremst rein, elg og "hjortedyr" eller elg/reinfigurer. Det kan også være verdt å merke seg at bare en liten del av landdyrene er elger. Det er i alt 14 elger, og 8 av disse er på Bukkehammeren på Tennes, der det ikke er andre figurer til stede. Elgene utgjør totalt ca. 19% av alle hjortedyrene.

Dersom vi ser bort fra Tennes, utgjør elgene bare ca. 8% av det totale antallet. Ca. 35% er reinsdyrfigurer men ca. 45% er rein/elg-figurer. Det kan derfor synes som om man har foretrukket dyr som (i hvert fall for oss) først og fremst hører til i fjellet ("ekstremt innland"), men som samtidig har sesongvandring til kysten.

Kystsidene representeres av fisk og sjøpattedyr, først og fremst kveite og sel eller nise. Den samme dikotomien kan sees i det nye figurinventaret. Der vil mennesket kunne representere landsiden, og de andre figurene, som er fiskesøkker og båter, kystsidene. Samtidig kan disse figurene også representere en evt. kulturside som står i opposisjon til natursiden, representert av land- og sjøpattedyrene. Denne tolkningen gir følgende dikotomier:

innland : kyst =
landpattedyr : sjøpattedyr/fisk =
menneske : båt/fiskesøkke.

Samtidig har vi denne dikotomien:

natur : kultur =
landpattedyr/sjøpattedyr/fisk : menneske/kulturobjekter

Dersom vi setter dette opp som et sett av opposisjoner får vi følgende motsetningspar:

natur : kultur*
innland : kyst
landdyr : sjødyr
menneske : båter/søkker
dyr : menneske/redskaper

*(Natur:kultur dikotomien kan leses begge veier da både natur og kultur inkluderer elementer fra både kyst og innland).

Vi ser her at menneskefigurene er representert på begge sider i dikotomien. Dette er tilsynelatende en motsigelse, men i denne motsigelsen ligger det også et lett utnyttbart potensiale.

Ser vi nærmere på menneskefigurene, viser de seg å være en heterogen gruppe. Det finnes halve menneskefigurer som mangler kroppsdelar, som på Skavberget I og Forselv. Det er strekfigurer som på Tennes og på Rødøy, men de opptrer i forskjellig sammenheng. Videre er det figurer med kroppsfilling, eksempel er Skavberget I. Det finnes også streker eller figurer som er avbildet om bord i båter som tolkes som menneskefigurer. Det er altså en uensartet gruppe vi har med å gjøre. Allikevel er det en viss systematikk i kaoset. Der dyrefigurer og menneskefigurer er hugget over hverandre eller helt inntil hverandre, er det aldri hele mennesker som er avbildet. Da er det amputerte menneskefigurer som verken er hele mennesker eller dyr. Det ser heller ikke ut til at mennesker er hugget sammen med sjøpattedyr eller fisk, bortsett fra når de sitter i båter og ser ut til å fiske, som for eksempel på Forselv. Der menneskefigurene er hugget sammen med redskaper eller båter, er det aldri overlapping med dyrefigurer. Feltet på Tennes er litt spesielt da det her er hugd strekfigurer sammen med elg/reinfigurer. Dyrefigurene overlapper hverandre og er vanskelig å bestemme zoologisk. Menneskefigurene står alene, de overlapper hverken med hverandre eller med dyrefigurene. Strekfigurer av denne typen finnes ellers bare i "hule-malingene" i området avhandlingen tar for seg.

De hugde ristningene er plassert slik at de verken ligger i innlandet eller ved ytterkysten. De som ligger på øyer (Skavberget på Kvaløya, Vik på Rolla, feltet på Rødøy), ligger alle på innersiden av øyene. De andre feltene ligger inne i fjorder og alle lokalitetene er like lette (eller vanskelige) å nå fra ytterkysten som fra innlandet. Feltene ligger i et "grenseområde" mellom kystsonen og innlandsonen. En grense kan

karakteriseres som et kunstig avbrudd på noe som er sammenhengende. Den tvetydigheten som er knyttet til selve grensen, kan ofte være en kilde til engstelse, dette gjelder både grenser i tid og i rom. (Leach 1976:34).

A boundary separates two zones of social space-time which are normal, time-bound, clear-cut, central, secular, but the spatial and temporal markers which actually serve as boundaries are themselves abnormal, timeless, ambiguous, at the edge, sacred. (Leach 1976:35).

Fjordområdene kan ha fungert som slike grenser mellom kysten og innlandet, og helleristningsfeltene kan ha vært markørene i grenseområdet.

Den geografiske plasseringen peker sammen med motivinventaret på de hugde ristningene mot at feltene kan ha vært møtesteder for en innlandsbefolkning og en kystbefolkning. Dette kan ha vært den primære dikotomien. Helleristningsfeltene kan ha hatt en sentral plass i et gavebyttesystem mellom grupper ved kysten og grupper i innlandet. Flintknoller og deler fra neolittiske flintredskaper kan her ha blitt byttet mot skifergjenstander, som en del av den diskursen kyst- og innlandsgrupper inngikk i. Videre kan det ha blitt utvekslet andre typer gaver. Sannsynligvis har man også vedlikeholdt og forsterket allianser mellom grupper eller klaner, fra henholdvis kyst og innland, for eksempel gjennom å bytte ektemaker.

Ulikheter gruppene imellom kan også ha blitt forsøkt løst eller underkommunisert/maskert gjennom helleristningene. For det første må reguleringen av tilgangen til landområder ha vært viktig (se Riches 1982, Sandmo 1986, Hood 1988, diskusjon kap. 7.2.2.). Kyst- og innlandgruppene har i utgangspunktet utnyttet forskjellig ressurser. Man må allikevel anta at det har vært

områder som har blitt brukt/utnyttet av begge grupper, og tilgangen til ressurser i disse områdene har det vært viktig å regulere (Hood 1988:77). Dette kunne gjelde utnyttelsen av laks, som går opp i elvene om sommeren, og jakt på reinsdyr i innlandet om høsten. Hood (1988) hevder at tre viktige sosiale ressurser kan ha blitt strukturert gjennom den diskursen helleristningene i Alta er. For det første kunne steinalderssamfunnets sosiale grupper legitimeres gjennom helleristningene. For det andre kan kollektiv arbeidsinnsats ha blitt artikulert og koordinert gjennom helleristnings-diskursen. Dette gjelder spesielt personell til båtmannskaper, og til kollektiv jakt på reinsdyr og elg i innlandet. For det tredje ville vedlikeholdet av ekteskapsallianser og den nødvendige sosiale reproduksjon kunne legitimeres gjennom helleristningene. (Hood 1988:77-78). Det er trolig at de hugde ristningene i Nordland og Troms inngår i en lignende diskurs.

Ser vi på menneskefigurenes relasjon til de andre figurene kan de betraktes som det elementet som binder systemet sammen. I menneskefigurene ligger et medierende potensiale som kan brukes til å behandle de opposisjoner som de andre figurene vitner om. Når man leser opposisjonene på denne måten blir det for eksempel umulig å påstå at menneskefigurene i en kyst:innland-dikotomi representerer den ene siden i opposisjonen.

Det er stor overvekt av landdyr avbildet på de hugde ristningene i Nordland og Troms. Det eneste feltet der "land" og "vann" er i noenlunde balanse sett i forhold til antallet figurer er Kirkelyfeltet. Når det gjelder overhugninger, er det stort sett rein/elg figurer som overlapper hverandre. Dette tegnet er gjenntatt og gjenntatt og forsterkes gjennom overhugningene. Det er også avbildet få "geometriske figurer" relatert til dyrefigurene. Man kan tolke den store overvekten av landdyr på flere måter. Det kan være en indikasjon på at innlandsgruppene har

hatt kontroll over representasjonen eller uttrykket. Dersom helleristningene markerer innledningen og etableringen av en differensiering mellom kyst- og innlandsgrupper, vil innlandsgruppen trolig ha hatt større behov for å markere seg som egen gruppe enn kystgruppen. Sannsynligvis har befolkningstallet i innlandet vært mere sparsomt enn langs kysten, og dette kan ha ført til at nettverkene i kystsamfunn lettere har tendert mot å bli "lukkede" nettverk. På den andre siden har gruppene i innlandet med sin lave befolkningstetthet vært mere "åpne" med en større avhengighet av andre grupper. (Hood 1988:78). Overvekten av landyr kan også tolkes som et forsøk fra kystgruppens side på å få tilgang til reinsdyr i innlandet. Avbildning av landpattedyr kan derfor være et forsøk på å overkomme, eller eventuelt maskere skjevheten i tilgang til landområder der rein kunne jages.

Representerer så de hugde figurene et totemisk system på lik linje med de slipte ristningene? Svaret på dette vil være både ja og nei. Ja, fordi figurene uttrykker en primær klassifikasjon mellom innlandsgrupper på den ene siden og kystgrupper på den andre. Figurene skiller ut to grupper som kan leses som vi/dem eller oss/dere. Nei, fordi systemet inneholder menneskefigurer som ikke passer inn i et totemisk klassifikasjonssystem som er satt sammen av arter i naturen og/eller kulturobjekter. Dette systemet som uttrykker forskjeller i naturen, blir brukt til å betegne forskjeller i det sosiale systemet som er satt sammen av mennesker. Det gjør disse menneskefigurene uegnet som klassifikasjonssymboler. Man kunne tenke seg en variant der forskjellige typer menneskefigurer kunne representere forskjellige grupper, men da måtte figurene uttrykkes gjennom systematiske forskjeller, som ikke finnes i ovennevnte materiale. Uten å ha studert Alta-materialet i detalj synes det som en slik systematisk forskjell finnes her. Helskog klassifiserer både menneskefigurene, dyrefigurene (fugl, land- og sjødyr) og båtene

i en-linjete og to-linjete figurer. Her uttrykkes menneskefigurene gjennom systematiske forskjeller relatert til andre figurer uttrykt gjennom den samme systematiske forskjellen. En analyse med utgangspunkt i for eksempel disse relasjonene ville sannsynligvis kunne bidra til en større forståelse av helleristningene i Alta.

Menneskene bak de slipte ristningene ble ovenfor tenkt inn i en ensidig kysttilpasning, der forskjellene mellom gruppene var liten. I en kyst:innland-dikotomi vil forskjellen mellom innlandsgruppene og kystgruppene være større. Man kan tenke seg forskjeller i måte å bo på (for eksempel sedentær versus mobil), forskjeller i økonomi, teknologi og sosial organisasjon. Det vil derfor kunne være relativt store forskjeller mellom de to grupperingene. Dette uttrykkes gjennom å bruke figurer hentet fra kyst og innland. Menneskefigurene uttrykker "det samme i den andre", altså likheten, det som forener forskjellene. Dersom disse gruppene har inngått i et større system, for eksempel et gavebyttesystem mellom innlandet og kysten, vil det kunne ha vært nødvendig å forene motsetningene når grupperingene møttes for å utveksle gaver og vedlikeholde og inngå nye allianser.

De hugde ristningene og sjamanisme.

Forskningstradisjonen etter Gjessing har som tidligere påpekt forklart den økende skjematismen og det økte figurtilfanget som et resultat av sjamanisme. Ingen av de arkeologer som har arbeidet med helleristninger har imidlertid presisert hva de legger i dette uttrykket. Dersom vi følger Hultkrantz (se ovenfor), vil en se at det er relativt spinkle indisier for å relatere de helleristningene som omfattes av denne avhandlingen med sjamanisme.

I følge Simonsen inntreer den profesjonelle sjamanen på steinaldersscenen omtrent samtidig med smeden, pottemakeren og handelsmannen. (Simonsen 1979:472). Dette betyr at den kunnskap som sjamanen hadde, tidligere var felleseie og ble behersket av alle jegerne. Denne antatte utviklingen fra en form for "legmanns" sjamanisme til en "profesjonell" sjamanisme er omdiskutert. Dette er ifølge Hultkrantz en ide lansert rundt århundreskiftet av Jochelson og Bogoras: "the authorities on the Koryak and Chukchee, respectively, and in those days conforming to prevailing evolutionistic thoughts". (Hultkrantz 1978:34). Videre sier han:

It is difficult to tell what has been the course of the events, but the fact that the general shamanizing has occurred in isolated places (except in North America) and in widely differing forms makes the priority of professional shamanism most likely. (Hultkrantz 1978:35).

Det er derfor liten grunn til å anta at det har foregått en utvikling fra en "lekmanns-sjamanisme" til en "profesjonell-sjamanisme".

Det økende tilfanget av "geometriske symboler" samt skjematiskeringen eller abstraheringen av dyrefigurene kan, som Gjessing og Simonsen viser, tolkes som resultat av en mere stratifisert samfunnsorganisasjon. Den økte symbolverdien de abstraherte tegnene har, gjør dem vanskeligere å tolke "rett", slik at det kan tenkes at det har vært spesialister som har hatt monopol på den kunnskapen disse figurene inneholdt. Økt abstrahering:

"permits increased ambiguity, creates a code that is harder to crack - an individual sign may carry different meanings

depending upon the context of use and specific juxtapositions. (Bender 1989:91)

Antropologiske studier fra Australia viser hvordan det samme innholdet kan framstilles gjennom å bruke forskjellige former, alt etter hvilken kontekst meningen skal presenteres i. Layton (1968) beskriver hvordan en kunstner forklarer at dersom han presenterte en sak i en eksklusiv mannlig kontekst, istedet for i en åpen leir, ville han benytte seg av geometriske figurer. (Bender 1989:91).

De som har tolket tegnene kan ha vært sjamaner, men det kan også for eksempel ha vært kunnskap forvaltet av initierte eldre ("elders") og blitt brukt i forbindelse med forskjellige typer overgangsriter. Det som peker i retning av sjamanisme, er først og fremst de motiver som framstiller mennesker, båter og trommer. Man kjenner til eksempler på at båten er brukt som et symbol på sjamanens reiser til andre "verdener". Man kan også finne eksempler på at båten framstilles sammen med "Det Kosmiske Treet", der det siste framstilles som en lanse eller en stige plassert midt i båten. (Eliade 1970:355-358). Det er også verdt å merke seg at sjamanens tromme ofte kan omtales som båten, det han eller hun reiser i (Eliade 1970:172). Det er imidlertid relativt få eksempler på dette i materialet fra Troms og Nordland. Det mest fantasieggende og kanskje også mest kjente er menneskeparet på Skavberget I, Kvaløya i Troms. Her holder den ene figuren en gjenstand som kan tolkes som en tromme, og ser man isolert på de to figurene er det mulig å tolke dem som om de utfører et eller annet rituale. Dette er også de eneste menneskefigurene i materialet som det er mulig å påstå representerer forskjellig kjønn. Bortsett fra dette er det imidlertid ikke mange figurer man kan vise til. Det opptrer båter på flere av feltene, men det er vanskelig å påstå at de inngår i en rituell sammenheng. Båten som symbol opptrer også

i andre kontekster (se f.eks. Kobylinski 1988:185-201), slik at det ikke er noen nødvendig sammenheng mellom båtbilleder og sjamanisme. Det er derfor lite som tyder på at de hugde ristningene i Nordland og Troms kan forklares ut fra sjamanisme.

Dette utgjør en slående kontrast til deler av Altamaterialet. På flere av feltene kan man gjenkjenne elementer som synes å peke mot sjamanisme. Det er avbildet menneskefigurer sammen med fugler og bærende på (?) eller ved siden av stenger med fulglehoder på (Helskog 1988:55). Sjamanens hjelpeånder er ofte framstilt som fugler, sjamanen selv er ofte kledd slik at han eller hun skal se ut eller minne om en fugl (Hultkrantz 1978:13-16,17). Videre finner man mennesker bærende på(?), ved siden av eller klatrende i (?) stenger eller stolper/påler. På Amtmannsnes II er det framstilt lange linjer i et bølgemønster som kan minne om en rennende elv. Mønsteret er omkranset av figurer som ifølge Helskog: "alle er forskjellig, som om de forestiller guder, individ med forskjellig betydning". Og han forstetter: "- flere danser påkledd et kostyme som en sjaman". (Helskog 1988:66-67). Umiddelbart synes dette som det kunne være en avbildning av Verdenselva, den kosmiske floden som forbinder de tre verdenene. Det er også framstilt antropomorfe strekfigurer (Helskog 1988:77,81) som ligner de figurene som finnes i huler lengre sør (se nedenfor). Det kan nevnes atskillig flere eksempler enn dette, og det synes som om Alta-materialet inneholder elementer ristningene lengre sør mangler. Derfor kan man anta at i hvert fall i perioder har Alta-ristningene og ristningene lenger sør inngått i forskjellige kontekster. Dette kan kanskje forklares ved å vise til kronologien. De fleste av de hugde ristningene i Nordland og Troms er eldre enn, eller ligger i, Helskogs fase I. Sjamanisme kan ha kommet til senere enn majoriteten av ristningene i Nordland og Troms, men siden Alta-ristningene ser ut til å strekke seg lengre opp i tid er det

mulig at sjamanisme etterhvert kan ha blitt et dominerende element i materialet (se fig 35).

Imidlertid kan de hugde ristningene i Nordland og Troms ved siden av at de gir uttrykk for større forskjeller mellom gruppene enn de slipte ristningene, være et uttrykk for en økt lagdeling innad i de enkelte gruppene. Den økte lagdelingen kan komme av sedentære bosetningsmønstre (se kap. 5) som i utgangspunktet skulle gi større muligheter for akkumulering av goder, og også av makt og prestisje. Ved å benytte seg av abstrakte eller geometriske figurer, vil man kunne konsentrere makt og kunnskap på færre hender. Et "kunnskaps-monopol" vil kunne føre til en form for institusjonalisering og aksept av at ulike mennesker forvalter ulik kunnskap. Dette kan befestes og naturliggjøres gjennom blant annet å bruke helleristninger. En ulik fordeling av kunnskap er nøye knyttet til ulik fordeling av makt, slik kan helleristninger være med på å legitimere større forskjeller innad i gruppen.

De "malte" feltene.

Motivvalg, framstillingsteknikk og plassering av hulefigurene står i et klart motsetningsforhold til de hugde og slipte ristningene. Mens de sistnevnte er plassert ute og er relativt lett tilgjengelig, er hulefigurene plassert inne og er til dels vanskelige tilgjengelig. Helleristningene er hugget eller slipt, mens det ser ut til at hulefigurene kan være framstilt gjennom å fjerne jernutfellingen rundt dem slik at det ser ut som om figurene som står igjen er malt på berget.

Plasseringen av hulefigurene kan karakteriseres som mye mere eksklusiv enn de andre bergbildene. Ved å bokstavelig talt gjemme figurene vekk inne i mørke huler oppnår man flere ting.

For det første er det lettere å kontrollere adgangen til hulene enn det ville være å kontrollere adgangen til mange helleristingfelter som er store i utstrekning, og som har en beliggenhet som er mer tilgjengelig, for eksempel Fykanvatn eller Alta. For det andre er det en fysisk begrensning på hvor mange mennesker det er plass til inne i de forskjellige hulegangene, slik at bare et fåtall mennesker kan se figurene samtidig. Motivvalget er relativt ensartet, menneskefigurer ("fyrstikk-mennesker" eller strekfigurer) dominerer. De dyr som er avbildet, er svært vanskelig å tolke zoologisk, og alle figurene er abstraherte og skjematisk. Det er rimelig å anta at den kunnskap bildene inneholdt var relativt eksklusiv.

Hulemalingene som uttrykk for sjamanisme.

Det synes videre sannsynlig at disse figurene ikke representerer et totemisk klassifikasjonssystem. For det første er største delen av figurene mennesker, for det andre er det ikke noen systematisk forskjell mellom de eventuelle arter som er representert. Dessuten ville det være mot sin hensikt å gjemme vekk et system som bare fungerer når det blir levd av de menneskene det klassifiserer. For at totemer skal fungere, er det viktig at alle kjenner dem, de er ikke ekskluderende på den måten at bare et mindretall av befolkningen har kontroll over dem. Det totemiske systemet er et felleseie som må leves gjennom en praktisk hverdag. Anderledes er det med ritualene som blir spilt. Ritualer fjerner deltagerne fra det profane livet, ritualene er spesielle både i tid og rom. Dette betyr at den kunnskapen som spilles ut i ritualet er spesiell, og ikke er allmenn eiendom. Ritualene utøves ofte av spesialister som forvalter kunnskapen på vegne av hele gruppen. Tolkningen av flere av menneskefigurene på helleristingene og også av figurene i huler og hellere har gått på at det er avbildninger av

ritualer. (Se f.eks. Hagen 1976, Gjessing 1936, Simonsen 1958, Sognnes 1983). Dette tyder på at hulefigurene representerer beskyttet eller hemmelig kunnskap som ble forvaltet av spesialister.

Figurene kan for eksempel ha inngått i overgangsriter. Det spesielle med et overgangsrituale er at de samfunnsmedlemmer som skal skifte status, blir tatt ut av den normale samfunnsordningen. Før ritualet befinner de seg i en klart definert status i det normale samfunnet. Så separeres den initierte fra den normale situasjonen, og etter separasjonsdelen følger et intervall der den sosiale tiden har sluttet å fungere. De initierte befinner seg i et grenseområde. Varigheten på oppholdet kan variere fra noen få sekunder til flere måneder. Generelt vil dette gi seg utslag i at den initierte må være fysisk adskilt fra vanlige folk, enten ved at vedkommende blir sendt vekk eller ved at han eller hun må oppholde seg på et avskjermet sted der vanlige folk ikke har adgang. Denne sosiale separasjonen understrekes ved at den initierte er underlagt forskjellige påbud og forbud med hensyn til mat, klær og bevegelsesfrihet. Den initierte har i denne perioden status som "hellig" og er derfor farlig for de andre samfunnsmedlemmene. I ritualets tredje fase blir den initierte brakt tilbake til det normale samfunnet iført sin nye status. Påbudene og forbudene fra separasjonsfasen oppheves, og det daglige livet kan gjenopptaes. Diskontinuitet i den sosiale tiden forutsetter slutten på en periode og begynnelsen på en ny. Fødsel og død er den "naturlige" representasjonen av begynnelse og slutt, og en symbolikk tuftet på død og gjenfødelse passer denne type ritualer svært godt. Denne symbolikken er da også klart til stede i en rekke forskjellige overgangsritualer. (Leach 1976:77-78).

Hulene tar utmerket vare på alle disse funksjonene. Man taes vekk fra samfunnet, man "dør" vekk fra det livet man levde, og

må oppholde seg inne i hula i en lengre eller kortere periode. (Å gå inn i en hule kan godt være en metafor for det å bli gravlagt). Så blir man født tilbake i samfunnet ikledd en ny status, det vil med andre ord si at det er den samme personen som kommer tilbake samtidig som det er en ny person. Eller som Leach sier det: **"The child must die before the adult can be born"** (Leach 1976:79). Assosiasjonen huleåpning - fødselskanal er heller ikke utenkelig.

Både labyrinter og huler er brukt som symboler på passasjen til "underverdenen". I Nord-Amerika spiller huler en viktig rolle i initieringen av sjamaner. I Australia brukes også malte huler i forbindelse med overgangsriter. (Eliade 1970:51-52). Det er her interessant å merke seg den status som "smøyging" har hatt helt opp i vår egen tid. Ved å kripe under f.eks. en rot eller et tre som var vokst i en halvsirkel slik at toppen på treet var bøyd ned igjen på bakken, kunne man kvitte seg med plager og sykdommer og bli "født" igjen som frisk. (Se Gjessing 1945:306).

Dersom antakelsen om at teknikken er slik som Michelsen beskriver den, stemmer, kan dette også peke i samme retning. I motsetning til de andre bergbildene har man her for å få fram figurene fjernet det som er rundt dem. De slipte ristningene er laget ved at man kun føyde til (linjer på berget, man endret ikke berg-overflaten), de hugde ved at man både føyde til og tok vekk (man føyde til ved å lage linjer, tok vekk fordi linjene ble hugget inn i berget), mens man her bare har tatt vekk. Man har valgt huler med jernutfelling på veggene for å produsere disse figurene til tross for at maling på en bergvegg uten jernutfelling tilsynelatende ville gi det samme resultatet. Men ved å skrape vekk det som ligger rundt figurene, skaper man dem (over 77% av figurene er menneskelignende) ved å fjerne omgivelsene. De isolerte figurene er det som står igjen når fargen (som figurene også består av) rundt dem er tatt vekk. Tolket slik kan denne

teknikken sees på som analogt til det som skjer i løpet av overgangsritualet, der de initierte holdes isolert fra samfunnet. Sagt på en annen måte, så tas samfunnet fra de personene som skal gjennomgå ritualet. Det er jo dette som i praksis skjer, når de vender tilbake, er det med en annen status og posisjon, og det samfunnet de vender tilbake til, vil på grunn av dette være endret. Den status eller rolle de initierte spilte i det "gamle" samfunnet vil de aldri få tilbake, den nye statusen betinger også i visse henseender et "nytt" samfunn.

Plasseringen av figurene kan også lede tankene henimot sjamanisme. Det er et kjent fenomen at sjamaner i mange kulturer har brukt spesielle plasser i landskapet som utgangspunkt for å "ta av" på sine reiser til "den øvre" og "den nedre" verden. Det kan være fjelltopper, øyer og holmer - og huler. Det er også interessant å merke seg at både i Solsemhula og i Kollhellaren er det avbildet en menneskefigur som holder i en stokk/påle. Denne menneskefiguren står sammen med andre menneskefigurer, men det er bare den ene som er i kontakt med pålen. Dette kan tolkes som sjamanen, som på vegne av sin gruppe tar kontakt med den overnaturlige verdenen. Videre er de zoomorfe figurene svært vanskelig å artsbestemme, de kan godt tolkes som sjamanens hjelpeånder. Det er derfor rimelig å anta at sjamanisme i en eller annen form har vært knyttet til bruk av hulene.

Tidlig metalltid har vært en periode med tildels store endringer i livskontekst. Der første metallet innføres i perioden, keramikk opptrer, og man får de tidligste indikasjonene på jordbruk. Bosetningsmønsteret endres og Hood (1988:76) mener at befolkningen i Finnmark i slutten av yngre steinalder inngår i økonomiske relasjoner med bronsealder-samfunn i sør. Dette vil også gjelde befolkningen i Troms og Nordland. For å integrere den nye kunnskapen og det nye "verdensbildet" i samfunnet, kan det ha vært et behov for å ritualisere det nye som kommer til.

Gjennom å ritualisere kunnskap var det også mulig å oppnå en større grad av kontroll over sosial kunnskap. Denne sosiale kontrollen kunne konverteres til kontroll over arbeidskraft for eksempel gjennom arbeide knyttet til ritualer og rituelle fester. (Bender 1989:92). De nye bytte- og/eller økonomiske relasjonene gjorde det også mulig å kontrollere den økende "flyten" av gjenstander, og konvertere dette til makt og prestisje. Gjennom en ritualisering av kunnskapen kunne man legitimere den økende sosiale hierarkiseringen.

Oppsummering.

Jeg hevder at de slipte ristningene representerer et totemisk klassifikasjonssystem. Motivvalget, som bortsett fra en hare og tre svømmefugler, alle på Leiknes-feltet, består av storvilt og er sterkt motivert. Motiveringsfaktoren er den status og ambivalens storvilt har i jeger- og sanker/fisker-samfunn, der det inngår i fordelingsmønstre som understreker den egalitære strukturen og ideologien slike samfunn har, samtidig som det er en trussel mot denne. På grunn av sin sterke motivasjon representerer figurene "stammen" i det totemiske systemet. Jakt- og fangstsamfunnene som levde dette totemiske systemet var de første menneskene som etablerte seg på fastlandet etter siste istid. Helle-ristningsfeltene tolkes som kunnskapsbanker i landskapet, der man naturaliserer det sosiale systemet, og samtidig menneskeligjør det nye landskapet man etterhvert etablerer seg i. Helleristningsfeltene vil derfor også være steder der maktrelasjoner spilles ut, der ideologier og sosiale strukturer vedlikeholdes og endres.

De hugde ristningene representerer en vi/de deling mellom en innlands-befolkning og en kyst-befolkning. Helleristningsfeltene ligger i fjordsonen som har vært oppfattet som et

"grenseområde", det har hverken vært kyst eller innland. Feltene har fungert som "grensemerker" der folk fra de to sonene har møttes. Det er relativt få elementer i motivvalget som peker mot sjamanisme, derimot kan man tenke seg at disse gruppene har vært mere lagdelte innad og mere forskjellige seg i mellom enn de gruppene de slipte ristningene representerer. De geometriske figurenes store symbolverdi kan tyde på at de har blitt tolket av spesialister og dette kan ha medført en viss hierarkisering i samfunnet.

De "malte" figurene er sannsynligvis ikke malt. De skyldes naturlig jernutfelling der man har tatt vekk den omkringliggende fargen for å få fram figurene. Figurene, som er plassert langt inne i mørke huler, kan representere kunnskap brukt i overgangsritualer. Hulene kan ha vært brukt av sjamaner, både til overgangsriter og som utgangspunkt for reiser til den overnaturlige verdenen. De store teknologiske, økonomiske og sosiale endringene i tidlig metalltid kan ha ført til en ritualisering av den nye kunnskapen. Ritualiseringen kan ha betydd større sosial kontroll som har blitt konvertert til kontroll over arbeidskraft og (prestisje-) gjenstander. Den sosiale kontrollen har ført til et mere lagdelt samfunn, som kan ha vært legitimert eller naturalisert gjennom ritualene.

8. AVSLUTNING.

Helleristningene i Nordland og Troms er i denne avhandlingen forsøkt behandlet som tekst. Det er pekt på endel av de muligheter som ligger i den tekstuelle metaforen. Det er også vist hvordan dette utgangspunktet kan gi ny innsikt i et gammelt og "gjennomtolket" arkeologisk materiale. Den tekstuelle metaforen førte til en annen tolkning og forståelse av ristningene, enn den tolkningen som var basert i den "aksiomatiske" troen på ristningenes opphav i "veidingens psykologi". Imidlertid ligger det mange uproblematiserte spørsmål tilbake etter denne diskursen. Jeg skal i det følgende se litt nærmere på noen av dem.

Kontinuitet eller diskontinuitet i forhistorien.

I følge strandlinjedateringene eksisterer det store tidsgap mellom de tre ristningsgruppene. Gapet mellom de slipte og de hugde figurene er det største, men forskjellen i tid mellom de hugde og de malte figurene er også stort. Den diskontinuiteten dette resulterer i, har vært, og er problematisk for arkeologer som arbeider og har arbeidet med helleristninger. Det har alltid vært stor vilje til å se på helleristninger som et uttrykk for kontinuitet. Jeg skal forsøke å peke på noen av de bakenforliggende grunnene til dette.

For det første er kontinuiteten tilstedeværende allerede i de begrepene som brukes. Termene "veideristninger" og "jordbruksristninger" er samtidig både beskrivelser og forklaring. Begrepene er en forklaring på innholdet i de formene som utgjør det arkeologiske materialet. Sammen med kunnskapen om at begge typer ristninger har eksistert og vært i bruk gjennom lang tid, fører dette til at tanken allerede i utgangspunktet

oppdrin
mit
oppdrin-
bevarerist

penses inn

på et bestemt spor når man benytter seg av begrepene.. Begrepenes virkningshistorie har vært med på å befeste dette inntrykket. Også i den arkeologiske terminologien er kontinuiteten innbakt i språket. Arkeologer snakker ofte om for eksempel "overganger" og "faser", skjelden om brudd og diskontinuitet. Foucault beskriver diskontinuitet som

the stigma of temporal dislocation that it was the historian's task to remove from history. It has now become one of the basic elements of historical analysis. (Foucault 1989:8).

Trangen til kontinuitet er også et element som ligger under og styrer arkeologisk forskning og framstilling av forhistorien.

For det andre er det lettere å forklare et kontinuerlig forløp enn flere diskontinuerlige, spesielt dersom de former som forklares, ligner på hverandre. Et eksempel på dette er Helskogs faseinndeling av Alta-materialet. Til tross for at fase III ligger på Amtmannsnes, flere kilometer fra Hjemmeluft/Jiebmaluokta, og det mellom fase 3 og 4 er et geografisk tomrom på flere meter, mener Helskog at det er kontinuitet mellom fasene (Helskog 1985:183, Hood 1988:74).

Ved å forklare helleristninger som kontinuitet skiller man heller ikke mellom form og innhold. Man ser likhet mellom formene og gir dem det samme innholdet gjennom å forklare dem på lik måte. Denne kritikken gjelder til en viss grad også denne avhandlinga. Ved å gruppere ristningene i en slipt, en hugd og en malt gruppe, og forklare de forskjellige feltene innen samme gruppe utifra de samme faktorene gir man forskjellige former det samme innholdet. Spesielt gjelder dette de hugde ristningene, som er en svært hetrogen gruppe både i motivvalg, formgivning og geografisk beliggenhet.

Aksepterer man diskontinuitet i tid, betyr dette at man også må akseptere diskontinuitet i rommet. Det betyr at man må akseptere at de samme formene kan ha oppstått uavhengig av hverandre, ikke bare på forskjellige tidspunkter, men også på forskjellige steder. Dersom man ser på helleristninger som diskontinuerlige, er det vanskelig å forklare dem i lys av teorier som er tuftet på evolusjon og diffusjon. Dette har tidligere vært to helt sentrale teorier (egentlig er det en teori, evolusjon og diffusjon er to sider av samme sak) innenfor den arkeologiske forskningstradisjonen. Med evolusjonslæren som teoretisk utgangspunkt ville det være vanskelig eller umulig å forklare helleristninger som diskontinuerlige.

En annet og kanskje alvorligere problem er at man gjennom å skrive en historie eller fortelling tvinges inn i en struktur som forutsetter kontinuitet. En historie skal ha et forløp, den har en begynnelse, en midt-del og en slutt. (White 1987:6). Den skal også ha et emne den forfølger gjennom historien. Dersom vi går tilbake til Ricoeur hevdet han at vår evne til historisk forståelse var koblet til vår evne til å følge med i en fortelling. På denne måten kan ting som har skjedd (det være seg "faktiske" historiske hendelser eller myter) holdes levende i en kultur. Men samtidig tvinges fortellingens eller historiens emne inn i en kontinuerlig form som ligger i fortellingens struktur. Slik er det vanskelig å slippe unna kravet eller ønsket om kontinuitet som er så intimt knyttet til framstillingsformen.

Helleristninger som diskurs.

Ser man på helleristninger som en ytringsform som har oppstått flere ganger uavhengig av hverandre blir spørsmålet: Hvorfor opptrer helleristningene bare i bestemte faser av fortida? Det ser ut til at helleristninger er tatt i bruk som uttrykksmiddel

i faser preget av introduksjoner og overganger. De slipte ristningene opptrer i sammenheng med den første koloniseringen av et fremmed land. De hugde ristningene opptrer da etableringen av nye relasjoner mellom kyst og innland etableres, dette fører til nye sosiale relasjoner. I tidlig metalltid etableres igjen nye relasjoner som en følge av introduksjonen av metall, introduksjon av/større kjennskap til jordbruk, nye utvekslingsmønstre, ny kunnskap og en økende hierarkisering. At disse uttrykkene kommer til syne i perioder der det skjer større endringer kan sees på som et forsøk på å legitimere de nye sosiale relasjonene som endringene medfører. Relasjonene forsøkes legitimert og fiksert gjennom en over-koding av budskapet. Helleristninger er et element i denne diskursen. Wolf (1984) uttrykker det slik:

It is the coercion of a fan of potential connotations into a few licenced meanings; part of a process of institutionalization, not only of what is to be said and thought, but how is to be said and who is to say it - part, therefore of an on-going process of negotiation and renegotiation of social realities. (i: Bender 1989:88).

Ved endringer/overganger øker behovet for kontroll og legitimering, og dette kan gi seg utslag i matrielle manifestasjoner. Helleristningene kan være en slik manifestasjon som er med på å naturalisere og manifestere nye relasjoner i et samfunn.

Helleristninger som diskurs endrer seg enormt i løpet av disse 7-8000 årene og gjennom de tre "fasene". Motivvalget går fra dyr til menneske. Formen går fra naturalisme til skjematisme/abstraksjon. Plasseringa i landskapet endres fra åpent til lukket og fra lys til mørke. Det synes som om dette kan tolkes som om det i tidlig metalltid har vært større samfunnskontroll

og dermed større kontroll over enkeltindivider, enn tidligere. Den sosiale kunnskapen har vært mere eksklusiv, viktige deler av den er gjemt bort i mørke huleganger. Samfunnet har vært mere hierarkisert, det har vært større muligheter til akkumulering av makt, prestisje, materielle goder og til å utnytte andres arbeidskraft. Hierarkiseringen har også kanskje medført større kontroll over kontakten grupper i mellom. Samfunnet har vært mere lukket, kontrollen over flyt av kunnskap, informasjon og gjenstander både innad i gruppen og mellom gruppene har vært større enn tidligere.

De slipte ristningene ligger alle åpent til i landskapet og flere av feltene er så store at man ikke får oversikt over dem fra et punkt. Man må bevege seg rundt på feltet, og ofte er det slik at en figur ikke kan sees fra en annen. Motivvalget er enkelt, og figurene er store og tilgjengelige. Det er lite i dette materialet som vitner om kontroll over den kunnskapen ristningene representerte. Et totemisk system er også som tidligere vist avhengig av å være kjent, det må leves for å fungere. Man kan også tolke de slipte ristningene som uttrykk for grupper med behov for åpenhet. De slipte ristningene er således inkluderende, det har vært viktig at den gruppe man tilhørte skulle være kjent av andre. Åpenheten gruppene i mellom kan ha vært med på å fungere som et sosialt sikkerhetsnett for en liten befolkning i et stort landområde (kap. 7). Det er også grunn til å tro at det innad i gruppene har vært en relativt flat struktur, der mulighetene for å akkumulere makt har vært små.

De hugde ristningene har et tredje uttrykk. De ligger som de slipte i åpent lende, men figurene er mindre og motivvalget er mere komplekst både med tanke på graden av skjemativering/abstrahering og i antallet framstilte motiver. Feltene er også gjennomgående mindre enn de slipte feltene. De abstraherte figurene og de geometriske mønstrene er vanskelig å tolke, de har

stor overskuddsmening eller symbolpotensiale og kan derfor ha vært tolket av spesialister for å "sile" ut konnotasjoner som ikke passet eller var legale. Det er mulig at de hugde ristningene representerer en viss monopolisering av kunnskap. Feltenes beliggenhet og tilgjengelighet tyder imidlertid på at ønsket om åpenhet mellom grupper også her har vært viktig.

Dersom vi tenker oss at de slipte ristningene representerer et totemisk system i eldre steinalder vil det naturlig å reflektere over når dette systemet opphørte. Levi-Strauss (1966:232) bemerker at Europa og deler av Asia nå framstår som et "totemisk tomrom". Hans forklaring på dette er at historien eller diakronien til slutt har "seiret" over det synkrone, statiske systemet. Levi-Strauss viser videre hvordan offersystemet og totemisme på mange måter er gjensidig ekskluderende systemer. Det totemiske systemet er horisontalt, det er basert på forskjeller mellom arter. En art kan ikke erstatte en annen art, da vil systemet slutte å fungere. Er man medlem av bjørne-klanen kan man ikke samtidig være medlem av ørne-klanen. Det motsatte er tilfelle for offeret. Det fundamentale prisippet i ofring er erstatning. Totemisme er et taksonomisk system basert på forskjeller, mens offeret tillater en kontinuerlig passasje mellom forskjellige begreper. Totemisme er basert på en homologi mellom to parallelle serier. Offeret derimot, ligger mellom mennesket og gudommen, der det fra starten av ikke er noen homologi eller relasjon. Hensikten med offeret er nettopp å etablere denne relasjonen, ikke gjennom likhet men gjennom nærhet. Det interessante i denne sammenhengen er at vi vet at et av elementene i den før-kristne samiske religionen var offeret. Det kunne da være nærliggende å antyde at det har skjedd et skifte fra et totemiske system til en samfunnstype der ofring ble praktisert. De slipte ristningene slutter overgangen pre-boreal/boreal tid. Da var jakt- og fangst befolkningen etablert i det nye landskapet, og behovet for for den intensive

naturalisering av den sosiale strukturen og menneskeliggjøring av landskapet avtok. Det totemiske systemet eller samfunnsorganisasjonen kan imidlertid godt ha fortsatt å eksistere. Ved etableringen av en kyst-innland dikotomi endres systemet, hoveddikotomien blir mellom en kystbefolkning og en innlandsbefolkning. Så opphører veideristningene i Nordland og Troms. Dette skjer omtrent samtidig med slutten på Helskogs fase II som opphører ca. 2700 f.Kr. I Alta fortsetter imidlertid helleristningsproduksjonen. Fase III dateres ifølge Helskog til 2700 - 1700 f.Kr. Denne fasen er interessant på flere måter. For det første forsvinner båtfigurene helt. Det er bare avbildet en fuglefigur. I tillegg er det to kveitefigurer og en laksefigur. Ingen sjøpattedyr er tilstede. Figurene sentreres omkring menneske og rein/elg. For det andre endres form og størrelse på menneskefigurene. Helskog skriver:

Menneskefigurer av de typene vi finner på dette feltet, med kroppsmønster og ansiktstrekk, er meget uvanlige på helleristningsfelt i Skandinavia. Ingen steder finnes de i det antall som på Amtmannsnes. (Helskog 1988:69).

Det er også en stor grad av overhugging og Helskog hevder at figurene her "er tydelig forskjellige fra figurene i Hjemmeluft". Dette siste er viktig. Amtmannsnes ligger flere kilometer nordøst for Hjemmeluft/Jiebmaluokta. Den førstnevnte lokaliteten er plassert ute på et nes, den sistnevnte inne i en bukt. Både i form, motivvalg og beliggenhet skiller fase III seg fra de andre fasene. Helskog har fremhevet menneskefigurenes individuelle preg. (Helskog 1988:65-69). Det er interessant å merke seg at en av Levi-Strauss' måter å beskrive motsetningen mellom et totemisk-system og et offer-system på, er at totemisme hører til språknivået, med andre ord er det et felles eller kollektivt fenomen. Offersystemet derimot er en privat diskurs med gudommen. Kan fase III i Alta materialet representerer

etableringen av en ny sosial ordning? Det skjer en rekke endringer mot slutten av yngre steinalder. Nord-Norge trekkes inn i økonomiske relasjoner med bronsealderssamfunn i sør. Det første jordbruket etableres. Metall kommer inn og keramikk blir tatt i bruk. Flere forskere mener videre at konsolideringen av samene som egen gruppe skjer i perioden 1800 - 500 f.Kr. (Odner 1989: 161). Når de første prosessene som har ledet fram mot samisk etnisitet startet, er vanskelig å avgjøre, men den historiske utbredelsen av samer synes å ha sin motsvarighet i det arkeologiske materialet "i årtusnene før Kr.f. (Odner 1989: 162). Den intensive overkodingen som blant annet ligger i alle overhuggingene på Amtmannsnes-ristningene kan leses som et behov for å legitimere en begynnende ny sosial ordning eller gruppe. Dette understrekes av avstanden mellom feltene på Amtmannsnes og i Hjemmeluft/Jiebmaluokta og det ville kanskje være mere fruktbart å se på fase III i Altamaterialet som uttrykk for et brudd med det foregående istedet for en av flere faser i et kontinuerlig forløp. Det er mulig å tenke seg at alle endringene, det være seg økonomiske, sosiale, etniske, religiøse, som inntreffer mot slutten av yngre steinalder, har vært så store og dramatiske at det totemiske systemet ble erstattet av andre kategoriseringssystemer. Det kan tenkes at mennesker på denne tiden begynte å oppfatte seg selv som en del av en større sammenheng, og ikke bare ikke bare definerte seg selv i forhold til de nærmeste nabo-gruppene.

I denne avhandlingen har jeg pekt på en del av de muligheter som ligger i å behandle materiell kultur som tekst. Jeg har med dette som utgangspunkt forsøkt å forklare og forstå veideristningene i Nordland og Troms. Resultatet må ikke sees på som en endelig løsning av helleristningenes "gåte", men som en diskurs der enkelte aspekter i nord-norsk forhistorie er tatt opp og drøftet.

LISTE OVER FIGURER

Fig. 1.	Kart over helle- og hulemalerier	s. 2
"	2. Kart over helle- og hulemalerier	s.237
"	3. Valle.	s.245
"	4. Klubba, Åmøya	s.246
"	5. Klubba, Åmøya	s.247
"	6. Klubba, Åmøya	s.248
"	7. Klubba, Åmøya	s.249
"	8. Reinsdyr, Klubba, Åmøya.	s.249
"	9. Klubba, Åmøya	s.250
"	10. Fykanvatn, Glomfjord	s.250
"	11. Fykanvatn, Glomfjord	s.251
"	12. Fykanvatn, Glomfjord	s.252
"	13. Fykanvatn, Glomfjord	s.253
"	14. Leiknes I	s.254
"	15. Leiknes II	s.255
"	16. Bjørn og solhjul v/ Leiknes II	s.255
"	17. Sagelva	s.256
"	18. Skavberget I, II og III	s.257
"	19. Kirkely	s.258
"	20. Tennes; Gråbergan	s.259
"	21. Tennes, Gråbergan	s.260
"	22. Tennes, Bukkehammeren	s.261
"	23. Tennes, Bukkehammeren	s.262
"	24. Åsli	s.263
"	25. Vik	s.264
"	26. Herjangen	s.265
"	27. Forselv	s.266
"	28. Rødøy	s.267
"	29. Vistnesdalen	s.268
"	30. Kjeøy	s.269
"	31. Kollhellaren	s.270
"	32. Solsemhula	s.271

▪	33. Fingalshula.	s.272
▪	34. Skåren-Monsen-hula	s.273
▪	35. Amtmannsnes, Alta	s.274

LISTE OVER TABELLER

Tab. 1	Flater med enkeltstående figurer.	s. 67
▪ 2	Figurkombinasjoner på flater med to figurer.	s. 68
▪ 3	Kombinasjon av tre eller flere figurer på samme flate	s. 69
▪ 4	Figurgrupper satt sammen av hele, ufullstendige og blandede figurer	s. 71
▪ 5	Strandlinjedateringer for de slipte ristningene i Nordland	s.111
▪ 6	Strandlinjedateringer for de hugde ristningene i Nordland og Troms	s.119

LITTERATURLISTE.

- Andersen, B.G., Bøen, F., Rasmussen, A., & Vallevik, P.N., 1979: The Deglaciation between Skjerstadvjord and Svartisen, north Norway. Boreas, vol. 8 s.199-201. Oslo.
- Andreassen, R.L. 1985: Yngre steinalder på Sørøya. Økonomi og samfunn 4000-2000 BC. Magistergradsavhandling, Universitetet i Tromsø.
- Alterskjær, K. 1985: Eldre steinalder. I: Pettersen K. og Wik. B. (red.): Helgelands Historie, Bind I.
- Badcock, C.R. 1975: Levi-Strauss. Structuralism and Sociological Theory.
- Bakka, E. 1973: Om alderen på veideristningane. Viking XXXVI. s.151-187.
- 1976: Comments on Typological and Chronological problems. i: Norwegian Archeological Review 9, 1. s.16-25.
- Bakka, E. og Gaustad, F. 1975: Helleristningsundersøkelser 1974 i Beitstad, Steinkjer, Nord-Trøndelag. DKNVS Museet. Rapport. Arkeologisk serie 1974, 8. Trondheim.
- Barnard, A. & Woodburn, J. 1988: Property, power and ideology in hunter-gathering societies: an introduction. i: Ingold, T., Riches, D., Woodburn, J. (eds.): Hunter and Gatherers vol. 2. s.4-33. Oxford.
- Barthes, R. 1984: Elements of Semiology. Hill and Wang, New York.
- Bender, B. & Morris, D. 1988: Twenty years of history, evolution and social change in gatherer-hunter studies. i: Ingold, T., Riches, D., Woodburn, J. (eds.): Hunters and Gatherers vol. I. s.4-15. Oxford.
- 1989: The roots of inequality. i: Miller, D, Rowlands, M., Tilley, C. (eds.): Dominance and Resistance. London 1989.
- Bernstein, R. 1985: Beyond objectivism and relativism. Science, Hermeneutics and Praxis. University of Pennsylvania Press.
- Binford, L.R. 1962: Archaeology as Anthropology. American Antiquity 28, 217-225.
- Bjerck, H.B. 1989: Forskningstyrt kulturminneforvaltning på Vega, Nordland. Gunneria 61. Trondheim.

- Brøgger, A.W. 1906: Elg og ren paa helleristninger i det nordlige Norge. i: Naturen s.97-104.
- 1909: Den arktiske steinalder i Norge. Vid. Selsk. Skr. II, No. 1. Kristiania.
- 1925: Det norske folk i oldtiden. Oslo 1925.
- Bøe, J. 1931: Steinalderens naturalistiske kunst. i: Nordisk kultur XXVII, Stocholm s.13-30.
- Culler, J. 1976: Saussure. Fontana Paperbacks, London.
- Dahl Bratrein, H. 1968: Ny nordnorsk veideristning. Nicolay nr. 2.
- Dowling, J.H. 1968: Individual Ownership and the Sharing of Game in Hunting Societies. American Anthropologist 70. s. 502-507
- Eliade, M. 1970: Shamanism. Bollingen Series LXXVI. Princeton University Press.
- Engelstad, E.S. 1934: Østnorske ristninger og malinger av den arktiske gruppe. Oslo.
- Faris, J. 1983: Nuba Personal Art. i: Washburn (ed.): Structure and Cognition in Art. Ducworth, London.
- Fjalstad, A. 1990: Vern av våre løsmasser. Om kvartærgeologien i nord. Ottar nr.1, 1990. Tromsø Museum.
- Forsberg, L. 1985: Site Variability and Settlement Patterns. i: Archaeology and Environment 5, Umeå.
- Foucault, M. 1982: Afterword: The Subject and Power. i: Dreyfuss, H.L. og Rabinow, P. (eds.) M. Foucault: Beyond Structuralism and Hermeneutics s. 208 - 226. University of Chicago.
- 1989: The Archaeology of Knowledge. Routledge, London.
- Gaustad, F. 1973: Arkeologiske undersøkelser i Ranafjellene 1960-69. Vårt Verk 1973. s.24-32. Oslo.
- 1977: Arkeologien i Vefsnbygdene. Vefsn bygdebok, bind III s. 365-440. Mosjøen.

- Gibson, T. 1988: Meat sharing as a political ritual: forms of transaction versus modes of subsistence. i: Ingold, T., Riches, D., Woodburn, J. (eds.): Hunters and Gatherers vol 2. s. 165-181. Oxford.
- Giddens, A. 1979: Central Problems in Social Theory. London.
- Gilman, A. 1984: Explaining the Upper Paleolithic Revolution. i: Spriggs, M. (ed.) Marxist Perspectives in Archaeology. C.U.P.
- Gjessing, G. 1932: Arktiske helleristninger i Nord Norge. Instituttet for sammenlignende kulturforskning. Oslo.
- 1933: Monumental kunst i nordnorsk steinalder. Håløyqminne 1930. s.41-48 og 83-90.
- 1936: Nordenfjelske ristninger og malinger av den arktiske gruppe. Instituttet for sammenlignende kulturforskning. Oslo.
- 1937: Mellom Fosna og Komsa. i: Från stenålder til rokokko. Festskrift til Otto Rydbeck, Lund 1937.
- 1938: Nyopdagete veideristninger i Nord-Norge. Viking 1938 s.138-142.
- 1942: Yngre steinalder i Nord-Norge. Instituttet for sammenlignende kuturforskning. Aschehoug, Oslo.
- 1943: Træn-funnene. Oslo.
- 1945: Norges steinalder. Oslo.
- 1974: Veidekunst i Nord-Norge - litt spreidd småplukk. Nicolay 18 s.3-9.
- 1975: Maritime adaptations in North Norway's prehistory. i: Fitzhugh, W. (ed.) Prehistoric Maritime Adaptation. s.87-100. The Hague.
- Hagen, A. 1970: Refleksjoner over noen arkeologiske problemstillinger. Viking XXXIV s. 111-162. Oslo.
- 1970: Studier i vestnorsk bergkunst. Ausevik i Flora. UiB Årbok. Hum. ser. 1969, 3.
- 1973: De to slags helleristninger. Tromsø Museums skrifter XIV s.129-144. Oslo/Tromsø.

- 1976: Bergkunst. Jegerfolkets helleristninger og malinger i norsk steinalder. Oslo.
- Hallström, G. 1907: Nordskandinaviska hallristningar. Fornvännen 1907, s.161-176.
- 1908: Nordskandinaviska hallristningar II. Fornvännen.
- 1909: Nordskandinaviska hallristningar III. i: Fornvännen, s.140.148.
- 1938: Monumental Art of Northern Europe From the Stone Age I, The Norwegian Localities. Bokforlags Aktiebolaget Thule. Stockholm.
- 1960: Monumental Art of Northern Sweden from the stone age Nämforsen and other localities. Stockholm 1960.
- Hansen, A.M. 1904: Landnám i Norge. En utsigt over bosætingens historie. Kristiania 1904.
- Helskog, E. T. 1983: The Iversfjord Locality. A Study of Behavioral Patterning during the Late Stone Age of Finnmark, North Norway. Tromsø Museums skrifter vol.XIX, Tromsø.
- Helskog, K. 1974: Two tests of the Prehistoric Cultural Chronology of Varanger, North Norway. Norwegian Archaeological Review 2, s.97-103.
- 1977: Et reingjerde fra steinalderen. Ottar 101: 25-9, Tromsø Museum, Universitetet i Tromsø.
- 1980: The chronology of Younger Stone Age in Varanger, North Norway, revisited. Norwegian Archaeological Review 1. s.47-60.
- 1983: Helleristningene i Alta i et tidsperspektiv - en geologisk og multivariabel analyse. I: Sandnes, J., Kielland, A., Sterlie, I. (red.) Folk og ressurser i Nord. Tapir forlag, Trondheim.
- 1984a: Helleristningene i Alta. En presentasjon og en analyse av menneskefigurene. Viking 1983 s. 5-41.
- 1984b: Boats and meaning. Journal of Anthropological Archaeology vol 4 No 3. s.177-205.
- 1987: Selective depictions. A study of 3.500 yers of rock carvings from Arctic Norway and their relationship to the Sami drums. I: Hodder, I. (ed.) Archaeology as long-term history. s.17-30. Cambridge University Press. Cambridge.

- 1988: Helleristningene i Alta. Knut Helskog.
- Hempel, C. 1965: The Functions of General Laws in History (1948). i: Aspects of Scientific Explanation and other Essays in the Philosophy of Science. New York/London.
- Hodder 1986: Reading the Past. C.U.P.
- Hood, B.C. 1988: Sacred Pictures, Sacred Rocks: Ideological and Social Space in the North Norwegian Stone Age. Norwegian Archaeological Review vol 21 No 2. s.65-84.
- Holmgren, O. 1977: Språkfilosofi och texthermeneutik hos Paul Ricoeur. i: Engdal, H., Holmgren, O., Lysell, R., Melberg, A., Olsson, A.: Hermeneutik. Raben & Sjögren, Stockholm. s.127-135.
- Hultgreen, T.I. 1988: Yngre steinalder i Rana. En analyse av kyst og innlandsbosetninga mellom 4000-2000 BC. Unpubl. magistergradsavhandling i arkeologi. Universitetet i Tromsø 1988.
- Hultkrantz, Å. 1978: Ecological and Phenomenological Aspects of Shamanism. i: (eds.) Backman & Hultkrantz: Studies in Lapp Shamanism. Stockholm Studies in Comparative Religion 16.
- Indrelid, S. 1978: Mesolithic economy and settlement patterns in Norway. i: Melars (ed.) The Early Postglacial Settlement in Northern Europe. Duckworth, London.
- Ingold, T. 1980: Hunters, Pastoralists and Rangers. Cambridge University Press.
- 1988: Notes on the foraging mode of production. I: Ingold, T., Riches, D., Woodburn, J. (eds.) Hunter and Gatherers vol 1. s.269-286. Oxford.
- Johansen, A. 1985: Tid, tvang, teknologi - teori. Om tid som "handlingskjema" og "realabstraksjon". Tidsopfattelse og historiebevisthed. s 108-150. Studier i historisk metode. Antikva, Århus.
- Johansen, A.B. 1988: Bildene i Troillhåle. Årbok for Helgeland s. 29-32.
- Johansen, O.S. 1972: Nordiske petroglyfer, terminologi, kronologi, kontaktpunkter utenfor Norden. Univeristetets Oldsaksamling Årbok s.220-234. Oslo.
- 1979: Early farming north of the Arctic circle. Norwegian Archaeological Review 12. 1. s.22-32.

- 1982: Det eldste jordbruket i Nord-Norge, en arkeologisk oversikt. i: Sjølsvold, T. (red.) Introduksjonen av det første jordbruket i Norden. Universitets-forlaget.
- 1990: Synspunkter på jernalderens jordbrukssamfunn i Nord-Norge. Stensilserie B. ISV. UiTø.
- Jørgensen, R. 1986: The Early Metal Age in Nordland and Troms. i: Acta Borealia 2, 1986 s.61-87.
- Jørgensen, R. og Olsen, B. 1988: Asbestkeramiske grupper i Nord-Norge. 2100 f.Kr.-100e.Kr. TROMURA, Kulturhistorie. IMV, UiTø.
- Kemp & Kristensson (red.) 1988: Från text til handling. En antologi om hermeneutik. Stockholm/Lund.
- Kittang, a. 1977: Hermeneutikk og litteraturvitskap. i: Engdal, H., Holmgren, O., Lysell, R., Melberg, A., Olsson, A.,: Hermeneutik. Raben & Sjögren, Stockholm. s.15-55.
- Klindt-Jensen, O. 1975: A history of Scandinavian archaeology. Thames and Hudson.
- Kobylynski, Z. 1988: Things as Symbols: the Boat in the Early-Medieval Culture of Northern Europe. Archaeologia Polona XXVII s. 185-200.
- Leach, E. 1970: Claude Levi-Strauss. Aschehoug & Co. Oslo.
- 1976: Culture and Communication. Cambridge University Press.
- Leach, E. 1983: Social Anthropology. Fortuna Paperbacks, London.
- Leacock and Lee (eds.) 1982: Introduction. Politics and History in Band Societies. Cambridge University Press.
- Lee, R., and DeVore, I. (eds.) 1968: Man the Hunter. Chicago.
- Leone, M. 1982: Some opinions about recovering mind. American Antiquity 47, s.742-759.
- Levi-Strauss, C. 1979: Structural Anthropology. Basic Books.
- 1963: Totemism. Beacon Press.
- 1966: The Savage Mind. London.
- 1973: Tropisk elegi. Gyldendal Norsk Forlag. Oslo.

- 1978: Myth and Meaning. London.
- 1976: Structural Anthropology II. Peregrine Books.
- 1985: The View from afar. New York 1985.
- 1987: Antropology and Myth. Lectures 1951-1982. Basil Blackwell. Oxford.
- Lindseth, A. 1981: Et stadig oppgjør med våre fordommer. Om Hans Georg Gadamer's filosofi. Dyade nr.4. 1981.
- Linton, R. 1971: Totemism and the A.E.F. i: Linton & Wagely (eds.) Ralph Linton. s.81-86.
- Lundberg, Å. 1985: "Villages" in the Inland of Northern Sweden 5000 years ago. Archaeology and Environment 4, s.293-302. Umeå.
- 1986: Skarvstensvallar i Norrland. i: Acta Bothensia Occidentalis Skrifter i Vasterbottnisk kulturhistoria 8. s.81-100.
- Magnus, B., og Myhre, B., 1976: Forhistorien. Fra jegergrupper til høvdingssamfunn. i Mykland, K. (red.): Norges historie, bind I.
- Malinowski 1948: Magic, Science and Religion. Boston 1948.
- Maringer, J. & Bandi, H.G. 1955: Kunst der Eiszeit. Basel.
- Marstrander, S. 1965: Fingalshulen i Gravvik, Nord-Trøndelag. Viking XXIX s.147-165. Oslo.
- Michelsen, K. 1983: Are Pictographs always Painted? Norwegian Archaeological Review vol. 16. s.34-38.
- Mikkelsen, E. 1977: Østnorske Veideristninger - Kronologi og økokulturelt miljø. Viking 40 s.147-201.
- Moore, H.L., 1986: Space, Text and Gender. Cambridge University Press.
- 1990: Paul Ricoeur: Action, Meaning and Text. i: Tilley (ed.) Reading Material Culture.
- Mueller-Vollmer, K. 1987: The Hermeneutics Reader. Basil Blackwell.
- Munn, N.D. 1986: Walbiri Iconography. Univ. of Chicago Press.

Møller, J. 1985: Coastal Caves and their relation to early postglacial shore levels in Lofoten and Vesterålen, North Norway. NGU. Bull 400. s.51-56.

1987: Shoreline relation and prehistoric settlement in northern Norway. Norsk Geografisk Tidsskrift, vol 41. s.45-60.

Nordbladh, J. 1978a: Images as messages in society. Prolegomena to the study of Scandinavian petroglyphs and semiotics. i: Kristiansen, K. og Paludan-Müller, C.: New directions in Scandinavian Archaeology. National Museet, Copenhagen. s.63-78.

1978b: Interpretation of South-Scandinavian Petroglyphs in the History of Religion, Done by Archaeologists: Analysis and Attempt at Auto-Critique. i: Steinsland, G. (red.): Words and Objects. Norwegian University Press.

1980: Glyfer och rum. Kring hallristningar i Kville. Göteborg; Universitetet, institusjonen for arkeologi.

Olsen, B. 1984: Stabilitet og endring. Produksjon og samfunn i Varanger 800 f.Kr. - 1700 e.Kr. Magistergrad i arkeologi, Universitetet i Tromsø.

1987: Arkeologi Tekst Samfunn. Fragmenter til en post-prosessuell Arkeologi. Stensilserie B nr. 24, Historie/ arkeologi, ISV, Universitetet i Tromsø.

1988: Interaction between Hunter-Gatherer and Farmers: Ethnographical and Archaeological Perspectives. Archaeologica Polski XXXIII, 2. s.425-434.

1990: Roland Barthes: From Sign to Text. i: Tilley, C. (ed.) Reading Material Culture.

Pettersen, K. 1980: Hulemalingene i Skåren-Monsen. Årbok for Helgeland, Mosjøen.

1982: Steinalderen på Vega. En introduksjon og et analyseforsøk. DKNVS-Museets rapport Arkeologisk serie nr.9.

Radcliffe-Brown 1951: The Comparative Method in Social Anthropology. Journal of the Royal Anthropological institute vol 81 s.15-22.

1976: The Sociological Theory of Totemism (1929). i: Structur and Function in Primitive Society. Thetford, Norfolk.

- Renouf, P. 1981: Prehistoric coastal Economy in Varangerfjord North Norway. Ph.D. Thesis, Univeristy of Cambridge.
1984: Northern coastal hunter-fishers: an archaeological model. i: World Archaeology 16:1, s.18-27.
- Riches 1982: Northern Nomadic Hunter Gatherers. A Humanistic Approach. Studies in Anthropology. Academic Press, London.
- Ricoeur, P. 1977: Distansering som hermeneutisk funksjon. i: Engdal, H., Holmgren, O., Lysell, R., Melberg, A., Olsson, A.: Hermeneutik. Raben & Sjögren, Stocholm. s.135-151.
- 1988: Från text til handling. En antologi om hermeneutik. (red.) Kemp & Kristensson. Stocholm/Lund.
- Sandmo, A.K. 1986: Råstoff og redskap - mer enn teknisk hjelpemiddel. Magistergradsavhandling i arkeologi Universtetet i Tromsø 1986.
- Saussure, F. de' 1960: Course in General Linguistics. London.
- Scholte, B. 1973: The Structural Anthropology of Claude Levi-Strauss. i: Honigman, J. (ed.) : Handbook of Social and Cultural Anthrhropology. Rand McNally and Company, Chicago. s.637-716.
- Shanks, M. & Tilley, C. 19 : Reconstructing Archaeology. Cambridge University Press.
- Shetelig, H. 1922: Primitive tider i Norge. Bergen.
- Simonsen, P. 1958: Arktiske helleristninger i Nord-Norge II. Institutt for sammenlignende kulturforskning, B XLIX. Oslo.
- 1961: Varangerfunnene II, Fund og Udgravninger paa fjordens sydkyst. Tromsø Museums skrifter VII, 2.
- 1963: Varangerfunnene III, Fund og udgravninger i Pasvikdalen og ved den vestlige fjordstrand. Tromsø Museums skrifter VIII, 3.
- 1970: Fortidsminner nord for Polarsirkelen.
- 1975: When and why did occupational specialization begin at the Scandinavian north coast? i: Fitzhugh, W. (ed.) Prehistoric Maritime Adaptation. s.75-85. The Hague.
- 1979: Veidemann på Nordkalotten 3. Yngre steinalder og overgangen til Metall tid. i: ISV stensil B historie/arkeologi nr. 17. Universitetet i Tromsø.

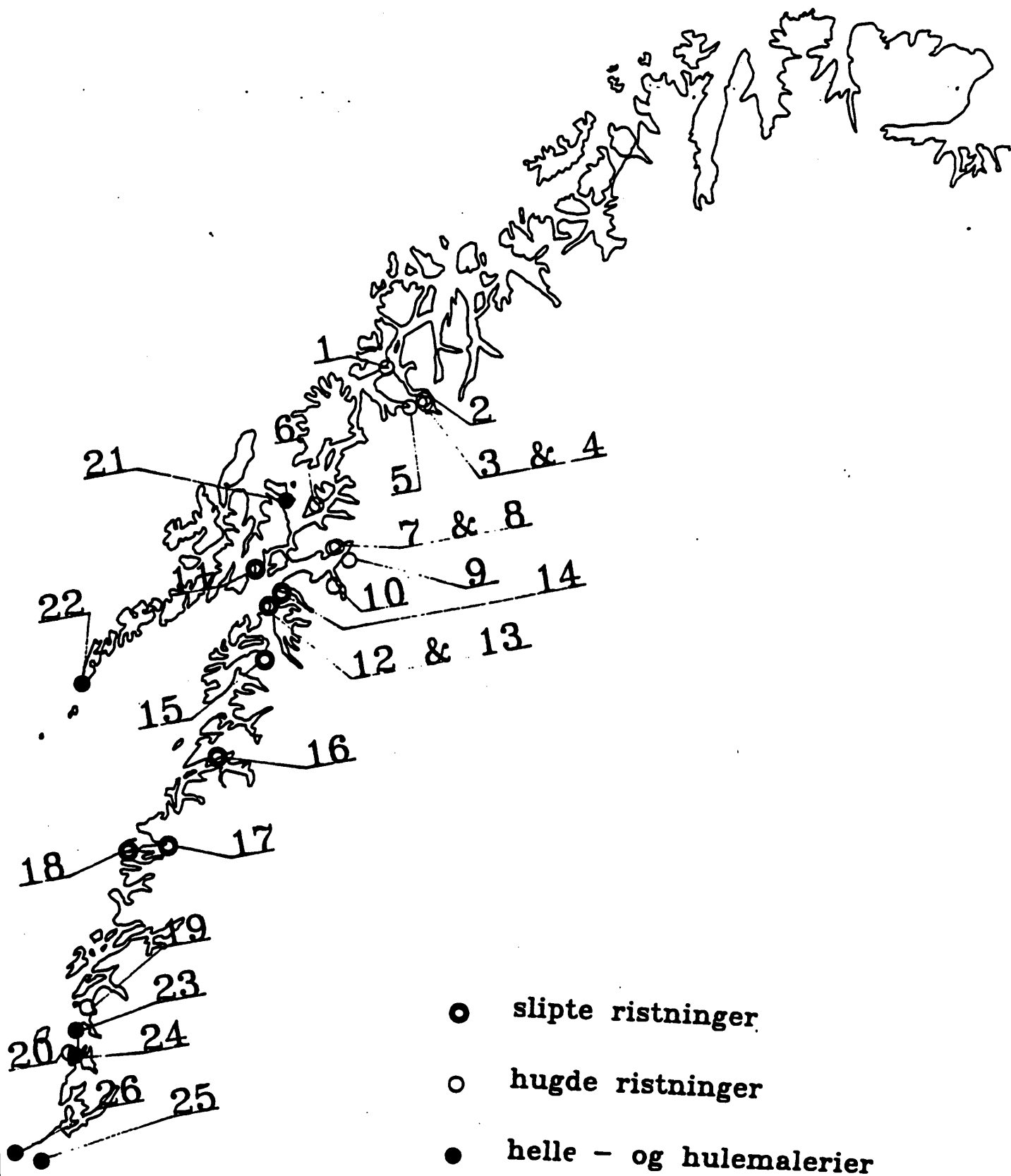
- 1982: The Rock Art of the Huntsman in Troms. Tromsø Museums Skrifter XIII s. 139-142.
- 1986: The Magic Picture, used once or more times? Words and Objects Inst. for sammenlikn. kulturforsk., B. LXXI, s. 197 - 211.
- 1988: Trekk av mesolittikum-forskningens historie. Stensilserie B - Historie nr. 26 1988. ISV. UiTø.
- Sognnes, K. 1981: Holemalingane i Skoren-Monsen, Brønnøy, Nordland. Viking XLIII. Oslo.
- 1982: helleristninger i Stjørdal I, Skatval sogn. DKNVS, Museet. Rapport. Arkeologisk serie 1982/10.
- 1983: Prehistoric cave paintings in Norway. Acta Archeologica 53, 1982 (1983) s.101-118.
- 1984: Kulturlandskap, bergkunst og bosetning i Stjørdal i bronsealderen. Viking 47, 1983 (1984) s.136-148.
- 1985: Tro og tvil i helleristningsforskningen. Nicolay 45, s.9-15.
- 1985: Bergkunsten. i: Pettersen, K. og Wik, B. (red.) Helgeland Historie I, s.133-147. Helgeland historielag.
- 1988: Rock Art at the Arctic Circle. Arctic and Agrarian Rock Engravings at Tjøtta and Vevelstad, Nordland, Norway. Acta Arhaeologica vol.59-1988. s.67-90.
- Sturrock, J. 1979: (ed.) Structuralism and Since. From Levi-Strauss to Derrida. Oxford University Press.
- Søborg, H.C. 1986: Skiferkniver sør for polarsirkelen i Norge. Upubl. mag.avh. Universitetet i Bergen.
- Tilley, C. 1990: Claude Levi-Strauss: Structuralism and Beyond. i: Tilley, C. (ed.) Reading Material Culture. s.3-81.
- Thompson, J . 1981: Paul Ricoeur: Hermeneutics and the human sciences. Cambridge University Press.
- Trigger, B. 1989: A History of Archaeological thought. Cambridge University Press.
- Utne, A. 1979: En veidekulturs boplass i Lofoten. Upubl. magistergradsavhandling i arkeologi. Universitetet i Tromsø.

- Vinsryg, S. 1982: Helleristninger og tidsrekning, i: Lillehammer, A. (red.): Faggrænser brytes. Artikler tileigna Oddmund Møllerop. AmS-9.
- Warnke, G. 1988: Gadamer. Hermeneutics, tradition and reason. Polity Press, Cambridge.
- Wind, H.C. 1987: Historie og forståelse. Filosofisk hermeneutik. Århus.
- Winick, C. 1977: Dictionary of Anthropology. Littlefield, Adams & Co. Totowa, New Jersey.
- White, H. 1987: Narrative Discourse and Historic Representation. The Content of the Form. The John Hopkins University Press, Baltimore and London.
- Woodburn, J. 1968: An Introduction to Hadza Ecology. i: Lee and DeVore (eds.): Man the Hunter. Chicago.
- 1982: Egalitarian Societies. Man 17, 1968.

APPENDIKS.

Oversikt over helleristninger og hule- og hellemalinger som omfattes av denne avhandlingen.

1. Skavberget I, II og III, Tromsø k., Troms.
2. Kirkely, Balsfjord k., Troms.
3. Tennes I eller Gråbergan, Balsfjord k., Troms.
4. Tennes II eller Bukkehammeren, Balsfjord k., Troms.
5. Åsli, Balsfjord k., Troms.
6. Vik, Rolla, Ibestad k., Troms.
7. Herjangen I, Narvik k., Nordland.
8. Herjangen II, Narvik k., Nordland.
9. Brennholtet, Narvik k., Nordland.
10. Forselv, Narvik k., Nordland.
11. Nes, Løddingen k., Nordland.
12. Leiknes I, Tysfjord k., Nordland.
13. Leiknes II, Tysfjord k., Nordland.
14. Valle, Ballangen k., Nordland.
15. Sagelva, Hamarøy k., Nordland.
16. Vågan, Bodø k., Nordland.
17. Fykanvatn, Meløy k., Nordland.
18. Klubba, Åmøya; Meløy k., Nordland.
19. Rødøy, Alstadhaug k., Nordland.
20. Vistnesdalen, Vevelstad k., Nordland.
21. Kjeøya, Harstad k., Troms.
22. Kollhellaren, Moskenes k., Nordland.
23. Troillhålle, Hammøy; Vevelstad k., Nordland.
24. Skåren-Monsen hula, Brønnøy k., Nordland.
25. Fingalshula, Nærøy k., Nord-Trøndelag.
26. Solsemhula på Leka, Leka k., Nord-Trøndelag.

FIGUR 2. Hellesristninger og helle- og hulemalerier som omfattes av denne avhandlingen.

LOKALITETSBEKRIVELSE.

1. Skavberget, Kvaløya.

Lokaliteten ligger på sør øst siden av Kvaløya og består av tre felter. Motivvalget er variert, med blant annet menneskefigurer, rein- og elg-figurer. Figurene er hugget. Skavberget I ligger 18,5 m over havet. (fig 1). Skavberget II ligger 17 m over havet, Skavberget III 12 m over havet. De tre feltene ligger tett samlet like ved Rystraumen ved Straumhella. (Simonsen 1958, 1970).

2. Kirkely, Balsfjord.

Kirkelyfeltet ligger inne i Balsfjorden, ikke langt fra Balsfjord kirke. Lokalitetet omfatter omlag 40 figurer og ligger ca 19 m over havet. En del av figurene er dårlig bevart. Spesielt for feltet er at det er avbildet hele 13 nisefigurer her. De nederste figurene på feltet er vannslitte og noen var overleiret av marine sedimenter før de ble oppdaget. Dette betyr at de nederste figurene må ha ligget kloss i fjæra da de ble laget. Den sentrale delen av feltet er dokumentert i Simonsen (1958), men det er etter den tid kommet til flere nye figurer. 8 m sør for hovedfeltet er det 3 uforståelige figurer, 10 m lenger sør er det tre nye ufoklarlige strekfigurer og 11 m sør for disse er det avbildet i hvert fall tre ubestemmelige dyrehoder, samt noen linjer i berget. Figurene er hugget. (Gjessing 1938, Simonsen 1938, 1970).

3. Tennes I eller Gråbergan , Balsfjord.

Gråbergan er et kuppelformet berg som nå ligger i innmark, 19 m over havet. Den øverste delen av berget er sprengt bort, disse steinhellene befinner seg nå i Tromsø Museum. Det er bevart 19 figurer her (Hallstrøm beskriver 20) hvorav 17 er dyrefigurer og 2 eller 3 er menneskefigurer, alle er hugget inn i berget. (Gjessing 1932, Hallstrøm 1938, Simonsen 1958, 1970).

4. Tennes II eller Bukkehammeren.

Bukkehammeren ligger noe høyere, 30 m over havet. Feltet omfatter nå ialt 5 hugde elgfigurer med kroppsfilling. Den største figuren er litt over en meter lang. Hallstrøm (1938) dokumenterte 9 figurer her da han besøkte feltet i 1917. (Gjessing 1932, Hallstrøm 1938, Simonsen 1970).

5. Åsli, Balsfjord.

Lokaliteten ligger vakkert til ved utløpet av Nordfjordvannet. Høyden over havet er 20 meter. Det er minst 15 hugde figurer her. De er relativt små, den største er ca. 1 m lang. Motivene er dyrefigurer, en nise og en mulig båtfigur. (Simonsen 1958, 1970).

6. Vik, Ibestad.

Lokaliteten ligger på øya Rolla ikke langt fra Vik. Høyden over havet er 21 m. Figurene er hugget inn i en nesten loddrett bergvegg. Det er avbildet minst 5 figurer her hvorav to er elger. Den best bevarte elgfiguren er 1,40 m lang. (Simonsen 1958, 1970).

7. Herjangen I, Narvik.

Lokaliteten ligger på nordsiden av Ofotfjorden, ca. 5 km vest for Bjerkvik. Høyden over havet er 30 m. Det er hugget inn 6 figurer her, 3 av dem er store elgfigurer. Den største er 1,9 m lang. (Gjessing 1932, Hallstrøm 1938, Simonsen 1970).

8. Herjangen II.

Dette feltet er ødelagt. Det er sprengt ut en blokk med en reindyr figur og en nisefigur. Disse kan nå sees i Universitetets Oldsakssamling i Oslo. Det er også avbildet en svømmefugl samt en større nisefigur. Høyden over havet er 20 m. (Gjessing 1932, Hallstrøm 1938, Simonsen 1970).

9. Brennholttet, Narvik.

Denne lokaliteten som ligger midt inne i et boligfelt i Narvik, består av en figur. Det er en stor, naturalistisk elg som er hugget inn i berget. (Simonsen 1970).

10. Forselv, Skjomen.

Lokaliteten ligger på vestsiden av Skjomenfjorden, ca. 32 m over havet. Feltet har form som en frise, det er en rekke ulike figurer som er hugget inn i berget etterhverandre. I alt er det ca. 40 figurer her. Motivene består av reinsdyr, mennesker, niser, "geometriske symboler" og to båter. Den største reinsfiguren er 1,8 m lang. (Gjessing 1932, Hallstrøm 1938, Simonsen 1970).

17. Fykanvatn, Glomfjord.

Dette er et stort felt som ligger ved utløpet av Fykanvatn, innerst i Glomfjorden. Det er slipt inn 26 figurer her, de fleste reinsdyr. Det er også avbildet bjørn, elg, kveite, og flere rein/elg figurer. Høyden over havet er 98 m. (Gjessing 1932, Hallstrøm 1938, Simonsen 1970).

Sommeren 1989 oppdaget Mart. Asgeir Hauglid og forfatteren en rein/elg-figur i tilsvarende høyde på andre siden av elva. Bakgrunnen var et tips fra en informant som mente å ha sett 5 - 6 dyrefigurer her på begynnelsen av 1960 tallet. Vi fant en figur, men siden det fremdeles ligger mye masse igjen på berget (det har vært lagret tunnelmasse på området) klarte vi ikke å lokalisere de andre. Imidlertid er det håp om at sedimentene som ligger igjen på svabergene kan bli fjernet i løpet av sommeren 1991. Det er også kommet informasjon om at det på slutten av 1920 tallet ble laget flere ristninger på denne siden av elven, blant annet en reinsdyrfigur. Det har ikke vært mulig å få en nøyaktig beskrivelse av hvor disse figurene ble slipt inn. På grunn av den usikkerheten som er knyttet til den nyoppdagede reinsdyrfiguren er den ikke tatt med i analysen. Forhåpentligvis vil feltsesongen 1991 bringe en avklaring i disse spørsmålene.

18. Klubba, Åmøya.

Åmøy ligger litt sør for Glomfjordens munning. Det er slipt inn over 20 figurer på et svaberg på nordvest siden av øya. Figurene som er avbildet er elg, rein hval og bjørn. Det er også flere rein/elg-figurer. Høyden over havet er 54 m. (Gjessing 1932, Hallstrøm 1938, Simonsen 1970).

19. Rødøy.

Lokaliteten ligger ved Flatøysundet. Det er i alt 9 figurer som er hugget inn i berget. Det er avbildet elg, hval, sel, samt to mennskefigurer som Gjessing tolker som skiløpere, men som Hallstrøm tolker som kajakkpadlere. Høyden over havet er 21 m. (Gjessing 1936, Hallstrøm 1938, Soggenes 1985).

20. Vistnesdalen.

Lokaliteten består av to felter som ligger ca. 10 m fra hverandre. På den ene flaten er det 6 figurer, en rein, en opp-ned snudd-dyrefigur (bjørn?), to ubestemmelige figurer og en geometrisk figur som minner om den på Vik. På den andre er det 17 figurer, en menneskefigur, to fiskesøkker eller fotsåle-symboler, to hele reinsdyr, et reinsdyrhode, tre fisker, et

rektangel med linjer i, to eller tre ubestemmelige dyrefigurer og en rekke linjer og vanskelig tolkbare former. Den største figuren er ca. 70 cm lang. Lokaliteten ligger ute på et jorde ca. 30 m over havet. (Sognnes 1988).

21. Kjeøya, Harstad.

Lokaliteten er malt eller skrapet inn i berget på sørvest-siden av øya. Det er avbildet 10 menneske-figurer her, en elg-figur og et geometrisk mønster. Bildene er små, menneske-figurene er mellom 20 og 30 cm høye. (Simonsen 1958, 1970).

22. Kollhellaren.

Figurene i Kollhellaren ble oppdaget av Mart. A. Hauglid og forfatteren under en ØK registrering på Moskenesøya i Lofoten sommeren 1987. Figurene og hula er oppmålt og dokumentert sammen med Bjørn Helberg og Trude Aga Brun. Hula ligger i Refsvika og er korsformet og svært stor. I Kollhellaren ble det registrert tre felt med bilder. Felt 1 befinner seg på nordveggen av den østlige sidegangen. Felt 2 fins på nordveggen av den vestlige sidegangen og felt 3 på østveggen av den innerste delen av hovedgangen.

Felt 1.

Dette feltet ligger på nordveggen av den østlige sidegangen og nokså nær åpninga av denne. Dette var det første feltet som ble oppdaget, og er det lettest tilgjengelige. Det er også det best synlige feltet. Etter at man har vent seg til det svake lyset som er her, kan figurene såvidt skimtes uten hjelp fra kunstig belysning. Feltet består av minst 12 relativt klare, stiliserte menneskefigurer ("fyrstikkmennesker") samt en nesten helt rund figur, litt større enn hodene på menneske-figurene. Figurene er mellom 10 og 30 cm høye og strekbredde er 3 til 4 cm. Alle figurene er framstilt i en mørk rødfarge og minner svært om figurene i Solsemhula på Leka. Huleveggen bildene er på, er porøs og skifrig og er dekt av et tynt lag lav. Berget spalter av i flak. Deler av figurene er derfor ødelagt, og flere står i fare for å bli det.

Felt 2.

Felt 2 befinner seg på nordveggen av den vestlige sidegangen. På grunn av nedrast stein er åpninga inn til sidegangen svært trang. Rett innafor åpninga vier gangen seg ut i et av flere kammer, og det er i dette første kammeret bildene fins. Bildene

er her som på de andre feltene stiliserte menneskefigurer. Figurene er noe større enn på felt 1, opptil 50 cm. Det er fem sikre figurer samt en usikker. Fem av figurene er på nordveggen, mens den siste er i taket på motsatt side. Figuren nærmest utgangen ser ut til å holde ei lang stang i venstre hand. Øverste del av stanga er imidlertid ødelagt da berget her er forvitret. Det er umulig å si noe sikkert om hvor lang stanga har vært og hvilken utforming den øverste delen har hatt. Figurene går helt ned mot golvet. Det ble fjernet en del nedrast stein for å se om det fantes figurer under dagens golvnivå, men ingen flere bilder ble oppdaget. Denne delen av hula befinner seg i stummende mørke.

Felt 3.

Dette feltet som er det minste og dårligst bevarte, ligger på østveggen nesten helt innerst i hovedgangen. Figurene er små og fragmentariske. Det er vanskelig å anslå antallet, men det kan dreie seg om en 4 - 5 figurer. Bildene ligger 30 - 40 cm over nåværende golvnivå. Det ble heller ikke her funnet lavereliggende bilder. Kammeret der felt 3 befinner seg, er relativt trangt og ligger i stummende mørke. (Hauglid, Helberg og Hesjedal u.å.)

23. Troillhålle.

Denne hula ligger på Hammøya, ca. 100 m over havet. Det er avbildet en menneske-figur, en korsformet figur og to streker. Det finnes også flere rødbrune flekker som også kan være laget av mennesker. Høyden på menneskefiguren er 40 cm. (Johansen 1988).

24. Skåren-Monsen-hula.

Denne hula ligger ca. 5 km nord for Brønnøysund, ca. 150 m over havet. Det er i alt funnet 6 figurer i hula. Det er avbildet en dyrefigur, to mulige menneske- eller dyre-figurer, en "sol-lignende" figur og flere linjer. Figurene er ca. 40 cm lange. (Pettersen 1980, Sognnes 1981, 1983).

25. Fingalshula.

Fingalshula er den ene av de to lokalitetene som omtales i denne avhandlingen som ligger i Nord-Trøndelag. Hula ligger 90 m over havet og inneholder i alt 21 figurer. Figurene fordeler seg på to store og fire mindre felter. De to største feltene ligger på hver sin side av hula omlag midveis inne, de resterende figurene ligger helt innerst. Det er avbildet en dyrefigur, resten ser ut til å være menneskefigurer. Figurene ser ut til å være nesten

11. Nes ved Kanstadfjorden.

Denne lokalitene er den nordligste av de slipte. Den ligger 40 m over havet ved en liten bekk som kommer ned fra fjellet. Den største figuren er en reinsdyrfigur, men det er også avbildet flere fisker her. (Dahl Bratrein 1968, Simonsen 1970).

12. Leiknes I.

Dette er kanskje det flotteste av de slipte ristningsfeltene. Det er avbildet en rekke figurer her som er slipt overhverandre. Motivvalget er bjørn, reinsdyr, elg, hval, svømmefugl og hare. Flere av dyrene vender hodet bakover. Høyden over havet er 45 m. (Gjessing 1932, Hallström 1938, Simonsen 1970).

13. Leiknes II.

Leiknes II består av et svanepar som er slipt inn i berget. Feltet ligger ca. 12 m lavere enn Leiknes I. Det er også funnet og dokumentert noen andre små figurer her, men på grunnlag av form, størrelse og teknikk er det god grunn til å tro at de er slipt inn på et senere tidspunkt. Både Leiknes I og II er skjemmet av "moderne" figurer laget av turister. (Gjessing 1932, Hallström 1938, Simonsen 1958, 1970).

14. Valle.

Lokaliteten består av to felter, ca. 73 m over havet. Det er slipt 7 figurer inn i berget her, blant annet en bjørnefigur som Gjessing karakteriserer som en isbjørn. (Gjessing 1932, 1974, Simonsen 1970).

15. Sagelva.

Her er det slipt inn to reinsdyrfigurer på vestbredden av en naturlig kanal i fjellet. Figurene er livaktige og gir inntrykk av å være i bevegelse. Høyden over havet er 48 m. (Gjessing 1932, Hallström 1938, Simonsen 1970).

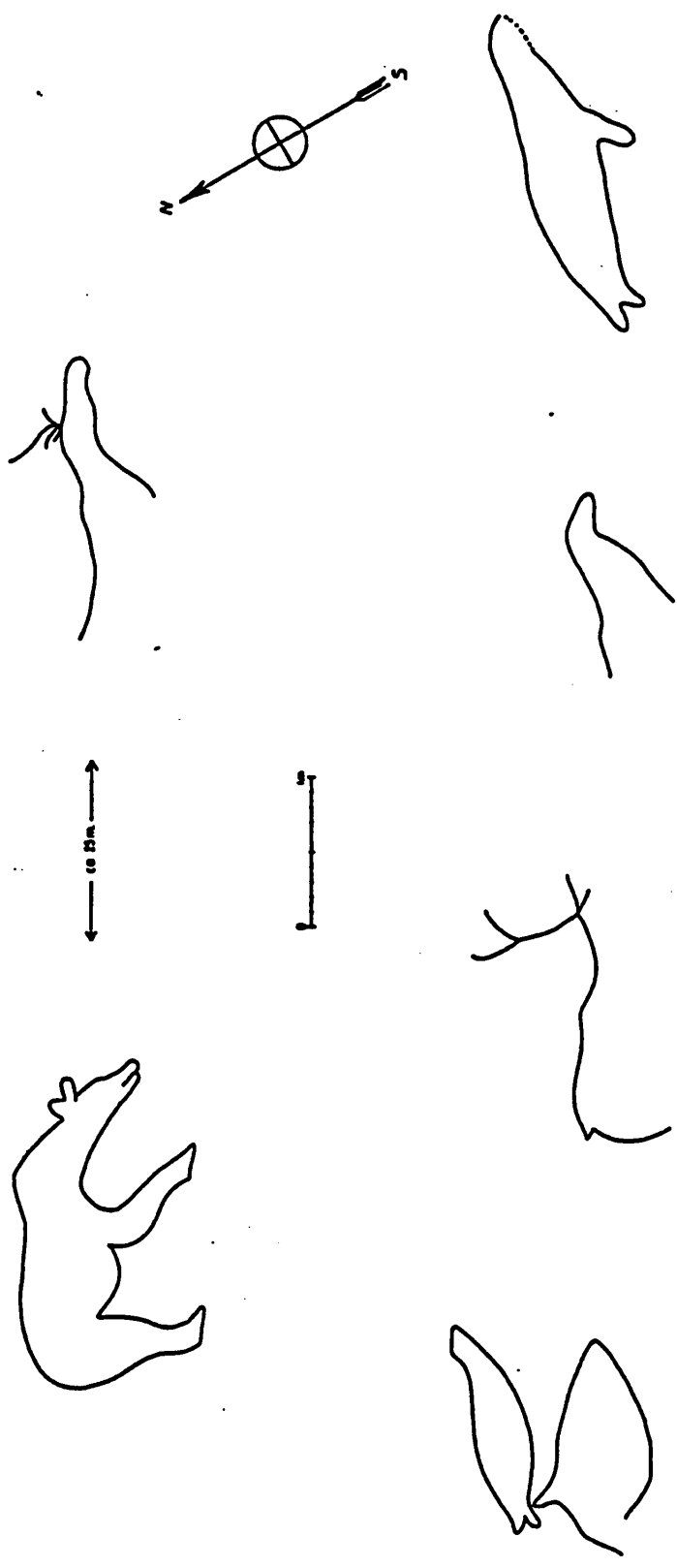
16. Vågan.

Her er det avbildet en elgfigur. Den er over 3 m lang og er slipt inn i en skrått svaberg. (Simonsen 1970).

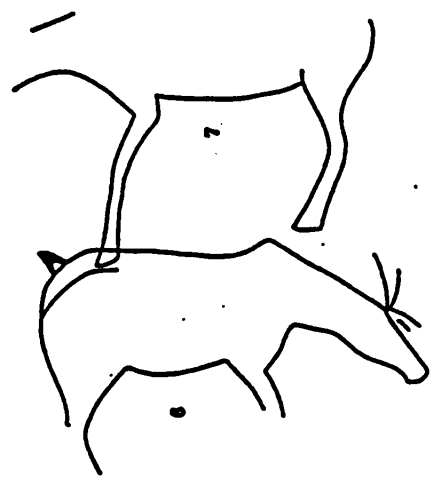
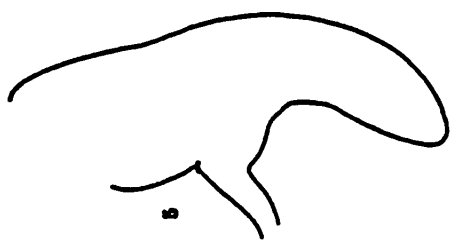
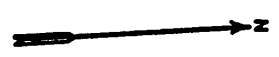
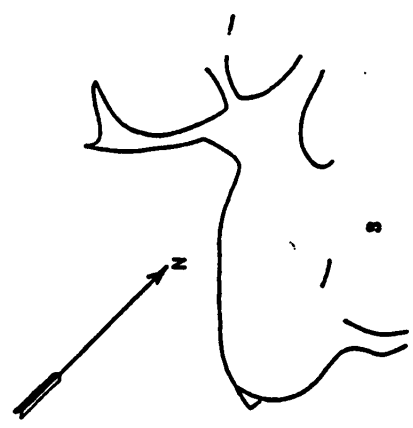
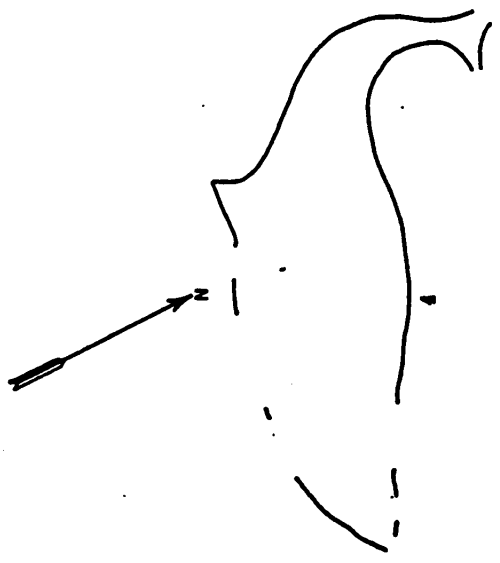
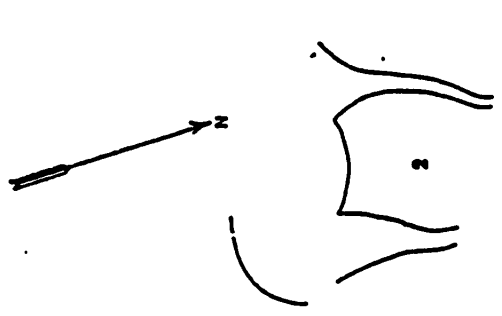
identiske med figurene i Kollhellaren .. og Solsemhula.
(Marstrander 1965, Sognnes 1983).

26. Solsemhula.

Solsemhula ligger på øya Leka i Nord-Trøndelag. Den er kanskje den mest kjente norske hula med hulemalinger i. Det er tilsammen 21 figurer fordelt på tre felt i hula. Foruten avbildningen av en stor korsformet figur, er det bare menneskefigurer her. En av menneskefigurene er forbundet med korsfiguren, en annen synes å holde en fakkell eller gjenstand i den ene hånden. (Gjessing 1936, Sognnes 1983).

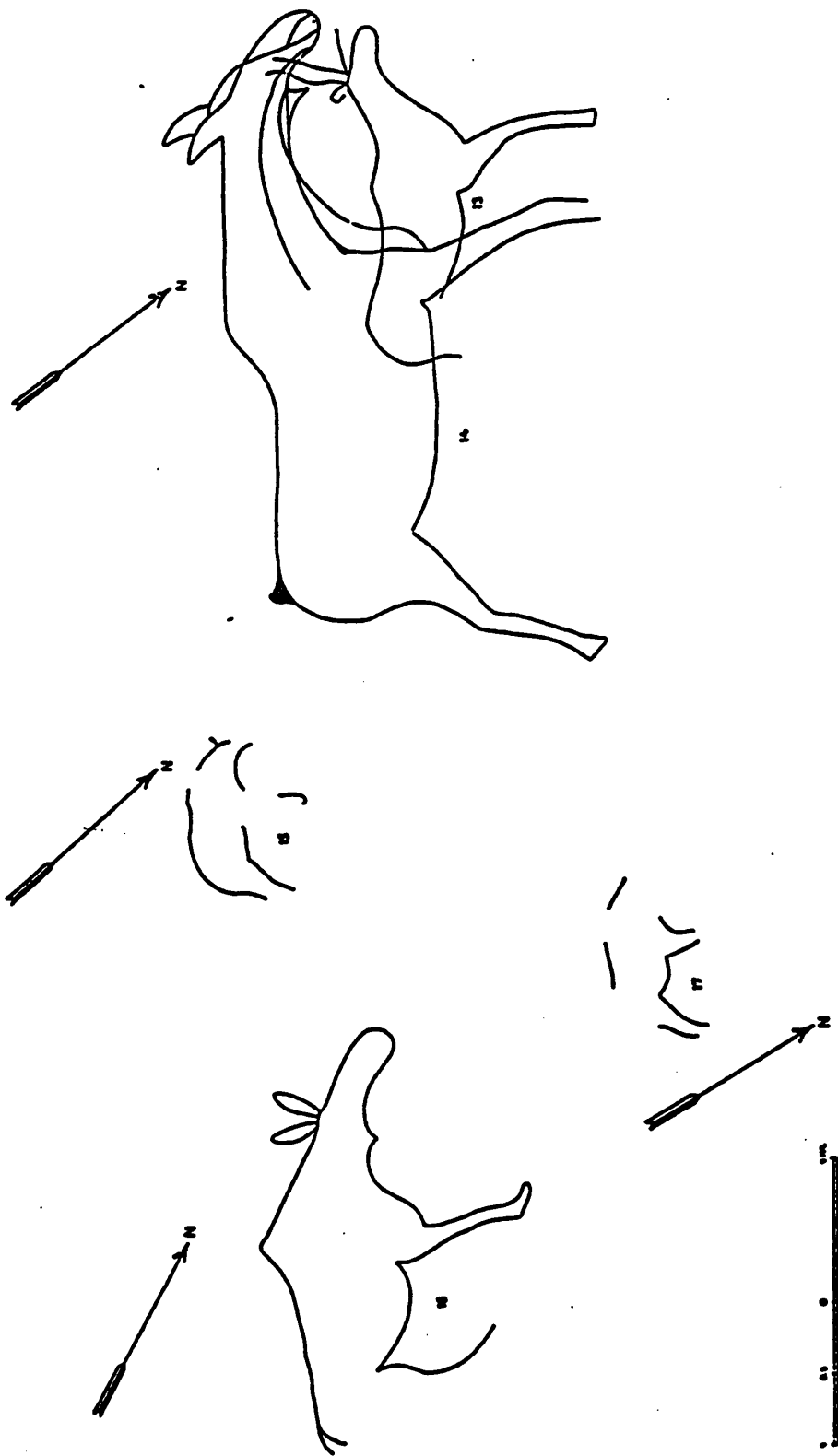
FIGUR 3. Valle. Felt I øverst, felt II nederst. (Fra Gjessing Pl. XXVII).

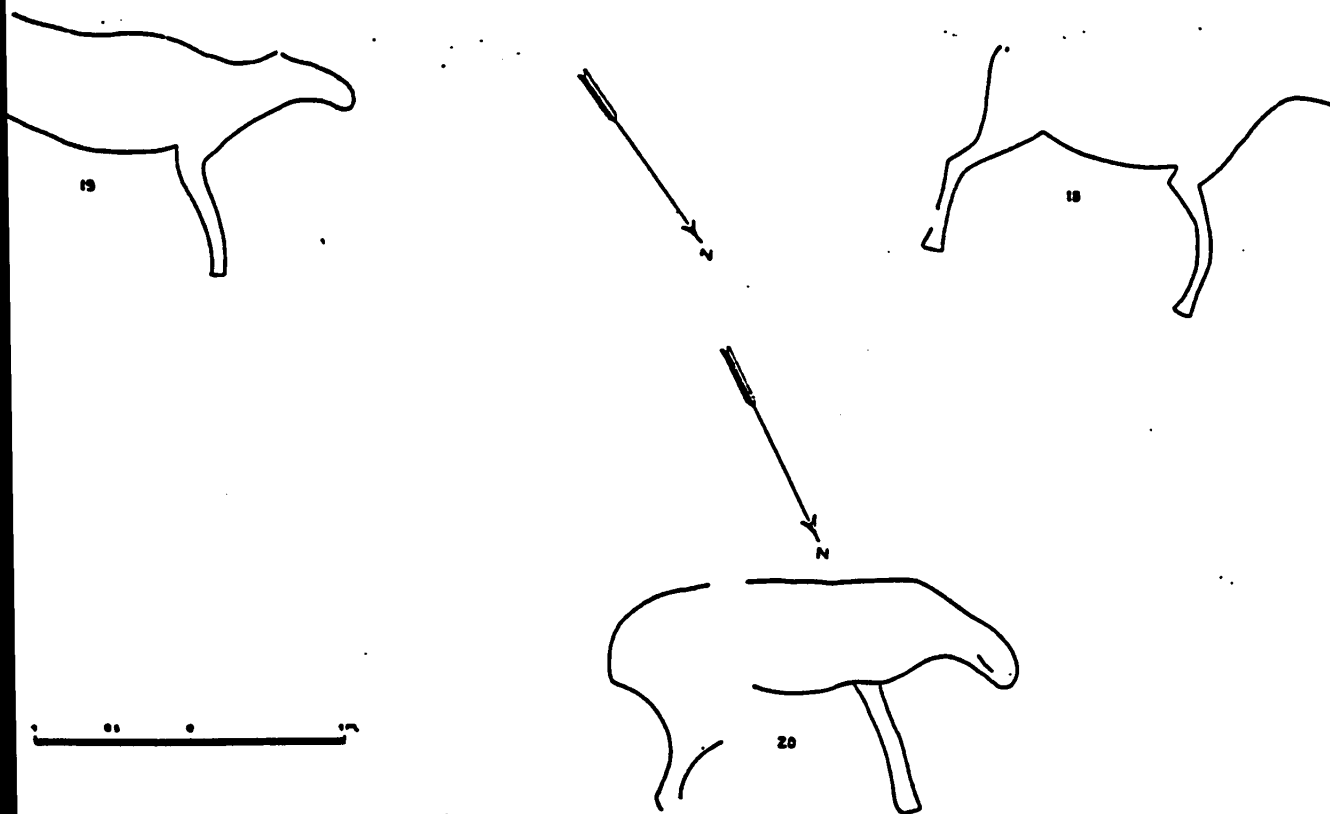

FIGUR 5. Klubba, ristning 8 - 12. (Fra Gjessing 1932 Pl. II).

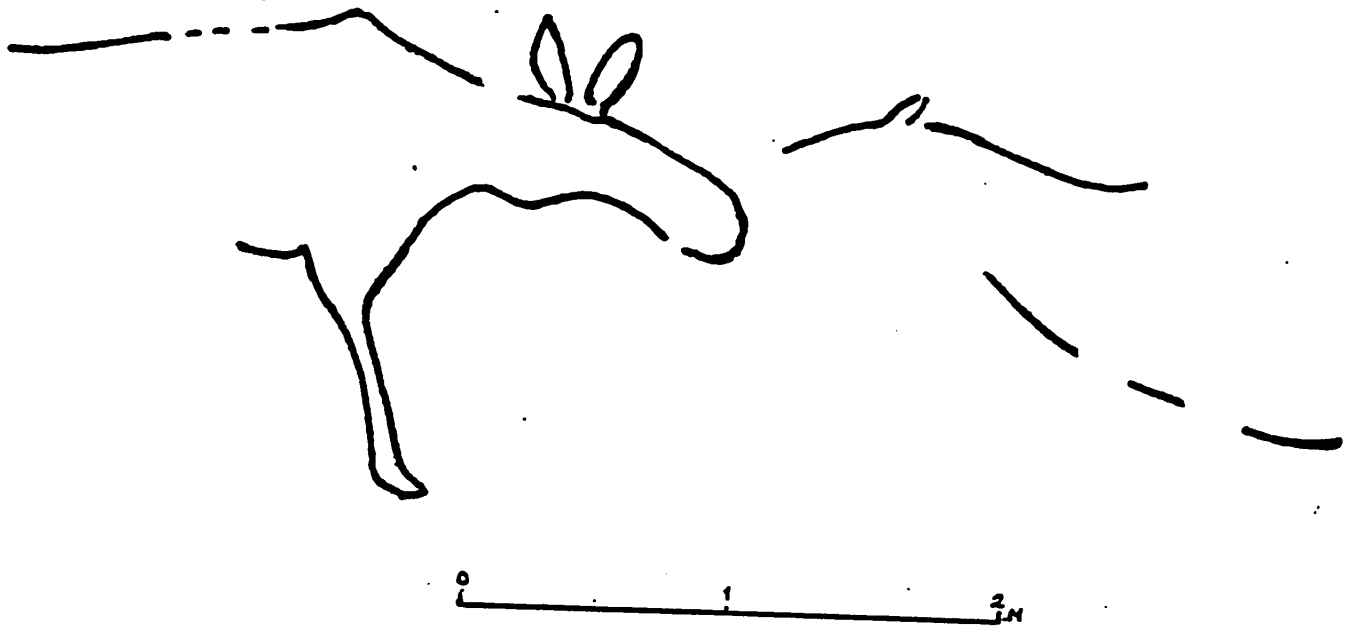
FIGUR 6. Klubba, ristning 13 - 17. (Fra Gjessing 1932 Pl. III).

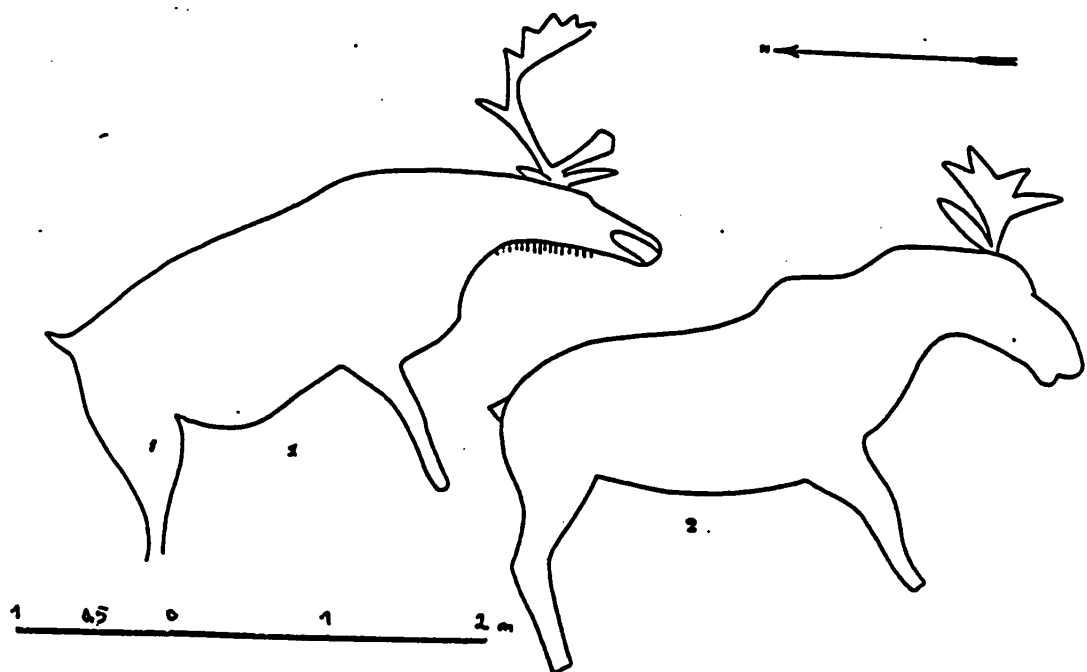
FIGUR 7. Klubba, ristning 18 - 20. (Fra Gjessing 1932 Pl. IV).

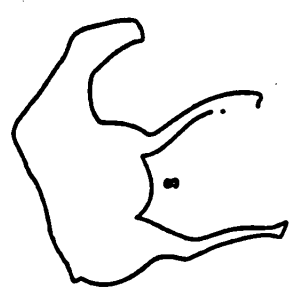
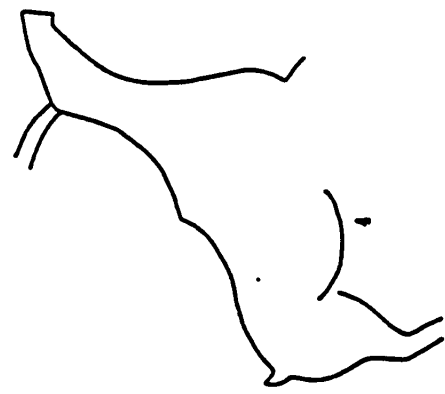
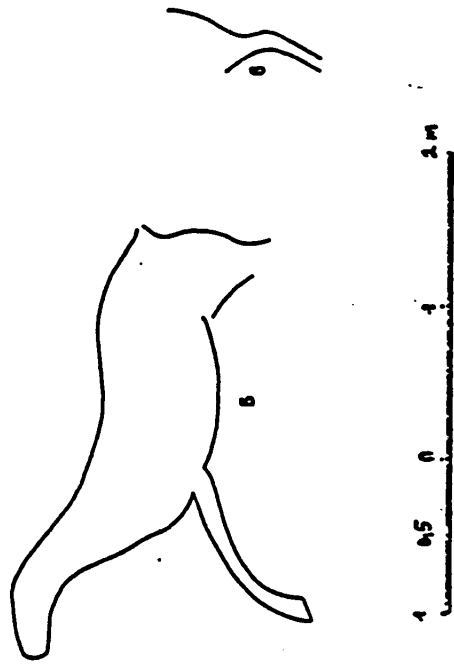
FIGUR 8. Klubba. Hallströms gjengivelse av Gjessings "sørgelig mislykkede" reinsdyr. (Fra Hallström 1938 Pl. XV).

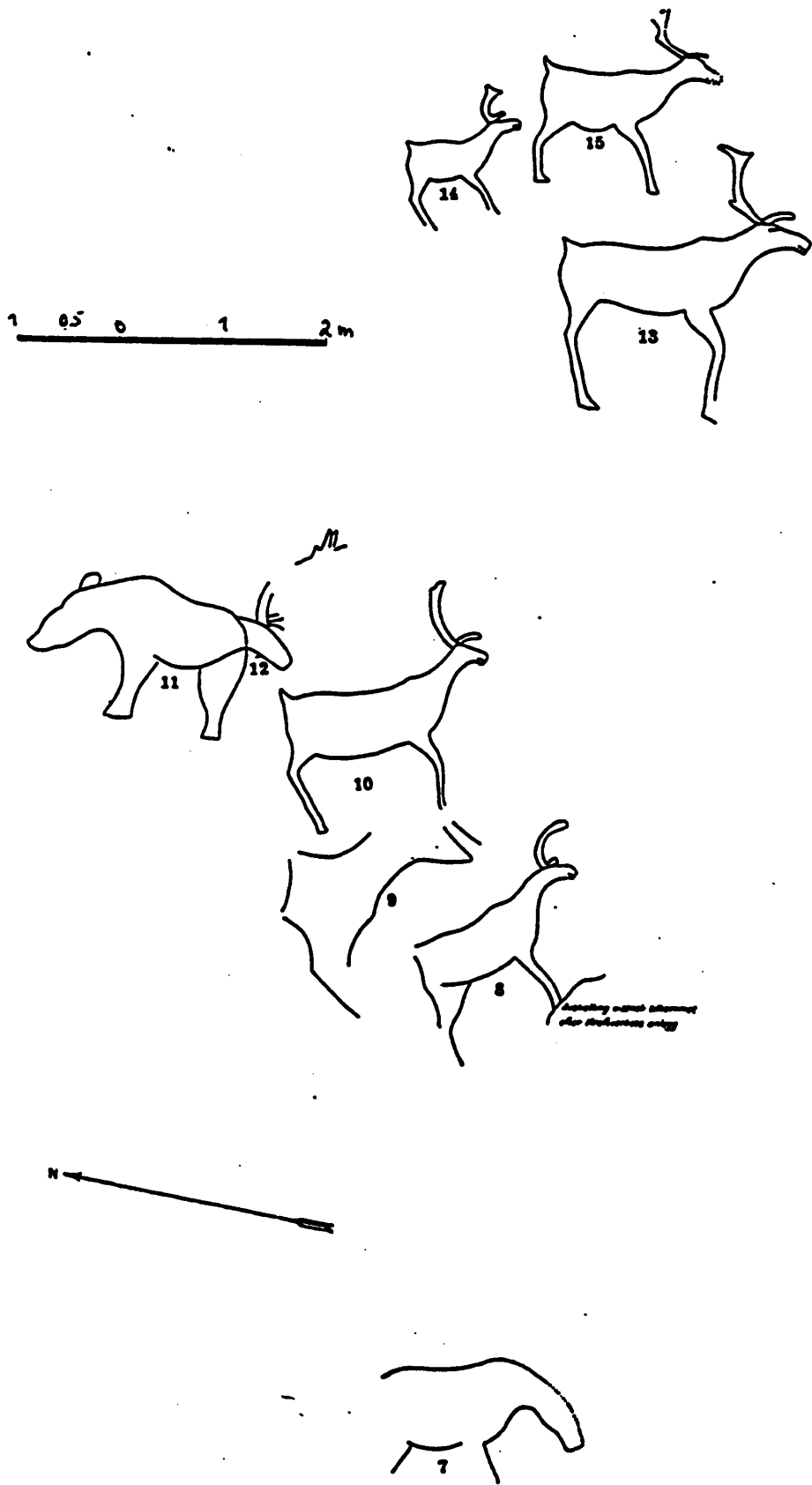
FIGUR 9. Klubba. (Fra Hallström 1938 Pl.XVII).

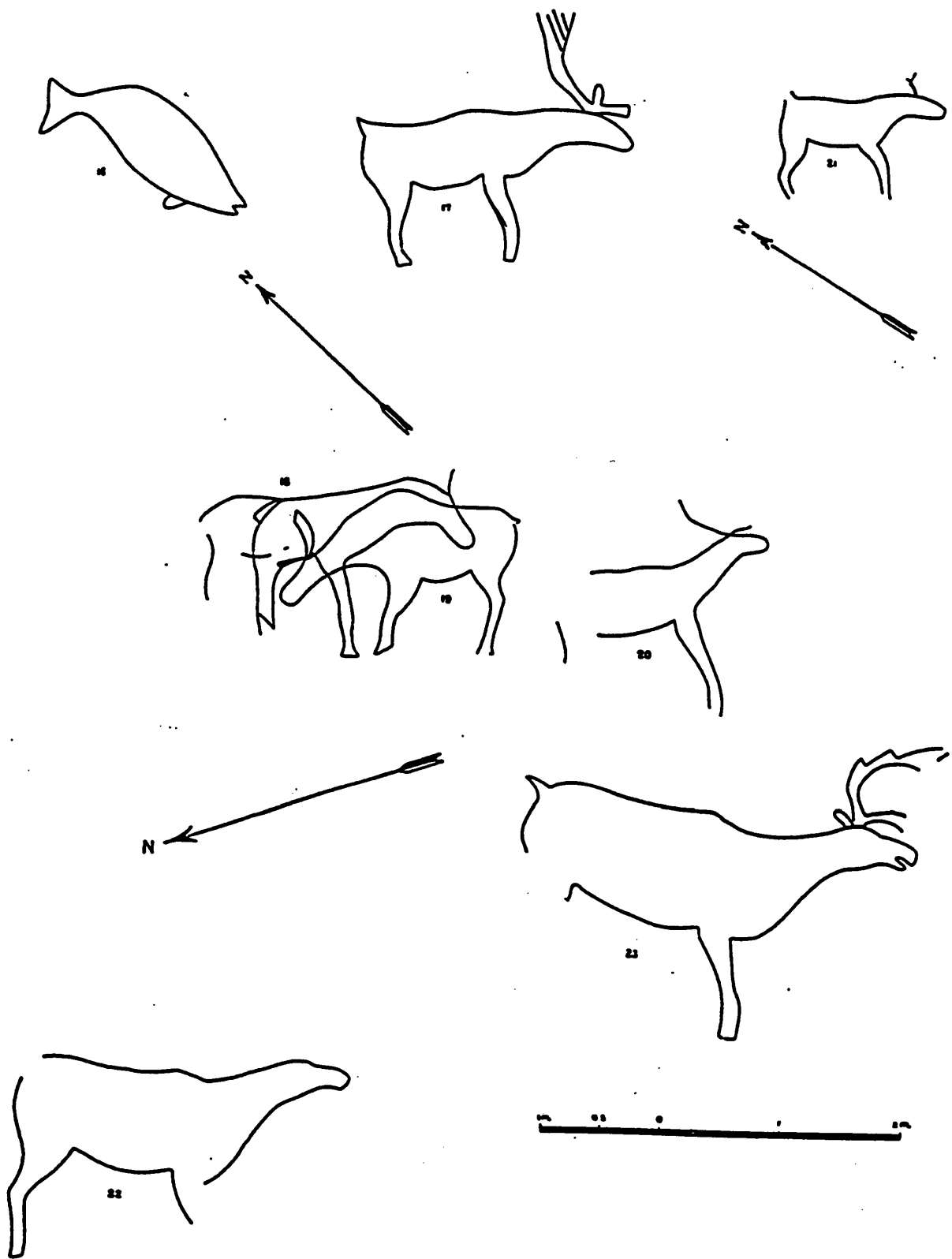
FIGUR 10. Fykanvatn. Ristning 1 - 2. (Fra Gjessing 1932 Pl. IV).

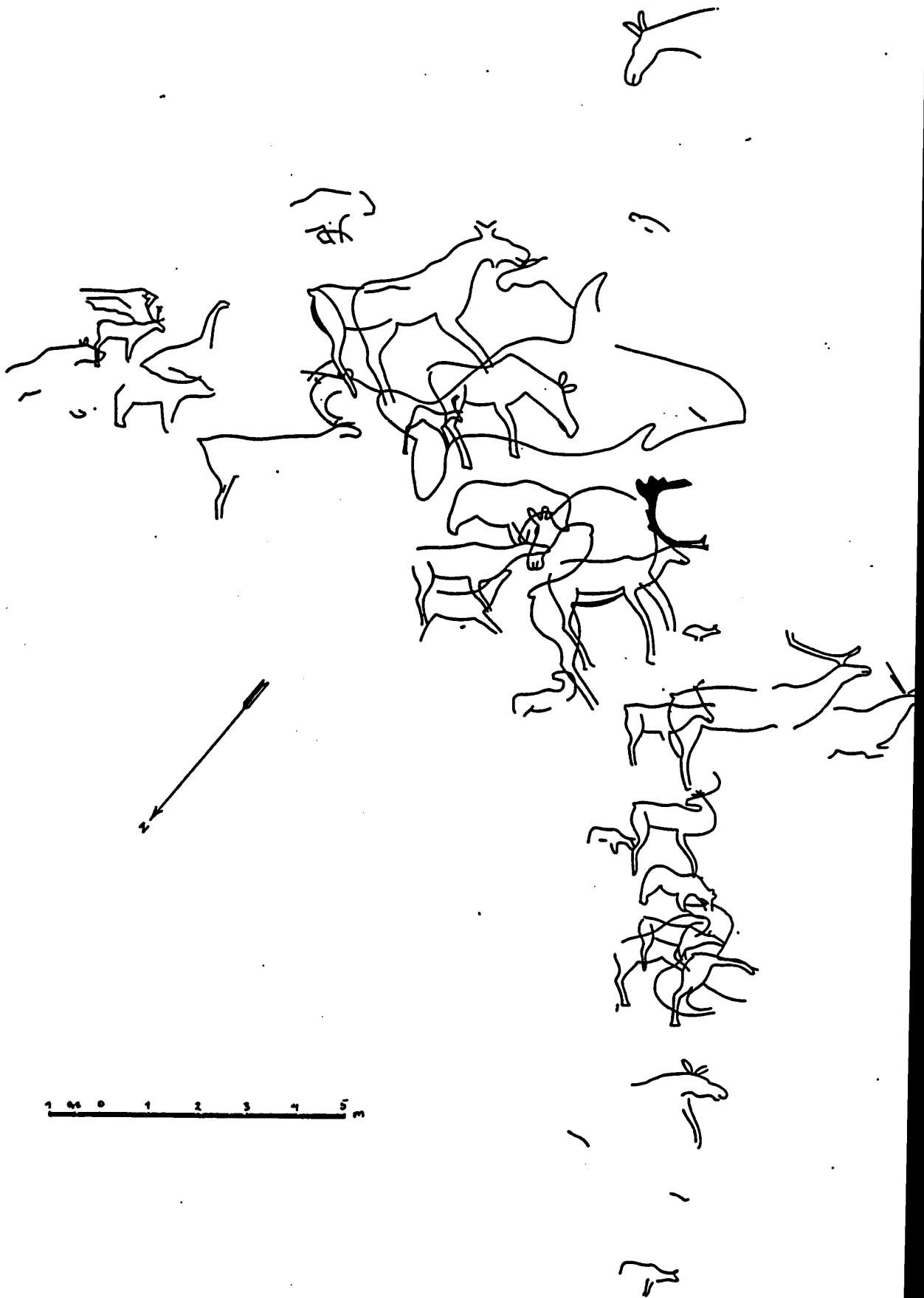
FIGUR 11. Fykanvatn, ristning 3 - 6. (Fra Gjessing 1932 Pl.V).

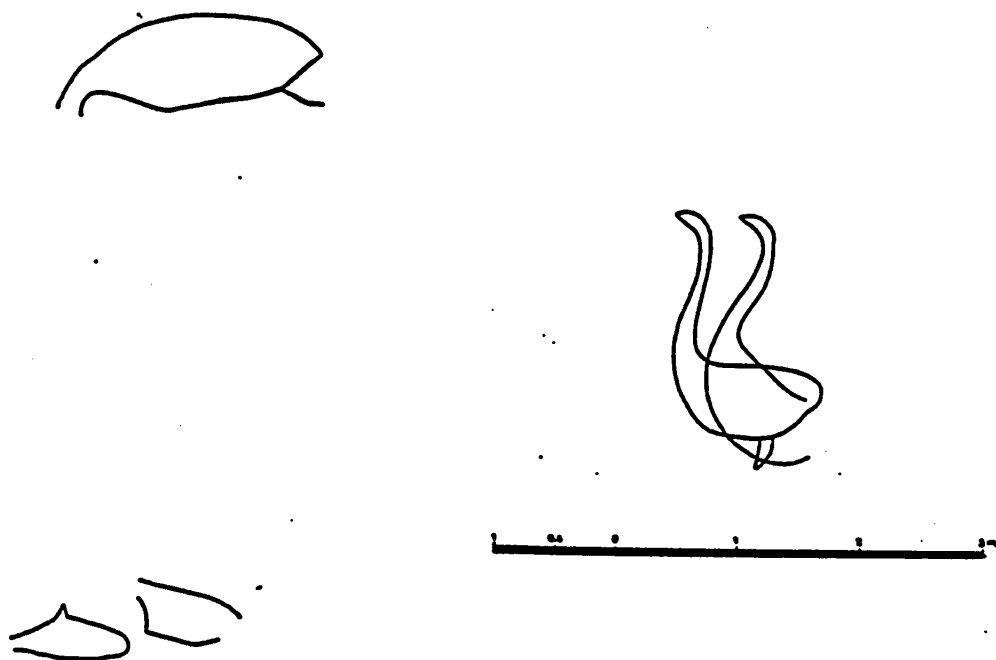
FIGUR 12. Fykanvatn, ristning 7 - 15. (Fra Gjessing 1932 Pl. VI).

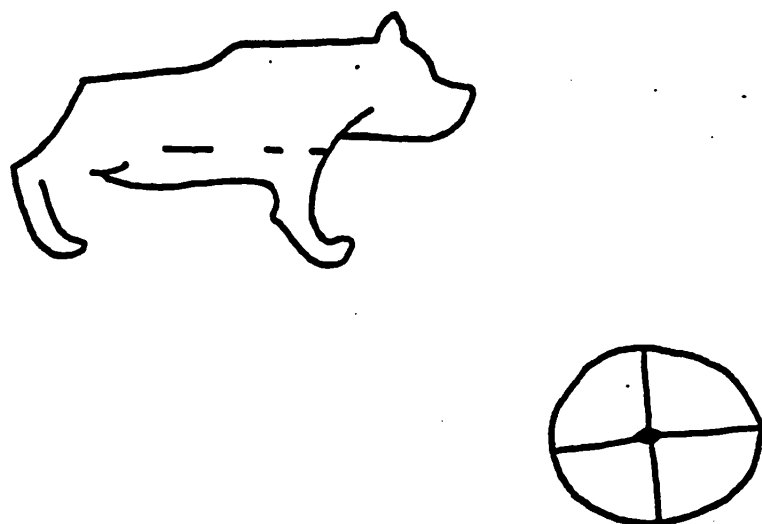
FIGUR 13. Fykanvatn, ristning 16 - 23. (Fra Gjessing 1932 Pl. VII).

FIGUR 14. Leiknes I. Rett under hvalen sees den største elg:bjørn:rein gruppen. Den andre gruppen er den nederste der dyrene overlapper. Haren sees rett foran reinen med det markerte geviret. (Fra Gjessing 1932 Pl. VIII).

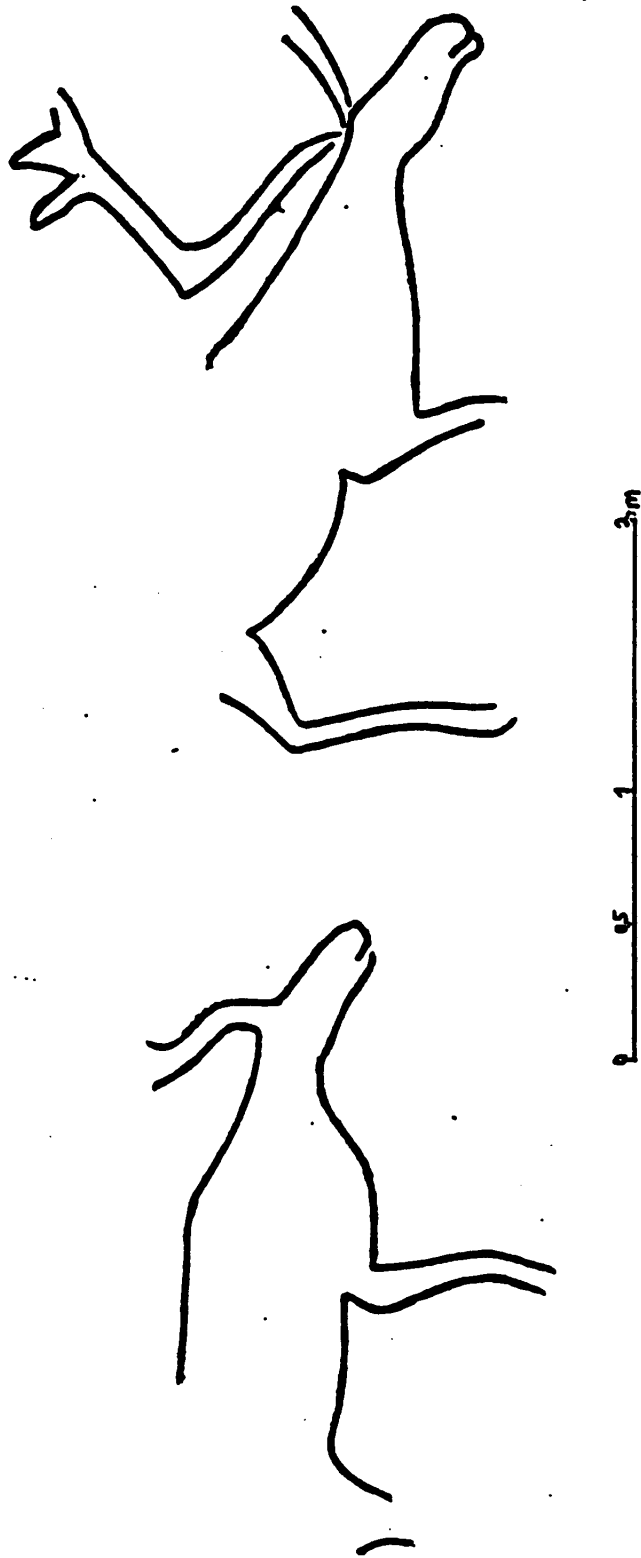

FIGUR 15. Leiknes. Til venstre tre små utydelige figurer som sannsynlig er av nyere dato. Til høyre svaneparet som utgjør Leiknes II. (Gjessing 1932 Pl. IX).

FIGUR 16. Leiknes. Bjørnefigur og solkors nedenfor Leiknes II. (Fra Simonsen 1958 Pl. LXIII, fig 2).

FIGUR 17. Sagelva. (Fra Hallström 1938 Pl. VII).

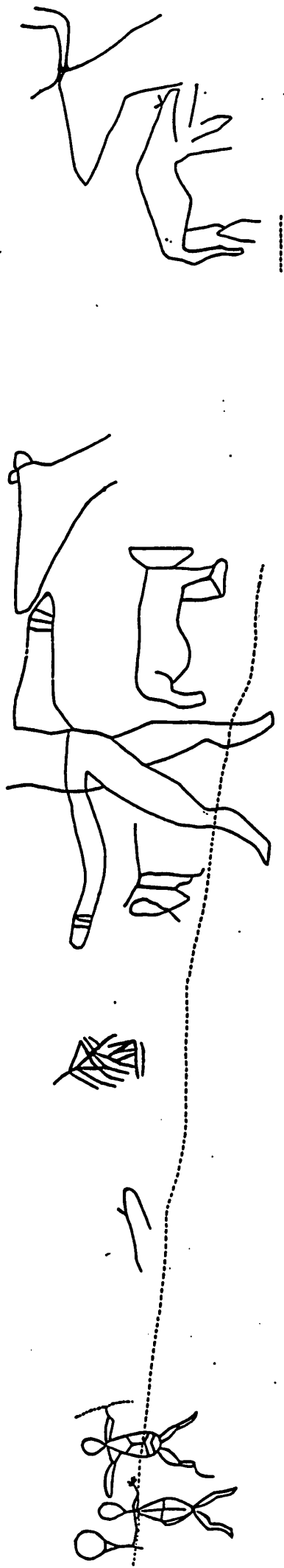
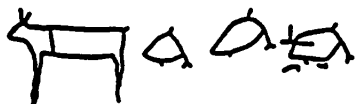
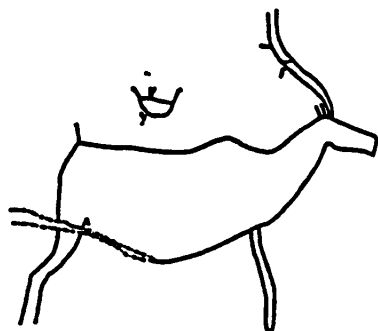

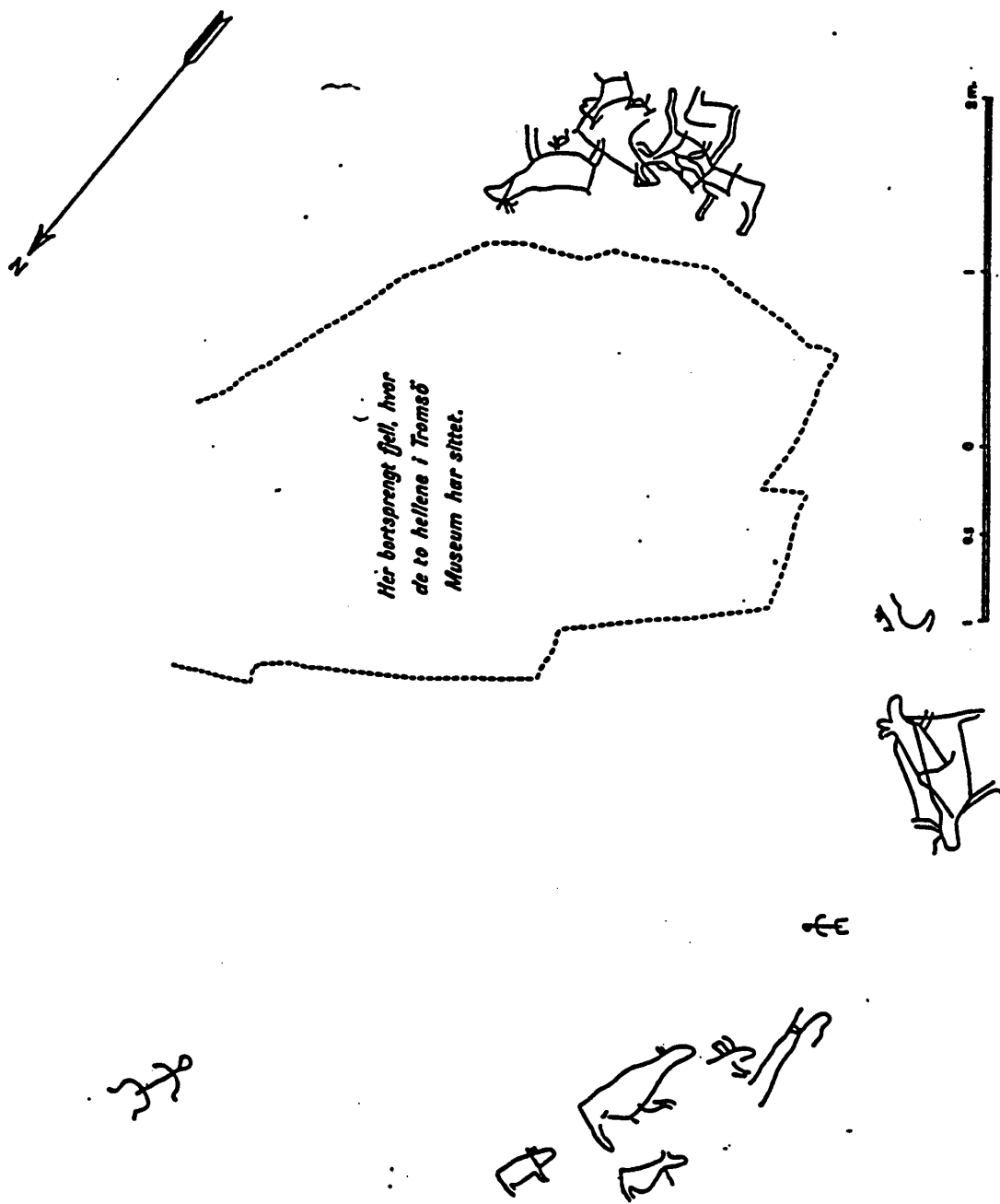
Fig. 2. Skarberget II. Midtenh 1/20.

FIGUR 16. Skarberget. Felt I øverst, felt II i midten og felt III nederst. (Fra Simonsen 1958 Pl. LI).

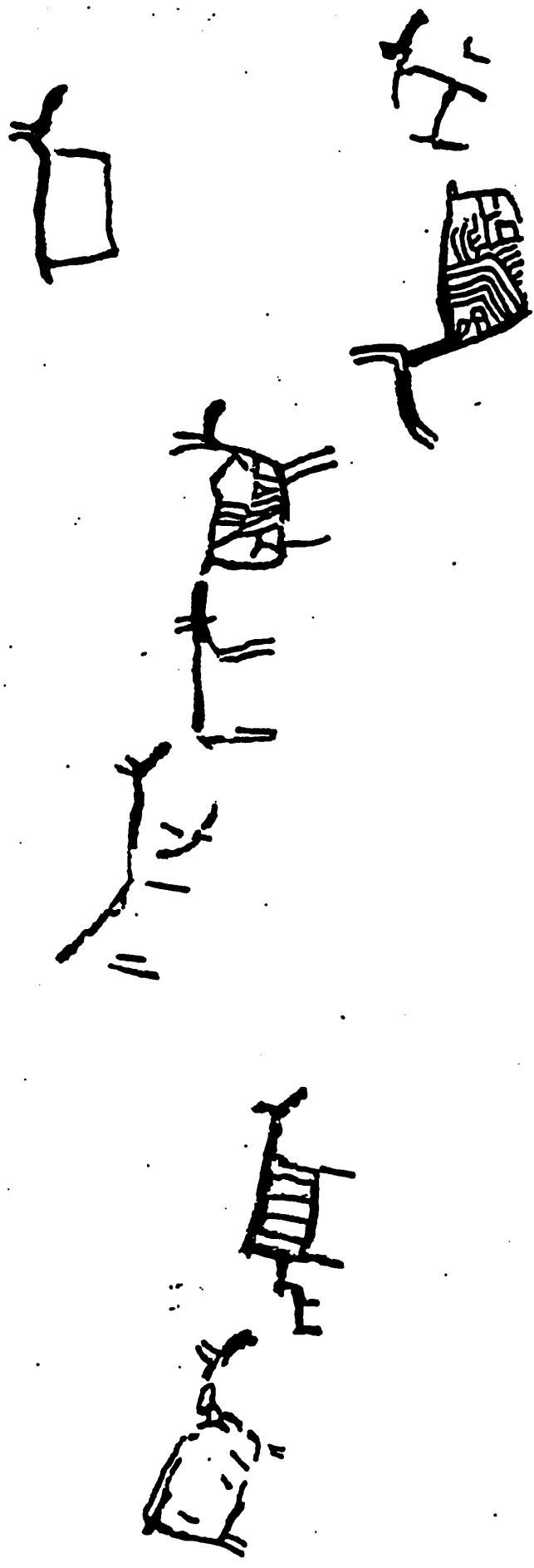

FIGUR 19. Kirkely. Hovedfeltet. (Fra Simonsen 1958 Pl. XLIV).

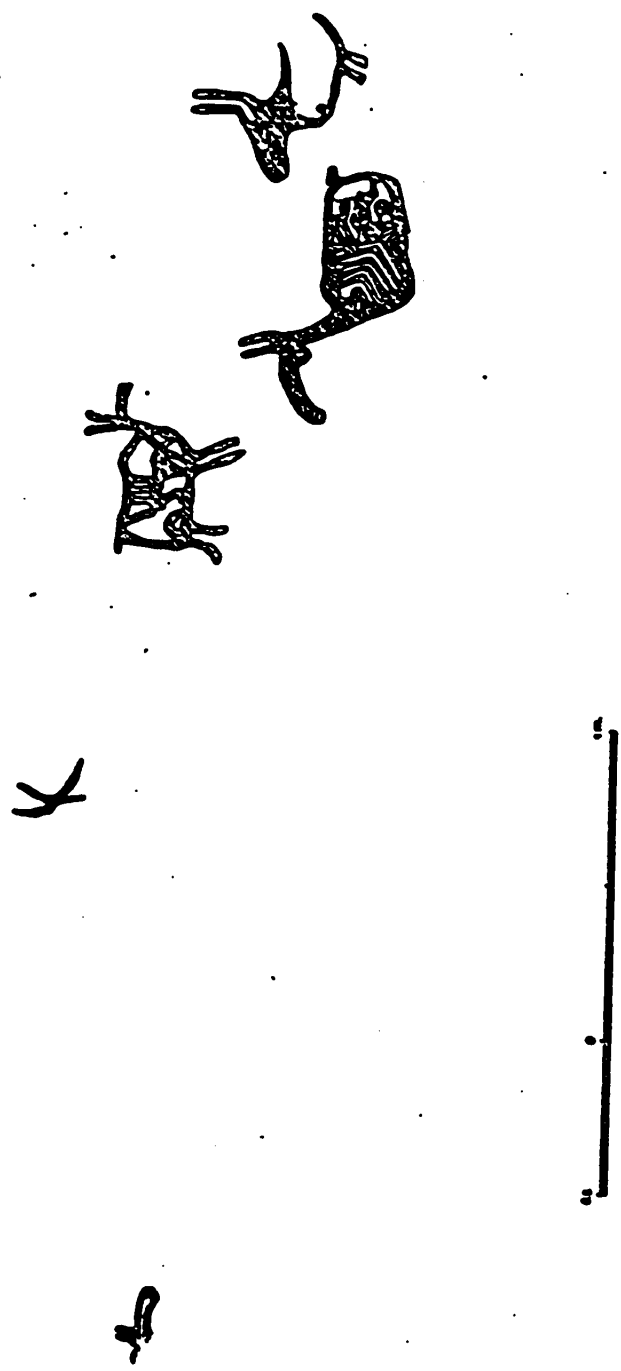

FIGUR 20. Tennes I. Gråbergan. (Fra Gjessing 1932 Pl. XXII).

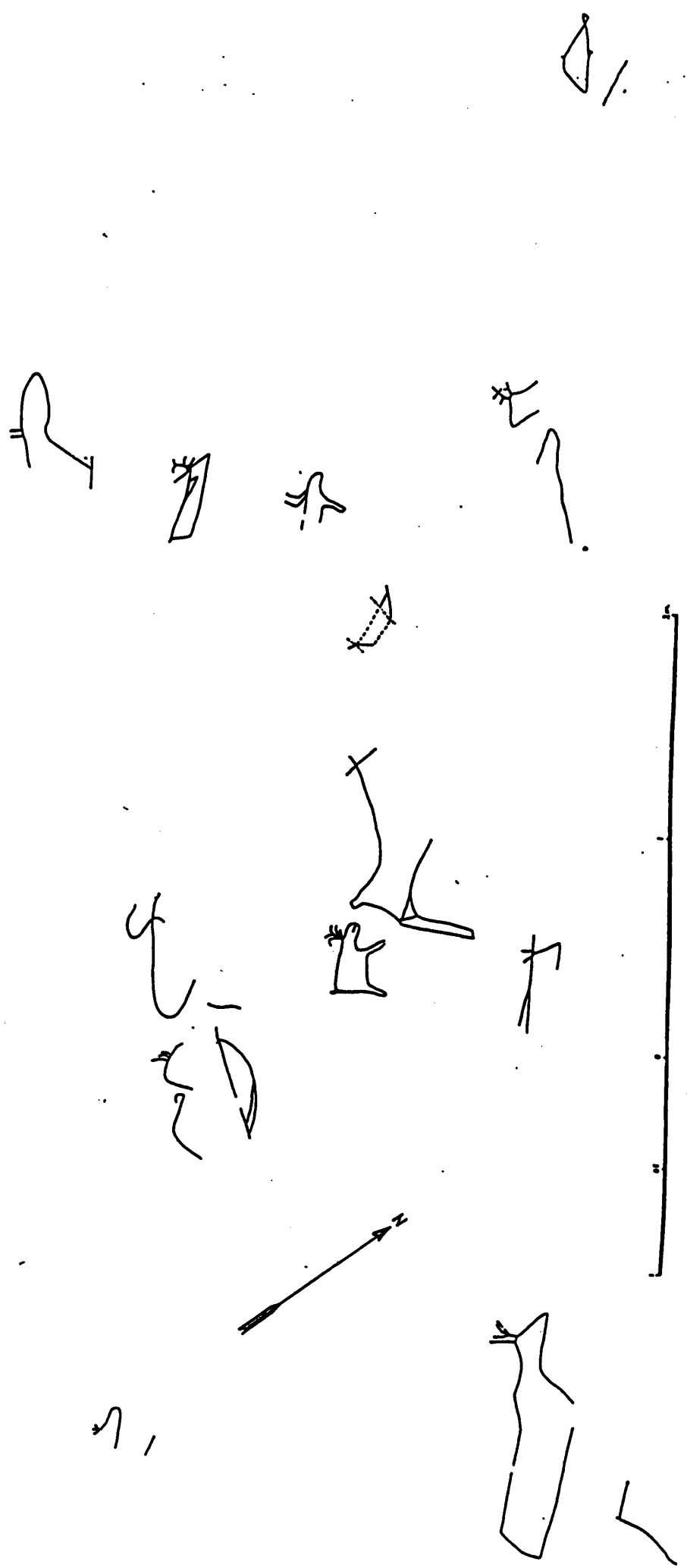

FIGUR 22. Tennes II eller Bukkehammeren. (Fra Hallström 1938 P1 I).

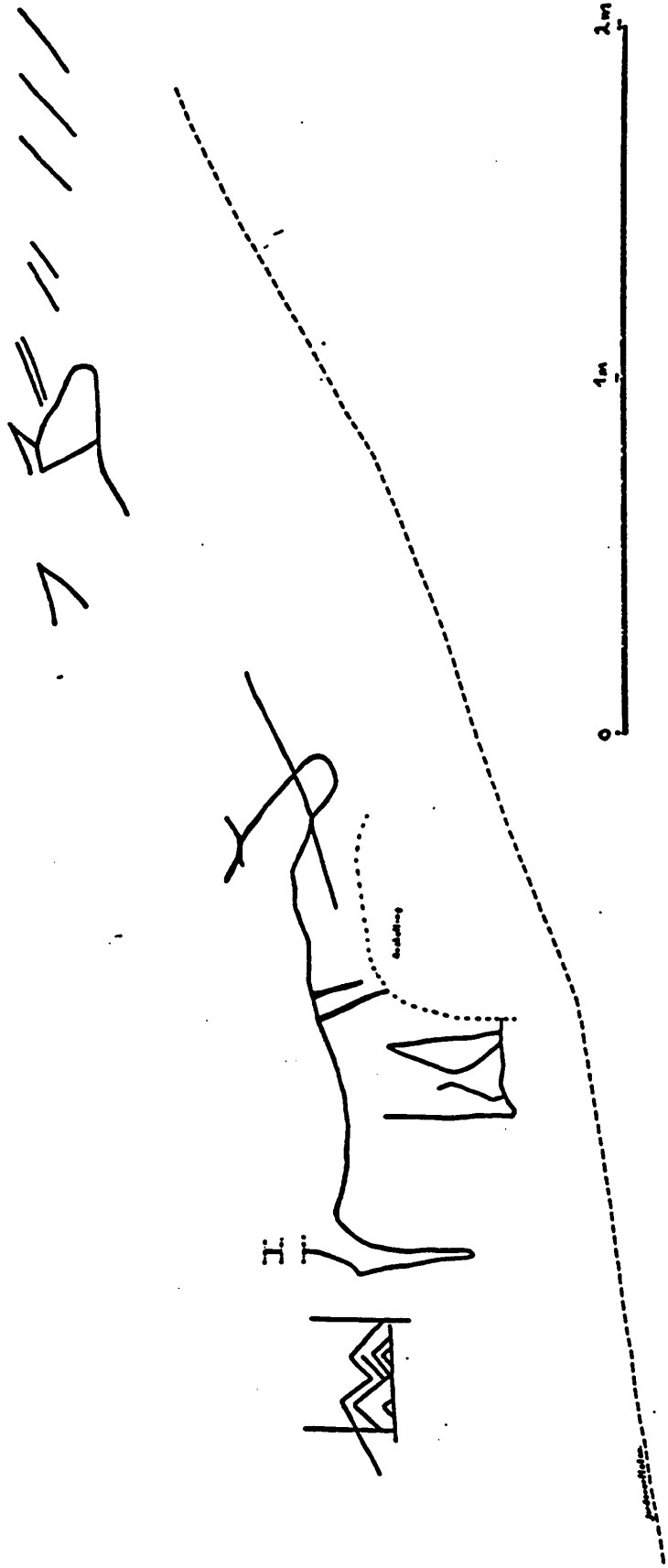

FIGUR 23. Tennes II eller Bukkehammeren. (Fra Gjessing 1932 Pl. XXXIX).

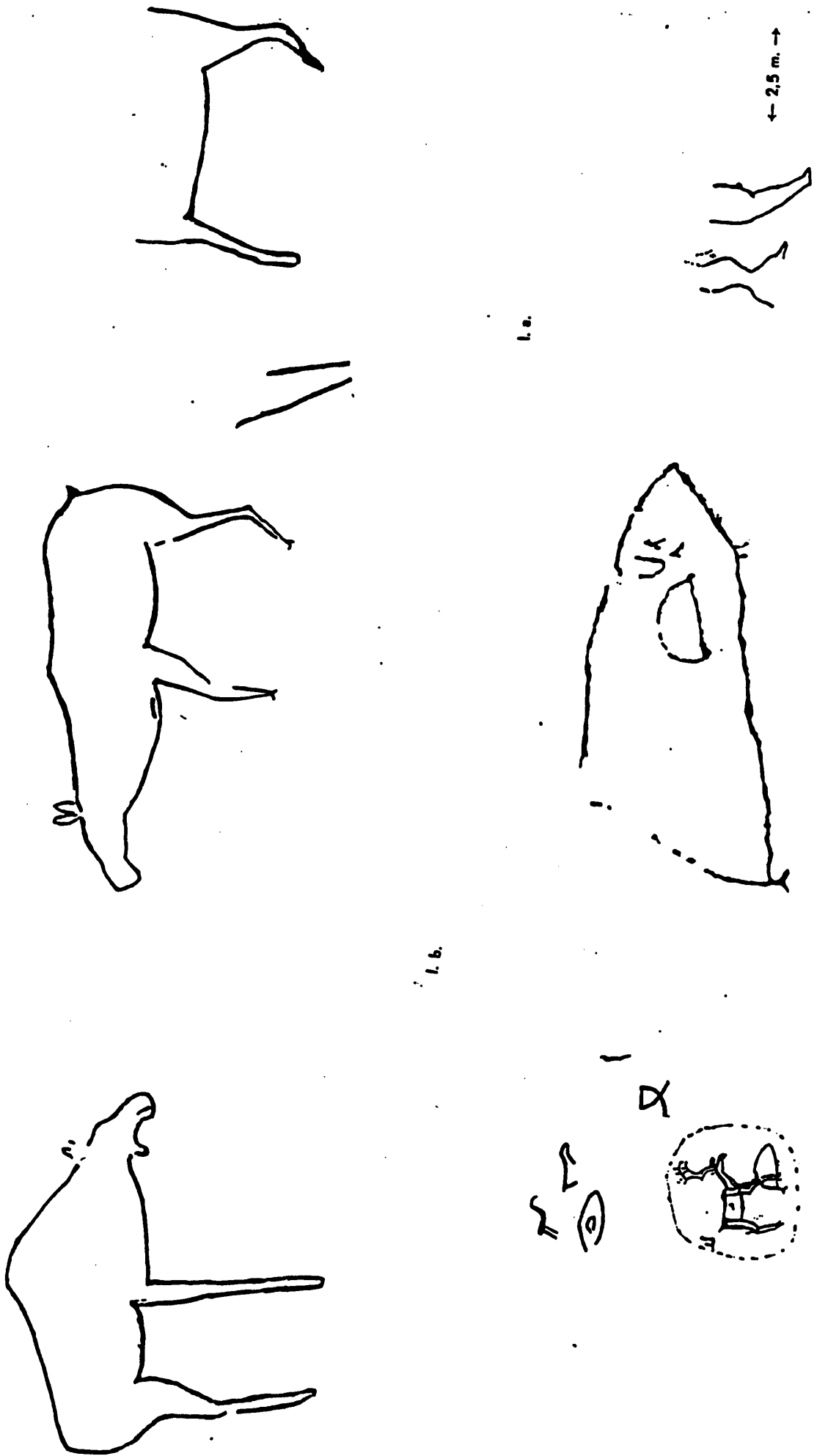

FIGUR 24. Asli. (Fra Simonsen 1958 Pl. XXXIX).

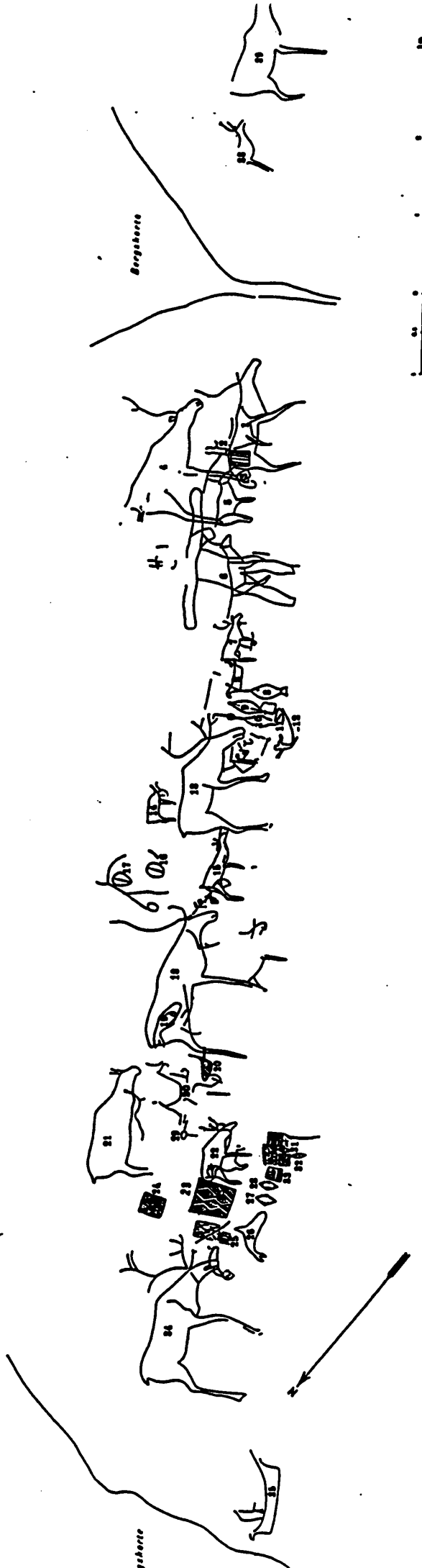

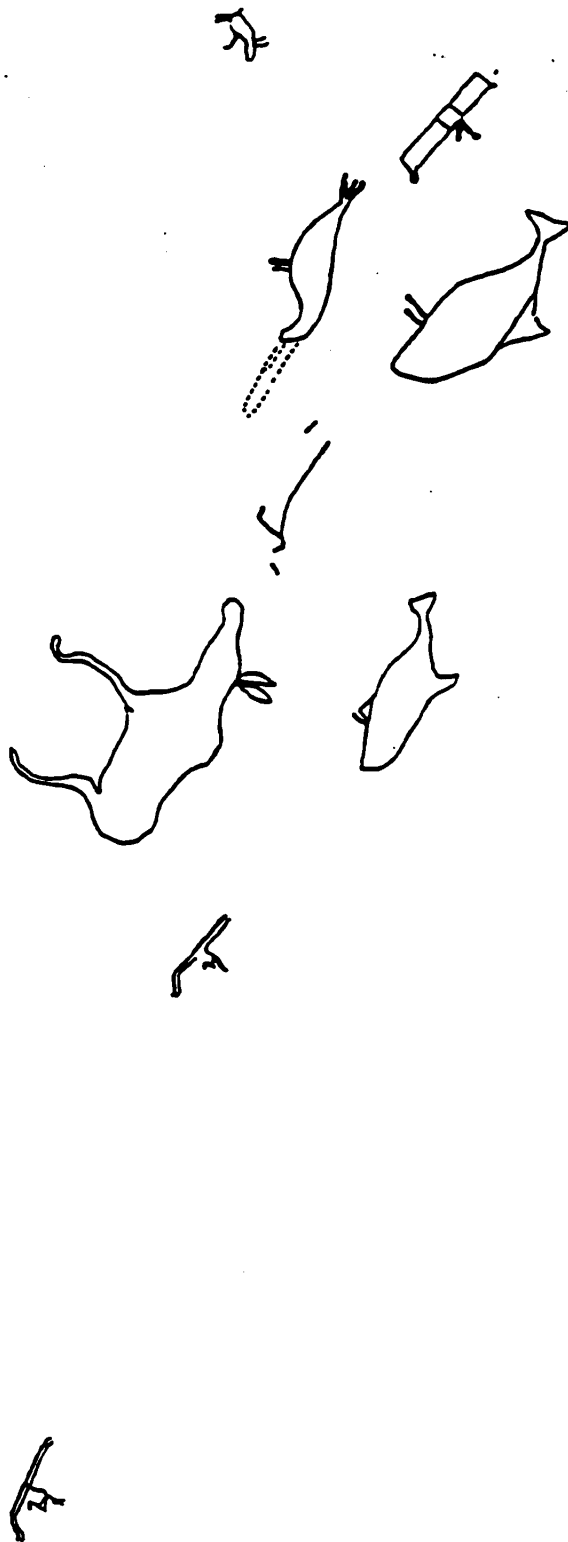
FIGUR 25. Vik på Rolla. (Fra Simonsen 1958 Pl. XXXIV).

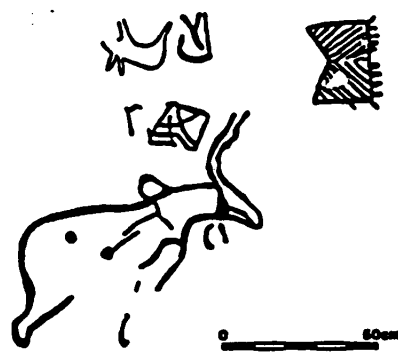
FIGUR 26. Herjangen. Felt I utgjøres av de 4 øverste figurene samt de fire nederst til høyre. Felt II er de resterende. Reindryret kan sees på Oldsaksamlingen i Oslo. (Fra Hallström 1938 Pl. III og IV).

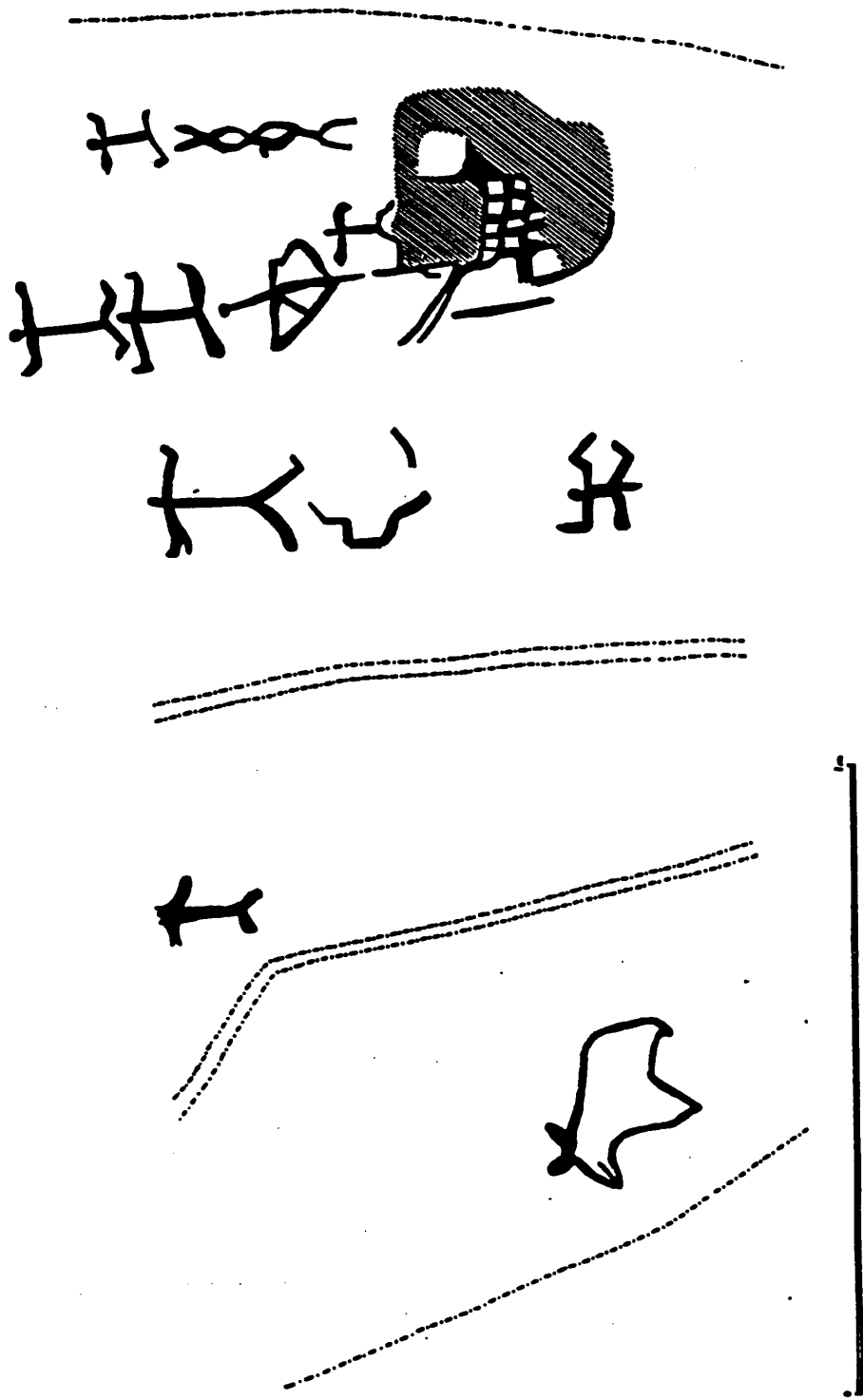
FIGUR 27. Forsals. Fra Glassing 1932, s. 71

FIGUR 28. Rødøy. Fra Gjessing 1936 Pl. XLIX

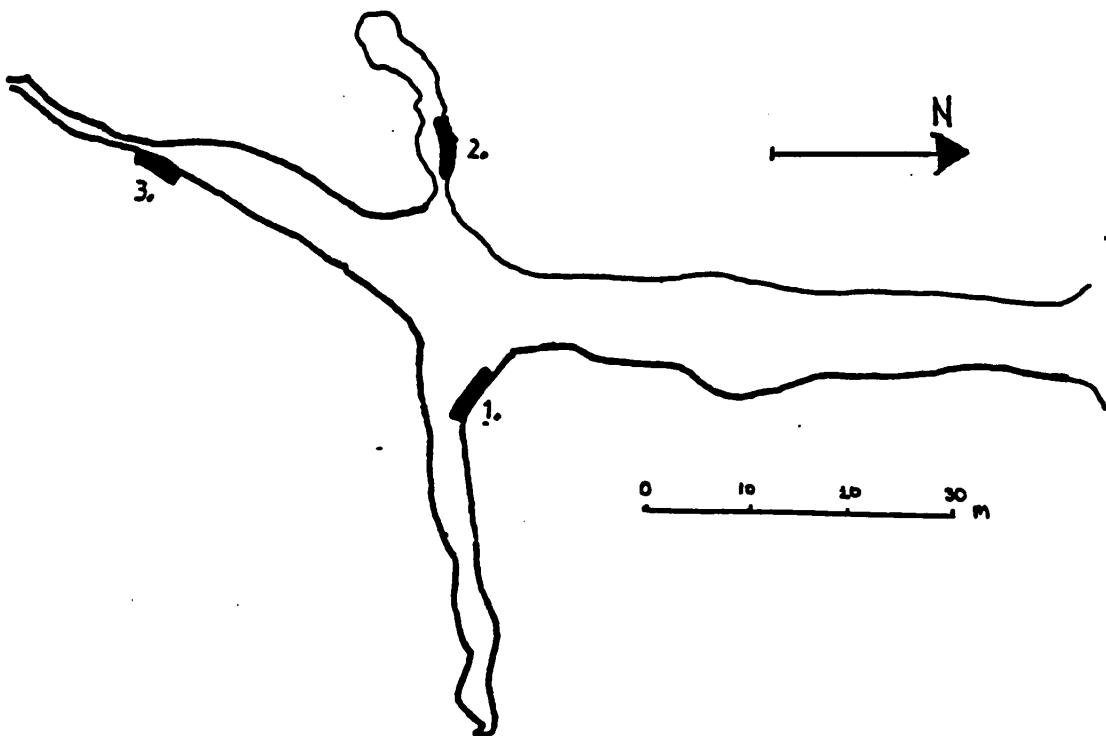
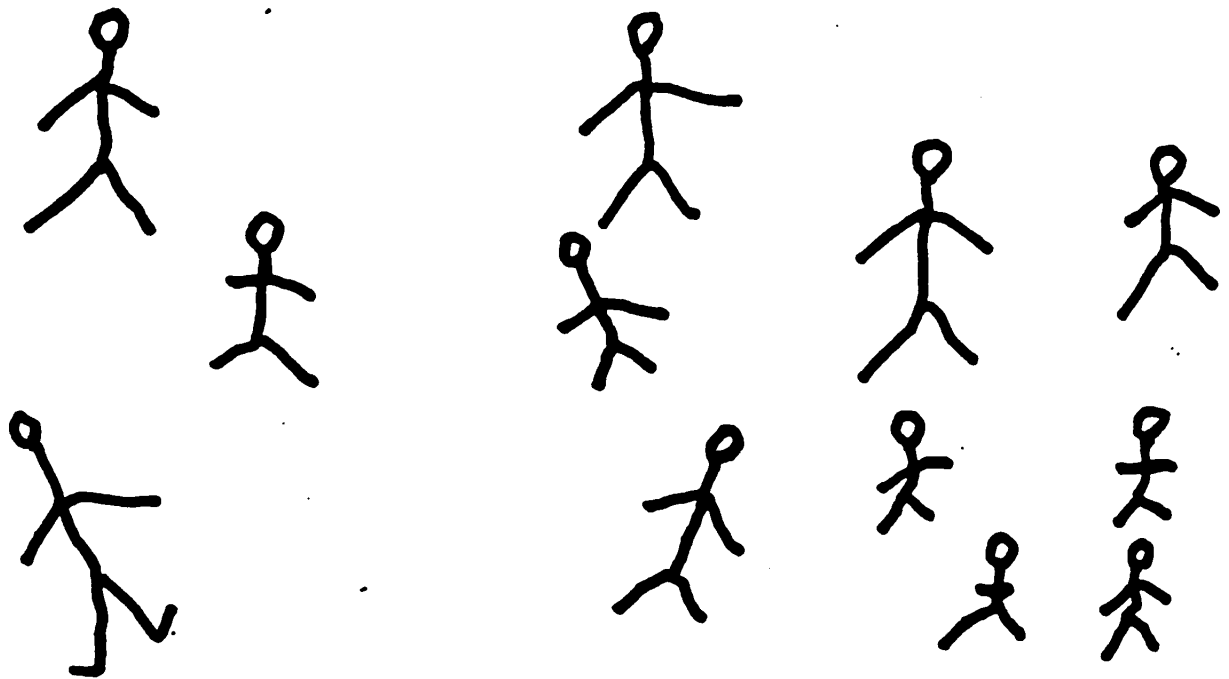

FIGUR 29. Vistnesdalen. (Fra Sognnes 1988 fig.19 og 20).

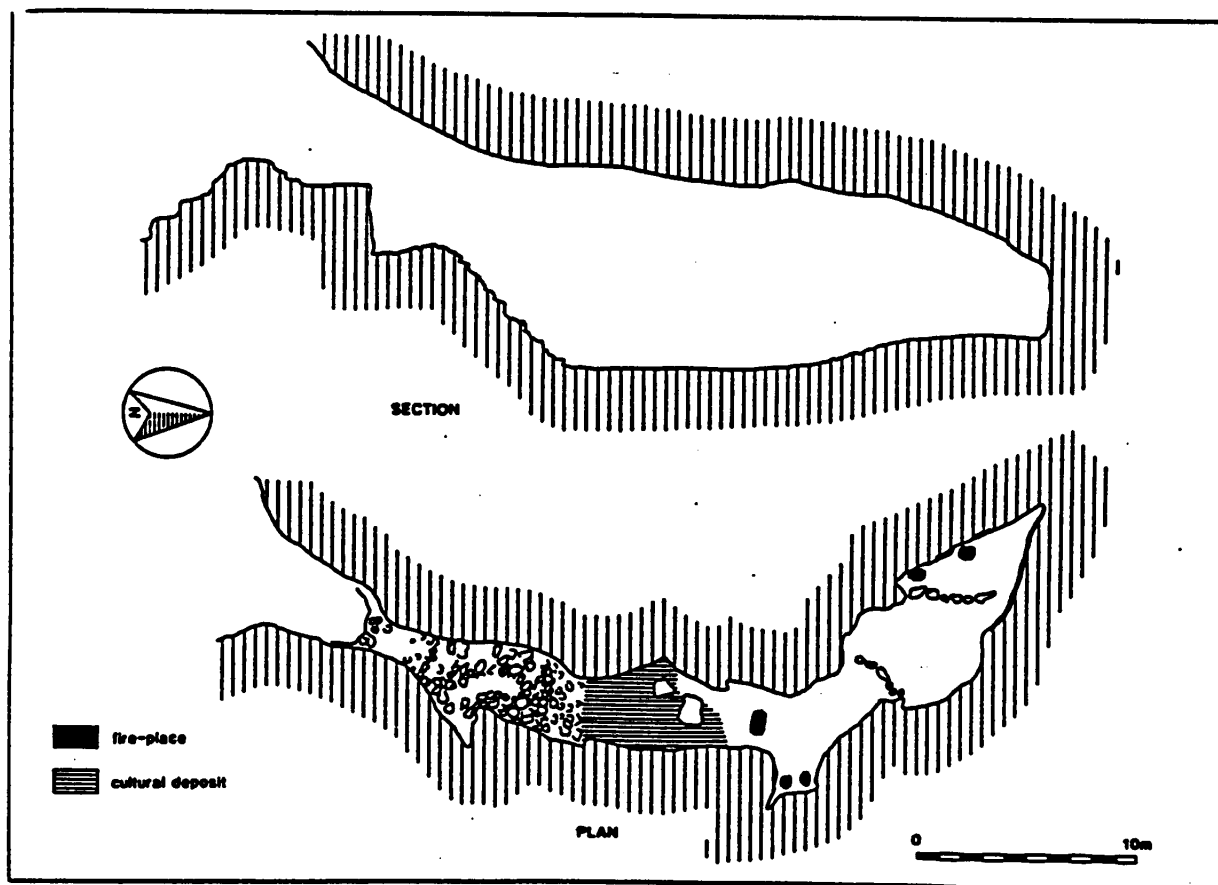
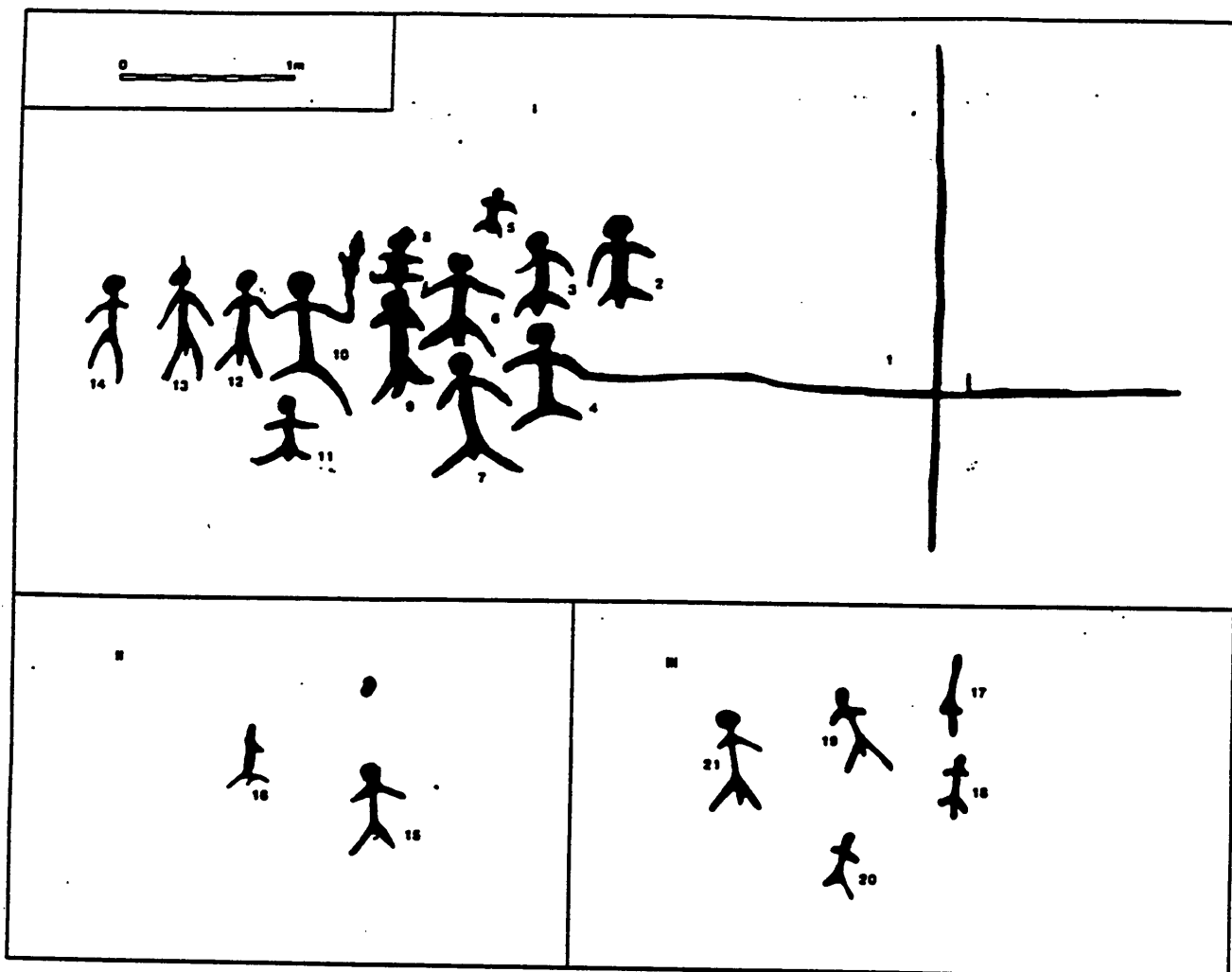

FIGUR 30. Kjeøya. (Fra Simonsen 1958 Pl. XXXVI).

0 10 20 30 40 50 cm

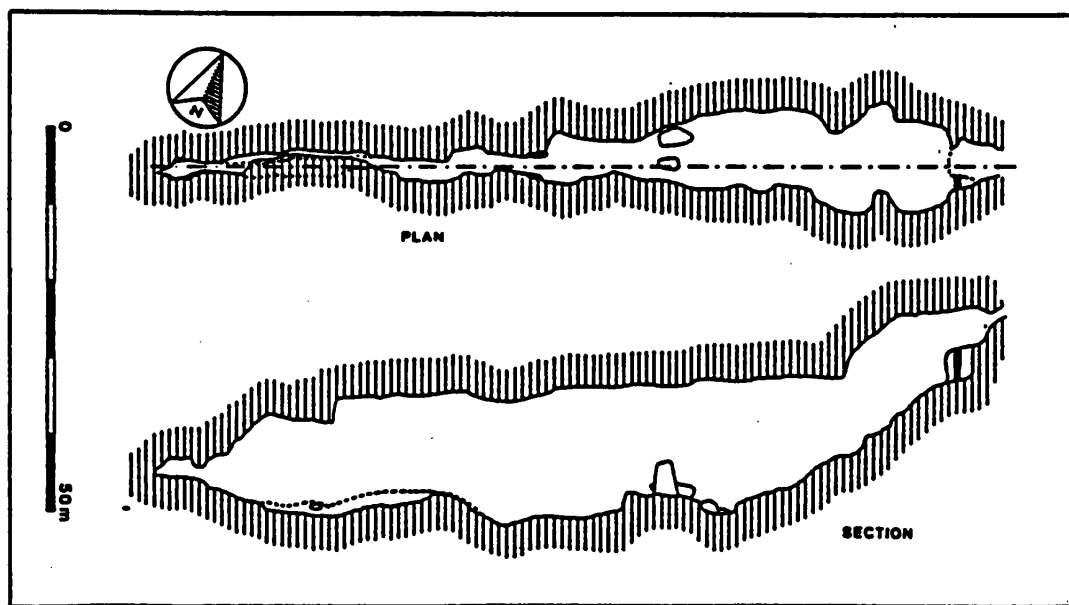
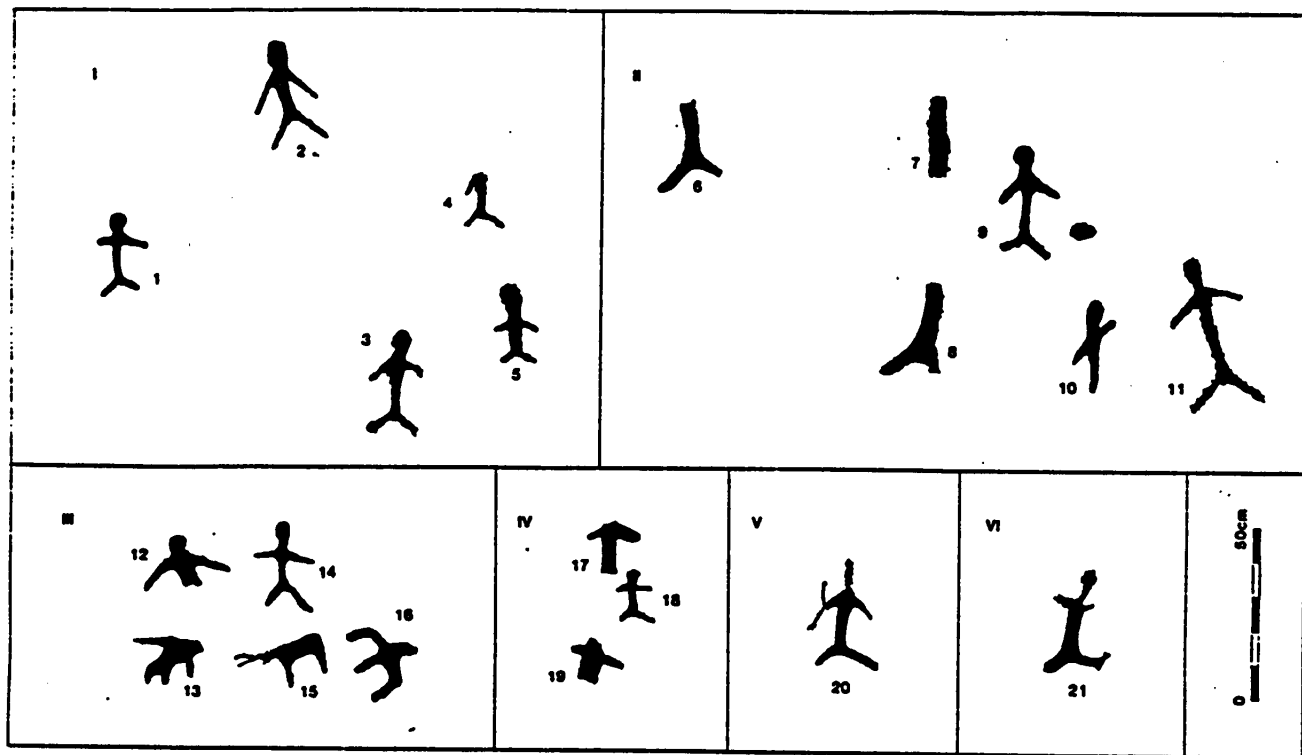

FIGUR 31. Kollhellaren. Skisse av felt I øverst. Nederst planskisse av hula. (Fra rapport til Tromsø Museum 1987).

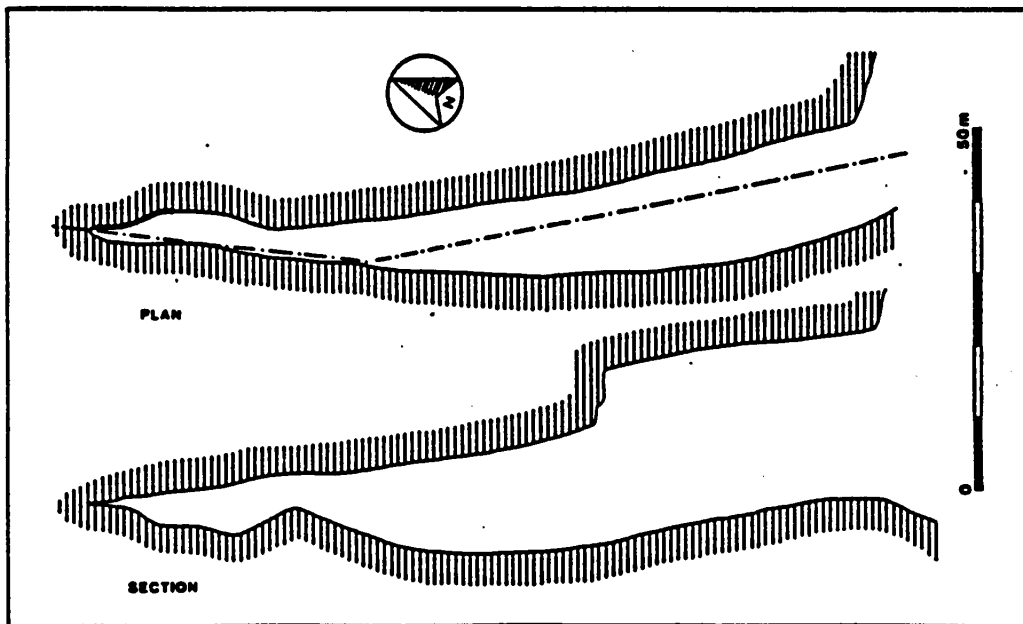
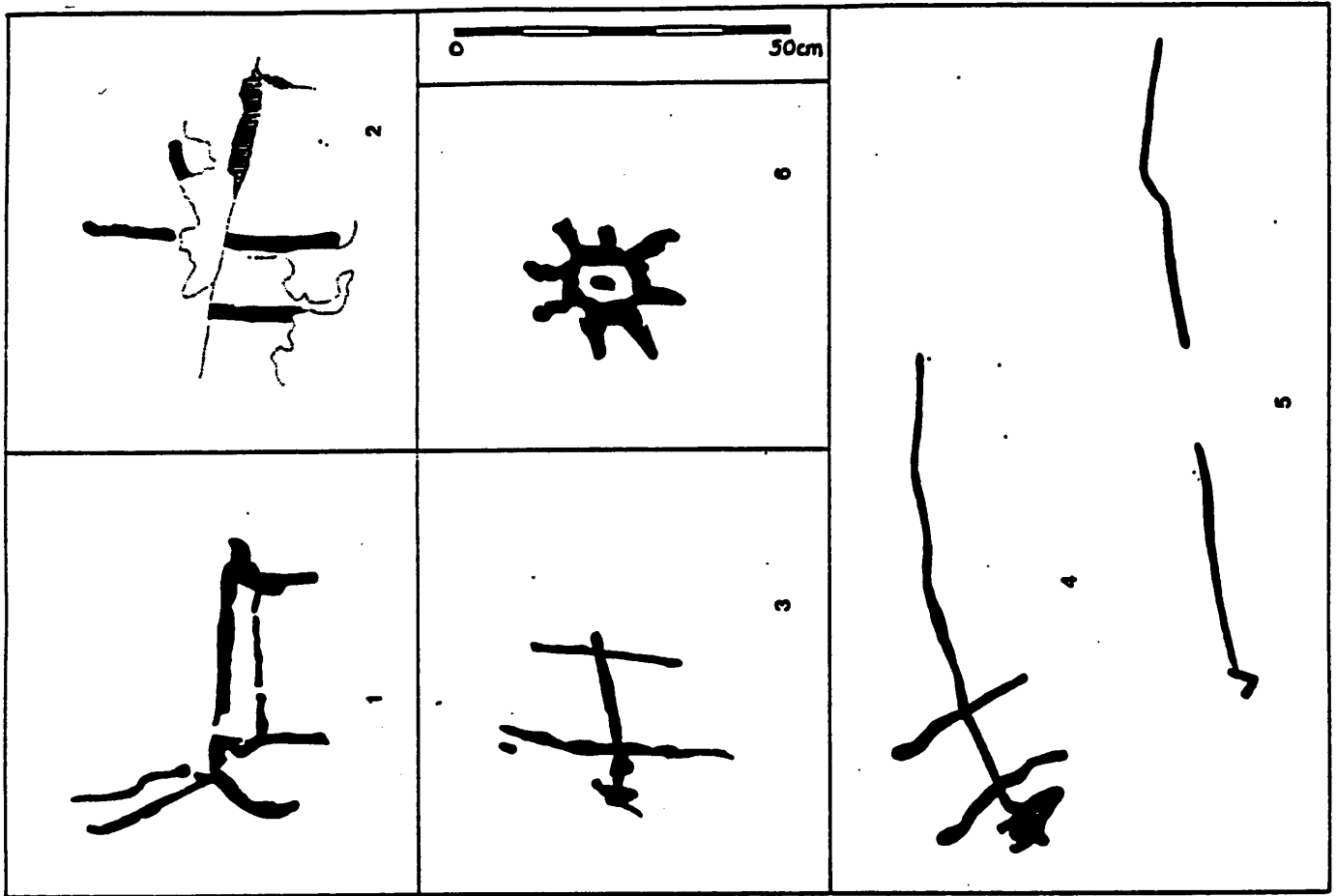

FIGUR 32. Solsemhula. Felt I II og II øverst. Nederst profil- og plantegning av hula. (Fra Sognnes 1983 fig. 6 og 7).

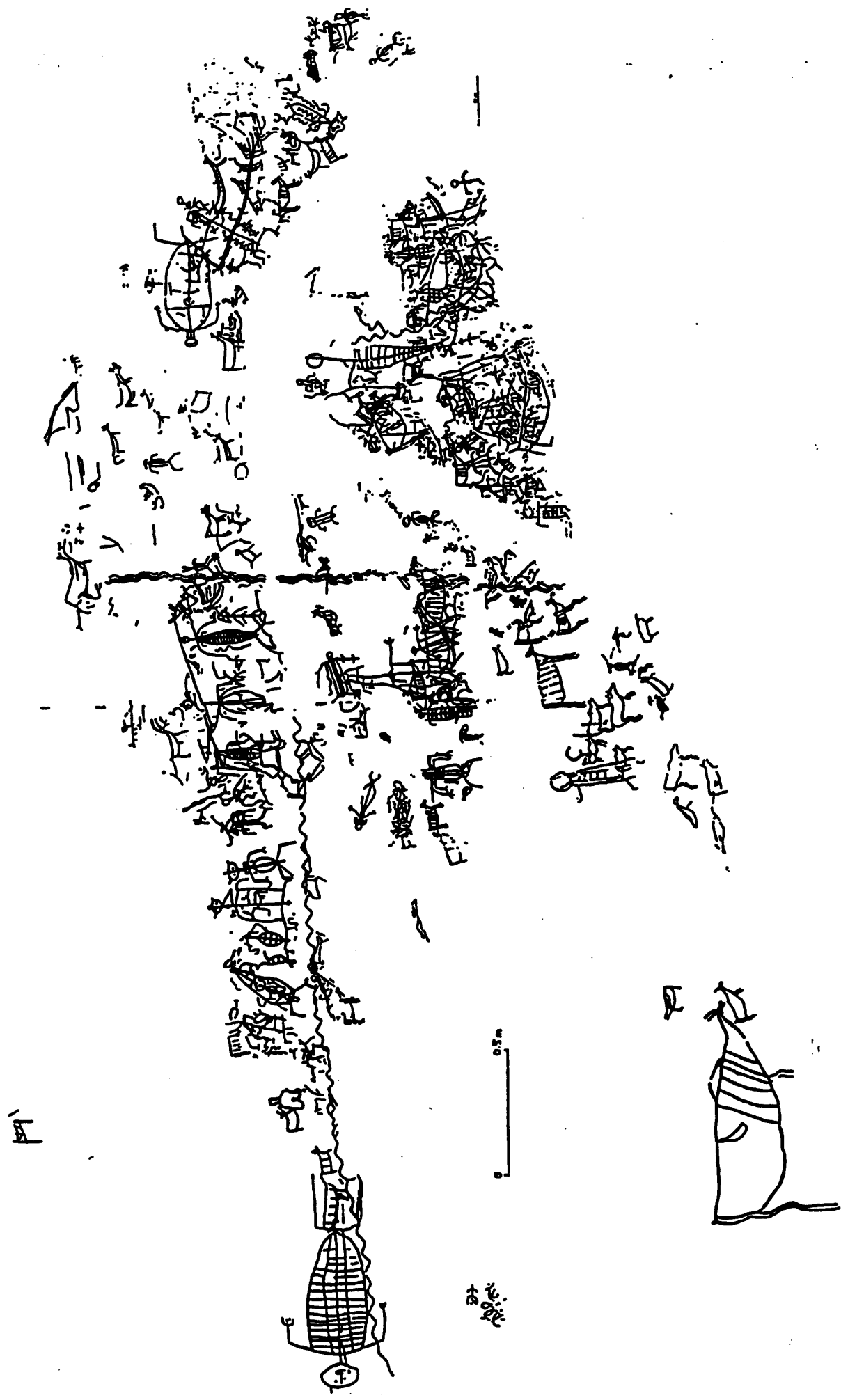

FIGUR 33. Fingalshula. Øverst figurene, nederst plan- og profiltegning. (Fra Sognnes 1983 fig. 4 og 5).

FIGUR 34. Skåren-Monsen-hula. Øverst figurene, nederst profil- og plantegning. (Fra Sognnes 1983 fig. 2 og 3).

FIGUR 35. Utsnitt fra Amtmannenes II i Alta. (Fra Hølskog 1988:66-67)

